

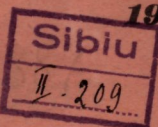
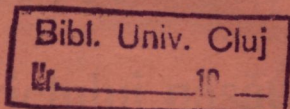
279098

Nr. 22

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

Iulie—Septembrie

1937

CUPRINSUL:

	Pag.
Virgil Șotropa: <i>Revolta Districtului năsăudean 1755—1762</i>	1

COMUNICĂRI

Iosif Naghiu: <i>Mărunțișuri cultural-istorice năsăudene</i>	178
Ștefan Buzila: <i>Glume grănicerești</i>	193

PAGINI SUPLIMENTARE

Iulian Marțian: I. <i>Traducere din volumul anonim: Reise von Pressburg nach Siebenbürgen und von da zurück nach Pressburg</i>	195
II. <i>Din memoriile voevodului ardelean Ioan Kemény</i>	200
Iosif Naghiu: <i>Cronică bibliografică</i>	207
<i>Muzeul grănițesc năsăudean</i>	220

FIGURI GRĂNIȚEREȘTI NĂSĂUDENE

Iuliu Moisil: <i>Alexe Fortunat recte Leon Hangea</i>	227
<i>Preotul Ioan Macavei</i>	233

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Redacția, administrația și direcția revistei:

»ARHIVA SOMEȘANĂ« Năsăud, Str. Vasile Nașcu, 29
Năsăud 1937

Revolta districtului năsăudean

1755—1762

Virgil Șotropa

Antecedente

Unul dintre cele mai interesante și importante capitole privitoare la trecutul Românilor Văiei Rodnei ne înfățișează luptele de rezistență dâră purtate de aceia împotriva orașului Bistrița, mai cu seamă între anii 1755 și 1762. Fiind cursul și amănuntele revoltei, denumite pe vremuri în actele oficiale »*Tumultus 23 pagorum Districtus valachici Bistriciensis*«, până astăzi aproape cu totul necunoscute, în baza documentelor vechilor arhive bistrițene și guberniale transilvane, precum și a altor documente contimporane, se va expune aci desfășurarea evenimentelor care au precedat militarizării și înființării regimentului grăniceresc năsăudean.

Când regele Mateiu Corvinul a decretat la 1475 încorporarea Văiei Rodnei la orașul Bistrița, el expres a declarat că locuitorii români din acea vale au să rămână în starea liberă de mai'nainte și să beneficieze de toate drepturile și privilegiile orașenilor bistrițeni. Peste tot încorporarea a făcut-o regele cu gândul ca prin unirea puterii de rezistență a cetății săsești bistrițene cu forța brațelor vânjoase a Românilor someșeni, să fie mai bine asigurate și apărate granițele nordestice ale țării sale împotriva atacurilor și năvălirilor dușmane dinspre răsărit.

Cu toate acestea Sașii bistrițeni, nesocotind dispozițiile regelui Matia și profitând de împrejurările sociale și politice favo-

rabile lor și dăunătoare poporului românesc, îndată după săvârșita încorporare începură să nedreptățească și să asuprească pe Românii noștri someșeni lăsați lor pradă. Tratatul nedemn și jăcuitor s'a potențat într'u atât în cursul timpurilor ce au urmat, încât la începutul secolului XVIII îi aflăm pe sârmanii Români din Valea Rodnei în cea mai cumplită iobăgie. Deși se legase Unirea cu Biserica Romei, care promitea multe ușurări Românilor uniți, deși pentru formă organele statului, la tânguiriile asuprișilor, mai făceau câte o cercetare în satele românești jăcmănite și maltratate; totuși Sașii bistrițeni continuau nesupărați cu extorcarea și schingiuirea populației băștinașe românești, până când aceasta ajunsă la desperare în sfârșit se hotări să apuce ultima armă de apărare spre a-și croi o altă soartă.

Îndată aci e de observat că atunci existau în Districtul românesc năsăudean din Valea Rodnei 21 sate închegate, adică: *Rodna, Maieru, Sângiorz, Ilva, Leșu, Feldru, Vărarea, Rebra mare, Rebrșoara, Năsăud, Salva, Mititei, Mocod, Bichugiu, Telciu, Hordou, Suplai, Runc, Poieni, Găureni și Zagra*. Cu aceste comune însă s'au solidarizat întru toate și satele de »După târg« *Nușfalăul și Sântioana*, devenite comune curat românești în jumătatea primă a secolului XVII și stând sub jurisdicția bisericească a protopopului din Năsăud. Pentru aceea se vorbește de obicei în actele oficiale despre luptele și revolta »*celor 23 comune din districtul valah bistrițan*«, spre deosebire de cele 23 comune săsești, cari formau »districtul săsesc bistrițan«.

La desnodământul care a urmat după mijlocul sec. XVIII au contribuit în parte și certele bisericești urmate după unire, dar îndeosebi faptul că îndată după 1700 au bântuit o mulțime de ani răi economici, așa că suferințele populației supte ajunsese la culme.

*

În actele și documentele ce ne stau la îndemână aflăm ne-numărate date privitoare la sarcinile pe cari magistratul bistrițan le impunea satelor românești someșene, ai căror locuitori trebuiau să lupte pe viață și moarte pentru fiecare palmă de pământ și pentru agonisirea hranei necesare vieții lor mizere.

Astfel între altele la 18 Mai 1655 magistratul hotărăște ca Valahii din satele Găureni și Runc să plătească de aci înainte con-

tribuție anuală după pământurile și cerealele lor, iar »*cei refractari (widerspenstig) să fie amendați după merit cu 40 fl.*« Iși poate gândi omul ce storceau Sașii din celelalte comune românești, dacă amintite 2 sate — care chiar și azi trăesc între condiții destul de grele — erau forțate să plătească grele impozite.

Altă pildă mai edificatoare: Când la 1698, cu prilejul organizării miliției regulate, li se cerea și Sașilor chiaburi să contribuie la înfăptuirea acelei inovații ostășești, magistratul bistrițan — între văicărelile și tânguiri — arăta într'un tablou câte datorii a fost silit să facă între anii 1685—1697 pentru diferite scopuri, după cari plătește dobânzi 10 % creditorilor: guvernatorului Banffi de Losoncz, conților și nemeșilor Bethlen, Apor, Banffi, Szt. Pal, Kornis, Kollatovici, Maxai, Szöcs, Macskási, Teleki, ofițerilor Schneeberg, Sárpataki, ecleziei reformate, ecleziei rom.-cat. etc. Aflăm că datoriile și dobânzile magistratul le-a repartizat numai pe oraș și pe satele districtului săsesc, ci și pe »*depertinența valahă*«, adică pe satele districtului românesc, care nu avuseră nici un folos ori beneficiu din împrumuturile contractate. Astfel aceste erau silit să plătească anual sarcinile Sașilor și anume: satul Mocod 225 fl., Mititei 130, Runc 250, Zagra 355, Poieni 80, Găureni 123, Suplai 37, Bichigiu 103, Telciu 210, Hordou 73, Salva 513, Năsăud 596, Bebrîșoara 400, Rebra mare 82, Vărarea 55, Feldru 275, Ilva 260, Leșu 387, Sângeorzu 525, Maieru 594, Rodna 362, în total suma considerabilă pe atunci de 5635 fl.

Privitor la consecințele nefaste ale intemperiilor, în rapoartele trimise la 19 și 28 Sept. 1741 din Rodna de către căpitanul inginer Breann cetim, că Valahii districtului bistrițan de câțiva ani încoace au ajuns într'o situație mizeră prin căderea timpurie a zăpezii, frig extraordinar de mare și ploi îndelungate; încât începând iarna chiar din Septemvrie, cerealele nu s'au putut coace, oamenii au fost nevoiți să-și vândă și tae vitele și să-și macine pentru pâine coaje de arbori. Fiind și pentru anii viitori slabă nădejde, »*întreg districtul valah e cuprins de mare jale și desperare, încât auzi numai lamentări și vaete*«.

Nu e deci mirare că Românii chinuți și de foame și de sarcinile excesiv de grele impuse lor de către orașenii bistrițeni, au început atunci să bejenărească cu duiumul, cu toate că guvernul

transilvan aplica cele mai draconice pedepse pentru de-a împiedeca și suprima emigrările.

Începând să fie stările supărătoare, mai ales în urma procedurii magistratului bistrițan de a stoarce nemiluit de pe Someșeni felurite impozite grele chiar și în acele timpuri triste, înfățișat guvernul trimise în 17 Aprilie 1746 doi cancelariști fiscali cu ordinul să scruteze că satele românești din Valea Rodnei ce fel de dijme, sau în locul acestora ce fel de alte servicii prestează orașului Bistrița; cât dau în cereale, oi, miei, porci, și în miere, sau dacă răscumpără cu bani prestațiile. Ca o urmare a raportului acelor cancelariști guvernatorul transilvan chemă la sine pe deputații bistrițeni, trimiși la dieta provincială săsească din Sibiu, și le spuse că după cum a auzit, în ținutul Bistriței domnește neliniște și nemulțămire printre contribuabili, așa că mulți dintre aceștia intenționează să vină cu plânsori la Sibiu. Iar în 11 Iunie 1746 amintiții deputați scrieau magistratului bistrițan în această chestie, că *»Excelența Sa recomandă magistratului să încerce pe toate căile de a restabili pacea«*.

Cu toate acestea în 4 Septembrie 1746 Maghiarii din Rodna denunță magistratului că *»Valahii machinează împotriva dijmei și capii mișcării sunt: popa valah Nistor, Petru Croitor și Ștefan Mogovan«*, apoi adaugă: *»să nu se iște din scânteie foc«*, iar în 5 Oct. 1746 primarul orașului Ștefan Seiwert a Rosenberg scrie foarte indignat (mit grösstem Unwillen) senatorului și inspectorului *»depertineții valahe«* Samuil Schuller, *»că la plata de ieri a contribuțiilor s'au prezentat numai crainicii din Rodna și Runc, apoi judele cel vechiu și cel nou din Nușfalău, și au vărsat foarte puțini bani la cassieria orașului. Deci să fie trimiși imediat slobodnicii (vătășii) la juzii tuturor satelor, ca aceștia să aducă și să verse Marța viitoare banii restanți, altminteri se vor trimite pe sate execuții militare«*.

În Februarie 1747 scrie din Sibiu delegatul bistrițan Ioachim Bedeus în chestia fântânilor de saramură, apoi urgencează revizuirea arhivelor orașului, căci probabil în proximal timp Bistrița va avea nevoie de multe date și documente. Este foarte îngrijorat de Valea Rodnei, căci iată ce scrie în materia aceasta Bistrițenilor:

Dl director (fiscal) vrea să știe cui aparțin »accidentele« (măcelărit, dijme, crășmărit și alte impozite orășenești) din districtul valah și peste tot acel întreg district? Ieri dimineață au venit doi cancelariști fiscali și ne-au admonestat în numele directorului așa: Dl director are ordin precis dela Maiestatea Sa ca încă în această sesiune a dietei să se »asume« chestia »Rodna Völgys« și să se curme, iar după ce noi în această chestie mai fusesem încă somați, ne-a admonestat să scriem magistratului, ca acesta imediat să ne trimită pentru apărare toate scrisorile și documentele necesare, căci el e silit să proceadă în chestie. Am răspuns: »Înțelegem și vom scrie«. Eu din parte-mi nu știu de nici-o somație care să ni-se fi trimis în chestia »juris territorialis«, dar satele districtului valah au fost interogate în cauza decimelor, și eu însumi am văzut printre scrisorile dietei actul »certificatoriam«. Botoș va ști mai bine raporta despre aceasta, și ar fi necesar să fie atunci aci spre a da informații, căci mi se pare că în afacerea aceasta nu vom putea obține amânări ca în procesul cu Banffy Péter. Cine știe ce se mai poate întâmpla.

În 16 Febr. le răspunde delegaților primarul Rosenberg că vor lucra în oraș cu zor în chestia Văiei Rodnei. Apoi adaugă că orașul are în district 2 vameși și 18 plăieși, pe cari, tricesimatorul îi numește după plac și-i scutește de toate contribuțiile, când dimpotrivă orașul îi scutea numai de jumătate. În sfârșit le scrie delegaților și aceea că în cauza »depertinenței« să scoată dela director nouă dilatăție ori schimbare a procesului.

În 17 Febr. delegatul Bedeus anunță din Sibiu că a reușit la directorul fiscal să se amâne prezentarea documentelor în chestia Văiei Rodnei până la altă adunare dietală, după Paști. Directorul a zis că deși are ordin să finalizeze afacerea, totuș »pentru buna vecinătate« lasă chestia pentru proxima ocazie. Dar nu e de pierdut nici un moment, căci până atunci multe se pot schimba.

În 18 Martie iarăși li se scriu din Sibiu Bistrișenilor între altele și acestea:

Magistrații să nu mai ia roboțași din districtul valah și să nu mai acorde de aceștia nici juzilor sătești, ci numai trebuințelor orașului și spitalului. Să se ia însă anual dela aceia, ca dela toți iobagii orașului, 200 mt. cereale ca dijmă care să se transporte la magazia orașului; apoi fiecare gospodar din întreg districtul valah, care—in calitate de supus al orașului (Stadt-Untertan)—nu e trimis la muncă ca până acum, va avea să plătească »publicului«

(Sașilor orășeni) câte 2 fl. ung., iar după încassarea acestei sume magistrații vor avea să primească din ea 200 fl. în schimb pentru roboțașii pe cari nu-i mai posed.

În 20 Martie »pro-judex« (viceprimarul din Bistrița) le împărtășește delegaților în Sibiu că în cauza districtului valah lucrează neîncetat: Töckelt, Gunesch, Klein, Schankebank spre a scoate din arhive documentele care au să dovedească »*jus territorialis*« al orașului asupra Văiei Rodnei. Iar în 23 Martie tot viceprimarul împreună cu senatul comunică la Sibiu, că satele districtului valah vin cu grămada și se roagă să li se calculeze cerealele de furnizat în suma contribuțiilor de plătit, căci cu munca nu pot agonisi nimic, iar timpul e nefavorabil. Vara vor putea câștiga ceva în câmp ori aiuria. Dacă nu li se ușurează soarta, atunci ei în această primăvară *au să lase goale satele și să plece încotro vor putea.*

Părcălabul orășenesc Daniel Gütsch raportează în 23 Iunie 1747 că a plecat din Feldru pe Someș în sus, apoi a întors în jos până la Salva, publicând satelor impozitele pe care trebuie să le răfuească; zice că în vre-o trei-patru comune a fost primit cu promisiuni, iar în celelalte — mai cu seamă în Feldru, Năsăud și Salva — cu refuz. Necutezând să meargă personal în celelalte sate, a trimis în locul său pe slobodnici.

E evident că Sașii bistrițeni și slujbașii lor, cu toate că se priveau ca »domini terrestres«, totuși erau cam îngrijați de situația creată prin demersurile lor autocrate și vexatorie, mai ales după ce — cum aflăm însemnat pe pagina 42 a protocoalelor guberniale transilvane din 1747 — însuși »fiscus ejus« constată că magistratul bistrițan *încassează în mod abusiv pentru sine dijme*, cași când ar fi proprietarul (Grundherr) districtului valah.

În anii următori stările se agravează. Pretențiile Sașilor bistrițeni merg până acolo încât în 1749 forțează satele românești Feldru și Văraș să ajute la reclădirea casei arse a preotului săsesc din Pintic.

În 24 Ianuarie 1749 comisarul Töckelt trimis să încasseze restanțele din districtul valah, raportează că îndeosebi satele Rodna, Maieru, Sângeorz, Ilva și Leșu să plâng împotriva impozitelor prea grele. Totuși magistratul impune în Februarie satelor româ-

nești ca bir pentru 1749 suma de 4269 fiorini rhenani, și ordonă ca juzii restanțieri să fie arestați; dar mai apoi aceștia sunt demiși, căci *amenințaseră că vor pleca cu plânsori la Sibiu și Viena*. În acel an rămân și unii și alții numai cu amenințările, dar în 5 Febr. 1750 aflăm în protocolul magistratului bistrițan următoarea constatare: Se prezintă juzii restanțieri din districtul valah și declară că ei nu pot întreține execuția militară și nu pot scoate impozitele. Ca să nu piardă pe contribuabili, sunt trimiși în districtul valah senatorii Töckelt, Keller și pârcălabul orașului cu ordinul să ia jurământ dela juzii restanțieri și să le conscrie toată averea mobilă și imobilă, care apoi să fie estimată de câte 4 săteni jurați. Obiectele mobile sechestrate să fie aduse la cassieria orașului, iar din cele imobile să i se lase pentru subsistență fiecărui jude casa și ceva din moșie, dar numai cu condiția dacă el renunță în scris și la acestea în favoarea orașului și se obligă să plătească restanțele în rate anuale. Iar în 21 Martie li se încarcă în spinare comunelor o întreagă companie din regimentul Kalnoki, luându-și sediul: căpitanul în Maieru, locotenentul în Sângeorz, un sublocotenent în Rodna și altul în Feldru, un sergent în Năsăud și altul în Mocod.

Indată după aceea, în 31 Mai, magistratul ordonă ca pentru stabilirea impozitelor să se facă conscripțiile necesare în districtul valah, și spre scopul acesta numește în cercul de sus pe comisarii: Samuel Schuller, Georg Decani și Samuel Schankebank; în cercul de jos: pe Samuel Keller, Ioachim Schnell și pe Iacob Bertleff.

Sub numirea »*circulus superior*« se înțelegeau comunele situate dela Năsăud în sus pe Someș, iar cu »*circulus inferior*« cele din jos de Năsăud.

Cât de pe nedreptul erau impozitați Românii, se vede dintr'un tablou al acelui an în care se constată că impozitele se stabilesc pentru oraș cu 1000 fl. pentru suburbii (în absolută majoritate românești) cu 200 fl. districtul săsesc 3650 fl. și districtul valah cu 3650 fl. laolaltă 8500 fl., când Sașii liberi și bogați puteau să plătească neasemănat mai mult decât Românii robiți și sărmani.

Slujbașii din satele românești cari trebuiau să ajute pe comisarii săsești la încassarea impozitelor, nu prea aveau situație

tihnită și plăcută, căci de o parte Bistrițenii îi gătuiau dacă nu jupuiau pe consăteni, de altă parte însă aceștia îi urgiseau pentru servilismul lor și mai ales pentru procedeele lor abuzive și ex-crocheriile ce comiteau. Astfel sătenii din Năsăud aștern în 1849 mai multe plânsori la autoritățile provinciale, în care în primul rând acuză pe inspectorul-șef al depertinenței, apoi pe cei doi slobodnici români ai săi cari nu se mulțămesc cu lefurile ce le primesc, ci sătenii trebuie să le mai facă și zile de robotă (Frohdienste). Mai caracteristică însă este acuza pe care delegații satului i-o înmânează în scris comitelui săsesc Stefan Waldhüter de Adlershausen în Sibiu, acuză ridicată împotriva juzilor, slobodnicilor și crainicilor, cari deopotrivă pretind dela săteni să le presteze robotă. Pâra scrisă în nemțește este următoarea:

Hoch u. Edel Geborner Nahmhafter Hochgebietender Gnädiger Herr!

(Dem Hoch Edel Gebornen Hoch Gebietenden Herrn von Adlershausen Ihrer Königl. Majestät Wohl Verordneten Nationals Comitti unsers gnädigen Herrn — Supplicieren —)

Ihro Hoch Gräfflicher Gnaden geruhen Unsere arme Bitte gnädig anhören, weil wir nächst Gott nirgendt unsere Klage vorbringen können, wie wir von Unseren *Judezen, Slobodniken u. Kraynik* die Uns auf das Härteste strappizieren dasz wir diesen dreyen alle Ihre Arbeit die Sie im ganzen Sommer-Herbst zu verrichten haben umsonst als wenn wir Ihre Eygene Jobagien wären völlig thun u. Unser Eygen arbeit versäumen müssen, und noch dazu sind diese alle drey von allen Contribution frey u. uns dagegen desto Härter überlegen, wie wir in unserem Brief den wir jezo bey Uns haben und auch selbige Supplication zwar in Walachischer Sprache gleich vorlesen können auf Begehren und demüthiges Supplicieren Unseres ganzes Dorfes uns mit gegeben worden!

Wir Ärmste Bitten Um Gottes Willen Ihro Hoch Edel Geborne Gräffliche Gnaden belieben die barmherzigkeit an Uns erzeigen u Kraft Ihres Hohen Gebiethen Commithal Ampdes gnädigst befehlen dasz bey uns alle auser *Judezen* Contribution geben sollen und wir der

Grosem *Culturalis Zins u. Robots Diensten* so wir jährlich unseren *Judezen u Krynik, Slobonik* umsonst thun müsen auf das Künftige befreyen. Von welche hohe Gnade wir Ärmste Ihro Hoch Gräflichen und Hoch Gebietenden Herrn lebenslang Gott bitten um reichliche belohnung und verharren unwürdigste Knechte: Alle Einwohner des Dorfes *Nasudt*.

Dar este interesant că în ce privește plânsorile și acuzele împotriva magistratului câte odată districtul valah era secondat chiar și de districtul săsesc. Astfel în 1750 amândouă districtele își stabileau »gravaminele« (doleanțele) în următoarele puncte:

1. In anii 1742 și 1744 au trebuit să plătească mari taxe suplimentare, despre care nu știu dacă s'au calculat la contribuții regești ori spre alte scopuri.
2. Cer ca prestațiile »in natura« să li se calculeze la impozite și despre aceste să li se extrădea dovezi în livrete.
3. In anul 1740 au ținut în cvartir dragoni și alți militari pe cari i-au hrănit, însă pentru aceasta n'au primit nici o bonificare, cu toate că chitanțele militare au fost predate magistratului prin comisarul Decani.
4. Magistratul n'a plătit 2 transporturi de sare, din 1743.
5. Cu toate că de câțiva ani n'a mai fost aproape nici o miliție în oraș și districte, totuși sătenii trebuie să care orașului multe lemne și fân, iar satele mai depărtate să plătească în locul acestor prestații bani, despre care nu se știe în ce scop se folosesc.
6. Magistratul în mod abuziv folosește unele parcele de păduri de ale diferitelor sate, pentru îngrășatul porcilor.
7. Unele sate sunt silite să dea loc de pășunat pentru vitele unor anume persoane din magistrat.
8. Satele nu-și vor mai putea câștiga păstori, deoarece aceștia se plâng că trebuie să plătească primarului orașenesc anual o anumită taxă, și anume cei dela vite mai mari câte 2 fl. 38 cr., iar cei dela animale mai mici câte un fl. 70 cr.
9. Chiar și Țiganii se plâng că trebuie să plătească judeului anual câte 1 fl. și 2 cr.
10. Primarii satelor săsești încassează câte 3 dinari în loc de 1 după fiecare porc.
11. Sătenii districtelor sunt

forțați să presteze gratuit căraușii la Rodna, și să care 10—40 stânjini de lemne acolo la mine, cutoatecă arendașii sunt persoane particulare. 12. Cer să fie scutiți de a mai întreține caii de poștă, hamuri, dar chiar și diverși servitori, pentru oraș. 13. Cer ca toate prestațiile districtuale precum și livretele lor de impozite din 1740—1745 să fie cenzurate și controlate. 14. Se găsesc prin sate păstori scutiți de dări, pe titlul că ar fi păstori domnești. 15. Privitor la robotele pe cari satele trebuie să le presteze magistratului, se plâng îndeosebi districtualii valahi zicând că robotele lor fac mai mult decât 3 săptămâni la an. Afară de aceea se storc de pe sate și o mulțime de »discreții« (diverse bacșișe și daruri făcute streinilor). 16. Districtul valah ridică acuza că dijmele după berbeci, porci etc. sunt mai grele ca mai înainte și ele se prestează numai magistratului, în timp ce mai înainte beneficia de ele întreg publicul. Afară de aceasta satele trebuie să mai presteze magistraților și pârcălabilor încă deosebit berbeci, porci, miei, alimente, daruri neîndătinate mainainte. 17. Se plâng că cu prilejul dijmuirei trebuie să dea deosebit orașului senatorilor și pârcălabilor, fiecărui separat, câte un berbec ori câte 4 monede de 17 cr. și tot așa separat magistratului câte 4 berbeci; apoi la Paști miei și la toate sărbătorile unt, păsări, ouă etc. Toate acestea ca discreție (dar). 18. Fiecare jude sătesc trebuie să plătească primarului orășenesc și pârcălabilor câte un dar, almintrelea nu obține oficiul. Câte odată sunt 3—4 candidați dintre cari este numit cel ce ofere mai mult, dar și ceilalți își pierd darurile prestate. Judele ales (numit) se despăgubește pentru darul dat așa că îl calculează între cheltuelile satului. 19. Afară de juzii cari și așa sunt o mare povară pentru sate, înainte cu 2 ani s'au introdus și inspectori cari nu calcă în sate fără de a primi ceva dar. 20. Toate satele districtului valah pretind ca pe viitor juzii lor să nu fie numiți de către domnii orășeni, ci să fie aleși de locuitorii satelor. Tot așa să se facă și cu crainicii și slobodnicii, prin ceeace sărmanele sate ar fi scutite de nenumăratele cheltueli pe care

le au cu acei slujbași cumpărați. 21. După cum spun bătrânii, sătenii nu erau duși la altă muncă decât numai la lucrări ce privesc clădirile orașului. Cer ca să se țină vechiul obicei și să nu fie forțați la alte lucrări. 22. Să mai plângă districtul valah că de câteori slobodnicii merg să încasesze bani, sătenii trebuie să le dea pe lângă mâncare și beutură încă și câte 12 cr. de zi ca taxă de execuție. Cer să se stabilească ca slobodnicii să se mulțamească cu mâncare și cu câte o jumătate cupă de vin, deoarece ei și așa au leafă pentru serviciile pe cari sunt îndatorați să le facă. Dintre celelalte sate să plâng îndeosebi comunele Maieru și Rodna că ele au foarte mulți indivizi scutiți de impozite (pentru cari satul trebuia să plătească taxele cuvenite). Astfel satul Maieru are 16 persoane de acestea adecă: pe jude, 2 crainici, 2 »hordei« cari adună găini și ouă pentru domni, 4 »braniști« dintre cari 2 prind pești pentru domnii bistrițeni, apoi alți 2 pentru sublocotenentul din Rodna, 1 »răcar« care le prinde raci, 1 slobodnic și 3 plăieși.

Nu cunoaștem rezultatul acestei plânsori colective, căci în cazul când erau amestecați și Sași, magistratul exercita tot felul de presiuni asupra țăranilor conaționali ca aceștia să renunțe la pâră, și astfel pârile ori se suprimau ori se cocoloșeau.

*

Incepeau să se ridice acum plânsori din multe sate românești, mai cu samă după ce — la acuza așternută în 1751 tronului de către Românii din fondul regesc transilvan împotriva împilărilor magistraților săsești, — împărăteasa Maria Terezia ordonă să se cerceteze amănunțit chestia, cunoscută ca și în 1713 sub denumirea de »*Exturbatio Valachorum*«. Comisiile instituite pentru investigare descoperiră în scaunele săsești fapte uimitoare, dintre cari unele privitoare la districtul bistrițan, și în special la ținutul nostru, vor fi expuse într'un studiu separat.

Nici așa numitul protector al Uniților baronul Bornemisza, și nici directorul fiscal Nicolae Endes nu erau în stare să apere pe Românii noștri de asupririle Sașilor. Încă în 20 Ianuarie 1751

cerea inspectorul sas al depertinenței rodnene dela magistratul Bistriței îndrumări privitoare la stabilirea de impozite pe fiecare cap, fără considerare la bătrânețe ori slăbiciune și văduvie, apoi pe dieci, pe cei păgubiți de apă și foc, pe piue etc. Merge până acolo lucrul încât chiar și pârcălabul orașenesc, când e trimis prin satele românești, încasează pe nedreptul pentru sine dela fiecare sat câte 1 fl. 2 cr. și alte taxe după berbecii anunțați. Iar când directorul fiscal să încumătă să-și ridice glasul în favoarea sătenilor români, atunci senatorul Georg Töckelt într-o scrisoare datată din Sibiu la 23 Martie 1751 să miră cum de directorul îi poate lua în apărare pe »*Valahii obraznici*«.

Dintr'un tablou compus în 1753 să vede că satele districtului rodnean plăteau zăciueli (dijme) după fân, cucuruz, orz, ovăs hrișcă, cânepă, semințe, rachiu etc., și totuși mai aveau să plătească și impozitul numit »*nona*«, adică 9 părți din sută, 9 cr. după fiecare fiorin plătit ca impozit, ori 9/100 parte a cerealelor dijmuite. Tot atunci se constată în alt tablou că din morile districtului valah au intrat în cassa orașului Bistrița banii realizați din următoarele cantități de cereale: în 1749—21 cubuli, 1750—3 c., 1751—17 c. și 1752—3 c., calculându-se cubulul cu câte 60 mierțe.

În acest timp magistratul, precum amintisem mai sus, își aduna documentele spre a dovedi că posedă toate drepturile asupra Românilor din Valea Rodnei. Astfel într-o notă din 11 Septembrie 1753 se află specificate următoarele documente, interpretate »pro domo« și expediate cu grabă la Sibiu deputaților bistrițeni:

a) Confirmarea de către Regele Vladislau a dispoziției regelui Matia »că pământul Rodnean valah să fie scos din comitatul Solnocului interior și încorporat la orașul Bistrița și districtul său« (Herausziehung oder Exemption des Rodnaer undt Wallachischen Grundes aus dem Szolnoker Intern. Comitatus undt Einverleibung der Stadt Bistritz und deren District). b) O scrisoare din 26 Febr. 1609 a funcționarilor comitatului Solnoc către magistratul bistrițan, în care aceia spun că au aflat despre »bunele privilegii« cu cari sunt înzestrați Bistrițenii, deci — precum antecesorii lor — așa și ei voesc să trăească cu Bistrițenii în bună vecinătate. c) Alte 3 scrisori din 15, 18 și 21 Iunie 1654 semnate de Sigismund Banffy în numele oficianților din Solnocul int. în care aceștia cer permisie dela Bistrițeni să poată »circula și inte-

roga» prin satele districtului valah. d) Două scrisori din 15 și 20 Iunie 1654 ale lui Petru Torma »cu informații privitoare la ținuta magistratului bistrițan«. e) O copie a scrisorii din 16 Iunie 1654 cu care Bistrițenii răspund oficianților din comitatul Solnoc.

Voia adecă magistratul să dovedească cu aceste documente, drepturile sale nelimitate și incontestabile, admirate și respectate chiar și de funcționarii comitatelor învecinate, care în toate chestiile privitoare la locuitorii districtului valah se adresează numai către magistratul bistrițan.

În acelaș timp voinicoșii deputați bistrițeni nu încetează să scrie din Sibiu în continuu despre »*renitența Rodnenilor*«, iar în scrisoarea dela 28 Sept. 1753 recomandă să li se aplice acestor »*chiar și pedeapsă corporală*«.

Cât de mare pond punea magistratul bistrițan pe faptul să aibă în districtul valah ca reprezentant și inspector »pe cel mai dăstoinic dintre magistrați«, se poate vedea din actul d.d. 12 Mai 1753, în care vorbindu-se despre diferite instrucții date deputatului Iohann Friedrich Klein de Straussenburg trimis la Sibiu, între altele se accentuează că: devenind vacant postul de inspector în districtul valah, în care în timpul inspectoratului senatorului Schuller s'au încuibat o mulțime de neregularități și s'au iscat nenumărate procese, spre a pune capăt odată multor plânsori ale sătenilor valahi și pentru de a *ținea în cuvenit frâu pe contribuabili*; trebuie să se procedă cu multă cuminenție și trebuie să se numească inspector, după exemplul antecesorilor, un funcționar care să stea față tuturor greutăților. Acela trebuie să fie om rezolut și sănătos pentru de a suporta strapătele, apoi *inomis trebuie să vorbească bine limba valahă*, deci aflăm că pentru amintitul post corespunde întru toate deputatul nostru Iohann Friedrich Klein de Straussenburg.

În 6 Oct. 1753 se plâng sătenii din Năsăud împotriva comisarilor Martin Kreusel jun. și Iohann Kleinmann, că deși aceștia au încassat dela economi »nonele«, totuși îi tratează pe săteni în mod rușinos, îi injură, îi leagă, îi bat și le cer bacșișe. Așa pe Vasile Pop l-au legat și nu l-au dat liber până ce nu s'a răscumpărat cu 4 mierțe de grâu; tot așa au făcut și cu văduva lui Ion Poienar, care a trebuit să le dăruască o cupă de unt și ceva bani.

Faptele erau atât de mârșave încât de astă dată chiar și magistratul, spre a salva măcar aparența, reprobă procedeul comisarilor și-i somă să nu mai ia bacșișe și să înapoieze untul și cerealele stoarse dela oameni; de altă parte însă ordonă Năsăudenilor să dea ascultare comisarilor, să nu-i defaime și să le ofere mâncarea cuvenită.

Văzând magistratul că locuitorii districtului valah plătesc tot mai anevoios birurile, recurse la mijloace nedemne și lăsa să se publice în 6 Mai 1754 prin sate, că dacă oamenii vor plăti toate restanțele și birurile curente cu cari dătoresc »orașului și țerii«, atunci vor fi scutiți de contribuțiile sătești. Dar momeala nu prea prinse, căci îndată după aceea inspectorul depertinenței românești să plângea că sătenii nu voesc să plătească nici o restanță de »*vamsug*«, adică taxele impuse pentru folosința munților, deci propunea să se ia măsuri drastice.

Era apoi îngrijat foarte mult magistratul de soarta crâșmelor sale, mai cu seamă a celor din Zagra, Telci, Năsăud și îndeosebi Rodna. Aci era crâșmar sasul Peter Roth, al cărui nume figurează în multe afaceri și certuri. Cu toate că orașul încheie în 1754 convenții severe cu crâșmarii, ca venitele să încurgă cât de bine, totuși Românii noștri, adânc nemulțămiiți cu faptul că și venitele grase după beuturile vândute în crâșmele sătești să între tot în lada nesațioasă a orașului, începură a manifesta ostil față cu aceste mijloace de acaparare. Așa într'un protocol din acel an aflăm că cu ocazia soborului ținut în Năsăud. reprezentanții satelor asaltară crâșma orașului și se produse mare tulmut. La investigarea ordonată de magistrat se constată că la sobor au fost prezenți protopopul și toți preoții din »*circulus inferior*«, iar unii săteni depuseră că *tumulul s'a iscat chiar la îndemnul preoților.*

E de remarcat că magistratul începe acum să aibă tot mai mult de furcă și cu preoții noștri, mai ales cu ocazia descripției ordonate în 1754 în vederea introducerii noului sistem de contribuții numit »*Seebergian*« după iscoditorul și urzitorul acelui sistem, comisarul pentru Ardeal și consilierul de curte *Martin Zacharias Wankel de Seberg*.¹⁾ Acesta la 18 Iunie scriea din Sibiu

¹⁾ Vezi date în broșura lui I. G. Schaser: *Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Frh. Samuel v. Bruckenthal, Hermannstadt 1848* pag. 6—7.

Bistrițenilor în materia »crăsmăritului și măcelăritului la minele de argint din Rodna«, accentuând și sfătuind că totul trebuie să se facă »cu câștig«. Cu acest slujbaș parvenit Bistrițenii întreținură în tot timpul intime legături și neîntrerupt îl informau despre toate evenimentele de interes comun, și-i trimeteau copii de pe toate documentele expediate guvernului.

Privitor la preoți — dupăce într'un conspect orășenesc se constată că popii districtului valah datorează în 1754 taxe restante de pășunat, pe oi, boi, cai și porci, în suma de 108 fl. 1 $\frac{1}{2}$ cr. — într'o notă d. d. 12 Septemvrie 1754 magistratul zice următoarele:

Preoțimea valahă din district caută să-și apere pe toate căile rudenile, ca să le scape de biruri. Așa fac cei doi popi din Rebrîșoara, cari de altfel acaparează cele mai bune moșii. Contribuția acestora la *vamsug-ul* satului — adică la suma taxelor de plătit pentru pășunatul oilor la munți — care pentru Rebrîșoara era fixată în 1753 cu 1900 fl. iar în 1754 cu 1842 fl. 78 cr. ar fi trebuit să fie în 1753 de 272 fl. 64 $\frac{1}{2}$ cr., iar în 1754 de 160 fl. 11 cr. Ei însă atât în anut trecut cât și în timpul de 8 ani încoace n'au voit să presteze nimic. Dacă super-intendentul săsesc, ori primarul orașului, ori vr'un senator ar voi să mănă oi la munte, ar trebui să plătească *vamzug-ul*, pe care îl plătesc preoții evangeliici. Preoții valahi aduceau mai înainte ca *vamsug* magistratului: desagi, lumini de ceară etc., acum însă își aroagă libertate care trece în lesarea drepturilor orașului. Ar fi bine să li-se publice că nu li-se admit oile pe munți dacă nu răfuesc taxele pro 1753—4. Apoi tot ei, preoții, mai vând rachiu și mied, cum și cui voesc; după pământuri censitare nu vreau să plătească nici impozite nici dijme; iar pe funcționarii satelor și pe slobodnici îi amenință cu excomunicare (afurisenie), dacă le vor trada moșiile, oile etc.

De altă parte însă arhidiaconul năsăudean se plânge în 17 Noemvrie la episcopul Petru Paul Aron de Bistra pentru nedreptățile comise față cu preoții, privitor la diferite contribuții. Tot arhidiaconul Atanasie adresează în 22 Noemvrie din Năsăud magistratului bistrițan o scrisoare în care îi descopere multe doleanțe și împărtășindu-i plânsoarea către vlădică declară că niciun preot, capelan, diacon ori subdiacon *n'are să răspundă la un eventual interogator*, căci altfel are să sufere grea pedeapsă.

În 15 Decemvrie 1754 episcopul Petru Paul Aron îi scrie arhidiaconului că la conscripție să prezente datele despre toate

persoanele ecleziastice, inclusiv învățători și cantori; la caz dac aceștia vor fi însă conșcriși între contribuabili, ei n'au să pres teze nici un impozit după pământuri, agricultură etc. Dacă vr'un preot a prestat ceva în anii trecuți, să se noteze suma și categoria contribuției, fie chiar vr'o pedeapsă ori altă povară stoarsa dela el, și despre toate aceste să i-se trimită un tablou episcopului la Blaj.

*

Stările îngrijitoare pentru bistrițeni determină pe magistrat să adreseze în acest an guberniului o mulțime de plângori împotriva Valahilor »*antisignan*os« (conducători, corifei) accentuând în deosebi »*firea neînfrânată a Rodnenilor*« (unbändig^{es} Wesen de Rodnauer). Iar privitor la »*întreaga depertinență răsvrătită*« magistratul face o mulțime de constatări, dă porunci aspre și ia diferite măsuri, dintre cari înșirăm aci ca pildă unele, dintr'o singură lună

1754, Mai 10. — Să se publice judeților și sătenilor din districtul valah: 1. Să nu se mai dicteze pedepse bănești, execuții și legarea la stălpul de rușine (Pranger). 2. Toate zilele de lucru pe cari sătenii le fac pentru oraș să fie însemnate pe răvașe și contrarăvașe. 3. Porunci privitoare la crășme. 4. Străjile să duc și distribue scrisorile. 5. Să nu se împrumute nimic fără știrea magistratului. 6. În fiecare sat să se însemne numele proprietăților de căldări de fierț rachiu. 7. Fiecare sătean să-și repare casa. 8. Să fie ținute în ordine cvartirele militare. — Urmează apoi diferite porunci privitoare la: 9. pază; 10. lupi, cioare, țarci și vrăbii; 11. gunoae; 12. tors, 13. păduri și stejeri; 14. răvașe de contrabuții; 15. slujbe în munți.

Casa în care locuiește Vasile a Popei Maței, fiul cel mai mic al proprietarului aceleia, este mai potrivită pentru crășmă în Năsăud.

Răvașele pentru impozite sunt gata în toate comunele, cu excepția Leșului și Telciului.

În fiecare dintre cele 21 comune s'au distribuit câte un vaș de o mierță (Viertels-Maasz).

Mai 14. — Dintre județii chemați la oraș se prezintă cei din Maieru, Rebra mare, Sângeorz, Vărarea, Feldru, Rodna, Rebrașoara, Năsăud și Salva. Aceștia raportează între altele că în Salva sunt 34 căldări de fierț rachiu, parte ale preoților parte ale sătenilor. Li se ordonă judeților că niciun sătean debitor să nu mai plătească cameți fără știrea instanței judiciare orășenești, căci alfel vor fi prea agravați cu plata dobânzilor ilegale.

Săteanul Rus dela Rebra mare părește că înainte cu doi ani când la ordinul magistratului s'au luat dela Valahi pușcile, el a dat-o pe a sa primarului de atunci Vasile Tocore; acuma e pierdută, deci cere restituire.

Comisarul Peter Theil e trimis la Sântioana și Nușfalău cu aceste ordine: 1. Județii să fie serios somați ca până Sâmbătă să aibă gata calculate și adunate impozitele săptămânale, iar față cu renitenții să ia măsuri conform ordinelor anterioare. 2. Precum se face și la impozite, juzii să predea fiecărui sătean câte un răvaș separat, pe care să se însemne pe o lature zilele de lucru prestate pentru oraș în sat; iar pe cealaltă lature cele prestate în oraș. 3. Împreună cu morarul să se alcătuiască un deviz de cheltueli pentru cele ce sunt de făcut la moară. 4. Să se caute împreună cu bătrânii din Sântioana un loc pe care să se construească moara. 5. Să se construească din nou ori să se repare drumul din jos de sat, rupt de apă. 6. Să se repare și întocmească crâșma din Sântioana. 7. Comisarul să ordone ambelor sate ca în apropierea comunei să îngreădească o bucată de pajiște.

Slobodnicului Lazar să i-se ordone ca, începând din Năsăud să viziteze în toate satele districtului valah nouăle crâșme, să admonesteze pe crâșmari și pe funcționarii sătești să țină curățenie și să facă reparațiile necesare, iar despre cele experiate să raporteze. Tot acel slobodnic să controleze ce au isprăvit Zăgrenii la locuința ofițerului. Apoi să controleze în toate satele dacă sunt gata răvașele impozitelor. Străjile din toate satele să stea în tot momentul la dispoziția juzilor, ca orice poruncă să poată fi publicată ziua-noaptea. În Feldru să se incasseze și verse restul de vamsug: 86 cr., dela fostul slobodnic Sandul. Apoi să se publice că nimeni să nu cuteze a plăti cuiva vr'o datorie fără de-a anunța judecătoria orașului, ca să constate dacă plătește dobânzi legale ori ilegale. Năsăudenilor să li-se ordone să-și țină crâșma în stare bună.

Dupăce slobodnicul Lazar va isprăvi în câteva zile cu expediția de mai sus, va avea să meargă în satele cercului din jos, iar Todor Feldrihan din Rebra mare în cele ale cercului din sus, ca să publice ordinul privitor la plata datoriilor; apoi să controleze dacă nu cumva să importă ici-colea rachiul strein și să vadă ca satele valahe să înceapă cu furnizarea lemnului de foc pentru brutăria orașului.

Mai 16. — Au să furnizeze orașului Rodna: 6 grinzi de câte 5 stânjeni, 2 lemne pentru pereți, 16 corni și 333 leături; Maieru: $7 + 2 + 17 + 334$; Sângeorzul: $7 + 2 + 17 + 333$.

Slobodnicul Ion Rebreaan e trimis cu două butoaie de rachiul pentru crâșmele din Rodna și Maieru.

Mai 18. — Haiducul Gabor să ducă un butoiu de vin la crâșma din Rodna.

Mai 19. — La avizul că în Mocod a perit un bou, e trimis păstorul de boi din oraș, împreună cu slobodnicul Filip Rebrîșorean și cu un om priceput din Terpiu să cerceteze cazul. Aceștia în 20 Mai raportează că în Mocod se lătesc boli de vite.

Mai 22. — Din nou sunt trimiși slobodnicii Lazar și Todor Feldrihan să controleze în sate răvașele și să le ordone »stric-tissime« judeților, ca acele să fie în ordine așa că la poruncă dată să le poată aduce gata în oraș. Mai departe să le împăr-tășească judeților că în Sâmbăta viitoare toți județii și slobodnicii au să se prezente în oraș; ceice vor absenta vor fi pedepsiți cu 25 lovituri de baston.

Mai 25. — Li se publică judeților observările privitoare la răvașe, apoi ordinul că fără știrea magistratului nimeni să nu cu-teze a cumpăra dela altul grădină, casă ori altă proprietate.

Fiind boală de vite în Beclean, Săsarm, Piatra și Chiuza, este strict interzis să mână cineva boi din district pe Someș în jos.

Iliș a Hogii și Gavril Sângeorzan raportează în numele sa-tului Maieru că conform denunțului plăieșului Isip, Maramureșenii s'au înțeles să-și mână oile pe munții »aparțîitori (!) orașului«, adică pe Putredul și pe Ineu. La acestea vameșul din Rodna ob-servă că plăieșul de acolo Mihăilă a fost pe amintiții munți și n'a văzut vite streine. În consecință, fiind rapoartele contradictorii, ma-gistratul ordonă prin căpitanul plăieșilor Neubaur ca un plăieș îm-preună cu un sătean din Maieru să iscodească pe numiții munți și să aducă informații sigure.

Inspectorul plăieșilor să ordone judeților ca aceștia să dea plăieșilor atâți săteni de câți au nevoie ca să adune dela oameni toate pușcile.

Grigore Ianul, Scridon Țuțuruga, Ion Tănase, Ion Butaci și Ion Tămaș se plâng în numele Salvanilor, că Hordouanii au ri-dicat o cruce pe un loc din hotarul salvan, și aceasta ei n'ot pot admite, deoarece cu 12 ani în urmă o comisie a hotărât privitor la mejde că locul din chestie rămâne comun ambelor sate. Hor-douanii: Ion Andriș jude, Vasile Rus, Vasile Miron și Vasile Georgii afirmă că n'au ridicat crucea ca semn de mejdă, ci ca semn de adorare divină. După ce partidele nu știu sigur unde le-au stat movilele, magistratul hotărăște ca ambele sate să folosească acel loc, ca și până acum, iar dacă Hordouanii vreau să se în-chine crucii, s'o ridice pe alt loc din hotarul lor. Altminteri au să trăească în pace până se va face constatare definitivă cu mar-tori la fața locului, și până atunci cerealele au să fie cruțate de către amândouă partidele.

Din cele expuse până aci se pot desprinde contururile situației nenorocite, în care se găseau Românii ținutului nostru lăsați timp de trei secole pradă arbitrajului Sașilor bistrițeni. Reclamațiile lor juste erau îndreptate, între multe altele, mai cuseamă împotriva faptului că *erau priviți și tratați ca iobagi* de către magistratul orașului Bistrița, și ca atari erau nu numai împovărați cu dările regești, pe cari ei bine știau că trebuie să le plătească — nu ca iobagi, ci ca liberi, — ci erau extorcați cu felurite impozite, suprataxe și contribuții ilegale și ruinătoare.

E de observat că în cadrul descrierii luptelor ce urmează de aci încolo va fi vorbă de multe chestii, cari vor putea și vor trebui să formeze obiectul unor studii separate, ca spre pildă: chestii preoțești și bisericești, munții și alte proprietăți, raporturi cu Maramureșenii și Moldovenii, certe de hotar între diverse comune, procese între particulari etc. Toate acestea vor fi atinse în măsura în care stau în legătură cu obiectul aci tratat.

1755

Conscripții. — Soboarele din Feldru și Salva. — Inceputul răsvrătirilor — Comisia Bethlen-iană

Urmează anul plin de agitații 1755, dela care se poate zice că încep mișcările mai serioase de revoltă. În districtul năsăudean se continuau și se controlau conscripțiile prin censorii trimiși anume spre acest scop de așa numita *comisiune diriguitoare (directivă) regească*, în fruntea cărei stătea ca prezident contele *Gabriel Bethlen*, având lângă sine mai apoi și pe nou numitul comisar gubernial *Samuil de Bruckenthal*. Bistrițenii însă defel nu erau mulțumiți cu procedeul amintirilor censori, ceeace se vede din punctele suplicii adresate în 2 Ianuarie 1755 de către magistratul Bistriței, acelei comisiuni.¹⁾

În acelaș timp magistratul scria și patronilor săi: consilierul gubernial *Michael Czekelius de Rosenfeld* și secretarului *Bruckenthal*²⁾ acuzând pe censorii trimiși în districtul valah că atentează

¹⁾ V. «Arh. Som.» Nr. 11 p. 90.

²⁾ Ca să se vadă ce puteau aștepta Românii districtului năsăudean dela astfel de oameni, e necesar să se noteze ca o pildă de extrem fariseism faptul,

la drepturile oraşului şi ale întregii naţiuni săseşti, atâtă pe contribuabili, adică pe locuitorii satelor româneşti, să nu se lase conşcrişi ca iobagi, cu toată »au fost posedăţi de oraş totdeauna ca atari, cum şi trebuie să fie înşcrişi«. În sfârşit magistratul ruga pe susnumiţii doi funcţionari guberniali să ia în apărare pe Bistriţeni cu drepturile lor şi să ordone censorilor, ca ei să se ocupe numai cu afacerile de manipulare (conşcriere şi impozitare) încredinţate lor, iar să nu facă critică amestecându-se în chestii juridiciale.

Nu rămăneau însă în urmă nici comunele noastre româneşti cari cu acel prilej asemenea adresau plânsori atât contelui Bethlen¹⁾ cât şi tablei regeşti din Oşorhei (Târgul Mureş); aceasta în 24 Februarie 1755 publică decizia²⁾ *că Românii din comunele districtului valah în viitor n'au să fie priviţi şi trataţi ca iobagi.*

Dar să vedem ce se petrecea tot atunci în district. Intr'o scrisoare expediată în 5 Ianuarie din Rebrişoara magistratului, pârălabul Gunesch — care însoţea pe censori — scrie: Ieri când am citat pe popii valahi, între aceştia era şi *Popa Mitru din Năsăua* şi el a rostit vorbe inadmisibile, iar popii au declarat că conform ordinului primit dela vlădica lor nu vor lăsa să fie conşcrişi.

În 16 Ianuarie comisarii Iohann Hennrich şi Iohann Gunesch raportau lui Iohann Friderich Klein a Straussenburg, inspectorului »depertinenţei valahe« că şi-au isprăvit lucrările în Telci, Feldru, Vărearea, Rebra mare, şi că popii din Hordou şi Telci încă s'au opus conşcrierii. Ajungând ei în 15 la Năsăud, au trimis pe jude şi pe bătrânii Ion Corni, Todor Creţul şi Vasile Matei (a Măteoaii) la protopop şi la ceilalţi preoţi cu întrebarea dacă se supun decretului Maiestăţii Sale, şi dacă lasă, ori nu, să li-se consemneze proprietăţile. La aceasta protopopul în numele preoţimii răs-

că aproape toţi patronii saşi ai Bistriţenilor, dar mai cu seamă Bruckenthal, în nenumăratele lor rapoarte înaintate guvernului transilvan şi curţii din Viena în chestii cari priveau peste tot pe Românii ardeleni, îi prezentau pe aceştia ca stând pe cea mai inferioară treaptă culturală. Căutau în tot chipul să dovedească că Valahilor nu li se pot da drepturi, căci ei n'au şcoli în cari să se cultive. Ei, dar de altă parte nu tot acei matadori saşi îi împiedecau pe valahi dela cercetarea şcolilor şi-i tratau în modul cel mai nedemn şi brutal?

¹⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 11 p. 93.

²⁾ V. »Arh. Som. Nr. 11 p. 94—95.

punse că el și popii săi nicidecum nu admit să fie conșcriși, fiind ei uniți și neavând dela episcopul lor nici un ordin în această privință. Iar dacă alți săteni contribuabili vor cuteza să comunice manipulanților date privitoare la preoți și bunurile lor, atunci ei în calitate de slujbași ai altarului vor merge la biserică, *dar pe nici unul dintre credincioșii lor n'au să-l mai cuminece și cunune, nu vor boteza pe copii, nu vor înmormânta pe nimeni și la Bobotează nu vor umbla cu crucea.* Fiind aceste chestii religioase — continuă delegații orășenești — pentru cari nici comisarii și nici censorii nu pot lua răspundere, ca să nu li-se impute vr'un »odium religionis« ei informează pe magistrat, ca acesta la rândul său să raporteze instanțelor superioare și comisiei directive și apoi să le scrie lor, comisarilor la Feldru, că ce ținută să observe mai încolo în această chestie.

Intr'o scrisoare de d. Rodna 24 Ian. inspectorul Klein raportează magistratului că a vizitat în Salva pe ceice lucrau la tabelele de conșcriere; apoi spune că imediat după sosirea sa la Năsăud a intrat și pe la protopopul care i-a cetit o scrisoare a episcopului valah și »*aus einen hohen Ton mit mir sprach*«. În scrisoare stă că nici curatorii (Kirchenväter) n'au să plătească vr'un impozit.

În 27 Ianuarie comisarul Iohann Bressler scrie din Salva inspectorului departinței că ceea ce el a profețit privitor la districtul valah, s'a împlinit. Adică, azi după amiazi s'au prezentat protopopul, popa Vasile, popa Mitru împreună cu alți preoți și locuitori din Năsăud, Mocod și Mititei și după ce depusă (legten nieder) înaintea censorilor 3 monede de câte 17 cr.*) în numele întregii departințe, protestând că să *nu fie priviți ca iobagi, ci ca oameni liberi* și să fie așa conșcriși; cerură să li-se spună că cine e »Urheber derlei unverantwortlicher Sache«. Decât să lase să se întâmple așa ceva, mai bine *sunt gata să plece la Viena la Curte.* În viitor nu mai vreau să dea nici dijma. Intre altele popa Mitru zise: »Domnii Bistrițeni și așa au distrus acest district, și acum vreau să-i facă pe oameni și iobagi, ceea ce nu se va întâmpla niciodată. Bistrițenii nu sunt grofi nici baroni ca să aibă iobagi etc.« După ce însă contra sa a comisarului — zice Bressler — nu

*) Procedu obișnuit la proteste ori inițieri de procese.

vorbi nimeni și nici nu să uitară la el, astfel nici el nu zise alta decât atât, că popa Mitru să bage de samă ce vorbește, ca la caz de va fi nevoie, să poată și dovedi. Censorii se referiră la ordinul primit dela comisia directivă. Incidentul acesta dură între multe strigăte (Geschrei) o oră bună, apoi după o nouă protestare, se depărtară cu toții.

*

Scurt timp după aceasta deodată magistratul și comisarii săi aflară prin spioni că Valahii au ținut *soboare în Feldru și în Salva*. Imediat fu ordonată investigație în chestie și la somație se prezentară în 31 Ianuarie și făcură depoziții următorii:

1. Nechita Bărdan, locuitor din Feldru depune că ieri în 30 crt. din fiecare sat al cercului din sus au fost citați câte 7 contribuabili spre a ținea *sobor în Feldru*. Acolo judele în prezența protopopului și încă a altor preoți valahi i-a legat cu jurământ ca, după ce la coscripție ei au fost însemnați ca iobagi, să se opună superiorității, să înceapă proces înaintea staturilor din pricina aceasta și dacă va fi necesar să meargă până la Maiestatea Sa; iar cheltuelile, oricât de mari ar fi, să le avanseze ei contribuabilii. Toate s'au făcut întocmai de către săteni, dar numai în urma ordinului primit dela protopop că celce la porunca sa nu se va prezenta în numitul sat și nu va consimți la cheștiile propuse de el, acela va ajunge la ocară și batjocură.

2. Lupul Petri din Vărarea depune că la *jurământul făcut în Feldru* din satul său au fost prezenți: Grigore Popițan, Flore Anuța, Gavrilă Ieremie, Popa Vasile și martorul. Intrunindu-se acolo cu mulți din alte sate, au fost jurați de judele din Rebrișoara în casa popei Andreiu, că nu vor permite să fie conscriși ca iobagi.

3. Simion a Oniții din Feldru confirmă că *întrunirea* a fost la Popa Andreiu; unde din pricina amintită au fost asemenea jurați între alții: Ion Bote, Toma Vârvari, Andrei a Preutesi și Șefan Nimigeanu (Cute).

4. Vasile Mărcuș, jude în Sângeorz spune la fel cum depusesese și Nechita Bărdan, cu adausul că la »conjurație« au fost prezenți și Leonte Buriac și George Boldiș din Rodna.

5. Ursul Savul ginerele lui Șovrea din Rebrișoara zice că *pătrupopol a instigat* pe districtuali la revoluție.

6. Lupul a Mihalchi din același sat zice că el a fost trimis de sat cu ordinul, să meargă numai la oraș unde va afla preoți valachi care i vor spune ce are de făcut.

7. Ion Corui din Năsăud depune că înainte de-a pleca el

de acasă, 7 săteni de aici împreună cu încă alții din fiecare sat al districtului s'au adunat în sus de comuna Năsăud și apoi cu toți împreună au plecat la Feldru, unde a fost față protopopul cu mulți alții.

8. Crăciun a lui Găvriluț din Salva spune că din cercul inferior al districtului valah, adică din jos de Năsăud, s'au adunat din fiecare sat câțiva la Petru Zăgreanu în Salva, unde a fost și pătrupopul cu diferiți preoți.

9. Tofan a Toader din Maieru spune că la conjurația din Feldru au fost de față din Maieru următorii: Scridon Ciute, Toma Olar, Pinte Boșca, Grigore Cărciumar, George Pârle, Demian Mărcoae, Petru Socoe și judele.

10. Judele din Ilva depune că la adunarea din Feldru din satul lor au fost față: Petru Gacii, Ion Cârști, Gavrilă Plăieș, Ion a lui Vasile cel Mare, Grigore a lui Vasile cel Mare și Gavrilă Sângeorzan, pe cari el judele i-a trimis, la un ordin înscris al protopopului.

11. Judele din Rebra mare spune că din acest sat au fost prezenți la *conjurație în Feldru*: Simion Ciocan, Vârtolomei Văsieș, și Grigore a Măriuții.

12. Judele din Vărarea mărturisește că la conjurația dela Feldru au fost el martorul cu Grigore Popițan, Gavrilă Ieremie și cu preotul satului; mai departe: protopopul i-a pus să joare că ei nu se vor supune intenției magistratului de a-i declara iobagi.

13. Judele din Hordou zice că la adunarea din Salva au fost față din satul lor: Leghi Alexa și Partene Miron.

14. Vasile Puiul din Leș spune că dela ei au fost față la adunarea din Feldru: Simion Rusu și Ion Morar.

Dintre acești 14 martori vedem pe unii fricoși, ori șireți, ori îndatorați magistratului, cari nu depun favorabil pentru consătenii și popii lor, despre ceeace altminteri ne dovedește și incidentul petrecut cu o zi mai târziu și însemnat într'un protocol magistratual astfel:

În 1 Februarie 1755 cu prilejul când valahul din Feldru cu numele Nechita Bârdan, pentru vorbele sale necuviincioase și nepermise rostite la adresa superiorilor săi avea să-și primească pedeapsa meritată, subsemnații s'au obligat sus și tare cu străngeri de mână, că ei în viitor nicidecum nu se vor mai amesteca în *afacerile ținute de preoții lor*, deoarece între ei sunt mai mulți, cari niciodată nu au consimțit cu acele chestii; și dacă cineva din mijlocul lor ar cuteza să întreprindă ceva împotriva magistratului, atunci vor suferi cu toții pedeapsa de 100 lovituri de bețe.

Din Mocod: Vârtoc a Cotoc, jurat; Mititei: Toader Du-

haschi, crainic; Runc: Nicolae Echim, crainic; Zagra: Drăgan Chifor jude, Man Simion, jurat; Bichigiu: ~~Toader Runcan~~, jurat; Telciu: Ursul Hondrarului, crainic; Hordou: Ion Andrieș, jude; ~~Salva~~: Iacob Gavrilă, jude, Crăciun a Gavriluții; Năsăud: Ion Corui, Ursul Onigoae (a Negoae); Rebra mare: Vasile Borti, jude; Vărarea: George a Petri, jude; Feldru: Simion a Oniți, crainic, Nechita Bărdan, jurat; Ilva: Ion Vărărean, jude; Leș: Vasile Puiu, crainic, Mașteiu a Popii, jurat; Sângeorz: Vasile Mărcuș, jude; Maieru: Tofan a Toader a Samsonesi, crainic; Pinteia Boschi, jurat.

Se vede că după ținerea amintitelor soboare au plecat delegați ai sătenilor la Sibiu cu reclamații, deoarece în 7 Februarie magistratul bistrițan adresează guberniului rugarea, ca »Valahii tumultoși, cari din cauza conscripției au plecat cu plânsori neîntemeiate la Sibiu, *să nu fie ascultați, și să nu li-se dea crezare înaintea de ce va sosi dela magistrat raport detaliat în chestie*«.

Tot în acest sens scrie magistratul în 7 Februarie și comandantului general conte *Venceslau Wallis*, adaugând că »*tumultul Valahilor poate avea consecințe funeste*«. Apoi îl roagă pe general să-i rețină pe delegații valahi acolo până va sosi raportul magistratului, căci răsvrățiții dovedesc »*ganz ausserordentliche Hals-tarrigkeit und Widerspenstigkeit*« și din partea unui sat s'a trecut și la »*Tätlichkeit*«; vreau să împiedice serviciul preanalt, deci generalul să dea ordin cavaleriei din comitatele învecinate ca la caz de nevoie să sară în ajutor.

Suplici și rapoarte similare trimite magistratul și altor autorități, comisiei directive, secretarului gubernial Bruckenthal etc. arătând urmările dezastruoase pentru publicul bistrițan și cerând să se țină inchiziție prin doi cancelariști guberniali, dintre cari »*unul să fie sasul Lang*«. În toate scrisorile se accentuează că »*excesele valahe sunt grozave*«.

Altminteri, despre toate »evenimentele extrem de îngrijitoare pentru Sașii bistrițeni«, petrecute în zilele precedente, sus numitul inspector Klein adresează magistratului în 8 Februarie următorul raport informativ:

Raport concepiat spre a informa deocamdată pe magistratul din Bistrița fără de vr'o inchiziție formală, ci numai în baza celor aflate și însemnate de I. Fr. Klein a Straussenburg, senator orășenesc și inspector al depertinenții valahe.

Valahilor din depertinența Bistriței niciodată nu le-a trecut

prin minte să nege cât de puțin supușenia lor față de publicul (orășenii sași) de aici. Dimpotrivă la fiecare ocaziune dată — așa spre pildă când vr'unul era reclamat de către un nobil strein — se îndatinau constant să zică: »*Noi nu suntem iobagi nimăru, fără ai orașului*«. Acest drept de proprietate (jus possessorium) al orășenilor nu l-a mai contestat nimeni din timpul când li-s'a conferit încoace. Numai cu prilejul acestei *conscripti* censorii ambelor grupuri din districtul valah le-au pus în toate locurile valahilor noștri întrebarea: »Oamenilor, magistratul vrea să vă înscrie ca *iobagi*, deci să vă și prefacă în atari; sunteți mulțamiți cu aceasta?« Astfel de propoziții au auzit acești oameni de prima dată în acelaș timp, în Ilva și Suplai, în două sate depărtate aproape cale de o zi deolaltă, în 25 și 26 Nov. 1754. Prin aceasta au fost natural aduși la gânduri, pe cari nu le avuseră niciodată. Căci oare cine va zice: nu vreau să fiu liber, dacă este întreat. Și cum să nu devină recalitrânți, când noi, mărturisind adevărul, nu ne-am prea îndătinat să-i numim iobagi, ci »domnari« și muncitori ai orașului, cu toatecă-i priveam totdeauna ca iobagi legitimi. Despre ceea ce censorii ambelor clase disputau mult cu funcționarii noștri orășenești (manipulatoribus domesticis) și continuu corespundau cu ei. Pânăcând în fine în înțelegere cu projudelul și cu ceilalți magistrați aflători atunci aci, i-am determinat pe censorii dela cele două grupuri cari lucrau în districtul valah, să se abțină dela ceartă pânăce ne vom putea. Înțelege mai deaproape cu magistratul. Așa apoi continuară în liniște lucrările până ce sosi timpul când ambele grupuri ocupate în ambele noastre districte veniră pe sărbători în oraș. Cu acest prilej raportarăm în scris comisiunei directive, censorii în 1 Ian., iar noi în numele orașului în 2 Ian. În urmare avurăm norocirea să primim în 11 Ian. răspuns favorabil, după care toți censorii, cu excepția lui Darvay Ferencz, se liniștiră și nu mai încurcau (irre machten) cu niciun cuvânt pe oamenii noștri. Astfel la grupul meu, unde sunt censori Paulus Nyilas asesor din Solnocul mediu și Nagy Ferencz din scaunul Mureșului, toate decurgeau în mod cu totul liniștit.

La celalalt grup însă, pe care îl vizitai în 23 Ian. în locul projudelui, am aflat de tot altă situație. Indatăce simții aceasta și aflai că censorul de acolo nu lucrează bine printre valahii noștri, am plecat la grupul meu la Rodna și înainte de toate am dispus ca, — dupăce noi chiar și conform nouălor dispoziții aveam lucrările gata corectate în concept, — pentru scrierea în curat censorii acestui grup să vină în oraș. Apoi am scris celuiilalt grup să facă la fel. Darvai, care asemenea este un asesor din Solnocul mediu, contrazise de câteavari și voia să continue în Salva cu scrierea în curat, pe care o începuse ca și celalalt grup în Rodna. Atunci eu am scris secretarului nostru dela acel grup că dacă cen-

sorii lui nu vreau să vină cu buna în oraș, el să împacheteze scrisorile și să vină singur la oraș. Paulus Nyilas, pe care îl convinsesem că Darvai lucrează rău, îi scrisese acestuia din Feldru despre călătoria la Bistrița, zicând ca și el, Darvai, să vină la oraș spre a scrie în curat.

Între timp însă, fără de știrea funcționarilor și secretarilor noștri, în 26 Ianuarie în orele suspecte ale nopții, Darvai lăsă se să adune sătenii din Salva la cvartirul său și din nou le expuse că magistratul vrea să-i înscrie ca iobagi, apoi îi întrebă dacă vreau să se recunoască ca atari. Urmarea fu că oamenii deveniră extraordinar de agitați. Și aceasta cu atât mai vădit căci preoții lor în tot timpul decând le era cunoscut că *censorii nu-i priveau ca iobagi*, în tot chipul îi îndemnau să se opună magistratului și la nici un caz să nu permită să fie înscriși ca iobagi. După instigarea lui Darvai, în ziua următoare, adică în 27 Ian. la inițiativa preoțimii, dar mai ales a *protopopului și ginerului său Popa Mitru* se făcu o adunare în Salva. La aceea fură chemați din fiecare sat al cercului inferior al districtului valah preoții împreună cu un oarecare număr de săteni. Îndatăce sosiră câțiva din cei convocați în Salva, se prezentă protopopul împreună cu ginerele său Popa Mitru, apoi câțiva alți preoți însoțiți de o mare mulțime de popor (Pöbel), cam la 3 ore p. m. în fața conscriptorilor, și adresându-se numai către censorii maghiari, puseră pe masă 3 bani de câte 17 cr. apoi în numele întregului district valah protestară contra înscrierii lor ca iobagi. Despre acest protest ei cerură un certificat dela censori, însă nu-l primiră. Darvai cel mai bătrân censor l-ar fi extrădat, însă censorul mai tânăr Benjamin Nagy se opuse. În timpul discuției atât popii valahi cât și poporul a rostit foarte multe vorbe necuviincioase, dintre cari fie amintite numai următoarele zise de Popa Mitru: «*Sășii din Bistrița nu sunt grofi și baroni ca să aibă iobagi*; nici să nu dea Dumnezeu să figureze Românii ca iobagi ai Șașilor». După aceste expuneri neașteptate oamenii extrem de agitați (aufgebracht) cu mare tumult, fără de-a vorbi vr'un cuvânt cu secretarul nostru, se depărtară.

Intenționând secretarul să-mi raporteze ce s'a întâmplat în Salva, trimise după judele satului și-i ceru un curier care să-mi aducă o scrisoare la Rodna. Abia plecă judele dela secretar și îndată veniră la acesta doi preoți, cari în numele protopopului îl somară să spună dacă el a cerut curierul spre a raporta în materia contribuției, ori privitor la altă prestație imediată regală. În cazul acesta va căpăta curier, altminteri însă nu. Atunci secretarul le răspunse că pe ei pe popi nu-i impoartă chestia, și dacă după sfârșirea scrisorii nu va sta aci gata un curier, el imediat va ordona să fie *bine (rechtschaffen) bătut ori judele ori subjudele*. Abia plecară preoții dela secretar când din nou veni la acesta judele,

căruî secretarul încă odată îi atrase atenția să-i câștige un curier, dacă nu vrea s'o pătească rău. După care judele răspunse că el bucuros ar face-o, însă preoții le-au interzis și lui și sătenilor, și nimeni nu vrea să meargă cu scrisoarea. Atunci secretarul se hotărî să trimită în sat un argat orășenesc cu o funie și cu porunca: că dacă la somația judei ori a subjudei cineva va denega să-și îndeplinească cum se cuvine serviciul cu care datorează, atunci să-l aducă legat.

Îndată se prezentară la secretar iarăși doi preoți în numele protopopului și-i declarară să nu încerce de-a bate pe primar, cum zisese, căci atunci nu va ieși lucru bun; dacă însă conscriptorii maghiari prezenți cunosc conținutul acelei scrisori, atunci poate să fie expediată. Astfel după ce argatul orășenesc întoarse cu un curier, după atâtea opuneri necuviincioase, scrisoarea fu trimisă.

În 28 Ian. înainte de masă la 10 ore veniră din Zagra, una dintre cele mai mari comune din cercul inferior al districtului nostru, *câțiva preoți* cu o mulțime de săteni de acolo în fața amintitului grup, și repetară protestul făcut cu o zi înainte. Cu acest prilej un Zăgrean cu numele Dumitru Sălvân se purtă nerușinat strigând în gură mare: *»Ați umblat până acuma cu hămîșag (înșelăciune) și acuma încă cu hămîșag umblați«*. Atunci secretarul nostru îl admonestă și voi să-l lege și trimite magistratului. La ceea ce întreg poporul îi strigă secretarului să nu cuteze a face așa ceva că va fi rău. Văzând secretarul cât de mare era larma și ce tăcuți erau censorii cari nu încercau c'o singură vorbă de-a reținea pe oameni dela transgresiunile (Vergehungen) lor, se adresă către censorul cel mai bătrîn Darvai, cum poate el suferi ca oamenii să-i învinuească în deobște în față că umblă cu hămîșag. Aceasta o făcu de trei ori, iar Darvai totdeauna îi răspunse pe înconjur, și în loc să încerce de-a mulcomi pe oameni pe o cale ori pe alta, îi zise secretarului: *Oamenii sunt foarte agitați (aufgebracht), și să bage samă să nu pună pe el mîna*. Atunci, — parte în urma scrisorii ce li-o trimisesem, parte văzând pericolul ce-i amenință în mijlocul acestui popor revoltant — conscriptorii încă în aceiași zi plecară la oraș.

Pe ziua de 30 Ianuarie protopopul convocă o asemenea adunare a cercului superior al districtului valah în Feldru, depărtare de 4 ore dela Salva. Atât în Salva cât și în Feldru amintitul protopop expuse poporului convocat că: *magistratul vrea să-i facă iobagi, ceea ce ei să nu permită, chiar dacă vor trebui să meargă până la împăratul*. Pentru cheltuelile ce se vor ivi, fiecare contribuabil să plătească acum odată câte 3 cr., cum în unele locuri s'a și făcut. *Zăciuiala de prestat orășenilor să n'o trimită la oraș, ci s'o sechestreze și așeze în biserici*. Imblățitorii zăciuelii, coman-

dați de un slujbaş al orașului, în 27 Ianuarie după masă, la ordinul său al protopopului, încă ar fi plecat din șuri, dacă nu ar fi ezitat unii dintre ei. Cărciumile deschise în sate în folosul orașenilor — în baza ordonanțelor comisiunii regești și a rezoluției magistratuale — să nu le suferă mai mult, iar ei *preoții vor sfărâma vasele în cari vor afla beuturi de-ale orașului*. Cu un cuvânt să nu se supună magistratului întru nimic, decât numai în ce privește strict *contribuția regească și serviciul preainalt*. Acel districtual care nu va ținea tare la aceste dispoziții, are să fie copleșit de rușine și ocară, *î-se va rupe acoperișul căsii și va fi alungat din district*.

Chiar și dacă unii denunțanți au exagerat intru câtva, totuș e sigur ca preoții cu ocazia adunărilor au forțat poporul la ținerea amintitelor puncte și în scopul acesta le-au luat și jurământ solemn.

Îndatăce am sosit în 6 Febr. în oraș și am primit știre despre *răscoala din districtul valah*, imediat am împărtășit cu cenzorii noștri din districtul valah ce se întâmplă. Ei au fost consternați și împreună cu mine și cu magistratul am încercat pe toate căile să mulcomim această agitație. Cei mai mulți dintre ei în realitate își recunoscără greșelile comise, iar unii dela început nu consimțiseră cu procedeul preoțimii valahe și, precum refereau astfel de oameni, din acea cauză trebuie să suferă mult.

În 2 Febr. trimisesem pe un curier să aducă prins pe Zăgreanul care a vorbit defăimător în Salva despre »hămișag«, ca el să fie pedepsit cu bastonadă, spre exemplu altor. Argatul orașului îl află pe acest om în 3 crt. în satul Mocod și îl legă la judele. Atunci câțiva preoți care asemenea se aflau atunci în Mocod, și mai ales un anumit *Popa Vasile din Salva*, îl eliberară pe arestant, și garantară că el nelegat va veni cu ei la oraș și se va prezenta înaintea judecății. Abia sosi însă în 4 cr. în Salva — unde e născut — la judele din anul trecut, *când Salvanii, cei mai neliniștiți dintre toți oamenii districtuali*, și prietinii lui îi veniră în ajutor, îi porunciră să plece acasă, apoi pe argatul orașenesc care pe arestant avea să-l aducă în oraș, îl apucară de păr și-l traseră din casa judeului în curte, și într'atâta îl bătură încât rămase aproape mort. Apoi legat îl duseră drum de cam o oră la protopopul în Năsăud, care însă nu voi să-l țină pe cel bătut la sine ci-l retrimise la Salva, unde și acum zace foarte bolnav. Pe un alt arestant, pe care alt pandur orașenesc în acelaș timp avea să-l aducă la oraș tot din Salva, încă l-au liberat Salvanii și au început apoi să se agite așa, încât și argatul acesta era s'o pățească și să fie tratat ca cel dintâi. Un comisar asistat de doi soldați din regimentul Puebla, care se afla tot atunci în Salva spre a încasa restanțele, nu cuteză se zică la acestea nici o vorbă. Unii Salvani îl

sfătuiră să stea liniștit într-o cameră, unde el și rămase până se mai moderă răsvrătirea. Apoi află necesar să retireze împreună cu executorii și în aceeaș seară de tot târziu sosi cu ei în oraș.

Intre astfel de circumstări nimeni nu va mai cuteza așa ușor să admonesteze sever pe valahii noștri ca să-și împlinească îndatoririle, și nu va cuteza să pedepsească pe cale judiciară acel exces al Salvanilor, afară dacă vom fi doar sprijiniți de putere mai înaltă spre a da o pildă și celorlalte sate.

*

Urmează acuma alte rapoarte și vești primite de magistrat din diferite părți, și maicuseamă dela slujbași sătești, cari fiind în cea mai mare parte aleși și numiți de magistrat, deci îndatorați acestuia, făceau adeseori servicii de spioni și denunțatori, ori cel puțin jucau un rol îndoelnic și suspect. Știrile primite erau tot mai îngrijitoare pentru Sașii bistrițeni și alarmante pentru populația română mult agitată.

Astfel comisarul Peter Theil îi scrie în 11 Febr. magistratului următoarele:

Raportez că am voit să procedez conform îndatoririi mele și lui Tănase Lorinț din Ilva mare, care locuște pe pământ rodnean, i-am dat ordin, să adune *cereale* — prestate orașului ca dijmă — la sine și la sosirea mea să le care la Rodna. El însă mi-a dat răspunsul că a fost avertizat să ducă cerealele dijmei în *biserică*, deci totul s'a făcut fără învoirea lui. Aceasta o confirm cu subscrierea mea.

Alta. În 15 Februarie 1755 se prezintă Ionașcu Dolha din Bichigiu, actualul crâșmar orașenesc și birău domnesc de acolo, și raportează că locuitorul din acel sat, cu numele *Todoian a Dănilă*, care încă a fost față la cunoscutul săbor din Salva, în numele protopopului și al tuturor cari au fost prezenți la sobor, *a interzis să se îmblătească cerealele dijmei din anul trecut*; iar dacă el, Dolha, va lucra împotriva acestei porunci atunci toate cerealele îmblătite vor fi încărcate și duse la biserică. Apoi că el, Dolha, să nu mai continue cârciumăritul, căci altfel i-se vor distruge vasele și el va fi bătut. Deoarece denunțatorul se teme că n'are s'o pătească bine, cere ajutor ca să n'aibă neplăceri și să n'ajungă în belea, cum e amenințat. Afară de acestea mai raportează că pentru acoperirea cheltuelilor împreunate cu *procesul început* — împotriva orașului — pe fiecare contribuabil din satul lor s'au

repartizat câte trei creștari, și în mare parte s'au și încassat, el însuși a plătit 4 1/2 creștari. În sfârșit raportează că pe cel ce ar cuteza să trădeze demersurile plănuite, l-au amenințat că-i vor *aprinde acoperișul casei, iar el cârcimarul va fi omorât cu pietri*. Toate cele depuse de acest denunțator le confirmă și judele satului, care atunci încă a fost fașă.

În aceeași zi mărturisește Ursul Zăgrean judele din Runc, că dela soborul din Salva au primit ordin să ducă cerealele dijmei adunate nu orășenilor (publicului), ci în biserica proprie. Tot atunci li s'a ordonat să nu mai țină în satul lor crășmar orășenesc.

Judele din Poieni raportează, că la soborul din Salva a fost prezent Chira Zăgrean, și încă singur; iar la ordinul protopopului privitor la dijme și cârciumă a primit aceleași porunci ca și judele din Runc. Pe lângă aceasta a mai aflat că sătenii nu mai voesc să facă șindrile.

Judele din Găureni raportează că la soborul din Salva ce-i drept din satul lor n'a fost față nimeni afară de popa satului, care conform hotărârii i-a dat ordin similar cu cel al judeului din Runc privitor la dijme și cârciumă, și că să nu facă șindrile. Cel ce nu va observa ordinul, să fie bătut cu vergi și pietri.

Vasile Rai crainicul din Zagra spune că la adunarea din Salva au fost prezenți din satul lor: judele, Todor Goș, Costan Lehaci, Oanca Lehaci, Dumitru Sălvan, Luca Zinvel, Andrei Drăgan, Grigore Cucu și Toader Fansula, și au primit ordinul ca fiecare sătean să dea câte 3 creștari pentru continuarea planului lor, să nu facă șindrile, și să li se restituie sătenilor capacurile căldărilor de fierț rachiu, cari au fost adunate la birăul satului.

Judele din Rebra mare depune că la soborul din Feldru au fost față din satul lor: Vărtolomei cel Mare, Ciocan a Simion, și Grigore a Măriuții și au întors cu ordinul precis că fiecare om pentru planul lor să contribuie câte 3 creștari, dijma să n'o dea orașului ci s'o ducă în biserica lor, și să nu rabde cârciumă, iar dacă crășmarul va continua să vândă beuturi, atunci să i se zdrobească toate vasele.

Crainicul Ion a George din Salva confirmă că satul lor a primit ordin similar cu al Rebrenilor, cu adausul să nu mai facă *șindrile, să nu prindă păsări și să nu puște lupi* (pentru oraș).

Peste tot să se pună de-a curmezișul magistratului bistrițan; iar dacă cineva ar cuteza să lucreze contrar poruncilor primite dela sobor, acela să fie bătut cu pietri și să i se aprindă casa.

Crainicul Dumitru Borzău din Năsăud mărturisește că la soborul din Feldru din satul lor au fost față: Vasile Găzdac, Toader a Crăuțoae, Vasile Pascu, Mașteiu Ionașc și Alexa Zăgrean, unde privitor la dijmă și cârciumă au primit ordin precum spune și crainicul Ion a George din Salva.

Crainicul Vasile a Grigore Irini din Mocod raportează că lor li s'a poruncit de către preoți că dijmele adunate pentru oraș să nu le ducă acolo, ci în biserica lor și să nu mai sufere în sat cârciuma.

Se mai ivește apoi în Năsăud următorul caz neplăcut pentru magistrat: În 18 Februarie raportează judele Vasile Isip și »birăul domnesc« Grigore Armeanu, că eri dimineața când conform ordinului primit voiau să vândă fânul orașului, i-a întâmpinat săteanul Vasile Pascu și a adunat pe săteni strigând: »Veniți oameni becisnici, și nu vă temeți de nimica, numai veniți după mine«. La aceasta aproape întreg satul s'a adunat în jurul fânului, apoi Vasile Pascu și Vasile Găzdac au voit să-l alunge pe Grigore Armeanu de lângă fân zicând că n'are ce căuta acolo. Deoarece el însă nu voi s'asculte, cei doi l-au legat cu brâul său propriu și l'au dus la protopop. Neînvoindu-se protopopul să s'amestece în cearta (Händel) lor, a intrat în casă Anton Ciot și a strigat: să-l dea pe mâna lor pe mișelul acesta de Grigore Armeanu, să-l toace'n cap, căci el nu consimte cu cele întreprinse de săteni și nu ține cu aceștia ci împotriva lor, cu magistratul. Dar protopopul pe cel adus la el legat n'a voit să-l extrădea până când patru săteni nu au garantat că nu i se va întâmpla nimic. În casa protopopului în continuu l-au amenințat cu palme și l-au înjurat de mamă pe Armeanu legat sătenii Ion Cătiu și Ion Andron. Pe urmă sătenii iarăși l-au dus cu sine la fân, unde acesta era deja bine încărcat și călcat pe 9 sanii. După ce aci judele le-a vorbit mult celor ce în mod arbitrar au împărțit între sine fânul, zicându-le că n'au s'o pățească bine după un astfel de procedeu, aceia l-au înduplecat pe »birăul domnesc«, să măsoare în fine carele de fân cu stânjinul, măsura regulată obișnuită. Văzând însă judele »cu durere« cum tratau

sătenii cu Armeanu lângă fânul oraşului, însă între atât popor nefiind în stare să-l apere, s'a gândit să se adreseze direct la instanţa sa legală, şi depărtându-se ambii, cu Armeanu, de lângă fân, s'a hotărât să plece imediat călare la oraş. Îndatăce a observat aceasta Grigore Armeanu, el încă a urcat pe un cal şi a călărit pe urma judei. Când Armeanu a sosit însă în sat la locul unde stetea fânul oraşului, din grupul sătenilor cari erau încă adunaţi acolo a sărit Vasile Găzdac a apucat frâul calului şi a sbierat către Grigore Armean vorbele: »Cum vedem, tu şi judele voiţi să călăriţi în oraş spre a ne pâri. Dar vedeţi să pâriţi aşa ca să nu urmeze dintr'asta nimic rău, căci dimpotrivă la întoarcere pe amândoi vă omorîm şi vă plătim cu întreg satul, ardem din temelie casele voastre şi tot ce este în ele, iar pe femeile şi copii voştri îi scoatem afară de pe hotarul nostru şi-i alungăm«.

Altele. Conform declaraţiei judei din anul precedent Flore Ciocan, a lui Călin Grigore şi Toader Cordoş, toţi locuitori în Mititei, locuitorul Ion Olosan din Mititei a încassat dela contribuabili cei 6 denari impuşi de popii valahi, şi banii se află până azi la el.

Impotriva cărciumarului Nicolae a Ciuti din Maieru s'au ridicat cu violenţă următorii: Toader Clompoş, Vasilica Hoţoae, Leonte Avram, Scridon Negrişelu, Nechita Anisii, Andrieş Hanţig, Melean Scridon a Savului, împreună cu alţi mulţi săteni, conduşi şi aţiaţi de preoţii: Popa Iacob, Alexa, Vasile şi Larion.

în 20 Februarie 1755 se prezintă din Rebrîşoara Gavrilă Bota, Savul a Grigore şi Nicolae Bota şi în numele satului raportează că *Popa Ignat* locuieşte în casa fratelui său a contribuabilului Ion a Popii Vasile şi sub pretextul că el ca preot e scutit de impozite, voeşte să-l ţină şi pe fratele său cu totul liber de contribuţii şi alte poveri. Dupăce comisarul actual trimis în sat pentru execuţie n'a putut face nimic cu amintitul Ioan, l-a pus şi pe el sub execuţie. La acestea a venit în sat protopopul şi le-a zis sătenilor că dacă satul nu va vedea să plătească contribuţia pentru Ion a Popii, atunci satul va fi în toată privinţa excomunicat (afurisit). Ca dovadă poate servi că Nicolae Bota a vrut să-şi însoare pe frates-o, precum şi alţii au voit să se căsătorească, şi când el Nicolae a mers ieri seara încă cu un om la

protopop și l-a rugat de permisie să se cunune, atunci protopopul le-a zis: »*Mergeți la Sași, ei vă sunt de acu înainte popii, lăsați să vă cunune*«. Protopopul de aceea sprijinește în așa măsură pe amintitul Ion, pentrucă acesta îi dăruiește protopopului atâta, încât dacă ar da sumele dăruite în contribuție, i-ar mai rămâne peste impozitele ce datorește și bani de prisos. Suplicanții se roagă de sprijin ca să nu fie împiedecați în pregătirile de nuntă deja făcute, și să nu fie opriți de către popi, ca Maiestății Sale să i se poată înmulții contribuabilii.

În 25 Februarie se prezintă și se plânge Maria soția locuitorului Flore Ciocan din Mititei, că în seara de Vineri în 21 c. mai mulți săteni între cari Ilie Orza, Grigore Roșu, Ion Miron și Toader Măteieș s'au întrunit în casa lui Dumitru Sacotă și au hotărît ca Flore Ciocan fostul jude din anul trecut să restituie satului fânul făcut vara precedentă pentru oraș, evaluat cu 8 fl. și întrebuințat pentru necesitățile satului. Această hotărîre a aprobat-o în 22 c. întreg satul împreună cu preotul Popa Toader. Apoi la îndemnul Popii cu vorbele: »*Luați-i boii, că a plăti el fânul*« și între ocări și înjurături ordinare cu toții s'au năpustit asupra casei lui Flore Ciocan ca să-i ia vitele. Când el încercă să împiedece aceasta cu depunerea unui creițar gaj, l-au atacat mai cu seamă Toader Măteieș, Arsinte Braica, Chifor Andreichi și Vasile Braica, l-au aruncat la pământ și l-au bătut fără milă, necruțînd-o nici pe ea, soția lui, pe care încă au lovit-o cu pumnii, au trântit-o la pământ au călcat-o în picioare, apoi au târât-o de păr din casă până la poartă. Iar pe sărmanul ei soț l-au dus legat și sub pază la Mafteiu Oproae și l-au lăsat în starea aceea acolo. Afară de aceasta mai raportează numita femeie că capacurile dela căldările de fiert rachiu luate dela săteni la poruncă, aceștia iarăși și le-au luat îndărăt cu forța dela birăul domnesc Toader Fontul, și fiecare fierbe liber și pe față rachiu și-l vinde după plac. Apoi mai spune că în timpul ce-l maltratau pe soțul ei, Grigore Artene și Toader Fontul, cari i-au desfătuit pe săteni să proceadă așa, asemenea au fost tratați ca și soțul ei.

*

Aci trebuie să menționăm și reproducem în întregime un act remarcabil, din care cetitorul își poate face o icoană și mai

bună despre situația precară în care se găsea districtul nostru. Văzând adică autoritățile civile și militare ale Ardealului că stările din Valea Rodnei și din ținutul Bistriții se agravează tot mai mult, guvernatorul conte *Haller de Hallerstein* adresează secretarului gubernial Samuel Breckner de Bruckenthal o scrisoare în care îl dispune ca adjunct (*delegatus commissarius gubernialis*) pe lângă comisarul plenipotențiar regal conte Gabriel Bethlen, cu însărcinarea ca amândoi să ancheteze chestia »tumultului din ținutul Bistriții«. Tot atunci comandantul general conte *Wallis* ordonă în 19 Februarie contelui Potztatzky, comandantului regimentului de curasieri Czernin, precum și maiorului conte Ferraris să stea cu trupele lor la dispoziția contelui Bethlen.

Procesul verbal dresat cu ocazia acelei anchete și păstrat în vechea arhivă gubernială transilvană sub Nr. 1478 ex 1755 are titlul: *Investigatio tumultus occasione manipulationis in Districtu Valachico Bistritziensi exorti, per Ill. D. comitem Gabrielem de Bethlen regium commissarium, et Samuelem de Bruckenthal peracta 24 Februarii 1755*, iar conținutul acelui proces, tradus în românește¹⁾ este următorul:

În 24 Februarie 1755 a fost interogată subjugatele (pro-judex) orașului Dl Georgius Teckelt.

În general: 1. Care sunt acele sate, care cu ocaziunea noii manipulări (stabilirea impozitelor) și-au luat îndrăzneala să se opună magistratului și nu s'au supus dispozițiilor magistratuale?

Ad 1. În afară de satul Rebrîșoara *aproape toate satele din districtul valah*. Dupăcum i s'a relatat, fiecare sat și-a trimis delegați la adunare. Locul întâi însă îl ocupă *satul Salva*, de unde rezistența s'a întins în întreg teritoriul.

2. În ce a stat această rezistență? Să se înșire toate motivele.

Ad 2. În susnumita comună Salva au scos de pâr, în mijlocul unei zarve iscate pe neașteptate, din casa judeului pe un arestant, om — după cât își aduce aminte — binecunoscut în Zagra, pe care l-au lăsat din mâni numai după ce l-au bătut cât se poate de grav. Pe un al doilea arestant

¹⁾ Traducere din latinește făcută de dl Vasile Bichigeanu.

I-au liberat ei înșiși. Atunci și-au pus în gând să împiedece ducerea la îndeplinire a ordinațiunilor prescrise lor prin comisiunea Seebergiană și menite să servească pentru sporirea fondului alodial, precum și să refuze vinderea în folosul obștesc a vinului și vinarsului; iar în sfârșit să nu mai fie atât de punctuali, cași mai înainte, în prestarea contribuțiunilor.

3. Ce a prilejuit toate acestea?

Ad 3. Motivul principal al tuturor acestor mișcări a fost noua orânduire de încassare a dărilor și condițiunile impuse cu această ocazie satelor menționate. S'a născut adevărat între încassatori și censori discuție, *dacă locuitorii acestui district sunt a se considera liberi sau iobagi*. Când această controversă a ajuns la urechile locuitorilor, atunci aceștia atât din îndemnul propriu, cât și sfătuiți de preoți s'au înțeles să scuture jugul de iobagi și să se opună magistratului la încassarea impozitelor fixate pentru ei.

În special: 1. Cine sau cari au fost acei censori, cari au inspirat Valahilor din district acestea:

»Iată magistratul vrea să fiți conscriși ca iobagi și tratați în consecință, dupăcum v'ați mulțumit și până acum cu această situație«.

Ad 1. Domnii Darvai și Nyilas, cât s'a putut constata.

2. De unde i-au fost cunoscute (lui Teckelt) aceste cuvinte și această instigație? Le-a auzit el însuși sau i s'au comunicat prin altul și prin cine?

Ad 2. I s'au raportat prin Domnul Johann Klein, care umbla des pela ei în calea slujbei ca manipulator domestic (orășenesc) și totodată ca inspector al districtului valah.

3. Care sunt acei censori, cari au discutat acest lucru cu magistratul, și dacă au corespondat unii cu alții, are Teckelt ceva în mână din această corespondență, ori a văzut vreo scrisoare? Care scrisoare, a cui e și ce conține?

Ad 3. Tot din informațiunile date de același Domn a aflat, că censorii au purtat corespondență între sine, dar nu cunoaște nimic din conținutul ei, nici n'a văzut vreo scrisoare.

4. În care sate își îndeplinea funcțiunea censorul Francisc Darvai ?

Ad 4. În cercul inferior al districtului valah, în satele: Salva, Mititei, Mocod, Găureni, Poieni, Suplai, Bichigiu, Nușfalău, Sântioana, Runc și Zagra.

5. Cine i-a atras atenția, că Valahii sunt instigați pe ascuns (de acel censor) și cum s'a ajuns la aceasta ?

6. Cine a fost colegul aceluia ? Amestecatu-s'a și acesta în machinațiuni ? Indemnau poporul la revoltă : unul din ei sau ambii sau mai mulți ? Ce mijloace și ce îndemnuri au întrebuințat în acest scop ?

7. Cine a fost censorul, care a lăsat să fie convocat în timp de nopți un sat oarecare ?

8. Pututu-s'a constata, că acel censor a avut convorbiri separate cu arhidiaconul sau cu preoții ?

Ad 5, 6, 7 și 8. Despre acestea nu știe nimic. Crede însă că Domnul Iohann Klein, instructorul acestei afaceri, are cunoștințe temeinice privitor la întrebările de mai sus.

9. Din îndemnul cui s'au hotărât locuitorii satelor valahe din cercul de jos al districtului să prezinte protestul în fața censorilor ?

Ad 9. Cât a putut afla din relațiunile aceluiași Domn Klein, protestul s'a prezentat la îndemnul preoților. Aceasta o concludem din faptul, că înșiși preoții s'au prezentat înaintea censorilor și manipulatorilor și au înaintat protestul.

10. Cine a chemat la adunare pe locuitorii satelor ?

Ad 10. Tot din informațiunile aceluiași Domn a înțeles, că locuitorii satelor au fost chemați la adunare de preoți prin scrisori trimise în toate aceste sate.

11. Cine este protopopul, care s'a prezentat în fața censorilor cu ginerele său și cu mai mulți locuitori ?

Ad 11. Nu știe numele protopopului. Dar în acest teritor nu este cunoscut alt protopop, decât cel din Năsăud. Numele ginerelui este popa Mitru.

12. Cari au fost cei doi preoți, cari s'au prezentat înaintea secretarului în numele protopopului, au fost averțiți să nu aducă vătămare judeului local și în caz contrar au fost amenințați cu pedeapsa ?

Ad 12. Nu le știe numele. Despre această întâmplare nu are altă cunoștință, decât ce a aflat din descrierea faptului.

13. Cine a fost secretarul aceluia cerc și cine a fost acel servitor public, despre care se spune, că a adus o epistolă, ce trebuia trimisă expres magistratului?

Ad 13. Secretarul este Ioan Bressler, iar numele servitorului îl va spune același secretar, care a raportat cazul Domnului Klein.

14. Oare același protopop, care, dupăcum se spune, a ațâțat poporul din satele de jos, a provocat și adunarea Valahilor din cercul de sus al districtului? În care sate? În ce fel? și prin cine?

Ad 14. Cu știrea și la îndemnul aceluiași protopop s'au trimis scrisori pe sate, iar locuitorii din Feldru au fost îndemnați, — cum spune darea de seamă despre această întâmplare, — să se adune, ceea ce au făcut și celelalte sate. În această adunare s'a hotărât, ca pentru acoperirea cheltuielilor necesare scuturării jugului de iobag, să se încasseze dela fiecare casă din districtul valah câte o groșiță (trei cruceri). În sfârșit unii Valahi au declarat, că sunt gata să-i dea aceluia care va lua asupra sa această cauză și o vă duce la îndeplinire, 300 de galbeni.

15. Ce s'a mai întâmplat în acel sat și în celelalte sate ale acestei circumscripții și din ce motive?

Ad 15. Pe lângă cele amintite mai sus, același Klein spune, că i s'a anunțat, că un oarecare Valah din comuna Maieru, cu numele Gaspar Nicolae, i s'a plâns, că peste 100 locuitori din acea comună au intrat la îndemnul preoților în curtea sa și i-au cerut, să le dea lor vinarsul menit să fie vândut în folosul obștesc. Când el a refuzat, mulțimea s'a aprins de mânie, a început să isbească cu securile în ușa închisă și sprijinită cu grinzi și printre amenințări a încercat în tot chipul să o sfărîme și să scoată vinarsul cu forța.

16. Cine a denunțat întâmplările amintite la pagina a șaptea a procesului verbal cu următoarele cuvinte: »I-au

forțat (pe Valahi) cu jurământ la plata dijmelor publicului (orașului)?

Ad 16. Privitor la această chestiune va da lămuririle necesare Domnul Klein.

17. Dela 28 Ianuarie până la 6 Februarie unde a petrecut referentul acestei întâmplări?

Ad 17. După cât știe, în Rodna.

18. Căre sunt acele sate sau acei locuitori, care nu au ascultat de îndemnurile preoților, nici la început, și cărora la sfârșit le-a părut rău de cele întâmplate?

Ad 18. Și despre aceasta va da relațiuni susnumitul Domn Klein. Crede însă, că în tot locul elementele mai cuminte nu au luat parte la aceste sfătuiri răzvrătitoare.

19. Care este servitorul bătut mai întâi de locuitorii din Salva, și unde se găsește acum?

Ad 19. Petre, care acum nu e la îndemână.

20. Care e servitorul, despre care se spune că a suferit același lucru din partea locuitorilor menționați?

Ad 20. Dănilă Schottul (Ciotul).

Ad 21. Care e comisarul, care atunci a fost de față în Salva împreună cu executorii publici pentru încassarea restanțelor?

Ad 21. Andrei Gottschick, care, — după informațiile primite — este legat de pat din cauza boalei. Despre toate cele întâmplate a făcut un raport cât se poate de sincer și în măsura, în care le cunoaște. În absența funcționarilor, ocupați cu manipulările, greutatea tuturor afacerilor publice i-a căzut lui în cărcă. Și-a dat toată năzuința, ca să investigheze cât se poate de cu îngrijire cazul și dacă la unele întrebări nu a răspuns destul de clar și de potivit, își cere iertare.

După aceste răspunsuri Domnul subjude este concediat și e chemat Domnul Johann Klein, senator și inspector al districtului valah, care cunoaște întregă întâmplarea și motivele acesteia. La chestiunile puse răspunde în felul următor:

În general: Ad 1. Primul sat, care s'a opus, a fost

Salva, la care s'au alăturat toate satele din districtul valah *cu excepția comunei Rebrîșoara*. Toate satele amintite și-au trimis delegați acolo și în Feldru pentru a lua decizii comune în privința chestiunilor lor.

Ad 2. Rezistența au dovedit-o în cele ce se amintesc în raportul despre ancheta făcută: au refuzat vinderea, pentru folosul public, a beuturilor spirituoase și prestarea dijmelor, pe care la îndemnul protopopului și al preoților le-au adunat în biserici, apoi denegară plata singuraticelor taxe. S'au hotărît să nu contribue cu nimic înafară de impozitul obișnuit, ba n'au voit să predea notarului care a încunoștiințat despre aceasta magistratul prin o scrisoare, — nici registrele publice.

Ad 3. Primul început al acestei răsvrătiri, atârțate de exagerările mulțimii, l-a făcut discuțiunea dintre manipulatori și censori privitor la situațiunea locuitorilor din district. Conținutul acestei discuțiuni, prins de preoți, aceștia l-au folosit pentru atârțarea poporului.

În special: ad 1. Toți censorii intenționau să conscrie pe valahi, cu ocazia pregătirii registrelor de impozit, ca pe oameni liberi. Dar primind rezoluțiunea comisiei renunțară la aceasă hotărâre, cu excepția lui Francisc Darvai, care rămase pe lângă părerea veche, *mai ales la indemnul domnului senator Schankebank*. Acesta, dupăcum s'a relatat, a fost îndemnat de conștiința sa, să nu sufere, ca valahii să fie conscriși ca iobagi, când de fapt nu erau atari.

Ad 2. Despre instigație la răsvrătire a auzit din svornurile, ce se lățiseră în toate părțile. Totuși își aduce aminte, că Domnul Benjamin Nagy de Gal, tovarășul Domnului Darvai, i-a povestit, că pe când să înapoia din oraș în circumscripția sa împreună cu susnumitul Darvai, a jignit în Dumitra pe un oarecare trierător valah din Rebrîșoara. Atunci tovarășul său Darvai i-ar fi zis acestuia valah: »Iată, magistratul vrea să-ți impună starea de iobag, îți place?»

Ad 3. Censorii corespondau între sine și steteau în corespondență cu magistratul. După primirea rezoluțiunilor

comisiunii însă ceilalți încetară, numai Paulus Nagy și Francisc Darvai continuară cu corespondența până la sosirea ultimului ordin. Din aceste epistole crede, că are unicul exemplar, pe care se ofere să-l prezinte, dupăcum de altcum extrasul se află anexat aci sub litera B.

Ad 4. Răspunsul e la fel cu al Domnului subjade.

Ad 5. Chestia cu instigația a mărturisit-o însuși secretarul, care spune că în timpul nopții după cină câțiva valahi au venit la dânsul în această chestiune. Despre celelalte nu știe nimic.

Ad 6. Colegul lui Darvai a fost Benjamin Nagy, din scaunul secuiesc Marus. Nici el nici vreunul din ceilalți censori nu s'au mai ocupat cu această chestiune, dupăce au primit ultima deciziune. Numai Domnul Darvai, la sfatul senatorului Schankebank, nu a renunțat la hotărârea sa. Sub pretextul, că vrea să deosebească pe iobagi de zileri i-a întrebat: Vreau să fie iobagi sau nu? Se presupune că această întrebare a provocat mai întâi mulțimea.

Ad 7. Nu se știe dacă locuitorii comunei Salva au venit la Domnul Darvai de bună voie sau chemați.

Ad 8. A avut convorbiri cu preoții.

Ad 9. Protestul l-a prezentat însuși protopopul în numele districtului valah.

Ad 10. La adunare a chemat pe oameni Domnul Protopop, care în epistolele trimise în întreagă regiunea le-a indicat ca loc de adunare mai întâi Salva, pe urmă Feldru.

Ad 11. Acelaș protopop din Năsăud, un om liniștit și de fire cumpătată s'a prezentat în fața censorilor. A fost însă iritat de ginerele său *Mitru, om vehement și iubitor de reforme.*

Ad 12. Numele celor doi preoți nu și le amintește. Se cunosc însă din scrisorile sale.

Ad 13. Secretarul a fost Ioan Bressler, iar servitorul public, după cât își aduce aminte, Ioan Rebrean.

Ad 14. Acelaș protopop a făcut acel lucru în felul amintit la punctul 10.

Ad 15. În afară de cele amintite în descrierea fap

tului petrecut, care nu mai e nevoie să se repete, se spune că în comuna Mititei l-au bătut sdravăn, nu se știe din ce motive, pe judele anului trecut. În comuna Maieru, cum raportează însuși valahul Nicolae Gașpar, care a fost de față, o mulțime mare de oameni s'a dus la casa sa cu gândul, ca - dacă nu-i va da vinarsul încredințat lui pentru a-l subtrage dela folosul obștesc — să-i spargă ușile, să verse vinarsul și să pună mâna pe dânsul și pe ai săi, cum s'a putut constata cu deamănuntul din mărturisirea jălbarului. În fine în Năsăud poporul a atacat pe judele satului, împreună cu pe economul trimis aci pentru constatarea rațiunilor economiei publice. Judele a scăpat cumva, pe econom însă, care voia să vândă fânul în folosul alo-diatului cu prețul stabilit de magistrat, l-au atacat cu mare furie, apoi legându-i mâinile la spate l-au dus la protopop. Protopopul i a desfătuit dela o astfel de faptă îndrăsneață și n'a voit să rețină pe prizonier. Mulți au aprobat aceasta, dar au cerut să li-se dea prizonierul, care are să-și ia pedeapsa cuvenită. Toate acestea se pot constata clar și amănunțit din rapoartele care sunt la îndemână. S'a trimis raportul și la Târgul Mureș, pentru a se face ancheta cuvenită în această chestiune.

Ad 16. Va spune numele denunțatorului precum și ale celor care au fost amintiți mai înainte.

Ad 17. Denunțatorul a petrecut în Rodna în chestiuni oficiale.

Ad 18. Satul Rebrîșoara n'a ascultat de popi, iar în alte comune mai mulți locuitori, ale căror nume vor fi amintite.

Ad 19. Petre, care acum este aici, e servitorul bătut de Salvani.

Ad 20. Dănilă Schott este al doilea.

Ad 21. Andrei Gottschick, comisarul a fost față în Salva.

Această anchetă s'a terminat în ziua de 25 Februarie, când veniră și *delegații P. S. Episcopului gr.-cat.* Intrebați, ce îndrumări au din partea autorității lor, răspunseră că-și

vor face datoria atât în ce privește căutarea adevărului, cât și pedepsirea acelor care sunt vinovați. Apoi arătară instrucțiunile date și redactate punct cu punct în limba română. Li s'a cerut specificarea preoților care au fost dovediți cu numele cu ocazia anchetei și care au fost amintiți și de Iohann Klein, ca să fie chemați cât mai iute în oraș. Specificarea se găsește anexată sub litera C. După îndeplinirea acestora delegații au fost rugați să dea — pentru a fi comunicate autorităților în drept — toate punctele îndrumărilor lor traduse în latinește. Au promis că până a doua zi vor face acest lucru.

E chemat după aceasta Domnul censor Wer, care interogat de ilustrisimul Domn plenipotențiar Bethlen în trei chestiuni generale pomenite ieri sub litera A — dă informațiuni amănunțite.

Indatăce manipulanții încredințați cu fixarea impozitelor s'au apucat de lucru în primul sat, s'a născut între censori și manipulanți discuție, cum se fie consemnați locuitorii districtului valah. Funcționarii orașului au susținut că sunt iobagi, censorii dimpotrivă au cerut, să fie conșcriși ca oamenii liberi din pământul regesc. Această discuție a ținut câțva timp. În sfârșit au convenit, să fie considerați ca oameni liberi. A intervenit însă ordinul comisiunii regeste, prin care s'a poruncit, ca în privința stării sociale a locuitorilor districtului valah conscriptorii să se conformeze informațiunii trimise curții regale de guvernul regesc și aprobate de Majestatea Sa, și conscrierii făcute deja; în urmare acești locuitori să fie considerați iobagi sau moșneni. Fiindcă însă manipulanții *aveau unele motive să considere liber susnumitul district*, astfel au hotărât, ca privitor la aceasta să facă raport la comisiune. De aci au primit o rezoluțiune, căreia s'au conformat și în temeiul cărei numitul district a fost tratat mai adesea ca un ținut de iobagi și jeleri (răzeș). Uneori ca să facă deosebire între aceste două categorii, îi întrebau pe oameni, ce doresc să fie: iobagi sau jeleri.

Despre celelalte lucruri nu are cunoștință, anume că

ațițat-a cineva poporul la revoltă și la ce fapte s'a dat. Atât a auzit, că în comuna Salva un servitor public a fost tratat rău și că locuitorii, îndemnați de popi, au intervenit printr'un protest să nu fie conșcriși ca iobagi. Incât privește instigatorul, sunt diferite păreri. Cei mai mulți susțin, că au fost protopopul și unii preoți, unii afirmă că ar fi fost Domnul Darvai, alții că însuși secretarul manipulator Bressler. Fiind ocupat cu slujba în districtul săsesc și în comuna Aszu-Beszterce (Dorolea) etc. nu are cunoștințe precise despre cele întâmplate în districtul valah.

După terminarea acestora este chemat Domnul Francisc Darvai, care răspunde la aceleași chestiuni generale aproape la fel cu Domnul Wer. Adaugă însă, că după primirea rezoluțiilor din partea comisiunii, în comuna Salva voiau să redijeze procesul verbal despre fixarea impozitului, când din întâmplare celalalt cenzor, Domnul Veniamin Nagy, luând, în loc de praf de uscat, cerneală, a murdărit întreg procesul verbal, așa încât au fost nevoiți să-l purizeze din nou. În vreme ce colegul său făcea acest lucru, el s'a dus în oraș și aci a avut o convorbire mai lungă cu senatorul Schankebank. Acesta i-a comunicat, că *cunoaște bine arhiva și de aci știe, că districtul valah este liber și n'a fost supus nicicând stării de iobag*, iar rezoluțiunea comisiunii nu trebuie înțeleasă în felul, că locuitorii trebuie socotiți iobagi deavalma, ci — având în vedere situația fiecăruia — trebuie conșcriși unii ca iobagi, alți ca jeleri. Insfârșit i-a mai amintit, că și conștiința îl constrânge, ca să aibă grijă de acei locuitori și să nu îngăduie, ca oamenii liberi să fie considerați fără nici o deosebire ca iobagi. Influențat de toate acestea și îndemnat și de considerarea, că *din acest district se adună frumoasă sumă pentru tezaurul regesc*, s'a întors imediat în circumscripția sa și a cercetat cu mai multă grijă situația locuitorilor, mai ales, că din scrisoarea Domnului Klein a înțeles, că locuitorii băștinași trebuie conșcriși ca iobagi, iar veneticii ca jeleri. Astfel a examinat cu dragă inimă pe toți contribuabilii, dacă sunt iobagi sau jeleri, și și-a dat

toată năzuința atâta în Salva, — unde protopopul însoțit de preoți și de locuitorii unor sate învecinate a prezentat în numele districtului protestul împotriva tratării lor drept iobagi, — cât și la Domnul Iohann Klein, la care se adunaseră juzii mai multor sate, ca să liniștească sufletele agitate și să-i abată dela planul făcut.

Întrebat asupra punctului 7 din chestionar răspunde că judele aceluiasi sat Salva a fost la dânsul după cină la un pahar de vin, dar nu chemat, ci venit de bună voie.

N'a avut însă nici cu el, n'ci cu altcineva vre-o convorbire specială, care ar fi putut servi ca motiv de agitare a poporului. Întrebat însfârșit, dacă — potrivit raportului făcut la punctul 2 de Domnul Klein — a stat de vorbă în Dumitra cu un valah din Rebra mare, care triera, răspunde, că nici nu l-a văzut pe acel om. Dimpotrivă a refuzat orice ajutor unui valah din Salva, care îl însoțea și îl rugase, să-i facă o petiție. Tot ce a făcut, a făcut cu cea mai bună credință și cu cel mai mare zel și nu va fi nimeni, care să-i poată imputa că a făcut cuiva vreun rău.

După aceasta e chemat Domnul Nyilas, censorul comitatens (județan) din cercul de sus al districtului. Întrebat și el asupra acelorași chestiuni generale, răspunde adăugând puține lucruri noi la cele spuse de antecesori: că în circumscripția sa n'a fost de loc amintire de acest lucru, că după ce au primit ultima rezoluțiune, atât el cât și ceilalți censori au încetat cu toate chestionările și astfel totul s'a liniștit, că unii preoți i-au mărturisit, că ei pentru aceea au luat asupra lor reprezentarea districtului valah, ca acesta să nu fie împins în situația de iobag, fiindcă nici fii lor nu vor fi toți preoți și astfel vor ajunge și ei în aceeași situație. Despre Domnul Schankebank știe ceea ce i s'a comunicat de Domnul Darvai.

E introdus apoi Nicolae din Maieru, care face o mențiune la punctul 15 din raportul Domnului subjude, anume că el vindea, în baza autorizații magistratului, vinars în comuna suscitată și că înainte de aceea cu trei săptămâni a venit în casa sa o mulțime mare de săteni cerându-i să

predea imediat vinarsul public al oraşului, ameninţându-l în caz contrar în diferite chipuri. La aceasta el a liniştit sufletele celor agitaţi cu vorbe blânde şi le-a făgăduit, că banii adunaţi din vinderea vinarsului îi va preda Domnului Inspector şi că de aici încolo nu va mai lua asupra-şi sarcina vânzării de vinars. Mulţimea, mişcată de aceste vorbe, s'a retras, iar el a dus numai decât inspectorului banii adunaţi şi l-a rugat, să nu-i mai încredinţeze această slujbă. Dar din porunca inspectorului a primit din nou însărcinarea avută. Din acest motiv mulţimea înfuriată, în frunte cu *preoţii Iacob Alexi, Vasile şi Lari Ion*, au venit din nou în Sâmbăta următoare în casa sa, cerându-i cu asprime să predea vinarsul public. La refuzul său mulţimea a început să dea cu picioarele în uşa închisă şi sprijinită cu grinzi, să izbească cu securile aşa de tare, încât fii săi au fost nevoiţi să pună umărul la uşă; însfârşit au încercat să o sfărâme în tot chipul. În tot timpul acesta proferau la adresa lor cele mai grele ameninţări punându-le în vedere lui şi la ai săi moartea violentă, uciderea, sfăşierea în mii de părţi şi altele de acest fel. Aşa s'ar fi şi întâmplat poate, dacă oameni mai cuminţi şi mai bătrâni, ca Nechita, Ilieşoae, Rusu Cobzălăului şi Andrei Hanţu, nu ar fi domolit agitaţia şi nu ar fi îndepărtat mulţimea. Din cauza numărului mare al celor ce au fost de faţă la această demonstraţie nu cunoaşte corifeii şi pe autorii acestei răzvrătiri, crede însă că bătrânii amintiţi mai sus ştiu cine sunt aceia.

După această relatare i se ordonă Domnului Klein, ca fără întârziere să citeze pe cei amintiţi mai sus, apoi pe corifeii desemnaţi de aceştia şi pe fruntaşii răscoalei. E de observat, că acest Nicolae şi-a făcut întreaga mărturisire şovăind şi stând la îndoială, variindu-o când într'un fel, când într'alt fel, aşa încât abia s'a putut constitui această reproducere.

În ziua de 26 Februarie se continuă ancheta şi e chemat Andrei Bressler, notar al comisiunii de impunere în circumscripţia de jos a districtului valah. Atrăgându-i-se

atenția, ca îndepărtând orice simpatie, frică ori bunăvoință pentru vreo parte, să spună purul adevăr, răspunde în felul următor la singuraticele puncte:

La cele generale; In comuna Salva a auzit mai întâi, și apoi a observat el însuși că poporul e în fierbere și că nu se supune ordinelor sale, în urmare nici celor ale magistratului. In vreme ce el și ceilalți censori erau ocupați cu noua impunere, s'au înfățișat înaintea lor protopopul, ginerele său popa Vasile (probabil Mitru) însoțit de alți popi și de o mare mulțime de Valahi din comunele învecinate și numai decât s'au îndreptat cu vorba către Domnul Darvai, ridicând protest în numele întregului district valah și cerând, ca din prilejul acestei impuneri să nu fie trecuți în rândul iobagilor, să nu li se pretindă dijmă, nici să nu exerciteze crâșmăritul în folosul orașului. Despre acest protest au cerut dela Domnul Darvai o dovadă scrisă, acesta nu a găsit nici o dificultate în alcătuirea dovezii cerute. Intre timp a sosit însă censorul Benjamin Nagy, căruia Darvai i-a explicat cererea districtului. Nagy a refuzat din partea sa darea dovezii. In timpul discuției s'au spus multe vorbe nepotrivite; între altele popa Mitru a declarat, că el vrea să știe, *cine a vândut districtul* numindu-l iobag, când mai înainte era liber, apoi că *magistratul a jefuit mereu acel district* și acum vrea să-l facă cu totul iobag, și altele de acest fel. In ziua următoare s'au prezentat din nou preoții și au întărit protestul înaintat ieri. Cu această ocaziune Dumitru Sălván a învinovățit fără nici o sfială magistratul, că precum mai înainte așa și acum umblă numai *cu viclenii și înșelăciuni*. Când notarul, cuprins de mânie, i-a atras atenția, că a supus jurisdicțiunii magistratuale și l-a amenințat, că-l va lega și-l va trimite la Bistrița, unii dintre preoți și locuitorii adunați i-au strigat să nu îndrăznească aceasta, căci altcum va păți-o. Censorul amintit voia să raporteze despre aceasta inspectorului și pentru expedierea scrisorii a cerut dela judele satului un curier. I s'a răspuns, că nimeni nu va îndeplini porunca dată. Exasperat de acest răspuns, a amenințat pe judele

satului că dacă nu-i aduce imediat curierul, va umbla rău. Între timp doi preoți s'au apropiat de censor și i-au declarat în numele protopopului, că ei vreau să știe, dacă în noua impunere au nevoie de registru sau de ordinul imediat al Majestății Sale. În caz contrar nu se va obține dela ei nimic și să nu creadă, că amenințările vor avea vreun rezultat, dimpotrivă vor ieși rău. După un interval oarecare a venit curierul, care avea să ducă epistola. Încât privește celelalte chestiuni nu poate spune mai mult, decât au mărturisit subjucele și Klein.

În special: Ad 1. A auzit dela pârcălabul Gunesch, că Domnul Darvai ar fi spus aceste vorbe. Domnul Beniamin Nagy i-a povestit, că susnumitul Domn Darvai i-ar fi zis în Dumitra unui trierător valah din Rebra: »Magistratul vrea să vă conscrie ca iobagi, cum sunteți mulțumiți?«

Ad 2. Aceleași.

Ad 3. Domnul Nyilas și Darvai își trimiteau și primiau reciproc scrisori. Ce conțineau aceste scrisori, nu știe.

Ad 4. Ca și Domnul subjuce.

Ad 5 și 6. Domnul Beniamin Nagy, care însă atât s'a ferit să se amestece în acele machinațiuni, încât mai bine a urmat rezoluțiunile comisiei regale.

Ad 7. Nu știe, decât ceeace i-a mărturisit Domnul Darvai, că după cină au venit la dânsul câțiva locuitori din Salva. E nesigur, dacă chemați sau de bună voie.

Ad 8. Nimic.

Ad 9. Cât se poate presupune, din îndemnul preoților, întrucât aceștia, în frunte cu protopopul, nu numai au prezentat un protest, ci au și declarat pe față, că nu pot suferi ca credincioșii și fiii lor spirituali să fie atât de nedreptățiți, încât din liberi să devină iobagi.

Ad 10. Această chemare s'a făcut în numele protopopului și anume prin scrisori și vestitori trimiși în tot locul s'a poruncit fiecărui sat, ca judele său să fie a șaptea zi în Salva sau în Feldru. Dupăce s'au adunat, s'au legat cu jurământ, că vor stărui în hotărîrea lor până la ultima

picătură de sânge și nu vor șovăi nici în o parte nici în alta; iar cei ce se vor lăpăda, mai întâi vor fi scoși din șirul locuitorilor, apoi li se va dărâma casa, vor fi bătuți cu pietri și omoriți.

Ad 11. Răspunde la fel cu ceialalți.

Ad 12. Nu le știe numele. Se vor cunoaște din raportul judei satului și al lui Scridon al Popii.

Ad 13. Notar a fost el însuși, iar servitorul public Ioan Rebreaan.

Ad 14. Același protopop și în felul, cum s'a amintit mai sus.

Ad 15 și 16. Cele ce le-a spus Domnul Klein cu privire la singuratecele puncte, el le știe numai din auzite.

Ad 17. Nimic.

Ad 18, 19, 20 și 21 răspunde la fel cu Domnul Klein.

E chemat Andrei Gotschick și este somat, ca cele ce s'a întâmplat servitorului public în prezența sa în Salva, să le mărturisească conștiințios și totodată să spună și ce știe privitor la noua agitație a districtului valah.

La aceasta răspunde următoarele: A fost în comuna Salva, în calitate de comisar, cu doi soldați Puebleani ca să adune restanțele. Acolo a primit din partea Domnului jude și a Domnului Ioan Klein, inspectorul districtului valah, ordin să facă cercetare împotriva celorce au adunat bani dela contribuenți cu gândul, ca să-i dea preoților, care vor merge la Sibiu pentru promovarea intereselor valahe; pe aceștia să-i prindă, să-i trimită în oraș și să restituie fiecărui individ banii luați dela el. S'a conformat acestui ordin, s'a îngrijit, ca toți Valahii, care au adunat bani, să fie prinși și legați, și era cât pe aci să-i și expedieze la oraș, dar au intervenit preoții împreună cu mai mulți locuitori din comunele Zagra, Mititei, Mocod și Salva și aceștia au pretins, ca prizonierii să nu fie trimiși la Bistrița, ci imediat să fie eliberați. El le-a răspuns, că nu este în puterea sa să-i elibereze, fiindcă au fost prinși din porunca judei. Dacă însă vreau, să le deslege ei cătușele și în felul acesta vina va trece dela el la dâșii. Preoții n'au voi să se atingă de cei prinși, mulțimea însă i-a eliberat imediat.

În timp ce se petreceau acestea, a venit un servitor, care arestase pe un sătean din Zagra, pe care însă îl liberase mulțimea locuitorilor din acel sat și din alte localități. Servitorul suscitât, după ce a stat câțva timp la judele, deodată a intrat în casă și s'a plâns (lui Gottschick), că i s'a furat din partea sătenilor calul propriu. Nu mult după aceea însă servitorul a fost atacat de mulțime, scos pe ușă de păr, cerând ajutor. Când Gottschick s'a coborât din casa judei în curte, a văzut cum se îngrădădiseră în jurul servitorului mai mulți indivizi, care îl trăgeau de păr și îl loviau cu mâinile și picioarele. Ca să înlănzească mulțimea le-a vorbit când autoritativ, când cu rugăminți, ca să renunțe la intențiunile, ce le au. Dar n'a ajuns la nimic, mai mult i s'a strigat să intre în casă, dacă nu vrea să o pătească. Un alt servitor care îl însoția, a voit să sară într'ajutorul celui alt servitor. Însă și acestuia i s'a spus, să intre în casă, dacă nu vrea »să mănânce pâinea celui alt«, cum se exprimau în graiul lor. Când au întrebat, că din ce motive au ridicat mâinile asupra servitorului, i s'a răspuns, că datorează satului 16 floreni și fiindcă a refuzat să-i plătească, poporul s'a aprins de mânie și între alții au lovit și pe arestantul, pe care îl liberaseră. În urma acestora el (Gottschick) și servitorul său stătură liniștiți în casă. Pe cel alt servitor îl tratară sătenii după bunul lor plac, apoi îl legară cu un căpăstru și îl duseră la protopopul din Năsăud, de unde iarăși îl aduseră în Salva.

Mai adaugă, că în comuna Rebrîșoara este un oarecare diacon, numit Jurat, care locuiește în casa fratelui său mai tânăr. Deși acela nu e preot, totuși a avut atâta trecere înaintea protopopului, încât fratele său laic însurat înainte de aceasta cu 16 ani n'a plătit nici cea mai mică contribuțiune. Cu ocazia noii impuneri a fost trecut și el în șirul contribuabililor. Aceasta i-a căzut atât de greu protopopului, încât în fața lui a spus sătenilor, că, dacă nu vor achita contribuțiunea aceuia, va interzice preoților să le boteze copiii, să căsătorească pe logodnici și să îngroape pe morți. Se spune că satul a refuzat.

În acest timp se anunță, că Domnul Benjamin Nagy s'a înapoiat. Astfel numai decât este chemat și întrebat asupra punctelor generale. El se alătură în punctele esențiale celor spuse de Domnul Nyilas și de ceilalți censori. Privitor la punctele speciale adaugă, că după cină a fost la Domnul Darvai și judele comunii ca al treilea, nu știe însă chemat sau din îndemnul propriu. Aci au vorbit unii cu alții, dar n'a auzit nimic privitor la aceea, cum au ajuns valahii să îndrăznească a se opune poruncilor date, fiindcă ei nici cu ocaziunea aceasta, nici de altă dată n'au fost îndemnați de censori la rezistență. El crede, că motivul agitației trebuie căutat mai ales în faptul, că din prilejul noii impunerii s'a pus fiecărui individ, pentru a i se putea stabili situația de contribuent, întrebarea, dacă este iobag sau jeler. Nu poate însă să nu mărturisească, că în Dumitrea Domnul Darvai a întrebat în batjocură pe un valah din Rebra, care îmblătia, dacă a auzit, că magistratul vrea să-l înscrie ca iobag. Valahul i-a răspuns, că știe. Atunci Domnul Darvai i-a zis: »minți fiindcă nu știi, iar deoa-rece nu știi, iată îți spun eu ca să știi«.

Acest Domn Darvai i-a oferit lui, ca să ia asupra-și cercetarea în cercul susnumit al districtului valah, deoparte, fiindcă această cauză e dreaptă și în urmăre va fi trium-fătoare, de altă parte, fiindcă nu e departe timpul, când își va putea revedea casa și dacă va îndeplini acest lucru, va primi galbini dela district. El ar fi primit această cauză, dacă nu ar fi fost atât de departe. Amintește, că în protestul înaintat de Domnul protopop se cuprindeau trei pretențiuni: ca manipulanții să nu-i treacă în registre ca iobagi, să nu presteze dijme erarului și să nu se deschidă mai multe crâșme în favoarea orașului. Acest protest a fost făcut din nou în ziua următoare de preoți.

În sfârșit e chemat Ilie Goarța judele satului Rebrisoara, și întrebat amănunțit, la fiecare punct răspunde următoarele:

1. Oare locuitorii s'au opus chiar magistratului: în ce privință? pentrue? și cine i-a ațâțat?

ad 1. Nu are cunoștință să se fi întâmplat astfel de lucruri în satul său, dimpotrivă sătenii au împlinit în continuu poruncile date, au ascultat de magistrat și și de aci înainte vor fi cu ascultare.

2. Care dintre locuitori s'a dus în comunele Salva și Feldru și ce s'a tratat acolo?

ad 2. După câte a auzit, au fost unii și dintre Rebrîșoreni și anume Grigore cel mare și Gligore Galbăn, și aceștia împreună cu ceilalți s'au legat cu jurământ, că vor ținea împreună, se vor năzui din toate puterile să îndepărteze dela dânsii situația de iobagi și vor refuza dijmemele, administrarea crâșmelor în favoarea orașului și alte servicii noi de acest fel.

3. Preoții au fost opriți dela funcțiunile lor, prin cine și pentru ce?

ad 3. Este un Jurat în comuna sa, care asistă pe lângă protopop în afaceri bisericești nu ca presbiter, ci ca diacon. Acesta are un frate mai mic, laic văduv de mai mult timp, cu care locuiește în aceeaș casă. În anul trecut sătenii au voit să-l impună pe acesta cu un impozit proporțional cu averea sa, fiind supărați, că de 16 ani în urma trecerii ce o avea fratele său la protopop, a fost scutit de orice sarcină. Când strângătorul de dări, dorind să încassese restanțele, a trimis soldați executori și în casa acestuia, protopopul a oprit pe preoți dela toate funcțiunile sacre. În felul acesta mai mulți miri au fost împiedecați dela căsătorie, mâncările adunate pe mese pentru ospăț s'au stricat spre marea pagubă a celor interesați și copilul unui oarecare Lupul lui Moroșan a rămas neînmormântat mai multe zile, fiindcă de geaba umblase după preoți prin diferite sate.

4. Cine a dat bani pentru îndeplinirea afacerilor obștești, cine i-a adunat și cu ce scop?

ad 4. După cât știe în acest sat nu s'au adunat astfel de bani.

5. Voit-au sătenii să se jeluiască? Cine i-a împiedecat dela aceasta: convingerea proprie, vre-o autoritate sau siliți cu forță?

ad 5. Locuitorii din Rebrîșoara n'au avut de ce să se plângă, și nimeni dintre cei ce ar fi dorit să-și spună păsul n'a fost împiedecat să o facă aceasta.

Matei al Tofenii din acelaș sat Rebrîșoara întreat la aceleași chestiuni răspunde următoarele:

Domnii censori i-au întreat pe locuitori:

ad 1. Că oare ce sunt ei: iobagi sau jeleri; aceștia au răspuns, că niciodată nu au fost atari și în urmăre nu aparțin nici unei din aceste categorii, ci din timpuri vechi au servit orașului numai ca slujitori. Atunci aceiași domni censori au zis: »Ei bine, nici de acum înainte nu vă va întrebuița nimeni ca iobagi«.

ad 2. Gligore cel Mare, Gligore Galben, Oane Paraschi și alții, pe care nu-i știe. Privitor la celelalte puncte răspunde la fel cu precedentul.

Aceeaș mărturisire, potrivită cu raportul de mai sus, o fac și Ignatu Popii, Vasile Buhai, Ștefan Gligor și Ilie a lui Cifor Olarul, toți din același sat.

E introdus apoi Ursul Savul din același sat, care interogată răspunde la toate întrebările la fel cu cei de mai înainte. Mai adaugă însă, că și el a fost împreună cu cei menționați mai sus la adunare, unde preotul, al cărui nume nu-l cunoaște, i-a legat cu jurământ și sub blestem, să nu se desfacă de satele, care au făcut învoiala și să nu contribue pentru Bistrițeni. Tot aci le-a arătat ce nedreptate li se face, considerându-i ca iobagi, deși sunt liberi, impunându-le dijme, lipsindu-i de beneficiile crășmăritului particular, silindu-i să adune fân public, precum și forțându-i la multe lucrări neobișnuite și neîndeplinite nici odată de părinții lor.

În 27 Februarie s'a făcut în prezența noastră o anchetă din partea delegaților Domnului Episcop gr.-cat.: vicarul general și notarul sinodului. Chemat fiind *protopopul din Năsăud*, și întreat privitor la aceleași chestiuni, răspunde următoarele:

1. Care a fost motivul acestei opoziții și a împiedecării conscrierii cezaro-crăiești? cine e autorul, cari sunt sfetnicii, promotorii și capii?

ad. 1. Imdatăce poporul a auzit, că în registrele noii impuneri este trecut ca iobag, numai decăt a fost cuprins de mahnire. Răspândinduse această veste, s'au adunat oameni din satele vecine și l-au rugat ca pe tatăl lor sufletec, să nu îngăduie, *ca o mulțime atât de mare să fie trimisă sub jugul de iobag, nesuferit de părinții lor.* Mișcat de rugămințile lor s'a dus în Salva. Aci, însoțit de unii preoți și de o mare mulțime de oameni, a salutat pe Domnii încredințați cu recensământul, ocupați cu noua impunere. Mai întâi s'a adresat Domnului Darvai și l-a întrebat cu blândețe: Oare este cu cale, ca toate satele districtului valah să fie conscrise ca iobage? I s'a răspuns, că atât din partea guberniului regesc, cât și din a comisiunii regești îndrumătoare i s'a ordonat prin mandat înscris, pe care i l-a arătat, să conscrie pe valahii din district în această calitate. Atunci, punând pe masă trei groșe, a înaintat protest în numele întregului district, ca să nu fie trecuți în registre ca iobagi. Despre aceasta a cerut dovadă scrisă dela Domnii conscriitori, dar nu a obținut-o. În urmare poporul s'a mișcat, îngrozit de numele de iobag, și temându-se ca nu cumva acesta să le fie cândva dăunător și lor și urmașilor lor.

2. Cum au îndrăsnit preoții să motiveze împiedecarea acestei conscrieri cu un ordin episcopal pe care persoanele bisericești trebuiau să-l comunice prealabil Domnilor conscriptori?

ad 2. Nu s'a căutat nici nu s'a întemeiat nici o piedică a conserierii pe acel ordin.

3. Dacă ordinul episcopal era public, universal și pentru toată dieceza la fel, cum s'a întâmplat, că atunci, când Domnii conscriitori au întrebat clerul privitor la acest ordin, preoții au încercat să o tăinuiască și nu au prezentat-o acelor la timp? Iar dacă s'a cerut prezentarea, când a fost comunicat acest ordin Domnilor conscriitori?

Ad 3. Nu numai că a comunicat Domnul Klein acel ordin, ci i-a prezentat și textul tradus în latinește. Nici un censor n'a cerut acest lucru.

4. Care din cler a îndrăsnit să oprească sub anatemă sau sub denegarea celor sacre pe toți locuitorii, și pe cler să comunice Domnilor recensenți starea materială pentru a fi trecută în registre?

Ad 4. Nu știe altceva, decât că în satul Rebrîșoara el a oprit preoții să căsătorească pe logodnici, până când aceștia nu vor aduce impozitul plătit anul trecut de frațele Juratului, cu care acesta a trăit în aceeași casă.

5. Cine din cler a îndrăsnit să îndemne și să înduplece pe popor, să refuze magistratului bistrițan supunerea arătată până acum, cu care datora și atunci?

Ad 5. Nimeni.

6. Care dintre preoți a amenințat că va sfărâma vasele ce trebuiau să stea, sau și steteau deja în crâșme în scopul vânzării în favoarea orașului?

Ad 6. Niciunul.

7. Când, dupăcum scrie, în reședința districtului și pe pământul regesc nu s'a făcut până acum nici o mențiune despre supușenie, cine și pentru ce a provocat acea zarvă și tulburare din cauza acestui nume? Fost-au întrebați în această privință, așa cum se cuvenia, Domnii funcționari și directorii fiscali ai principatului?

Ad 7. Ca la punctul 1.

După terminarea acestora, sunt rugați Domnii delegați episcopali să răspundă la aceleași chestiuni și să nu se supere, dacă va fi nevoie să se cerceteze și raportul făcut de Domnul Protopop.

1. Care sunt chstiunile care li s'au părut grave atât lor cât și poporului valah cu ocaziunea noii impuneri? de ce nu s'au plâns în privința aceasta pe cale legală și cuviincioasă? de ce au întrebuintat mijloace atât de violente? la sfatul și îndemnul cui s'au făcut toate acestea? Dacă cineva a voit să se plângă, cine l-a împiedecat în aceasta?

Ad. 1. Ca la punctul întâi al articolelor de mai sus.

2. Pentruce și din ce motive a prezentat Domnul Protopop Domnilor censori și incassatori protestul în comuna Salva? în numele cui și de cine împuternicit?

Ad 2. A fost încredințat de popor și protestul l-a prezentat în numele întregului district cu intențiunea ca numele păgubitor de iobag să fie înlăturat.

3. Din ce motive și cu a cui autorizație s'a ținut adunare sau sobor în Salva și Feldru, convocați fiind locuitorii din toate satele acestui district?

Ad. 3. Această adunare au convocat-o ei prin scrisori trimise în toate părțile, îndemnați de rugămintile poporului.

4. Ce s'a tratat în acea adunare? ce jurământ au făcut contribuenții, cu ce scop și în folosul cui au hotărât să adune dela fiecare șapte cruceri?

Ad 4. Nu s'a hotărât nimic altceva, decât că cei de față s'au înțeles, că nu vor fi niciodată iobagi, că nu se vor părăsi unii pe alții, nici nu se vor abate dela hotărârea adusă. Ca această deciziune să fie observată și urmată cu cât mai multă îngrijire, au pus jurământ cetit de un paroh, că dacă va fi nevoie pentru apărarea drepturilor lor vor merge cu petiții la toate autoritățile, chiar și la Majestatea Sa. Pentru acoperirea cheltuelilor necesitate de aceasta fiecare va plăti o groșiță (trei cruceri).

5. Pentruce și care paroh a împiedecat pe locuitorii din Rebrișoara să-și îngroape morții, să boteze pe noii născuți și să căsătorească pe logodnici?

Ad 5. Ca mai înainte.

6. Pentruce și de cine a fost bătut servitorul public în Salva?

ad 6. Nu pot spune decât cele ce le-au auzit: că poporul a adus legat pe servitor în curtea preotului, că acesta i-a dojenit pentru cele ce fac și i-a desfătuit dela planul lor, dar n'a voit să primească pe cel prins. Atunci poporul iarăși l-a dus cu sine.

Urmează să fie interogat *părintele Vasile din Salva*, care dă aceleași relațiuni ca și protopopul. Adaogă, că nu știe ca cineva având plângeri să fi fost împiedecat a și le spune, atât numai că Domnul Klein a dat ordin, ca strângătorii de banii hotărâți în adunare a se colecta pentru cauza comună, să fie deținuți.

E introdus popa *Ioan Habic din Mocod*, care la ambele serii de întrebări nu răspunde nimic.

E chemat apoi popa *Ursu din Salva*, care chestionat, la primele puncte se alătură întru totul relațiunilor date de Domnul Protopop. La punctul 2 din seria a doua adaugă, că cele trei groșițe pentru prezentarea protestului s'au dat de juzii satelor Mititei, Ilva și Salva. La punctul 6 spune, că în vreme ce servitorul era bătut, el nu a fost de față la început, dar împreună cu ceilalți preoți și cu mai mulți laici s'a apropiat de casa Domnului jude. Aci collectorul de bani Partenie Cleja a fost prins și legat din porunca magistratului, de comisarul trimis pentru încassarea resanțelor. A intervenit cu blândețe să-l libereze. Când acesta a refuzat, l-a scăpat poporul.

Întrebat care au fost popii, care au somat pe notarul Bressler, să nu dea curierul necesar pentru ducerea scrisorilor la Ioan Klein, și care în caz contrar l-au amenințat cu bătaia, a declarat, că au fost trimiși din partea protopopului preoții *Vasile a lui Simbor și Vasile a lui Onișor*, ca să știricească, că actele redactate sunt trimise în serviciul Majestății Sale sau în chestiunea conscrierii ori pentru trebuințele orașului. În cazul întâi curierul va fi mereu necesar, în cazul al doilea era nevoie de un servitor public. Preoții susnumiți s'au înapoiat și au raportat protopopului, că notarul vrea să bată pe judele satului, dacă nu-i va da imediat un curier. Atunci protopopul i-a rugat, să meargă la notar să-l roage, să nu trateze rău cu judele. Despre amenințări nu știe, cum a fost. S'a dat imediat un curier.

Este chemat din nou Domnul Protopop și e rugat de Domnii delegați să comunice cele ce știe despre cazul din Năsăud cu privire la fân, și despre cel din Maieru cu privire la crâșmărit. Răspunde că nu știe altceva, decât că poporul a adus la casa sa pe economul public (al orașului), dar nu legat. Pe popor l-a dojenit pentru această faptă, iar pe economul plin de frică l-a încurajat și nu l-a lăsat din casa sa, pânăce sătenii dând șapte garanți, au promis prin dare de mână că nu-i vor face nimic. Atunci l-a

concediat. Despre cazul din Maieru nu știe decât ceea ce a auzit dela alții.

În 26 Februarie este chemat senatorul Schankebank și întrebat: ce a zis, de ce motive a fost condus, ce documente are, și cum s'a întâmplat lucrul? răspunde că el în calitate de funcționar încredințat cu recensământul a avut convorbiri prietenești atât cu ceilalți cenzori cât și cu Domnul Darvai și între altele, când a venit vorba despre situația socială a satelor Sântioana și Nușfalău, precum și despre a comunei Rodna, a declarat, că el nu știe cum se poate ca locuitorii acestor comune să fie considerați iobagi, când aceste sate susțin *că odinioară au fost săsești*, și în urmare locuitorii lor au aceeaș libertate ca și Bistrițenii, ceea ce se poate dovedi cu arhiva. De altcum conform rezoluțiunii amintite mai sus, nici comisiunea n'a avut intențiunea, ca toți locuitorii fără osebite să fie conșcriși ca iobagi, întrucât unii dintre ei, care nu sunt băștinași, trebuiau trecuți ca jeleri. Acestea le-a spus Domnului Darvai și nimic altceva. Întrebat apoi, dacă a apelat la conștiința aceluiași Domn Darvai, să nu schimbe în mai rău situațiunea mulțimii, răspunde că n'a făcut așa ceva.

Pe urmă e chemat Vasile Iosif, judele satului Năsăud și întrebat privitor la cazul cu fânul public, ce cădea pe această comună, răspunde că lucrul s'a petrecut cași în celelalte comune. Din porunca magistratului s'a adunat într'un loc comun fânul public și măsurat în cantitate de 15 care, apoi i s'a încredințat economului ca să vândă carul cu 2—4 floreni. Totodată a publicat în comună, că cel ce vrea să cumpere fân să se prezinte în livada unde este păstrat, și acolo să se înțeleagă cu economul. Au venit mai mulți cari însă l-au insultat pe econom, și între alții Vasile a Pascului și Vasile Găzdac deja începuseră să încarce fân pe carele lor, și întrebați, cum au îndrăznit să încarce fânul public fără știrea economului, au răspuns că fânul este al satului și nu vor suferi ca adunat în loc comun, să-l cumpere unul sau altul după bunul său plac, ci trebuie împărțit pe întreagă comuna, ca astfel fiecare

locuitor să-și capete partea sa. Dacă va fi de plătit ceva, să plătească satul, dacă nu, să-și aibă fiecare partea sa măsurată de econom. Acesta a refuzat împlinirea cererii lor și observând agitația sătenilor, constatată și de judele satului, s'a dus acasă ca să nu i se întâmple ceva rău. Cu această ocazie înafară de sătenii amintiți mai sus, s'au purtat mai cu îndrăzneală Anton Ciotul, Chitul Ioan și Ioan a lui Andron.

E introdus după aceasta economul Arman Gligore, care raportează despre cazul suscitât întocmai ca și judele satului. Mai adaogă, că susnumitul Vasile Pașcu, deslegându-și cingătoarea, l-a legat pe dânsul și așa legat a voit să-l ducă la Domnul Protopop, dar deslegându-se singur, așa a fost dus la Domnul Protopop. Aci plângând a fost primit de DSa, care i-a dojenit pe săteni și când a văzut, că mai ales Chitul Ioan în fața sa îndrăznește să-și ridice pumnii asupra sa, ca să-l lovească, le-a spus, că nu-l lasă din curtea sa, pânăce n'au dat patru garanți, că nu-i vor face nimic. După aceasta au msăsurat fânul încărcat și călcat în picioare, și n'au găsit mai mult de nouă care. Când în cealaltă zi a voit să se ducă în oraș, Vasile Găzdac i-a sărit în drum și prinzând calul de frâu l-a oprit amenințându-l în fața lui Morar, că dacă va denunța pe săteni, îl vor ucide cu pietrii. Insuși Morar a mărturisit judeului din sat, că a auzit toate acestea.

După acestea sunt introduși câțiva săteni din Năsăud, care erau de față. Intrebați privitor la cazul de mai sus, sunt de păreri deosebite. Din acest motiv sunt dimiși, reținut fiind numai Vasile Pașcu, cunoscut din cele amintite mai înainte. Acesta declară, că sătenii temându-se ca nu cumva fânul adunat dela dânsii în locul public să fie vândut altora și astfel vitele lor să piară de foame, s'au sfătuit să-l împartă în părți egale între sine și dacă va fi de plătit, să plătească frățește. În urma acestui sfat l-au încărcat pe vechiculele lor. Economul veni numai decât și începu să dojenească aspru pe popor, care l-a rugat de câteva ori să măsoare fânul. Când acesta a refuzat cu încăpăținare,

l-a legat din porunca satului și apoi l-a dus la casa Domnului Protopop, care l-a dimis numai după ce ei au dat garanție, că nu-i vor face nimic; măsurând fânul n'au găsit decât nouă care. De câteori a fost întrebat, cine și-a deslegat cingătoarea și cine l-a legat pe econom, totdeauna răspundea, că satul, până când în sfârșit cu mare greu a recunoscut, că el a făcut aceasta din ordinul satului.

E introdus după aceea Nechita Onișor din Maieru, care întrebat despre silnicia întrebuințată față de Niculae Gașpar, spune că preoții lor: Popa Iacob, Alexa Vasile și Lari Ioan, întorcându-se dela adunarea poporului, le-au explicat, că acolo s'a hotărât, să nu mai sufere ca în comunele lor să mai fie crășme în folosul statului, să nu mai plătească dijme, nici alte impozite noi de acest fel. Cu aceste vorbe au îndemnat poporul, ca sub conducerea lor să meargă la casa lui Nicolae și să-l forțeze să trimită în oraș, de unde s'a adus vinarsul public. Nicolae arătându-le ordinul primit din Bistrița, n'a voit să dea vinarsul și a început să vorbească cu ei obraznic; după aceea s'a retras în casă. Atunci mulțimea înfuriată a început să atace cu securi și cu pari ușa casei și a camerei, unde se găsea vinarsul, și cu mare greu a fost oprită de el și de ceilalți săteni mai bătrâni. Intre alții au stăruit mai mult în această intențiune Teodor a lui Klompoș, Vasilica a Hoțoaii, Leonte a lui Avram, Drăgan al Negrușelului, Andrei Hanțiu Melian a lui Scridon a Savului.

După ascultarea acestuia e chemat Rasul, care a mărturisit privitor la toate ca și cel de mai înainte, cu deosebirea că el nu a auzit pe Nicolae vorbind obraznic, nici n'a fost de față la atac. A doua zi într'adevăr a văzut ușa zdrobită de securi și pari.

În sfârșit e chemat Domnul Francisc Nagy din scaunul secuiesc Marus, censor în cealaltă circumscripție a districtului valah. Întrebat prin Domnul Plenipotențiar, răspunde în următoarele privitor la chestiunile puse:

1. Cunoscută îi este chestiunea, cum trebuiau conșcriși valahii din districtul valah?

Ad 1. Da.

2. După primirea rezoluțiunii Comisiunii știut-a cum stă chestiunea? Explicatu-s'a poporului această rezoluțiune, în temeiul căreia fiecare trebuia conșcris cu păstrarea tuturor drepturilor câștigate, ori doar s'a pornit o controversă din o parte sau alta?

Ad 2. Îndatăce a sosit ultima rezoluțiune a comisiunii, el a renunțat la orice discuțiune, nici n'a anchetat condiția socială a valahilor, dupăce și jobagii și jelerii plăteau aceeași taxă de cap. Astfel în circumscripția sa toate au decurs în liniște.

3. Auzit-a sau înțeles-a de undeva, că în ceealaltă circumscripție valahă Valahii s'au opus dispozițiunilor magistratuale și au provocat răsmiriță, ori doar s'a supus ordinelor date?

Ad 3. Cât timp s'a ocupat cu chestiunea noii impunerii în circumscripția sa, n'a observat nici umbră de opoziție. Dimpotrivă toate au decurs în modul și ordinea obișnuită. Dupăce însă a plecat de aci, a auzit dela alții, că și în acele părți poporul s'a întăritat.

După amiază fu chemat din partea Domnilor Delegați episcopali popa *Lari Ioan din Maieru* și fu întrebat la toate chestiunile tratate în ziua de ieri. La toate acestea nu dă vreun răspuns vrednic de notat. Privitor la cazul din Maieru relatează, ca poporul adunat, apoi el și ceilalți colegi în preoție popa Iacob, Alexa și Vasile stăteau în piață, când veni la ei Dorotei Otik, care îi rugă să fie așa de buni, să meargă la Nicolae acasă și să-l sfătuiască, că precum s'a făcut și în celelalte comune, să facă și aci, adică să înceteze a mai vinde vinars în folosul orașului și beutura să o trimită în oraș ori altundeva. Preoții i-au spus toate acestea cu bunăvoință lui Nicolae, care era în curte. Acesta însă, om vehement și turbulent, a început să țipe și să vorbească în mod necuviincios, apoi s'a retras în casă. Atunci câțiva tineri înfuriați au bătut tare în ușă, dar au fost liniștiți și îndepărtați de preoți.

După acesta urmează Juratul din Rebrîșoara, care la

toate întrebările dă răspunsurile, pe care le găsim în raportul Domnului Protopop. Adaugă însă ceea ce a spus și mai înainte, că Domnul Protopop nu a trimis nici o circulară pentru chemarea la adunare a poporului; mai apoi însă își schimbă depoziția afirmând, că o astfel de circulară s'a trimis numai preoților. În sfârșit să roagă ca frațele său să poarte grijă de dânsul, care este văduv neputincios, și să fie scutit de impozit.

După terminarea acestora și după plecarea Domnilor delegați e ascultat servitorul public Peter care a fost maltratat în Salva. Acesta face o mărturisire întru toate conformă cu depoziția lui Andrei Gottschick, cu adausul că oamenii i-au dus calul la popa Vasile. Cel care a pus mai întâi mâna pe dânsul și l-a scos de păr pe ușă afară, se numește Tănase. Acesta împreună cu Partene a lui Cleja, Gheorghe a lui Ionașc, Onișor Zăgrean, Gherasim a lui Prădan, Dumitru Sălvan și Grigoraș Pop și cu alții, l-au dus legat la Protopop, care însă nu a voit să-l primească și pe aducători i-a mustrat aspru. Au plecat cu el îndărăt și pe cale nu odată l-au amenințat, că-l vor spânzura de primul arbore, ce-l vor găsi. Așa legat l-au dus la o casă particulară, unde l-au ținut, tratându-l cât se poate de rău până la miezul nopții. În sfârșit a fost deslegat și dus la casa proprie, de judele satului. Acolo s'a pus în pat și a zăcut mai mult de două săptămâni de pe urma loviturilor primite.

După toate acestea au fost chemați juzii satelor și li s'a ordonat, ca în ziua următoare toți aceia, câți au fost amintiți în rapoartele făcute și au vreo vină, să se prezinte, altcum vor cădea sub sancțiunile legii.

*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

E de notat că guvernul țerii văzând situația încălțită din districtul năsăudean, se vede că apelase chiar și la ajutorul episcopului Aron, căci la actul gubernial Nr. 1520 din 1755 aflăm însemnate următoarele șiruri: Revendissimul Domn Episcop de Făgăraș promite să nu zăbovească cu nimic ce ar putea să

contribue la înfrânarea și liniștirea instigătorilor tumultului izbucnit în districtul valah bistrițan. (Rev. Dnus Episcopus Fogarasiensis se nihil intermissurum pollicetur, quod ad concitatores tumultus in valachico Districtu Bistriciensi erumpentis coercendos et sedandos conferri poterit).

*

Continuăm cu înșirarea evenimentelor.

În 17 Martie aduce magistratul următoarea hotărîre privitoare la muncitorii recrutați pentru orașeni din districtul valah: După ce comisarul regesc plenipotențiar conte Gabriel Bethlen a ordonat ca locuitorii districtului valah, până la altă dispoziție, să nu fie împovărați (*bebürdet*) și mai departe ca până acum; apoi după ce orașenii bistrițeni au trebuit să experimenteze anul trecut că lucrătorii aplicați la public (oraș) nu au putut exista cu alimentele proprii (*eigene Kost*) și ori fugeau (*durchgegangen*) ori nu înaintau de loc cu lucrul; așa muncitorii necesari de acum înainte trebuie să fie alimentați de oraș (*ihnen das Brot gereicht*).

În 2 Iunie scrie guvernorul conte Haller Bistrițenilor, că din investigația contelui Bethlen s'a convins că ordinele Maiestății Sale și ale comisiei directive nu li-se explică în mod satisfăcător Valahilor; mai ales din partea inspectorului; de aceea ordonă foarte strict tuturor organelor să caute a »împăciui« pe poporul valah ca să nu mai fie motiv de tumult și »să nu se pustiască din cauza acerbităților observate față de ei« (*hozzájok viselt keménységek miatt*).

În protocolul magistratual din 1755 se constată la data de 8 Iulie că, după cum se aude, *capitulul valah din Blaj intenționează să trimită din gremiu 2 popi în depertinență* pentru conscrierea popilor și statorirea și estimarea moșiilor (*fundorum*) eclesiastice. Deoarece delegații capitolului, conform anunțului protopopului din Năsăud, au și sosit în depertinență, magistratul delegă în 19 Iulie din partea sa în comisiune pe senatorul Thomas Ziegler, pe părcălabul orașenesc și pe notarul Ioh. Hennrich. Înainte de începerea lucrărilor să țin cu protopopul, cu delegații capitolului și cu preoții români din satele depertinenței consultări în Bistrița în 20 și 21 Iulie, dar se nasc divergențe în urma instrucțiilor primite de popi din Blaj, și de magistrat dela guberniu. În sfârșit se hotărăște să

se înceapă de probă cu lucrările în Năsăud și Rebrîșoara, iar la acele să fie față și secretarul magistratual Martin Rohrmann.

În 23 Iulie încredințează magistratul cu adunarea dijmelor pe decimatorii Johann Lang, Samuel Engesser, Michael Weber și Samuel Teuchert, iar în 16 August hotărăște să dea în arendă crăsmăritul din depertinența valahă.

În 29 August, după ce perceptorul cassei contribuționale orășenești se plânge tare, că satele din ambele districte plătesc rău și că el nu mai poate purta socotele; magistratul hotărăște să se procedă cu execuții, iar primarii satelor să fie deținuți. La fel raportează în 13 Septemvrie și inspectorul depertinenței J. Fr. Klein a Straussenburg că popii valahi nu vreau nici să știe de goștină (impozit pe porci) — wollen sich nicht zur G. verstehen — și pretind ca orice rezoluție gubernială care îi privește să li-se comunice imediat.

Ca dovadă pentru faptul: cât de adânc mergea amestecul orașului în afacerile satelor someșene, poate servi următorul caz menționat într'un proces verbal (Teilungs Protocol) din acest an:

În 29 Septemvrie, la porunca inspectorului și judei depertinenței Joh. Friedrich Klein, secretarul depert. Ioan Bressler face în Zagra în casa lui Luca Zinvel următoarea inchiziție: La întrebarea că avut-a acesta bani gata și lăsat-a după moarte mulți bani? mărturisesc: 1. Ursul Buscoi (54 a.), că pe timpul invaziei tătărești Vasile Zinvel a adus un vas rotund de lemn cam de o cupă la biserică, plin cu monede de 17 cr. (siebzehner) și l-a îngropat acolo; iar după 5 ani în prezența sa (a martorelui) iarăși l-a desgropat, fiind de față și fiul aceluia, Bița. 2. Heres Dumitru (68 a.): Zinvel înainte cu 3 ani în prezența sa și încă a unui străin cu numele Moldovan, cu ocasiunea când ambii au imblătit cereale în șura lui Zinvel, acesta a desgropat din pământ o oală, pe jumătate plină cu monede de 17 cr. în suma de 300 fl. ung. și fiecărui imblătitor i-a dăruit câte 3 monede. 3. Drăgan Chifor, jude (67 a.): După moartea primei soții a lui Zinvel, cu ocasiunea unei resmiriți (Aufruhr) a văzut cu ochii săi și a îngropat cu mâinile sale o oală mai mare de o cupă cu bani care era a lui Zinvel, și după molcomirea revoluției, iarăși a desgropat-o și a predat-o lui Zinvel. Ce sumă a fost, nu știe. Cu toții depun jurământ.

•

După toate cele întâmplate, și chiar și după investigația ținută de contele Bethlen, neputându-se orienta precis susamintita co-

misie directivă asupra situației din comunele răsvărite, în Noemvrie trimite alți doi comisari: pe *Mathias Czoppelt*, jude regesc în Mediaș și pe *Thomas Kessler* secretar judecătoresc în Sibiu, ca ei să studieze mai amănunțit chestiile de controversă și apoi să raporteze în cauză. Totodată la multele plânsori ridicate de Someșeni împotriva magistratului și orașului Bistriții, tot comisia directivă compune o coală inchizitorială, în înțelesul căreia urmau să se facă investigațiile și să se constateze faptele ilegale. Intrebările puse în acel act numit »utrum«, — unele și privitoare la săteni sași — erau următoarele:

Impune magistratul pe oraș și district mai multe alte contribuții decât cea regească, sau nu?

Impozitul de 7 cr. au toți să-l plătească, unde întră și pentru ce se întrebuințează?

În districtul valah s'au impus după fiecare fiorin câte 18 din.; cine i-a impus și încassat și spre ce scop?

Oamenilor din districtul valah li-s'au luat capacurile de pe căldările de fiert rachiu, și s'au cărat parte la oraș, parte la Rodna; cine a ordonat aceasta și cât timp au fost ei lipsiți de ele?

S'a vândut în sate mai mult rachiu; al cui a fost și cui i-s'au administrat banii?

Cutoatecă contribuțiile impuse de magistrat pe districtul valah s'au publicat, și sătenii valahi sau le-au plătit cu bani sau au prestat muncă, și așa s'au administrat toate impozitele, totuș au rămas restante; cine a ordonat să se însemne și încasseze aceste?

Oamenii cari au fost la Directorul cauzelor fiscale au trebuit să se ascundă și n'au putut petrece câțva timp pe la casele proprii de frică că vor fi arestați; iar *Macavei din Mocod* a fost prins și arestat în oraș; la a cui ordin, cine l-a prins, cât timp a stat în prinsoare, în ce mod a fost dimis de acolo; n'a trebuit să producă chezeși, că nici el nici alții nu vor mai ridica acuze în viitor, ci tot ce le va ordona magistratul, vor observa și urma?

Di Kereső*) și slobodnicii își au salariile dela districtul valah, iar vătășii (haiducii) dela cel săsesc?

Magistratul și și alții cari călătoresc în chestii orășenești ori proprii, trăsurile le iau din districtul săsesc, și plătesc ceva pentru ele ori nu?

Părcălabul și comisarii când ies în districtul valah capătă mâncare, iar beutura cer să li-se plătească în bani? cât și dela cine au ordin s'o ceară în bani?

*) Translatoarea orășenească pentru concipiarea și traducerea actelor din și în ungurește: Ladislaus Kereső de Kis-Solymos, secretarius hungaricus.

Părcălabul la număratul oilor dela fiecare stână capătă un miel și câte 12 den. pentru sine? oamenii trebuie să plătească pentru fiecare țidulă (certificat) câte 12 den., iar când coboară din munte, 63 den.?

Când contribuabilii mână vitele la munte trebuie să plătească pentru un cal ori vită cornută mare 6 d., după oaie 3 1/2 d.? cine încasează banii și pentru ce se ia mai mult ca mai înainte?

Au fost chemați de magistrat în oraș, din fiecare sat al districtului săsesc, câte 2—3 indivizi cari știu ceti și scrie, și li-s'a impus să-și semneze numele pe o hârtie albă? și cu toate că ei au refuzat (ausgeredet), totuș numele lor au fost semnate de orășenii cu numele Georg Markler la dl Schnell, în prezența magistratului?

Au fost cărate în oraș din districtul valah *lemne* mai subțiri de clădit, dranițe leături etc., iar din cel săsesc lemne de stejar? spre ce scop s'au întrebuintat, și li-s'a plătit contribuabililor lemnele?

Pentru stânjinii de lemne pe cari atât Valahii cât și Sașii îi aduc la oraș pentru brutărie și pentru miliție, li-se plătește ori li-se calculează în alt mod?

Li-se plătește Valahilor lemnul pe care-l duc la varnițe?

Li-se plătește Valahilor pentru că aduc varul în oraș, iar vinul îl cară de aci la Rodna?

A auzit cineva zicându-se că oamenilor n'are să le poruncească nici guvernul nici altcineva, decât numai regina?

Dijma ce intră din districtul valah se administrează cassei alodiale ori iau și preoții din ea, și cât intră?

După stupi și porci se ia mai mult ca mai înainte?

Satele au dus gratuit lemnele de clădit la Gherla; cine a primit banii pentru acele, și la a cui poruncă le-au dus?

Magistratul, ori cine a ordonat să se clădească casa de piatră a d-lui Daniel Klein, și cine a plătit pe lucrători?

Prețul chiriiilor se plătește sau nu, și decând nu s'a plătit?

la judele orășenesc pedepsele în bani după vitele ce se mână vara în oraș, și cât după bucată?

Mai capătă magistratul lucrători ca mai înainte?

Li-se plătesc oamenilor piatră și lemnele de construcție, sau nu?

Când oamenii poartă procese, magistratul aduce sentință dreaptă, ori se lasă mituit cu daruri și dă drept celui vinovat?

Cei 16 oameni cari după impunerea contribuțiilor au venit la magistrat și la inspector, au fost arestați?

Din întrebările aci puse se poate vedea procedeul urmat de Sașii bistrițeni față cu districtualii.

Tot în acest an aflăm într'un protocol o specificare demnă de reținut, făcută sigur de organe de control ale statului și intitulată: »Taxae capitis juxta conditionem jobbagionalem occasione Manipulationis pro Anno 1755 peractae incolis Districtus Valachici Bistriciensis impositae; nen non capitis taxae juxta conditionem liberorum Valachorum projective elaboratae emergentisque ex ambabus his taxis differentiae«. În acest tablou specificativ se constată că orașul Bistrița a încasat în 1755 din cele 23 comune ale depertinenței valahe (circa 3000 familii), denumind și clasificând pe locuitori ca iobagi, suma de 2.981 fl. 08 cr. ca taxă impusă capilor de familie. Deoarece iobagii plăteau pe atunci ca taxă pe cap câte 1 fl. anual, iar libertii câte 2 fl.; se constată în acea specificare că dacă locuitorii amintitelor 23 sate ar fi fost taxați ca liberti, atunci — cu mică scădere obișnuită — ei ar fi trebuit să plătească suma de 4.953 fl. 43 cr. Deci orașul Bistrița, *numai ca să uzeze de Români ca iobagi și robi*, a frustat statul într'un sigur an cu diferența de 1772 fl 39 cr.

La această constatare se mai poate adăoga că frustarea era și mai mare, socotind că numărul familiilor din cele 23 comune nu era numai de circa 3.000, ci de 5.000, cum se poate dovedi cu alte acte ulterioare.

*

Ca încheiere a celor petrecute în 1755 merită să fie reproduse aci două publicații făcute în cursul anului de către magistratul bistrițan în satele depertinenței valahe. Dintre publicații cea dintâi e scrisă cu litere latine, iar a doua cu cirilice, conținând amândouă avertizări și amenințări, ca venite dela guberniu. Aceste însă par să fie mai mult născociri de ale magistratului speriat de mișcarea revoluționară a Românilor noștri, cari se săturaseră să mai poarte jugul detestabil al orășenilor bistrițeni. Scris într'o limbă pocită, conținutul ambelor publicații în original este următorul:

I. Ku maire szuperaire si voje re untzelese Gubernium Kreeszk de la szvatul Bisztritz kum kau voi rinduelele voje si porunke a Naltzata Kreeszi asa si tsele de multe rindur orenduele a Guberniumului ne bagind en szana, aszkultatv kuvintele uni om proszt, vo a szemene kumi Makave den Mokod, si endemmitorilor lui urmatz si ve punyetz en potriba toteror poruntselor Szvatului si poruntselor Szvatului nu ve szuppunyetz, ke szau poruntsit Szva-

tului, de la voi nyimike alte sze nu poftaszke, nitse ku tseva sze ve engroedze, fore de ku tsele tse vi sze kuvin, si a le plini szintetz dator. Si assa nedesluim prekum ke numitul szvatul tziinduse de putere de la Analtzata Kreasza data affara de a tse nu passeste si pofteste dela voi sze datz si sze issprevitz si tsele ku kaire pe dreptaite affare den portzie szintetz datori. Pentru a tse unke o data dam ku szkriszoare ataszte ku putere a nosztre Gubernetoreszk umvatzature fore de glume, si ve porontsim, prekum vorbilor ametzitoarelor a tsellui szusz pominitului Makave aszkultoi sze nu fitz desartelor szedarnicelor lui sze nu kredetz, si mai binye aszkultatz de szvat si tziind rindueele datz si fatsetz si iszprevitz ka atsele tete szintetz dator. Ke aminterle fekend, sze stiitz adeverat ke gre pedapsze Kreaszke pe voi va kede, un szé de kumva si szvatul un potriba nedesdi noasztra, mai ku mult de kit voa szar mai kuvini si var ungreaka, szlobod va fi a vini aneinte Kreeszkul Gubernium, unde si vo dreptaite vi sze va fatse.

II.*) Gubernium crăesc cu mairé superaire și voia re au înteles, unde de multe or v-au îndemnat ca perinți (>ca un părinte<) se ascultă poruncele Domnilor ai voșt, și se ispreviț toate rindualele, nu numai a nălțata Crăiasa, dare și a cele caire-s a orașului, și se nu ve puneț în potriba cu fore de obrezialele în alor poruncelor; dare cum s-au auzit voi faceț din zoa în zoa mai fore de obraz, și mai neazcultator. Precum s-au preceput nu de mult a nume din sat de la Macot, unde au remas uni din satian în porție a nălțata Crăiasiei dator, și au mers gecuție Imperatasche cu gudele Satului pe la dinși, nu numai s-au sculat și s-au ridicat pre dinș, și le-au scos cu mairé sudalma și rușina din casele a lor, dare s-au laudat reu și cu moarte de nu vor eși din ogradele a lor, și ve îndemnaț de faceț multe fore de obriazele; pentru acasta poruncește taire și fore glume Guberniumul crăesc, se ve întuerceț ghind al vostru acel reou, tisturile ale voastre se le beceluiți și ascultă poruncele a lor cum se și cade, și se fiț ascultător, și porție a nălțate Crăesi cum s'au poronci(t), fore sfade și cuvintele riale se daț, și se pliniți, și se nu faceț cum au focut uni din Macot (care neglobiț nu vor remune) în științe se ve fie, de nu v-iți întoarce ghindurile ale voastre acele rele dupe așa un (>în<) multe rindur poruncele și învațature date de la Guberniumul crăescu, nu numai cu prinsor dare și cu moarte pe uni din voi Guberniumul vor globi.

*) Transcrișă de dl Dr. Nic. Drăganu.

Sobor în Mocod. — Inceputul adevăratei răscoale. — Comisia universității săsești. — Anchetele Directorului fiscal.

În anul acesta se înăspresc măsurile magistratului pentru scoaterea contribuțiilor din depertinență. Astfel la 15 Ianuarie sosește în oraș căpitanul Drux cu un detașament din regimentul de infanterie, Waldeck ca asistență la execuțiile de dare, iar magistratul ordonă comisarului Andreas Gottschick ca în depertinență să se încasseze împreună cu contribuțiile curente și restanțele de tot felul. Dealtăparte în 12 Ianuarie întreabă inspectorul depertinenței Johann Friedrich Klein a Straussenburg pe magistrat: cu ce preț să se vândă fânul făcut de districtualii valahi pentru oraș, iar magistratul îi răspunde că cu 3 fl. Rhenani, ori cu 8 piese de 17 cr. (Siebzehner), eventual cum se va putea conveni cu cumpărătorul.

Erau iarăș foarte îngrijorați orășenii de cârciumile lor prin satele românești înțelegând că în diferite locuri, dar mai ales în Rodna, contribuabilii vând beuturi în mod clandestin. Magistratul publică deci sătenilor că li-e strict interzis cârciumăritul și vor ispăși *cu grea pedeapsă trupească* cei ce merg să bea în casă particulară, maicuseamă la popi.

Poverile aruncate în spinarea satelor românești însă din zi în zi creșteau, și, între altele, chiar și detașamentele militare sosite în oraș se repartizau tot pe satele românești, ca spre pildă în 25 Mai soldații regimentelor Kalnoki, Károlyi și Splenyi sosiți pentru cumpărături de cai. Acum sătenii români erau nevoiți să ridice plânsori pentru fel de fel de necazuri. Așa se plâng în 3 Iulie Rodnenii că de un timp încoace e cercată comuna lor de o mulțime de »domnării« (Herrschaften) pe care fiind siliți să-i provadă cu fân, ei nu vor dispune în anul curent de nutreț și nu știu de unde vor plăti birurile. Deoarece vite streine le pășunează pajiștile, vitele sătenilor n'au cu ce se nutri. Apoi Măierenii se plâng tot atunci că soldații încvartirați în satul lor nu-i lasă să meargă la vite în munte până ce nu plătesc câte 3 cr. caporalului comandant, așa că vitele lor, nefiind îngrijite, le pot peri în munți.

În același timp juzii comunali sunt în continuu constrânși

să încasseze dela săteni bani cu cari orașul să-și plătească interesele după diverse capitaluri împrumutate. Ba având orașul mare nevoie de bani, dă în arendă crâșmarului Peter Roth din Rodna chiar și dijma ovăsului, obligându-l s'o plătească cu 12 creițari de merță.

În această situație Românii noștri *hotărîră să fină un nou sobor*, despre care aflăm următoarele însemnări în protocoalele magistratului:

În 14 Iulie raportează Grigore Coșbuc, jude în Hordou că înainte cu 8 zile, adică în 15 cor. Zăgrenii au trimis »einen scharfen Befehl« în toate satele începând dela Mocod până incl. la Feldru, conform căruia se chiamă din fiecare sat câte doi oameni la așa numitul *sobor ce se va ținea la Popa Flore*. El Coșbuc la început se hotărîse să nu trimită pe nimeni din satul său, fiind însă curios să afle că ce se va petrece acolo, a trimis pe Ursul al George și pe Pintelie a Vârvari. Sosind aceștia în Zagra, au înțeles că soborul nu se va ținea acolo, *ci în Mocod la săteanul Macavei a Florii*, unde au și plecat. La sosirea lor aci chiar începuse (angegangen) în amintita casă soborul, la care numitul Macavei a Florii scoase o scrisoare, pe care le-ar fi adresat-o un grof Teleki. Această scrisoare, la propunerea lui Macavei, avea să fie trimisă la *preotul unguresc din Nimigea ungurească*, care s'o copieze, ca să nu se trimită magistratului bistrițan originalul ci numai o copie, căci ar fi de temut că magistratul le va suprima originalul. Afară de aceasta la adunare s'a hotărît și s'a ordonat, că în Dumineca viitoare 18 c. din fiecare sat reprezentat atunci acolo, *iarăși să se prezinte câte doi săteni*, iar pentru acoperirea cheltuielilor să aducă din fiecare sat câte 10 fl. ung. Căci numitul Teleki le-a promis oamenilor din district, că la cas dacă pentru osteneala sa îi vor da din fiecare sat 20 cosași pe 8 zile, atunci el îi va elibera de zăciuială, de făcut fân pentru oraș și de toate poverile (oneribus), *ba chiar și de iobăgie*. Astfel el, Coșbuc, în Dumineca fixată iarăși a trimis un sătean la Mocod, ca să audă ce se va întâmpla (passieren) mai departe acolo. La sosire însă Macavei a Florii l-ar fi primit pe acela cam dur (ziemlich derbe angefahren) zicându-i: »Ce intenționează judele vostru, că nu trimite bani? Să știe că ceeace vom cheltui și ce va cădea pe satul nostru, totuși va

trebui să plătiți». Cu ocazia aceasta a observat acel sătean din Hordou, că în șura lui Macavei a Florii zăcea durmind un om străin, și întrebând el că cine e acela, i-a răspuns Macavei: că este birăul de curte (Hofrichter) al lui Teleki, care venise deja după cosăși. Ei însă nu voesc să-i trimită cosășii, până ce nu vor merge înc'odată la groful, și se vor înțelege mai bine asupra afacerii.

La denunțul acesta făcut de Gr. Coșbuc magistratul citează pe toți județii și slujbașii satelor implicate în aceasta chestie și le pune întrebarea: că la a cui poruncă, cât și spre ce scop (wozu anzuwenden) au scos ei de pe sate bani, și i-au înmănat lui Macavei a Florii în Mocod?

Din Salva mărturisește Grigore Dărăban, că satul lor a împrumutat dela Popa Vasile 10 fl. ung. și banii i-a trimis lui Macavei la Mocod, ca cotă repartizată la porunca soborului pentru acoperirea cheltuelilor pe cari le va avea groful Teleki, dacă își va da nizuința să le câștige libertatea (Freiheit erlangen). Din Mocod, zice judele, că a fost absent, nu știe nimic. Din Zagra mărturisește judele că din sobor ce e drept li-s'a cerut să dea pentru speșele nobilului Teleki, el însă n'a dat nici un ban. Din Mititei spune judele că nu știe nimic, nici despre sobor, și nici despre ce s'a tratat acolo, căci din satul lui n'a fost nimeni trimis. Din Runc crainicul nu știe să spună nimic. Din Poieni judele asemenea nu știe nimic. Din Găureni raportează judele: că a primit ordin din sobor pentru 2 fl. ung., însă n'a dat nimic și nici n'a voit să dea. Din Bichigiu mărturisește crainicul: a auzit că judele a primit din sobor ordin să încasseze din sat bani, nu știe înse că oare s'a încassat ceva, și cât și dacă s'au administrat banii. Din Telciu spune judele, că a dat 3 fl. ung. pentru ducerea în deplinire a unei chestii, *care privește libertatea întregului district*, deoarece Dl Czoppelt din Medias (Medvisch) când a fost acolo, zis, că ei ar fi iobagi. Din Năsăud crainicul anunță, că senenii n'au dat nimic, nici nu știe nimic. Din Rebrîșoara judele raportează, că chestia aceasta făr'de știrea sa a fost desbătută la Grigore cel mare; știe și atât că oamenii au umblat după bani (sich um Geld bemühet), nu are cunoștință însă, dacă au scos (aufgetrieben) și vărsat ceva. Din Rebra mare zice judele: știe

atât, că fără știrea lui s'a adunat 1 fl. ung., dar că s'a trimis la Mocod ori altundeva, despre aceasta n'are știre. Din Vărarea judele nu știe nimic. Din Feldru raportează judele, că fără știrea sa a adus din satul lor Ștefan Nimigean (Cute) 7 monede de câte 17 cr. la Mocod; spre ce scop nu știe.

Ca urmare a aceluï sobor, în 2 August se prezintă în fața magistratului: din Mocod: Ion Săucea; din Zagra: Lehaci Oanca, Haiduc Ion; Bichigi: Todor Zăgrean, George Oloietul; Rebrisoara: Ștefan Burduhos, Todor Tofeni; Vărarea: Popițan Grigore, Lupul Petri; Feldru: Ștefan Danci și Filip a Sbârci, și solicează în numele întregului district, ca să *nu se mai ia dela ei zeciuială*. Li-se răspunde că zeciuiala e dator s'o presteze fiecine, deci nici ei nu pot fi absolvați (eximiert) de acest »onere«. După aceasta sătenii spun că trebuia să se prezente azi din fiecare sat al întregului district câțiva deputați, și că porunca s'a dat din Mocod. Ar fi bine — observă magistratul — să se caute că prin cine și cum s'a luat această hotărîre.

*

Nelegiuirile și asupririle nu mai conteneau. Pe Românii noștri someșeni storși și vlăguți îi cuprinse acum desperarea și după ce delă nimeni nu primiau sprijin efectiv și nicăiri nu li-se ascultau plânsurile, în sfârșit hotărîră să ia fățiș lupta cu magistratul orășenesc spre a-și câștiga cu propriile puteri dreptate.

Adevărata răscoală a satelor românești împotriva Bistriții începea cu dârzenie și înverșunare în 18 August 1756 când în baza hotărîrilor secrete raprezentantii întregului district valah se prezintă în Bistrița în fața magistratului și-i înmănără un memoriu în care Românii — înșirând toate nedreptățile și asupririle suferite din partea Sașilor — *declară că de aci înainte deneagă orice serviciu prestat până acum orășenilor*.

Atunci magistratul le puse întrebarea, că cine le-a redactat Românilor memoriul, la care Petru Dolha din Mocod răspunde că *preotul reformat din Nimigea ungurească*. Apoi consternat de temeritatea servilor de ieri, le împărtăși că până la începerea cercetării amânunțite mandatarii prezenți sunt deținuți și arestați. După zece zile însă, în 28 August, magistratul, înfricat de urmă-

rile procedului său, îi aduse pe arestați în fața sa, și le puse în vedere în mod »aspru« că pentru fapta lor nesocotită de astădată vor fi cruțați și puși pe picior liber; dacă însă în viitor nu se vor dovedi ascultători și nu-și vor vedea de îndatoriri ca mai înainte (sich ihrer Schuldigkeit bekennen), atunci se vor găsi mijloace spre a-i aduce în modul cel mai energic (auf das Nachdrucklichste) la ascultare.

Chiar și universitatea săsească (direcția fondurilor săsești) din Sibiu auzind și fiind informată despre cele ce se petrec în Bistrița și îngrijorată de situația ce se crează Sașilor din Nordul provinciei, trimise și ea în 28 Septembrie o comisiune națională constatătoare din amintitul *Mathias Czoppelt* jude reg. în Mediaș, *Michael Bruckenthal* jude reg. în Nocrich (Leschkirch), *Joh. Georg Honnamonn* secretar și *Offner* și *Michael Heydendorff* cancelariști, cu îndrumarea să se informeze despre starea lucrurilor și să raporteze amănunțit despre toate cele văzute și experiate.

*

Continuăm cu cele ce se petrec în vidic.

În noaptea din 24 Octombrie îi scrie din Salva inspectorul Klein magistratului multe privitoare la repartizarea pe sate a dobânzilor de plătit după datoriile orașului; spune că Macavei a Florii din Mocod ațiță întreg districtul să deneghe plata cotelor de dobânzi, apoi și a impozitelor orășenești de 7 și 9 la sută, a dijmelor etc. Macavei a fost la Directorul fiscal și acesta și trimite pentru investigație doi cancelariști, cari sunt deja pe drum. El, Klein, a citat la sine pe Macavei, iar comisarul Gütsch l-a și adus prins, și acum îl expediază magistratului să-i aplice o pedeapsă bună, pe care o merită, numindu-l tot scelerat (Bösewicht). Tot atunci Klein scrie o a două scrisoare, în care spune că comunele se opun plății intereselor, mai ales Mocodenii »die allerunbädigsten«. Cere pedepsirea popilor. Pe capul Sălvanilor sunt de adus militari, ca pildă pentru celelalte comune. În 25 Oct. iarăși scrie că au venit la el 2 popi Zăgreni și Mocodeni zicând că garantează pentru Macavei. *Acesta e urzitorul tuturor relelor și al memorialului impertinent contra magistratului și publicului.* Dacă ar fi să se libereze, atunci să se facă aceasta numai după câteva zile. Adaogă că au

să urmeze zile grele căci și cancelariștii vin împotriva magistratului, care trebuie să se apere. Valahii vreau să răstoarne toate drepturile orașului; ar trebui căutate privilegiile, ca orașul să poată atășa cancelariștilor un »asistent regal« (homo regius).

În timp ce Klein îi scria cele de sus magistratului, în aceeași zi, adică în 25 Oct., se prezintă în fața aceluia Petre a Pampii judele din Mocod cu următoarea pâră: Când am chemat azi dimineața prin crainic să se întrunească sătenii, întâmplător am întâlnit pe fratele lui Macavei, pe Costan a Florii și știind eu că el fusese în Coldău la cancelariști în chestia fratelui său deținut aseară, l-am întrebat că ce a isprăvit el la aceia acolo în favoarea fratelui său. În loc să-mi dea răspuns ne-a înjurat și pe mine și pe Marțian, zicându-mi: »Czine minte f...tje en suflet, nits mai stringe voi de kaire atzs sztrâns, om nevoi si vom pune la un lok de unde nu vitsz mai miska, voi szintecz talhair a sidicului«*).

Tot Petre a Pampii mai denunță acestea: »Ieri seara a venit la mine acasă Nicolae Găunul și m'a întrebat dacă mai are vr'un impozit restant. l-am răspuns că n'are decât groșițele pentru acoperirea bisericii și dacă le plătește și pe aceste, atunci e liber de toate. Atunci Nicolai mi-a cerut un răvaș pe care să fie însemnat tot ce a plătit. l-am zis să-mi aducă un lemn potrivit și după ce am încrestat pe aceasta plățile și îi l-am predat mi-a zis: »Acum să nu te mai încumeți să vii la mine cu execuție, căci n'are să fie bine; și când eu i-am răspuns că n'am să vin decât după amintitele groșițe, a început cu »F...te en szuflet« și alte înjurături amenințând că până acum le-am poruncit, dar de acum înainte n'au să asculte de porunca mea, ci vor face cu mine ce vor vrea«.

În 27 Octomvrie iarăș îi scrie inspectorul Klein, din Rebra mare, magistratului, exprimându-și mirarea că în Rebrîșoara a putut scoate atâți bani de pe »sărmanii oameni«. Numai »der gottlose« Macavei și ortacii săi sunt de vină că până acum nu s'au putut încasa și impozitele de 7 la sută. Se laudă Klein că lucrează zi și noapte. — În 29 Oct. tot Klein sfătuiește pe magistrat că ar fi bine să-l libereze pe Macavei din închisoare; dar să i se spună că ar merita să fie izgonit din district, iar moșia să fie dată co-

*) Reproducere a textului însemnat de magistrat în procesul verbal luat cu Petre a Pampii.

piilor. Dacă se va purta necuviincios, să i-se măsoare 50, ori cel puțin 25 lovituri de baston.

Tot în aceeași zi magistratul bistrițan le scrie cancelariștilor *Matei Györffy și Ladislau Tordai* la Coldău în chestia anchetării lui Macavei, și că în privința aceasta ei să se înțeleagă cu inspectorul Klein.

Se vede că între timp temuții cancelariști sosiseră în Mocod, căci comisarul Gütsch raportează în 8 Noemvrie magistratului următoarele: Indată după sosirea cancelariștilor la Mocod, li-s'a prezentat acolo, însă aceia au zis că deoarece ancheta nu e particulară ci publică, nu e nevoie de nici un delegat special al magistratului, și că ei după finalizarea investigației și așa vor merge la oraș. Mai departe spune Gütsch că Macavei împreună cu alți districtuali stau tot pe lângă acei cancelariști, iar sătenii mereu se adună »*ca și când le-ar fi sosit ajutor din Israil*«. La sfârșit adaugă Gütsch în raport că la el nu vine decât numai judele satului, și că domnii cancelariști au declarat că nu se anchetează în întreg districtul.

Indată în ziua următoare, adică în 9 Noemvrie, comisarul Daniel Gütsch împreună cu translatorul Ladislau Kereső îi expediază din Zagra magistratului un amănunțit raport cu următorul conținut:

Sosind alaltăieri seara cancelariștii fiscali la Mocod au dormit acolo și ieri până după amiază s'au odihnit în stațiunea Mocod, iar seara au venit la Zagra, unde intenționează să înceapă anchetarea, și s'au încvartirat în casa de oaspeți a orașului. Indată după aceea am sosit și noi și ne-am încvartirat în casa judei. Azi dimineată, înainte de a începe cu lucrările, am mers la ei și le-am înștiințat că conform legii Comp. Const. p. 4 tit. 4 art. 1 suntem trimiși de magistrat ca să asistăm la interogatoriile ce le vor săvârși, în calitate de mandatar ai magistratului. Atunci ei declară că în nici un chip nu ne admit și ne-au comunicat și scrisoarea semnată de Director, în care acesta zice expres că la caz dacă magistratul ar expedia pe cineva, să *nu-l admită*, fiindcă interogatorul e public și nu privat. Din scrisoare am observat și aceea, că nu numai întreg vidicul au să-l ancheteze, ci se vor extinde cu investigația și asupra satelor din comitatele învecinate; apoi în scrisoare se mai poruncește că dacă vor fi cât de puțin împiedecați, să ia dovadă și să plece îndărăt.

Văzând noi că nici după dispute pro și contra nu ne admit,

n'am îndrăznit să-i împiedecăm în misiunea lor, dar am rămas și noi acolo. Din discuție am înțeles că și directorul are ordin dela superiori privitor la săvârșirea acestei anchete. Deci nu oamenii districtului sunt în această materie actorii primari și principali, precum credea magistratul și scriea dl I. Klein, în epistola sosită azi, ci însuși Directorul. Și astfel nu putem cuteza să știricism că ei ce vor cerceta și cine ce va depune, pentru că stând lucrurile așa, nu îndrăznim să ne încredem în nimeni și să iscodim pe nimeni, temându-ne că chiar în cel ce ne încredem, va raporta cancelariștilor, cum și ce s'a întâmplat în Mocod. În urmare aflând ei despre toate cele întâmplate, am cauza mai mare necaz atât magistratului cât și nouă înșine. Apoi ar fi nepractic să însemnăm și noi pe martorii cari vor depune, deoarece încă înainte de a-se apuca de lucru, când eram la cancelariști (ő Kegyelmeknél) încă de timpuriu dimineța, steteau acolo în casă și ogradă peste o sută de oameni.

Instrucția și-au început-o acum aci în Zagra, au convocat în întreg satul din fiecare casă pe oameni, zicându-i de seară birăului că nici unul să nu absenteze și că ei, cancelariștii, numai dintre Zăgreni vor alege 100 martori cari vor avea să depună. Deci noi, chiar și dacă am locui cu ei împreună într'un cvartir, cum am putea ști că pe cari i-au anchetat și pe cari nu?

Isprăvind cu Zăgrenii instrucția, vor convoca aci pe sătenii din Mocod, Mititei, Găureni, Suplai, Poeni și Runc și-i vor lua pe rând, într'o zi pe unii, într'alta pe alții. După ce vor isprăvi și cu aceștia, am înțeles că proxima lor stațiune va fi Năsăudul, unde asemenea vor ancheta pe rând vr'o șapte sate. De acolo vor pleca la Maieru unde vor continua la fel, apoi la Bistrița și în satele din județele învecinate, unde vor petrece cu săptămânile.

Numai aci în Zagra, precum am înțeles, va dura *interogatorul cu sătenii o săptămână întreagă*, și în acest timp ei nu convoacă pe nimeni din alte sate.

Conform ordinului magistratului, am anunțat cancelariștii și totodată am contrazis și protestat în mod solemn ca *să nu înscrie pe acești vidicani valahi ca oameni liberi (libertinus)*, cum de curând l-au numit pe Macavei a Popii din Mocod în scrisoarea adresată din Kudú (Coldău) magistratului și lui Joh. Klein. La aceasta unul dintre cancelariști, simulând, zise cu regret că ei în scrisoare s'au adresat cu rugare în mod cinstit atât către dl Klein Joh. cât și către magistrat, dar nici dintr'o parte n'au fost învredniciți cu răspuns; iar celălalt cancelarist observă: »Să nu disputăm noi asupra titlului vidicanilor, căci cu aceea *nici nu-i nobilităm nici nu-i iobăgim*; dar să gândim că: *inter duos litigantes tertius gaudebit haeres*.

Stând lucrurile astfel am socotit să scriem conform dărilor despre toate acestea magistratului, așteptând dispoziția lui ca în situația aceasta să plecăm la oraș, ori să mai rămânem și mai departe aci. Dacă ni se va ordona, noi și mai încolo suntem siliți să stăm aci, dar după părerea noastră, cu rămânerea aci atât nouă cât și magistratului îi cășunăm nu folos, ci pagubă și necaz; căci cancelariștii vor zice și vor scrie Directorului, că noi tacite împiedecăm interogatorul public, și e de temut că mai ales din cauza aceasta vom fi dați în judecată.

Supunându-ne dispozițiilor magistratului, rămânem ascultători servi Ladislau Kereső și Daniel Gütsch.

Zagra, la ora unu după-amiază, în 9 Noemvrie 1756.

Despre toate aceste neplăceri de cari se simt și se cred năpădiți, Bistrițenii raportează în 10 Noemvrie din fir în păr »comisiei regești a națiunei săsești« la Sibiu tânguindu-se, între altele, că Valahii districtuali nu mai voesc să plătească niciun impozit, și peste tot nu pot fi înduplecați și îndrumați în niciun chip; că acum să mai trimit și doi cancelariști la investigație, la care aceștia nu admit pe mandatarii (regios) magistratului. În fine roagă pe amintita comisie să le dea sfat că ce să facă între astfel de circumstanțe.

*

Investigația amintită mai sus a durat timp de două luni și despre rezultatul aceleia funcționarii fiscali însărcinați cu săvârșirea ei, prezintă următorul raport detaliat:

Raport despre investigația *contra funcționarilor orașului Bistrița, făcută — la cererea Valahilor districtuali —* de către cancelariștii reg. fiscali Matei Györffi și Ladislau Tordai, la ordinul Directorului fiscal *Ioan Tolnai de Sellye*, în Noemvrie și Decemvrie 1756.

Utrum (coala întrebărilor puse).

Știe sigur, a experiat ori a înțeles și auzit martorul:

1. Că în vidual Bistriței poporul contribuabil plătește impozite conform conscripției și manipulației regulate, după puteri (facultas)? ori se scot *contribuții mai mari*, și cu cât mai mari? în anul trecut și prezent cine a prestat și prestează mai mult?

2. Că în anul precedent fiind trimiși comisari în orașul și vidual Bistriței, aflând ei greșeli la contribuții au po-

runcit ca ceea ce s'a luat excesiv în plus să *i-se restituie poporului* contribuabil, și s'a restituit de către magistrat ori nu?

3. Spre ce scop întrebuințează magistratul acele excedente?

4. Că în vidicul Bistriții multe sate de mulți ani încoace până azi au plătit până'ntr'un ban contribuțiile lor impuse?

5. Că atunci când poporul contribuabil a cerut dela magistrat să știe și să fie informat, spre liniștirea sufletului, că pentruce se repartizează asupra lui impozite cari trec peste puterile sale, amintiții Domni bistrițeni au amenințat pe poporeni și i-au *închis*? apoi că *unii stau și acum arestați, alții însă de frică au fugit din vidic*?

6. Dela cine, că măgistratul, cu excepția Maj. Sale regine-i, nu-i poruncește nici guberniul reg. nici comisia directivă?

7. Că dintre funcționarii orășenești unii, și cari, fac pe poporul contribuabil să-i slujască? de unde și câți oameni au adus la lucru și cu ce fel de pretext?

8. Că funcționarii orașului îi fac cu precizieune dreptate poporului contribuabil, ori favorizează pe unul-altul dacă acelor le promite, dăruiește ori le lucrează ceva? care, în ce mod?

9. Că magistratul bistrițan în fiecare an aranjază mari *vânători* cu concursul și cheltuiala vidicului valah, și dacă din întâmplare valahii nu pot prinde animale sălbatică mai mari, atunci magistratul pretinde ca vidicul să plătească în bani valoarea animalelor? pentru cari animale, și cât storc de pe vidic ori sat?

La toate aceste să răspundă martorul spre mântuirea sufletului său.

Martori au fost: din Zagra 99, Mocod 20, Mititei 20, Runc 13, Poieni 6, Găureni 5, Suplai 9, Năsăud 41, Salva 47, Hordou 11, Bichigiu 5, Telciu 18, Rebrîșoara 76, Feldru 44, Rebra m. 13, Ilva 18, Vărarea 14, Maieru 39, Leșu 13, Sângeorz 28, Rodna 19. Suma martorilor districtuali: 558.

Din Nimigea ung. 6: Georgius Zsigmond, Johannes Zsigmond, Johannes Ferencz, Moroşan Petre, Iepure Iosip, Petrar Nic.

Nimigéa rom. 8: Brende Ion, Benţa Alexandru, Ţarca Simion, Pinte Mihai, Pinte Gavrilă, Opre Andreică, Rus Echim, Ilvan I.

Mintiu (Németi) 7: *Popa Alexandru*, Avram Ursul, Moldovan Ion, Monoş Alexa, Marţian Oniga, Boic Petre, Rus Lupul.

Prislop 6: Gabora Ion, Dabuţ Todor, Zăgrean Simion, Boica Andreica, Luşcan Gavrilă, Meruţ Savul.

Cepan 7: Casalup, Ilvan Grigore, Alladár János, Téglas Ştefan, Alladár János, Prall Mihai, Grusik Simon.

Vireag 7: Demian Mitru, Berbecar Gavrilă, Sunca Timoce, Furca Mihăilă, Zăgrean Dan, Rus Cosma, Andrei Eles.

Peatra (Köfarka) 5: Măierean Gavrilă, Turda Vasile, Roman Grigore, Ardelean George, Precup Nicolae.

Mireş (Oláh Nyíres) 4: Cosma Todor, Conea Nechita, Cosma Ilie, Oaria Ion.

Curtăiuş (Felső Körtvélyes) 6: Frăsinaş Iosif, Buduşcău Dumitru, Leah Nicolae, Popan Todor, Leah Lazar, Zăgrean Mihaiu.

Nimigea ung. *Honorabilis Andreas Vásárhelyi alias Ballog Pastor Reform.*

Terpiu 19: Martinus Bogner, Martinus Fejér, Katisor Gerig, Michael Roka, Michael Breivert. Michael Klimann, Michael Broser, Mathias Lörincz, Mathias Klimann, Johann Feuser, Georg Klimen, Johann Vendrig, Mathias Seivert, Johann Fridelt, Andreas Gottsick, Georg Kutsor, Mathias Broser, Johann Broser.

Dumitra mare 31: Johann Kovacs, Georg Cseisz, Michael Csalner, Gerig Markler, Petrus Deichendt, Gerig Arelt, Michael Weis, Gerig Vints, Michel Römer, Michael Kováts, Michal Thomes, Martin Thomes, Georg Rendelt, Mathias Los, Stefan Frank, Michael Bart, Gerig Rendelt, Gerig Kroner, Mathias Bart, Simon Schwarz, Johann Lennert, Gerig Jossing, Simon Weis, Johann Relent, Johann Csank, Martin Relent, Mathias Lutz, Michael Hantso, Michael Weis, Gerig Verner, Petras Bart.

Iad 30: Andr. Klesler, Georg Kugler, Georgius Gross, Thomas Klein, Johann Widmann, Paulus Steutz, Talabinus Kugler, Math. Kessler, Simon Klösler, Andr. Girescher, Math. Gibel, Thom. Klein, Simon Engler, Mich. Girescher, Georg Steiner, Thom Engler, Thom. Göbel, Mich. Frim, Thom. Reinn, Mart. Girescher, Joh. Engler, Thom. Göbel, Simon Frimm, Math. Streiffest, Mich. Fuhrmann, Mich. Frimm, Mich. Frimm jun., And. Penteker, Math. Hölzträger, Mich. Frimm.

Pintic 10: Joh. Pal, Joh. Luts, Mich. Hennig, And. Keitler, Georg Litz, Andr. Henig, Philip Bart, Math. Theil, Georg Paal, Joh. Schuller.

Aldorf 11: Mich. Seidl, Mich. Barth, Mich. Enger, Johann Bressler, Daniel Nuszbacher, Andr. Lukats, Thom. Bressler, Ioh. Alpert, Ioh. Veiner, Steph. Veiner, Mich. Adam.

Sântioana 5: Vărărean Ion, Timoce Flore, Macavei Ilie, Mihăilă Nuțul, Crăciun Vărărean.

Nușalău 7: Cotoc Urs, Rus Simion, Botha Tănase, Botta Lup, Moldovan Echim, Cosma Ștefan, Moldovan Todor.

Suma totală: 728 martori anchetați.

Dintre aceștia parte sunt liberi ori onorabili preoți, parte iobagi și jeleri (inquilinii), locuitori pe proprietățile lor ori ecleziastice ori domnești.

Zăgrenii depun: În afară de contribuția regulată noi pe anul 1755 am plătit 180 fl. R. adaugând și cei câte 9 și 7 cr. pe cari îi dijmuesc cu execuție strictă. Restanțele de pe anii precedenți le-am plătit până'ntr'un ban. Între multele plânsori tot ei spun că pentru *biserica din Gherla* dl Joh. Klein i-a silit să furnizeze cu mare pagubă grinzi, corni, leături etc. Unii au primit ceva pentru căraușii, alții nimic. Drăgan Chifor se plânge că dacă cuiva îi ard *acareturile* în vidicul săsesc atunci *clădirile aceluia i-le ridică și construiesc Valahii* și-i mai dau și unelte și mobile (*házi eszközöket*), dimpotrivă pe Valahi nu-i ajută la fel. Apoi pe titlu dearendă după cârciumă Zagra a plătit 30 fl. R., cu toate acestea nu li-s'a permis să fiarbă pe sama lor proprie nici rachiu. Mai departe Klein Johan inspectorul depertinenței ar fi zis că lui afară de Maiestatea Sa nu-i poruncește nici guvernul nici comisia directivă și nici Directorul fiscal. Gütsch Daniei comisarul a amenințat poporul că dacă nu dau pătacii (ban à 3 cr.) *îi vor tăia ca pe Bănățeni*. Birăul din Mediaș încă cu altul au fost în Bistrița și au observat că magistratul stoarce esceviv de mult de pe noi, și au poruncit restituirea unor sume. Cătorva le-au și restituit, multor însă nimic, și dacă au cerut, i-au amenințat. Dacă ne-am întrunit să vorbim despre acestea, ne-au prins și arestat. Unii de frică au *fugit din vidic*. Anume Macavei a Popii din Mocod și Scridon a Popii din Salva fugind la Nimigea ungurească au pribegit mai mult de trei luni, nu și-au văzut toată vara casa, căci pandurii cu cătanele nemțești au umblat după ei să-i prindă și în fine i-au și prins.

Mocodenii spun: În a. 1755 afară de contribuțiile regulate am plătit 160 fl. R. 38 cr., apoi câte 6 groși (à 10 cr.) pe titlul de

impozit de 7 și 9 după fiecare sută; după căldările de fierț rachiu atâta contribuție ca după un bou, și afară de aceasta am plătit lui Klein Johann după fiecare *căldăre* câte 1 fl. Rh. Comisarii sași trimiși de guberniu au comunicat că ce ni s'a luat peste competență, are să ni se restituie, spre pildă în satul nostru lui Zaharie Cornea 2 fl. R., dar nu s'a restituit nici un ban; și dacă a cerut careva, i s'a răspuns *că-i va plăti regina*. Dupăce l-au prins pe Macavei l-au ținut în arest 15 zile și în fiecare zi magistratul îl aducea în fața sa și-l silea să jure și să garanteze că mai mult nimeni nu va merge să se plângă împotriva orașului, zicând că numai așa îl vor dimitte. Iar de nu se obligă la aceasta, l-au amenințat că în fiecare zi îl vor bate cu bastoanele cari stau gata. Dar el n'a voit să promită nimic și văzând că nu pot face cu el ce vreau, i-au dat în sfârșit drumul. — Apoi și ceice au să judece și să facă dreptate, așteaptă *daruri (bacșișe)*; iar din pricina chinurilor de către executori se vor prăpădii oamenii.

Mititenii: Dela noi au stors plus de impozite 96 fl. R. Sărmanul vidic acolo a ajuns și într'atâta a sărăcit încât *arareori poți afla om care să aibă doi boi*. Funcționarii bistrițeni pun pe poporul sărman vidican să le lucreze; când îi mână la lucrul orașului fac să le lucreze și lor câte o săptămână. Acela care duce bacșiș bun (Discretion), capătă bună sentință. La câmp le-am îmbunătățit ogoarele și fânețele pe cari le lucrează cu sărmanii săteni. Pe aceia cari au mers să se plângă la Directorul fiscal, i-au alungat și hăituit voind să-i prindă; așa că n'au cutezat toată vara să meargă acasă, ci au pribejit prin satele județelor învecinate. Funcționarii pun pe sărmanii oameni din vidic să le împlătească, cosească, are etc. cu săptămânile; iar dreptate numai în acel caz li-se face dacă le duc bacșișe, ori *porci grași ori berbeci și miere de stupi*.

Runcanii: Au plătit peste contribuții 26 fl. R. 40 cr. Apoi pentru fiecare răvaș câte o poltură (à 3 cr.), chiar și dacă sărmana femeie își agonisește pâinea cu fusul. Impozitele septime (de 7 cr.) scoase din satul nostru fac. 60 fl. R. 35 cr. iar nonele (de 9 cr.) 75 fl. R. 54 cr. De patru ani încoace pun taxe separate pe vitele mânate de săteni pe munții proprii. Klein Johann a adunat toamna *capacurile căldărilor* de fierț rachiu și numai târziu toamna le-a

restituit, dar în acel interval de aruncatul încoace și'ncolo într'atăta s'au deteriorat, încât sărmanii oameni au fost necesitați să-și cumpere altele în locul acelor. Înainte de aceasta cu circa 13 ani hotarul nostru a fost bătut de grindină și atunci în timpul birăiei lui Klein Daniel magistratul ne-a iertat din contribuții 100 fl. ung. Doi ani mai apoi în timpul birăiei lui Seifert au voit să-i scoată de pe noi; dar am mers în oraș înaintea sfatului, ne-am rugat și iarăș ne-au iertat aceea sumă și au revocat pe executori. O bucată de vreme după aceea n'au pretins nimic; acum însă din nou pretind dela sat acei bani și amenință cu executori. Pârcălabul a luat în Telci dela Ion Morari doi berbeci, fără să-i plătească ceva.

Poienienii: mărturisesc la fel.

Găurenienii: Dacă nu se'ndură cineva de noi, ne prăpădim. Eu, Iepure Vasile însumi am auzit când Klein Johann amenințându-ne foarte mânios cu degetul zise că dacă nu ascultăm de cuvântul magistratului, *ne tae cu sabia ca pe Bănățeni*, adaogând că în chestia aceasta nici guberniul nici altul, afară de regină, nu le poruncește.

Suplăienii mărturisesc la fel; asemenea Năsăudenii și Sălvenii. Acești din urmă mai adaog: Fiind noi acum lipsiți de grâu, câțiva am luat împrumut din grâul destinat dijmii. Cu Gütsch Daniel ne-am înțeles să-l plătim la Sf. Ioan cu prețul grâului de pe piață. Eu Cionca Gavrilă am dus atunci în târg grâu de vândut și — stând pârcălabul lângă mine când târguiam — nimeni n'a îmbiat mai mult de 9 polture. Văzând aceasta pârcălabul zise că așa nu-l dă, ci va aduce el om care va plăti grâul cu 13 polture. Și în curând veni cu alt Sas care îndată îmbie 13 polture. Și acum pretind pentru grâul împrumutat acel preț urcat cu șiretenie. Tot așa au făcut-o și cu prețul păpușoiului.

Hordouanii adaog: La noi numai Coșbuc Gligore are căldare de fiert rachiu, și el în nici un chip n'a voit să se lege să ia asuprași arenda cârciumei, dar Klein Johann cu forța l-a făcut să plătească 12 fl. Rh.

Bichigenii și Telcienii mărturisesc ca cei precedenți.

Rebrișorenii spun: Gütsch Daniel pârcălabul pelângă competența sa zilnică de vehicul și alimentație (*equilis et oralis portio*) ne mai ia numai pe titlul beuturii care i-ar compete, câte 12 cri

În sfârșit ar fi de menționat că Românii din ținutul nostru adresaseră în acest an, între multe altele, și un memoriu bine instruit comisiei diriguitoare, pe care această comisie în 11 Iunie l-a expediat magistratului ca să răspundă la gravaminile cuprinse în patru puncte. Răspunsul dat*) este pe cât de întortochiat, pe atât de insolent.

1757

Resmerița din Mocod — Conflicte în Năsăud și Rebrîșoara — Investigații — Petiții și apeluri — Comisia Teleki-ană — Comisarul Mara — Diverse incidente

Îndată după intrarea în acest an — în care Johann Friedrich Klein a Straussenburg, promovat la rangul de primar al orașului, propune ca agendele »importante« ale departinței valahe de aci înainte să le poarte senatorul Georg Gunesch — se petrece în Mocod un grav incident, care cu consecințele sale dovedește că abisul dintre Sașii bistrițeni și Românii districtuali se lărgeste și adâncește tot mai mult.

Crainicul Dumitru Lucaci și slobodnicul Dănilă Ciot din Mocod raportează în 17 Martie că atât când a venit slobodnicul Pinte, cât și a doua oară slobodnicul Petre în sat cu ordinul sever *să se îmblătească dijma de cereale pentru public (oraș)*, în amândouă rândurile au pășit înainte câțiva săteni, adică Macavei a Florii, Ieremie a Todor a Bodii și Simion a Ion a Gafti, precum și fratele acestuia Zaharie împreună încă cu alții, pe cari îi știe »birăul domnesc« și au zis: »Să nu dea Dzeu, că bucatele acele să fie îmblătite pentru public, ci noi ne vom îngriji de le vom îmblăti și *le vom așeza (versorgen) în biserică*»; ceeace s'a și întâmplat, căci îndată ce le-au îmblătit le-au dus în biserică.

Atunci imediat cu știrea întregului magistrat, sunt trimiși la Mocod comisarul Andreas Gottschick și un vătășel orășenesc cu porunca severă *să prindă pe amintiții instigatori (Redelsführer), să-i lege și aducă în oraș*, iar în locul cerealelor publicului înstrăinate, să le ia corifeilor vite în preț mai mare decât fac bucatele, și să le mână la oraș la dispoziția mai departe a magistratului.

*) V. »Arh. Som.« Nr. 11 p. 96—103.

Comisarul Gottschik, însoțit de vătășelul Hanes Bidner, și pleacă la drum, iar după două zile despre cele pățite în Mocod face următorul raport: La poruncă a plecat imediat la Năsăud, de acolo spre mai bună reușită a însărcinării primite a luat cu sine pe slobodnicii Lazar și Vasile, iar din Salva pe slobodnicul Petru și cu ei împreună a călătorit la Mocod. Sosind aci a descălecat la jude și îndată a știricit despre instigatori, cari sunt: Oniga Foșlui, Ieremie Bocșa, Gerasim a Petri, Scridon a Ion a Tomi, Zănovie a Foșlui, Larion a Todori și Costan a Flori, precum i-s'a relatat. Indată a trimis pe cei trei slobodnici să-i aducă pe numiții, cari au și fost aduși toți la jude, cu excepția lui Costan a Florii. A lăsat apoi fără multă vorbă (ohne Anstand) să-i lege și a ordonat slobodnicilor să pună mâna și pe vitele lor, și de asemenea să le aducă acolo. Când deodată veni slobodnicul Petre cu vestea, să fie cu atenție (man sollte sich versehen) căci Costan, pe care încă era să-l aducă la jude, i-a zis: »Lasă-mă în pace și caută-ți de drum; eu nu merg la jude, ca să mă lege și pe mine, ci voi merge la biserică și voi trage clopotele«. Slobodnicul a și observat că la biserică deja erau adunați mulți săteni. La vestea aceasta Gottschick împreună cu vătășelul și cu slobodnicul Petrea au plecat cu oamenii legați, spre a-i aduce la oraș. Când însă sosiră la prima apă (părau) din sat și cei legați trecură puntea, aci erau deja adunați mulți săteni, bărbați și femei, cari la strigătul celor legați: »Săriți, săriți, tulai, nu ne lăsați«, parte îi deslegară, parte le tăiară frânghiile, sbierând din răputeri: »Dați-le la moarte, ucideți-i«, ceea ce le suna lor, adică comisarului Gottschick și ajutoarelor sale. Sătenii începură să arunce pietre asupra lor și să-i lovească și pe ei și pe cai cu lemne. Trei din grămada adunată țineau calul său, al comisarului, de frâu, de cari el nu se putu libera altfel, decât lovind pe unul și pe cellalt cu pistolul peste mână, apoi dete pîteni calului și trecu călare peste unul dintre aceia (einen über den Haufen geritten). În modul acesta au scăpat cu greu de pericol, sătenii însă i-au mai urmărit câțva tot aruncând după ei pietre.

În legătură cu cele de sus, totatunci slobodnicul Lazar raportează că conform ordinului primit, el adusese la casa judeului câteva vite de ale instigatorilor. Aci era deja adunată o grămadă

de săteni, cari nu l-au lăsat să mână vitele în ogradă, ci i le-au luat strigând: »Veniți să omorîm pe acesta, dupăce tâlharii ceilalți ne-au scăpat din mâini«. La ceeace el a răspuns: »Omorîți-mă dacă aveți drept la aceasta (wenn ihr dazu befugt)«, apoi a fost tras în învâlmășeală (ins Handgemenge), unde Oniga Foșlui l-a lovit cu pumnul în spate. Scăpând de acolo, a călărit în urma lui Gottschick și l-a ajuns în Năsăud.

Rapoartele aceste precum încă și alte informații primite între timp sunt luate la desbatere în ședința plenară a senatorilor magistratuali, ținută în 19 Martie, și se hotărăște în principiu ca de cu bună vreme să se ia toate măsurile necesare pentru prevenirea unui rău și mai mare. Și aceasta maicuseamă dupăce judele Onu Zinveliu din Zagra aduce știrea că el a fost ieri în Mocod și vorbind acolo cu Arsinte a lui Iosip, cu Ursul Luntrașu și încă cu alți doi Mocodenii cari steteau la pază, toți i-au declarat că se vor răzvrăti tot așa, de câte ori vor fi trimiși la ei oameni ca Gottschick. Deci magistratul hotărăște ca: 1. Să se expedieze la Mocod 100 oameni; 2. Să plece așa ca să fie Joi dimineata acolo; 3. Cei doi Mocodenii cari vin mâine în oraș să fie deținuți; 4. Toți județii să fie citați pe Miercuri în oraș; 5. Comanda expediției la Mocod se încredințează lui »Quartirmeister« Lang.

În 22 Martie senatorul Ioachim Bedeus cetește iar magistratul aprobă instrucția dată oamenilor cari pleacă la Mocod. Cheltuelile împreunate cu acea expediție au să le plătească Mocodenii cari le-au cauzat, iar autorii rezmeriții au să fie aduși legați la oraș. Comisarilor cari pleacă în fruntea expediției la Mocod li se dă următoarea instrucție: Deoarece locuitorii din Mocod s'au opus în mod criminal (frevelhaftig) tuturor dispozițiilor, mai ales însă manipulației alodiale ordonate de comisia națională și prestării zăciuielilor, au depositat zăciuiala de cereale în biserică și au denegat extrădarea acelei; iar când magistratul a trimis pe comisarul Andr. Gottschick și pe vătășelul Johann Bidner împreună cu 2 slobodnici cari pe căpetenii (Redelsführer) și pe instigatori aveau să-i prindă și aducă în oraș, legați, pentru cerbicoșia lor (Wiederspenstigkeit), satul s'a opus, a revoltat, a liberat pe cei prinși într'un mod încât comisarul și vătășelul numai cu pericolul vieții au putut să scape, ceeace au relaționat per extensum; și deoarece

un astfel de procedeu poate avea urmări rele și poate produce cine știe ce excese în sate — se află ca foarte necesar *să se sufoace dela început această răsvrătire (Auflehnung)* ca pildă pentru sate. Spre scopul acesta Daniel Gütsch și Joh. Lang sunt expediți acolo cu o trupă considerabilă prevăzută cu puști, care are să asculte necondiționat de comandanții săi. Se ordonă: 1 Fiecine să dea necondiționată ascultare ambilor deputați; 2. Oamenii să se adune mâne în oraș și sara să fie în Dumitrea mare, unde 3. Să fie împărțiți în plutoane și să fie vizitate puștile; iar 4. Poimâne des de dimineață să plece de acolo, provezuți cu lanterne, așa încât toți în zori de zi în cea mai mare ordine și în tăcere să sosească în Mocod; 5. Aci să fi postați în grupe de câte zece în stradele și în jurul satului ca nimeni să nu poată fugi din sat; 6. Deputații, cum vor afla de bine, să pue mâna cu toată precauția pe căpeteniile cerbicoșilor precum și pe aceia, fie bărbați fie femei, cari au atacat pe comis. Gottschik, și să-i aducă la oraș; 7. Intreagă expediția se decurgă, cât se poate, în liniște, să nu se audă nici o pușcătură, decât numai în caz de apărare (Notwehr) și dacă cineva nu-și va putea altcum salva viața dinaintea Valahilor; 8. Să se evite orice omor și orice împușcătură, totul să decurgă în liniște.

Urmează numele celor ce s'au opus în Mocod comisarului Gottschik și pe cari conform ordinului primit susnumiții doi comisari aveau să-i aducă în oraș: Oniga Foșlui, Zânovie Foșlui, Scridon a Anton, Irime a Todor a Bodi, Grasm a Petri, Pinte a Bodi, Costan a Popi, Iacob a Larion, Lupul Vasieș, Larion a Todor, Andrieș, Simion Vârtic, Gabriel Vasieș.

Despre cursul acelei expediții amintirii doi comisari adresează magistratului următorul raport:

În 22 Martie 1757 subsemnații am fost trimiși de magistrat împreună cu un număr de cetățeni și săteni armați din districtul săsesc, circa 100 persoane la Mocod, spre a prinde și a duce în oraș pe Valahii cari în 19 Martie s'au opus, și au atacat pe comisarul Audreas Gottschick și pe un vătășel (Stadtreiter) trimiși acolo. Am plecat în 23 după amiază și seara la 6 am sosit în Dumitra, unde am rămas peste noapte. În 24 dim. la 4 ore continuându-ne drumul, spre a trece mai iute apa, încă în Dumitra ne-am împărțit în două. Cu o jumătate am plecat eu Lang spre

Rebrișoara, iar cu cealaltă jumătate am mers eu Daniel Gütsch spre Năsăud. Norocos am trecut cu luntrea peste apă (Someș) și am așteptat în Năsăud pe cei plecați la Rebrișoara, cari ne ajunseră într-o jumătate de oră. Aci n'am zăbovit ci am mers în marș până la Mititei, unde ne întâmpină Popa valah de acolo, se prezentă și ne rugă să mergem cu gând bun la Mocodeni, cari nu intenționează să se opună. Dar mai adăose că acolo e adunat grozav de mult popor. Pe popă nu-l lăsarăm liber, ci-l luarăm cu noi. Ieșind din Mititei am văzut nunumai *pe toate dealurile mișcându-se mulți oameni*, ci și o mulțime nenumărată de Valahi stând înaintea Mocodului. Cu toate acestea am înaintat până sub deal, acolo ne-am oprit, am vizitat pușcile oamenilor noștri, apoi ne-am consultat cum s'o facem ca să nu lucrăm nici cât de puțin împotriva instrucției primite. Planul conceput înainte de a împărți așa oamenii ca să împrejmuim satul, a fost impededat, căci era cu neputință să mergem spre Zagra, din cauza cetii de Valahi dispuși în ordine. Am îndrăznit să mergem către ei și la depărtare de o pușcătură ne-am oprit, apoi împreună cu doi vătășei călări și cu doi argați (haiduci) am călărit spre ei. Dela ei încă se apropiară de noi 5 bărbați, ne arătară o scrisoare cu pecete regească, însă nu voiră să ne lase s'o citim și să-i vedem conținutul, ci numai protestară împotriva încercării noastre. Noi am răspuns că n'am venit să începem ceartă cu ei sau să facem cât de mică pagubă în satul lor și i-am întrebat că ce vrea aci mulțimea de popor. Ei răspunseră că au trebuit să-și câștige ajutor, căci li-s'a relaționat (hinterbracht) că s'au expediat o mulțime de oameni *să-le ardă până'n temelie satul, și să-i omăoră împreună cu soțiile și copii lor*. Le-am răspuns, că suntem trimiși să cerem dela ei pe acei, cari s'au opus în mod atât de obraznic ordinului magistratului. Cerând extrădarea acelora, Valahii ne rugară să nu cerem aceasta dela ei, căci *aceia nu sunt cu nimic mai vinovați decât toți ceilalți*. Încă de câteva ori i-am agrăit să lase pe acei oameni să vină cu noi, căci nu li-se va întâmpla absolut nimic, ci vor avea numai să dea seamă înaintea magistratului. Ei răspunseră că e imposibil s'o facă aceasta; și că întreg satul și-a dus femeile, copii și vitele în siguranță (geflüchtet) pe pământ domnesc (Edelboden). Spre a ne convinge despre aceasta, ne înbiarăm să mergem în sat spre a putea lua acolo măsuri, ca în înțelesul instrucțiilor primite, să nu se întâmple nici o resmeriță ori vr'un omor. Ei se învoiră și cerură dela noi s'o facem. Noi puserăm însă condiția ca împreună cu noi să nu vină în sat alți oameni decât din fiecare sat câte două persoane. Și la acestea se învoiră. După care noi, adică: Daniel Gütsch, Johann Lang, comisarul Kreusel, fiul lui Lag, fiul lui Georg Gottschick, un vătășel

călare și 2 argați, călărirăm spre sat. La sosirea noastră ei deschiseră cercul, și după ce trecurăm călări printre ei iarăș închiseră cercul, nelăsând să între înăuntru niciun alt om de-al nostru. Sosirăm cu ei la casa judeului unde ne îndemnau să intrăm în cameră; noi însă nedându-le crezământ, am rămas numai în ogradă și am repetat pretenția noastră amintită cu adaosul, ca împreună cu persoanele reclamate să trimită din fiecare sat încă câte două alte persoane.

Cererea aceasta am repetat-o de câteva ori, ei însă refuzară răspunzând că n'o pot face, deoarece posed deja scrisori dela Directorul cauzelor fiscale, și în fiecare oră așteaptă sosirea cătorva cancelariști; cu aceștia împreună vor veni oameni din întreg districtul în fața magistratului, și după cum vor hotărî aceste două partide, așa se vor conforma și ei, și nu se vor opune în nici un chip magistratului. Intre discuțiile acestea zise un om din Runc, cu numele Lupul Flore (Fluare): »Darea regească voim s'o dăm bucuros, afară de aceasta însă nimic, maicuseamă *dijma după cereale nu vom da-o*, orice veți face cu noi«. După aceasta am trimis pe comisarul Kreusel cu contrașul (controlor, paznic) Gabor să viziteze casele dacă e adevărat că oamenii și-au dus femeile, copiii și vitele la loc de adăpost. Intorcând comisarul ne raportează că este așa, și casele sunt goale de femei copii și vite.

Atunci fără de-a mai zăbovi, îi mai întrebăm înc'odată de prisos dacă vreau să se acomodeze propozițiilor noastre sau nu. La aceasta ei protestară în fața lui Dumnezeu și a lumii zicând că de se va întâmpla ceva, ei nu vreau să poarte nici o vină, și că sunt *față aci oameni din trei sate ale județului învecinat*, aceștia vor avea să mărturisească odată despre toate cele petrecute. Atunci plecărăm îndărăt la oraș. Bistrița, 26 Aprilie 1757. Daniel Gütsch, Johann Lang.

*

Despre întâmplarea din Mocod va mai fi de multeori vorbă, căci cunoscuții cancelariști Györffi și Tordai din timp în timp apăreau pe teritoriul districtului și interogau atât asupra motivelor și detaliilor aceluia caz, cât și asupra altor evenimente și chestii de ceartă între vidic și magistrat. Faptul acesta neliniștea foarte mult pe Bistrițeni și ei de frică continuu iscodeau și întrebau pe la toate oficiile și cancelariile țerii dacă au umblat pe acolo Valahi vidicani cu pâri, cine și câți au fost etc.

Ar mai fi aci de menționat că după întoarcerea »expediției« dela Mocod magistratul însemna toate vestile și detaliile întâm-

plării, povestite de oamenii cari luaseră parte la acea întreprindere. Astfel în niște acte răslețe se găsește nota că la încercarea de resmeriță a Mocodenilor le-au venit în ajutor acestor mulți oameni din Mititei, Runc, Zagra, Găureni, Bichigiu și Hordou, apoi chiar și din sate învecinate cu districtul năsăudean ca d. e. din Piatra, Nimigea ungurească și Nimigea românească. Mai departe sunt însemnate următoarele depoziții demne de reținut: 1. Alexa din Găureni: Sluga sa Gavril, din satul lor, a auzit dela un sas din Terpiu, că vor fi trimiși mulți oameni la Mocod, cari vor aprinde întreg satul, iar pe săteni îi vor tăia și omori (klein und grosz zusammenhauen und umbringen). Urmează depozițiile unor Sași dintre cei cari fuseseră trimiși la Mocod. 2. Mihail Bertleff: Mocodenii au întrebat, cum de au venit Sași din districtul lor armați cu puști, pe pământul Românilor? 3. Simon Frühm: Un Valah zice că așteaptă până vor cădea dintre ei la vr'o 20, atunci să vadă ce vor face ei cu Sașii. 4. Joh. Schuller: Valahii zic că așteaptă numai o scrisoare din Sibiu, apoi se vor prezenta ei în oraș. Pe care Sas vor pune mâna îl vor lega și duce la temniță în Reteag. 5. Paulus Niedlich: Grigore Galben din Rebrîșoara i-a spus, că toate satele până la Rodna au fost avizate despre acțiunea aceasta. 6. Georg Gottschick iun.: I-a spus un Dumitrean, că mulți valahi stau cu puști după deal.

Tot aci pentru de a fi înțelese multe din cele ce vor urma reproducem o notă importantă aflătoare într'un act magistratual. Anume, pe un tablou de evidențe aflăm însemnate de magistrat numele următorilor »*matadori și instigatori ai satelor valahe*« :

Mocod: *Macavei a Florii*, Costan a Florii, Oniga Foșlui, Irimie Bodiș, Lar Ion a Todorii (care a lovit pe Gotschick mai întâi), Vasile a Ceteră, Todoraș a Todosii, George Dolha; Mititei: Todor Fontu, Dumitru Sucota; Runc: Ion Crainic, Lupul Flore, Ion Morar; Zagra: Luca a Zinvel, Oanca Lehaci, Dumitru Zinvel; Hordou: Gavril Cihărean, Ion Buha; Salva: Ion Fetinca, Grigore Zăgrean; Năsăud: Todor Crețoi, Todor Granciu, Ion Crainic, *Ion a Florii*, Vasile Isip, Iacob Floroae, Ion Vasilichi, Simion Vasilichi, Macave Cătiul; Răbrîșoara: Grigore Galbă, Grigore Ciut, Grigore cel mare, Petru a Popii, Simion Leluți, Ion a Cotului, Ștefan a Domniții; Vărarea: Grigore Popițan; Feldru: *Ștefan Nimigean*

(Cute), Ion Costinaș, George a Popii, Nechita Bărdan, Macavei Cionca; Ilva: Petru Gacii, Nicolae Rognean; Sângeorz: Opre a Pintelesii, Oniga Plăiaș Varvari, Grigore jude Varvari, Ronca; Maier: Todor Clompoș, Tofan a Samson, Ilieș a Hogii, George Pârle, Demian Ureche; Rodna: Ștefan Mogovan, Todor Cosofreș, Petre Jugan, Georgița Boldiș; Nușfalău: Tudor Spătar, Onul Nuțului, Ursul Cotoc, Rus Todor.—Apoi mai sunt numiți din Mocod: Costan a Preutesii, Scridon a Ion Tomi, *Ieremia a Bucșii*; Runc: Todor a Georgi, Feciorul Dâncului; Salva: Scridon a Popii. Se va vedea din acest act că aceștia au și fost anchetați în Mocod de către o comisiune constatătoare din: fibirăul Mosa din Dej și notarul Alsó János din Reteag.

Amintind aci și faptul că cei doi cancelariști Györffi și Tordai recomandă și ordonă în 23 Martie din Gherla Bistrițenilor să *în-ceteze cu abuzurile împotriva Românilor* din districtul năsăudean,¹⁾ continuăm cu cele ce se întâmplă în vidic.

În 23 Martie se prezintă înaintea judecății orășenești Ileana a Coța Filip o sărmană văduvă din Găureni și se tângue amarnic, că atunci când înainte cu circa 14 zile au fost în sat cei doi frați Martin și Johann Pfingstgräf spre a distribui contribuabililor răvașele de dare, ea încă a trimis la jude pe fiul ei cu 1 fl. Rh., —unde erau și cei doi comisari—ca să înmâneze judei banii aceia în contul dării sale din anul curent, precum fiul a și făcut și i-a dat banii judei. În loc însă ca acesta să încreste banul pe răvașul ori pe »tincușă« ei, i-a pus într'un ulcior, pe care l-a atârnat de un cui. Apoi comisarii unul după altul au năvălit (los-gedrungen) asupra fiului ei, ca să se facă soldat. Când acesta a refuzat să facă aceasta, au lăsat să-l lege și paza satului să-l păzească până în ziua următoare, în casa din vecini. În ziua proximą din nou l-au năcăjit (în ihn gezetzet) să se facă soldat, căci altfel îl vor trimite legat în oraș. Fiul ei însă le zise, să facă cu el ce vor voi, el totuși nu vrea să fie soldat, căci are o sărmană mumă slabă, de care trebuie să grijească. După aceea comisarii îl părăsiră și merseară iară la jude. Atunci sărmanul fecior speriat, spre mângăierea sa înțelese, că în sat ar fi de vândut o piele de vulpe, și el agrăi pe un sătean cu numele Petru Man să i-o câștige,

¹⁾ Vezi »Arh. Som.« Nr. 12. p. 216.

căci cu un astfel de prezent probabil va scăpa. Acesta îi făcu rost, acordă pielea cu 6—17 cr. și 1—7-eri și i-o aduse. Pielea nu-i plăcu fratelui mai bătrân Martin și el întrebă, cât de scump este cumpărată. Comunicându-i-se prețul adevărat comisarul zise: »Dacă vrea să scape să dea încoace cei 6—17-eri și 1—7-eri, apoi se poate căra«. Sărmanul captiv rugă atunci pe jude să-i dea îndărăt florenul Rh. care și așa încă nu e însemnat pe răvaș (nicht aufgeschnitten), zicând că va împrumuta restul ca suma să fie completă. Judele îi dăte florenul și astfel apoi el trebui să le plătească comisarilor 6—17-eri și 1—7-eri pentru ca să fie lăsat liber. Cei doi comisari sunt confrunțați cu văduva și fiul ei în prezența judeului și a lui Petru Man, și se constată că chestia e așa precum a expus-o văduva. Ei spun că judele i-a îndemnat la aceasta și recunosc că banii primiți i-au împărțit între sine așa că frații și-au reținut cei 6—17-eri iar restul, 1—7-eri l-au dat judeului. Li-se ordonă judecătorește că »mox et de facto« să restituie banii văduvei, ceea ce și fac, iar văduva adauge la 1—7-eri încă atât ca să facă 1 fl. Rh. 11 cr. cu care își răfuește contribuția din anul prezent. Comisarii și judele sunt avertizați (eingeschärft) să se păzească de lucruri de natura aceasta și de astfel de încălcări.

Judele Grigore Coșbuc din Hordou raportează în 24 Martie că fiind trimiși din partea Directorului (causarum fiscalium) înainte de Crăciunul trecut în depertinență cei *doi cancelariști* »zu ihrer vorhabenden Verrichtung«, și fiind și el ca și alții citat la Năsăud »cum sigillo compulsorio«, a urmat înaltei citări și la întrebarea pusă de aceia a mărturisit conștiincios, ce a știut. După câțva timp a primit din Mocod dela acei cancelariști, prin săteanul Ion a Andrieș din Hordou, ordinul oral ca pe socoteala (auf Ration) cancelariștilor să repartizeze și scoată de pe sat 10 fl. ung. La ceea ce el a răspuns, că aceasta n'o poate face fără știrea prealabilă a superiorității sale; dacă vrea s'o facă altcineva din sat facă-o, el însă nu vrea să repartizeze (auschlagen) nimic, până-ce nu i-se va porunci din partea superiorității. După ce amintitul Ion a Andrieș și Gavril Cihăreanu din satul lor au luat asupra-și chestia (solche Verrichtung), ei au repartizat suma de plată și au și scos-o (exigirt). Cu încassarea banilor însă a mers foarte greu

și s'a întârziat mult, deoarece oamenii parte pretextau sărăcia lor și alte necazuri (Beschwärrnisse) parte nici cu buna nu voiau să dea nimic, și astfel adunarea banilor s'a amânat (verzogen) cu circiter 3—4 săptămâni. Între timp cancelariștii trimiseră din Zagra printr'un sătean de acolo ordinul (mandatum compulsorium), că el (Coșbuc) să aducă banii ceruți și să se prezente în persoană. Atunci el a trimis la cei doi jurați ai satului, cari au avut să încasseze banii, și a lăsat să li-se spună, că dacă banii vor fi adunați, să-i ducă le Zagra, și, precum s'a cerut, să-i înmâneze cancelariștilor. Pe el (Coșbuc) însă deastădată să-l scuze, că n'a urmat poruncii lor, căci a căzut cu calul pe drum, când era să călărească din oraș dela administrarea banilor spre casă, și din căderea aceia un picior i-s'a umflat tare și e foarte contusionat (übel zugerichtet), deci nu cutează să plece la drum pe frigul acesta. Acei doi oameni apoi au călătorit cu banii la Zagra și i-au înmănat cancelariștilor, cari însă, din motivul că judele n'a venit în persoană, au luat-o foarte în nume de rău; dar la scuzele făcute în fine tăcură mulcom. Ieri i-a comunicat (lui Coșbuc) judele Onul Zinvel din Zagra, că Popa Vasile din satul lor — care de curând fusese la Directorul cauzelor fiscale — a adus vestea că Coșbuc e însemnat la Director cu o amendă de 60 fl. În urmăre Coșbuc roagă pe magistrat să-i stea în ajutor, ca să fie liberat de acea pedeapsă.

Cazul dela Mocod precum și ținuta »suspectă« a cancelariștilor Györffy și Tordai le făceau mari griji Bistrițenilor. Din acest motiv urmăreau fiecare pas făcut de acei funcționari pe teritoriul districtului, și prin spionii săi magistratul și află, că numiții cancelariști au primit dela Românii districtuali 225 fl. 67 cr. și ar mai avea de primit 32 fl. 03 cr. Se poate că Românii noștri au dat cancelariștilor o recompensă pentru apărarea justă din partea acestora, dar se poate și aceea că i-au despăgubit pentru cheltuielile împreunate cu multele lor călătorii.

Tot privitor la cancelariști raportează în 28 Martie săteanul Vârtolomei cel Mare din Rebrișoara că îndată după sosirea lor în Mocod, aceia au somat toate comunele până la Feldru să-și trimită în 26 c. delegați la Mocod. Și el a fost delegat de comună să meargă dar a refuzat. Dealtăparte tot în 28 Martie secretarul

magistratul Mih. Rohrmann scrie din Ujfalăul săsesc, că trimis în urma cancelariștilor în calitate de »regius«, aceștia n'au voit să-l accepte ca atare, dar a vorbit mult cu ei despre cazul dela Mocod și ei au negat că ar fi îndemnat pe Valahi să nu plătească dijme.

Ingrijorarea pentru întâmplările recente se poate vedea și din faptul că tocmai când decurgea expediția de pedepsire a Mocodenilor, magistratul cita în 24 Martie pe toți județii districtului valah și expunându-le în cel mai accentuat mod (nachdrücklichst vorgestellet) delictul satului Mocod, îi avertiza să se poarte cu ascultare și liniște. — Il impresionau adânc pe magistrat unele știri ca și acele aduse de preotul Michael Fogarassi din Jeica; acesta raportează în 29 Martie următoarele: Sâmbăta trecută a venit la casa lui un Mocodean și nefiind el acasă, preoteasa l-a întrebat că ce s'a întâmplat în Mocod. Intre multe altele Valahul răspunse că *primarul Johann Klein belește și chinuște pe Valahi*, dar a avut noroc că n'a mers la ei cu ceilalți oameni (Sași), *l-ar fi omorât dacă le cădea în mâni*. Însă și așa să bage sama, căci dacă îl prind, n'are să mai calce iarbă verde (zöld füvet nem nyom); iar dacă nu vor putea să pună altfel mâna pe el, îl vor trage și din pat și-l vor ucide. Pe acel Român magistratul mai apoi îl cauta ca în bobi.

În 29 Martie, Grigoraș Dărăban din Salva raportează, că în anii 1754—55 a fost numit (aufgestellt) »birău domnesc«, din care ani iau rămas în restanță săteni din Salva cu nește bani pentru cerealele de zăciuială imprumutate. La porunca inspectorului de atunci el începuse să scoată restanțe de aceste și a adunat: pentru 70 metr. grâu à 36 den. facit 25 fl. ung. 20 den. pentru 9 mt. cucuruz à 21 den. = 1 fl. 89 den., în fine pentru 5 met. ovăs à 12 den. = 60 den. Din acești bani el a înmănat provizorului Daniel Gütsch pentru 50 met. grâu 18 fl. ung.; 7 mtr. cucuruz 1 fl. 47 și pentru 5 met. ovăs 60 den. = suma 20 fl. 07 den. Restul de bani a rămas la el (Dărăban), fiindcă el încasă acești bani, dupăce vărsase suma de sus.

Alaltăeri a venit la el Petre a Ioanii și Todor a Surdului și și-au cerut banii ce-i dăduseră pentru cerealele primite. De frică i-a și restituit primului 72 den. și celui alt 72 den. Acum îl ame

nință sătenii, că dacă restul de bani îi va administra orașului, îi vor lua vitele și nu va mai avea odihnă în sat; mai ales judele i-a luat în nume de rău, că a administrat la oraș restul de bani.

Afară de aceasta raportează »denunciantul« (Dărăban), că atunci când Salvanii au mers în ajutor Mocodenilor, cu ocazia *răscoalei (Aufstandes)* acestora întâmplată înainte cu câteva zile, Onișor Zăgreanu, Ștefan Simion și Cișa Onul l-au apucat (pe denunciant) de ambele brațe zicând; »Vino cu noi la Năsăud!«, când însă n'a voit să meargă cu ei i-au zis: »Tu totdeauna te retragi, tu mișelule (unnützer Kerl) f... e în suflet; tu ții cu domnii, dar ți-se va înăcri zama (sauer werden). De vrei să trăiești cu noi, trebuie să și ții cu noi!« Roagă deci de sprijin și apărare, altfel va trebui să se care (räumen) din sat și să se așeze altundeva în siguranță. Căci între astfel de împrejurări (so gestalten Sachen) nu cutează să existe între acești oameni destrămați (bei diesen losen Leuten zu bestehen).

*

În situația în care se găsește, magistratul bistrițan — ca de obicei — iarăși se adresează în 30 Martie comisiei națiunei săsești și referindu-se la plânsoarea din 10 Noemvrie 1756 și repetind cele expuse atunci, mai adaugă că acum și *Rebrișorenii vreau să imiteze pe Mocodeni*, căci au și împărțit între săteni dijele orașului. Între împrejurări atât de revoltătoare niciun comisar nu mai cutează să meargă în districtul valah, nu se pot urma și îndeplini ordinele, privitoare la serviciul preanalt (Allerhöchsten Dienst) și nu se pot încasa contribuții. Roagă comisia să intervină la guberniu în favoarea Bistrițenilor. Totodată reeditând vechile plânsori, expediază suplici guberniului și prefectului comitatului Solnocul interior, insistând mai cu seamă asupra cazului din Mocod.

*

Continuăm cu înșirarea întâmplărilor din vidic.

Ignat a Popii din Rebrișoara, birăul domnesc din anul crt., raportează în 5 Aprilie aceștea: După întoarcerea în 25 Martie la oraș a armatei (Mannschaft) trimisă în 23 Mart. la Mocod, a 3-azi după aceea adevă în 28 Martie s'au întors acasă din Mocod și Grigore Galbăn, Grigore cel Mare, Ștefan a Domniții, Ion a

Lichi, Ioan a Popii și Gavrilă Buti. Sosiți acasă, au convocat satul, fără învoirea judeului, și înaintea satului adunat au strigat în gura mare (aus vollen Hals) că *nimeni să nu cuteze în viitor să semene bucate pentru oraș (auf Stadt Ration), să facă fân pentru public și să dea zăciuială*. Zăciuielile în bucate, fie grâu fie porumb sau altceva să fie adunate și duse în biserică. Pentru ducerea în deplinire a acestei intenții (zur Ausführung solcher Absichten) imediat încă în aceiaș zi a venit o căruță la el (denunțiantul) trimisă de instigatori, ca să ducă bucate. El însă i-a răspins (fortgewiesen) și n'a voit să lase a li-se administra bucate. Mai departe instigatorii aceștia deteră ordin ca, la caz dacă va sosi la apă (să treacă apa) vr'un om trimis din oraș, fie comisar fie pârcălab, fie oricine, să nu cuteze nime să-l treacă dincoace cu luntrea, înainte de-a trage clopotele și-a convoca satul și a se așeza în postură în drumul ce duce dela apă, spre a putea întreba pe omul sosit din oraș că ce voiește. Dacă el ar veni în chestia zăciuelii (in Verrichtung des Zehend Wesens), atunci să-l ucidă (umbringen) și acel sătean, care l-a trecut la trasul clopotelor nu se va prezenta imediat la locul destinat (am behörigen Ort), la casa aceluia să alerge toți și să-l omoare cu pe toți ai săi. La sunetul clopotelor să se prezente deci toți, bărbați, femei și copii. Pe el (demascatorul) l'au amenințat că-l vor omori, îndatăce vor afla, că el a făcut cunoscut în oraș aceste intenții (Unternehmungen). Toate acestea le-a auzit și slobodnicul Ion Rebrean. Iar Groza a Luchienii confirmă cele expuse mai sus, cu excepția că nu știe nimic despre carul, care era să aducă zăciuiala de bucate dela birăul domnesc. — Tot atunci se prezintă Arsinte a Iosif Corne din Mocod și spune că la revolta, când Gottschick a fost în Mocod, au excelat (die Vornehmsten gewesen): Oniga Foșlui, fratele său Zenovie Foșlui, socrul lui Oniga Foșlui, Lupul Todori cu 2 fii ai săi Timoftei și Andreica Lupul, Larion Todori, Iacob a Larion, Simion a Vărticoaii, Rusul Irimie și Grasim a Petri.

În 9 Aprilie Patilimon a Bogătesii Vasile din Mocod raportează următoarele: Lui Gabor contrașul i-a fost milă de cei 3 Mocodeni, aflători în arest, și a voit să-i scoată de acolo cu cheazășie; spre care scop a și adunat în satul Mocod 9 inși, cari se învoiseră să garanteze pentru cei 3 arestați, și îl și rugaseră (be-

stellet) pe *preotul maghiar din Nimigea ungurească să compună scrisoarea de chezeșie* (gaj). Când au auzit despre aceasta Macavei a Flori și Bucșa Irimie, au strigat în gură mare înaintea întregului sat, care era atunci la casa judeului: »Să bage bine de seamă oamenii cari voiesc să plece la oraș spre a garanta pentru cei 3 arestați, că ce fac, și să garanteze așa, ca *să nu mai întoarcă în sat*, căci îi vor omori cu pietri«. Macavei a și trimis imediat pe Bucșa la preotul maghiar și a lăsat să-i spînnă, ca să nu cuteze a-le compune acelor oameni scrisoarea de gaj. Atunci oamenii de frică au renunțat să ofere chezeșie.

Urmează un conflict serios ce se petrece în Năsăud și Rebrîșoara. Simion, fiul cunoscutului econom (Wirtschafter) Grigore Armanu, plasat de Bistrițeni în Năsăud, raportează în 15 Aprilie acestea: Alaltăieri în 13 c. sara a adus săteanul Simion Cârnoi din Rebrîșoara o poruncă la Năsăud, la tatăl său, ca acesta împreună cu alt sătean, la cererea pîrcălabului, să se prezente în ziua următoare în oraș. Auzind însă despre acest ordin Simion a Vasilichi, Todor Granci, George a Balacă și Ion a Mihoc, au venit la tatăl său și-i interziseră să meargă a doua zi, impunându-i să plece numai Vineri a treia zi, la oraș. Tatăl său nevoind să asculte de această opreliște își înșeuă calul și plecă călare la oraș, cum i-se poruncise. Văzând aceasta amintiții săteni, au adunat (aufgebracht) întreg satul cu strigăte de »Tulvai!« și au urmărit cu tot deadinsul (vollem Eifer nachgesetzt) cu ciomege și pari pe tatăl său, însă acesta retrăgându-se de frică la Rebrîșoara, l-au putut ajunge numai acolo. Ce s'a întâmplat între el și Năsăudeni în Rebrîșoara, o povestește economul orășenesc din acest sat, Ignat a Popii astfel: Grigore Arman din Năsăud a venit foarte speriat la el și l-a rugat să nu-l lase, căci tot satul vine în urma lui și îl vor omori. La aceasta Ignat i-a zis: »Prietene eu bucuros ți-aș ajuta, însă la mine în casă nu prea ești sigur, vino însă cu mine la fratele meu Popa Dumitru, acolo vei fi în siguranță« și l-a și dus acolo împreună cu calul, unde au aflat și pe Popa Petre. Abia a sosit cu el în casa Popii, când și văzu că o ceată îngrozitoare (entsetzlicher Schwarm) de Năsăudeni i-au încunjurat casa (lui Ignat) în credință că vor afla acolo pe Grigore Armanu. Văzându-se însă înșelați și aflând că acesta e la Popa,

plecară toți acolo, intrară în cameră strigând în gura mare: să le extrădea pe tâlhar, că vreau să-l ducă pe hotarul lor unde îl vor sfârțica în bucăți (Fleckstücker)

Auzind Popa vorbe de aceste, în baza puterii dela vlădica lor, le interzise intrarea în casa lui (sein Haus auf Ihres Bischoffs Krafft verboten); oamenii însă nu se mulțămără, ci scoaseră două groșițe, și cerură înc'odată extrădarea, ceea ce însă Popa totuși n'a voit s'o facă. Văzând ei că nu pot căpăta pe om în mâinile lor, începură a striga: că preoții să se ia bine pe samă ce fac, și dacă nu vreau să le extrădea pe Grigore, atunci ei inșiși să-l lege și să-l păzească, ca să nu le scape; altfel să poarte răspunderea. Atunci Popa Petru îi legă Armanului picioarele cu un căpăstru (ein Pferd Fessel an die Füße gelegt). După ce se întâmplă aceasta, Năsăudenii plecară spre casă. După câteva ore întoarseră iarăș cam 40 la număr, și aduseră amintirilor doi preoți din Răbrișoara o scrisoare dela Popa Mitru din Năsăud cu somația (Bedeuten), că cei doi preoți cari au sub paza lor pe Grigore, împreună cu alți doi săteni să-l aducă pe acesta legat la Năsăud. Imediat cei doi preoți porunciră lui Grigore a Ciuti (Ciuta) și lui Mitruț a Șoaric, ambii din Răbrișoara, să-l lege pe Armanu; iar când aceștia se cam codiau să asculte, Năsăudenii prezenți cu ocări și amenințări îi siliră să-l lege. Astfel legat cu două funii și strâns avan (allerhärteste) a fost tras și dus morțis la Năsăud de către Simion a Leluț și Grigore Ciuti, așa că i s'au umflat tare amândouă brațele. În Năsăud a fost dus la Popa Mitru, unde și de prezent stă sub pază (in Verwahrung), legat cu un lanț. Apoi mai spune Ignat din auzite, că totașa și pe soția și fiul lui Grigore voiesc să-i prindă și lege. Ce privește persoana sa, tot amintitul econom Ignat a Popi din Răbrișoara raportează, că sătenii lor în Marța de Paști a doua oară l-au oprit strict, să nu cuteze a permite ca să se extrădea publicului și numai o singură mierță din zăciuiala de bucate; căci din contră îl vor alunga din sat și-i vor arde casa împreună cu toate ce se află în ea (sammt allen Vorrat).

În aceeași zi fu trimis din partea magistratului slobodnicul George la Năsăud, ca să știricească la Popa Mitru, că de ce s'a procedat astfel din partea preoției și a satului față de Grigore

Armanu, și pentru ce se amestecă ei preoții în astfel de chestii? Intorcând sara, amintitul slobodnic raportează: Sosit la Năsăud, conform ordinului primit a mers la Popa Mitru și l-a întrebat de procedarea sa și deținerea lui Grigore Armanu. A primit răspunsul că acesta nu mai este prins, și că motivul pentru care sătenii au procedat față cu el în modul acela, nicidecât nu e zăciuiala de bucate, ci satul a cerut dela el răvașele zăciuielii de bucate, spre a le controla, ca nimeni să nu fie înșelat. Grigore însă a fost beat și a răspuns, că decât să extrădea el răvașele, mai bine ei toții împreună cu popii să-l sărute în c...r. Apoi s'a pus pe cal și a voit să fugă (ausreissen) cu răvașele, sătenii însă l-au urmărit, l-au ajuns în Rebrîșoara și l-au adus de acolo legat la el, la Popa Mitru. Îndată ce au sosit cu el, imediat a ținut sobor, în care pentru crima sa i-s'au dictat (zuerkannt) ca pedeapsă 50 lovituri cu bastonul. Rugându-se el foarte tânguitor (fleentlich) ca să-l cruțe de o pedeapsă atât de rușinoasă, soborul a renunțat la aceasta, dar cu condiția ca el cu lanțul de picior să încunjure biserica. Ceeace a și făcut și numai așa a fost liberat de catușе și din arest.

Despre cele întâmplate în Năsăud, la ordinul primit, secretarul districtului valah Johann Bressler imediat dresă un proces verbal pe care, împreună cu încă alte pări împotriva Valahilor districtuali, în aceeași zi magistratul îl expedieă guberniului.

Tot în 15 Aprilie sosiră în Bistrița 2 caporali cu 24 infanteriști din regimentul Gyulai spre a asista la execuția impozitelor curente și restante. »Din cauza marilor restante și a îndărătnicieii (Halsstarrigkeit) districtului valah« — cum zice magistratul — soldații sunt dislocați în modul următor: 5 inf. în districtul valah pentru încassarea dărilor curente; tot aci 1 caporal și 6 inf. pentru scoaterea restanțelor; 1 cap. și 7 inf. în districtul săsesc; 4 inf. în oraș și 2 inf. în mahalale.

În aceeași zi de 15 Apr. să iau măsuri și față cu »oamenii de rând« cari posed pușci. Magistratul hotărăște să fie somați toți județii din districtul valah ca sub jurământ să mărturisească numărul pușcilor din fiecare sat, pe care imediat să le și ia dela proprietari. Apoi să fie întrebați și primarii (Gräben) satelor săsești de numărul și felul armelor aflate la oamenii din comu-

nele lor. În legătură cu aceste măsuri, senatorii săsești bistrițeni mai iau hotărîrea caracteristică »să se informeze la instanțele superioare dacă ordinul privitor la strângerea armelor se referă și la Sașii liberi și Maghiarii contribuabili, din partea căror nu e de temut de nicio hoție (Räuberei); ori se referă numai la Valahi«.

Deși nu stă în legătură imediată cu cele expuse aci, dar pentru cunoașterea situației în care se găseau pe atunci satele noastre, amintim hotărîrea din 16 Apr. a magistratului ca: În considerarea depărtării la care locuiesc oamenii din Ilva mare*) aparținătoare Rodnei, li se îngăduie ca certuri și procese mai mici să le isprăvească între sine, și numai în cazuri mai însemnate să ceară deplasarea funcționarilor (sași și maghiari) din Rodna.

În 18 Apr. Todor Fansulă din Zagra denunță magistratului că Flore Zinvel ar fi în Zagra unul dintre căpetenii (Vornehmsten), care încearcă în toate chipurile să ațâțe satul contra orășenilor adunând totdeauna el banii, cari s'au repartizat pentru purtarea (Bestreitung) procesului contra publicului. Apoi mai denunță, că atunci când la ordinul (Veranstaltung) magistratului erau să plece câțiva săteni sași și câțiva orășeni la Mocod, Zinvel împreună cu el, denunțatorul, se aflau chiar în oraș. Înainte de a pleca însă aceia în marș, ei ambii au petrecut noaptea în Terpiu. Dimineața s'a sculat Zinvel mai de timpuriu decât el, denunțatorul, și a călărit înainte la Mocod. Că a descoperit el acolo ceva despre intenția orășenilor, ori nu, nu știe sigur să spună; presupune însă că a trebuit să se întâmple așa ceva, pentru că a călărit singur înainte și pentru că la sosirea sa, a denunciantului, Mocodenii l-au întrebat: »Ce este nou în oraș? Am auzit că pornesc cu tabără asupra noastră și vreau doar chiar să ne și omoară«. El a răspuns la acestea, că nu știe nimic și nici n'a auzit nimic. În fine Mocodenii l-au rugat, că îndatăce va sosi în Zagra, să le facă cunoscut prin jude sătenilor, ca din fiecare casă să-le vină într'ajutor câte un bărbat. El denunțiantul însă n'a făcut-o, ci a tăcut mulcom. Cam pe la miezul nopții a sosit însă din Mocod un trimis (Bote) la ei în Zagra. Nu știe că la cine s'a înștiințat acesta mai întâi, destul că după sosirea lui îndată s'a dat alarmă cu clopotul;

*) Ilva mare figurează numai pe timpul graniței militare ca comună închiegată.

numitul Flore Zinvel a urcat dealul ce se află în sat și a strigat de acolo, că din fiecare casă a satului să iasă câte un om, ca să meargă în ajutor Mocodenilor învecinați, căci orașul intenționează ceva rău față cu ei (übel auf sie abgesehen). Merse apoi din casă în casă la fereastră, și ceru dela fiecare câte un bărbat, cu observarea (Bedeutung) că din casa care nu va da nici un om, proprietarul ei va fi scos cu pietri din sat. Cu aceasta ocaziune a venit acel instigator și la fereasta lui, a denunțătorului, și la chemat cu sine; opunându-se însă i-a zis cu gură mare (grösstem Hals): »Tu ești singur necredincios (abtrünnig) și ții cu magistratul, dar te vor alunga cu pietri din sat«. Adunându-se o mare mulțime de săteni Flore le porunci să-și lege coase de pari, ca să se poată opune (trotz bieten) Bistrițenilor provezuți cu pușci (Schliess Gewehr). Și acest Flore a și plecat în fruntea sătenilor din Zagra, ca adevărat căpitan, spre Mocod.

În 19 Aprilie Toma Ion din Mocod denunță, că Macavei a Preutesii, Ieremie Bucșa, Scridon Alexi, Grăsim a Petri, Gavrilă Niculai și Costan a Preutesii au început să strige împotriva dijmii de cereale în districtul valah și au călătorit și la Directorul »causarum fiscalium«. Nu se odihnesc, ci continuu încearcă să ațite numai pe Mocodeni ci și pe alți săteni din districtul valah contra publicului (orașului). Așa și ieri au vorbit ei cu niște săteni din Zagra și le-au povestit, că așteaptă în fiecare ceas pe cancelariști.

La multele pări înaintate de magistratul bistrițan și susținute de patronii sibieni ai aceluia, guvernul transilvan — aproape întotdeauna unilateral și fals informat — expedia ordine după ordine de cetit și comunicat »*Valahilor răsvrățiți*«. Dar trimetea diferite ordine și somații și autorităților comitatelor (județelor) învecinate cu districtul năsădean, ca și acele să între în acțiune împotriva Românilor noștri. Iată spre pildă un astfel de ordin din 19 Aprilie al guvernului, semnat de prezidentul comite Ioan Lazar, cancelarul br. Henter David de Sepsi Sz. Ivan și de notarul Samuil Bruckenthal, și adresat funcționarilor comitatului Solnocul interior: Cu regret am auzit despre cele ce comit Valahii împotriva Bistrițenilor; deneagă plățirea dijmilor și cu excepția quantumului contribuției regești nu vreau să presteze nici dobânzi, nici taxe alo-

diale (feudale), nici dijme. Când magistratul a trimis la Mocod Sași din oraș și vidic, Valahii îndrăzneți (vakmerő) și revoluționari au adunat oameni din 7 sate și din varmeghia (județul) D-voastre din 3 sate, cu tot felul de arme, s'au opus și n'au admis pe oamenii trimiși de magistrat. Deci ca să nu servească de pildă rea altora, trimiteți imediat doi comisari din gremiul comitatului, cari să convoace din fiecare sat pe bătrâni și pe aceștia — mai-cuseamă pe Mocodeni — să-i avertizeze (adhortályák) ca să nu mai cuteze a săvârși atari fapte scelerate și temerare (gonosz és vakmerő), ci să asculte de poruncile date, căci altfel au se simți necondiționat averziunea grea a guvernului (a gubernium nehéz animadversioját). Guvernul așteaptă să i-se trimită raport detaliat, iar sătenii din comitat să nu mai îndrăznească a sprijini astfel de tumulturi.

Indată după aceea, la 21 Aprilie răspunde la pâra și denunțul Bistrițenilor și consilierul gubernial Mihail Czekelius de Rosenfeld în calitate de prezident al comisiei naționale săsești, spunând că la intervenția acesteia a făcut guvernul pașii și a luat măsurile amintite mai sus. Se miră — zice numitul consilier — că Valahii îndrănesc să rețină dijmele, căci doar Bistrițenii au privilegii în baza căror le încassează. De sigur Valahii sunt instigați pe ascunsul de către alții.

Ca să se vadă cum tratau Bistrițenii și cu paznicii dela cordon, adevă cu sătenii vidicului trimiși să păzească granițele districtului înspre Moldova și Maramureș, amintim aci cazul lui Ion Plutaș alias Ion a Ștefan a Popii din Mititei, care orânduit din satul său ca păzitor de cordon, fugise în săptămâna Paștilor dela postul său. Fiind însă prins în 30 Aprilie și adus la oraș, face în 2 Mai depozitia: că afară de el au mai dezertat Pinte Ciocan din Feldru, Nicoară a Gradi din Dorolea și Ion a Alexi din Brașfalău. El apoi a făcut servicii pentru Telcieni; despre Ciocan nu știe unde e, Ioan Alexi e în Brașfalău la soția sa, iar Nicoara a Gradi aci în oraș în arest. Pinte plecase spre Pintic, la despărțire pe câmp lângă oraș. Au fugit căci n'au mai avut schimburi, și era plini de păduchi; apoi au suferit foame, căci nici nu primeau leafa (Löhnung) regulat și nici pe bani nu puteau cumpăra alimente. Când își cereau leafa, erau alungați, ori după 3—4 zile li-se plătia pe o zi numai o groșiță; astfel n'au putut exista.

În 17 Mai raportează un anume Cristof Taubert că ocazional fiind el în Terpiu să cumpere vin, i-a vorbit un sătean de acolo Röhrig despre un Valah mocodean care a afirmat următoarele: Atunci când magistratul trimisese câțiva orășeni și sași din district la Mocod în oarecare chestie, Mocodenii au avut considerare (angesehen) numai față de țeranii sași, altfel *pe orășeni pe toți i-ar fi tocat în cap și omorât*.

În 21 Mai scrie »cu durere« Paul Klein a Straussenburg, un frate al primarului Klein, că *acum și cercul din sus de Năsăud începe să imiteze pe Mocodeni*, satele nu vreau să dea muncitori și vehicule. Acum înțelege el pentru ce Todor Clompoș și George Pârtii instigă poporul să nu plătească decât numai singur darea regească, căci citați în fața sa, au mărturisit că așa i-au instruit cancelariștii și Mocodenii. Toți Măierenii sunt înțeleși cu acei doi instigatori și zic că nu vor mișca niciun picior pân'ce nu vor veni la muncă Valahi și din celelalte sate ale districtului.

*

La sus amintitul ordin gubernial din 19 Aprilie trebuia să se trimită acum din comitatul Solnocului doi comisari, cari să dojenească aspru pe Valahii malconțenți. Primarul Klein dedea instrucții cum să fie primiți și conduși prin district acei comisari și toate dispozițiile se luau cu șiretenie împotriva Românilor districtuali. Mai limpede se poate vedea aceasta din corespondența orașului cu Mosa Laszló fibirăul din Dej, care *căuta pe toate căile să predisună pe funcționarii maghiari în contra Valahilor*. Din întâmplare însă iarăși fură delegați ca comisari vechii cancelariști cunoscuți Matei Györffy și Ladislau Tordai, cari spre uluiala magistratului își începură activitatea cu o amănunțită investigație a mult discutatului și faimosului caz dela Mocod. Iată conținutul procesului verbal din chestie:

Extractul interogatorului și cercetării făcute la ordinul Directorului fiscal prin cancelariștii reg. *Matei Györffy și Ladislau Thordai*, în 27 Mai 1757 în chestia resmeriței din satul Mocod al vidicului bistrițan.

Întrebările au fost următoarele:

Știe martorul sigur, a văzut, auzit și înțeles din izvor sigur:

1. Că în 24 Martie 1757 s'a iscat *resmeriță* în satul *valah Mocod* din vidicul Bistriții?

2. Prin cine și cum s'a produs acea *resmeriță*? Așa e că s'au trimis mulți oameni armați asupra aceluia sat, câți, prin cine, pentru ce? Acei oameni armați de unde și din a cui poruncă au câștigat arme și ce fel de arme? Cine și prin cine s'a dispus comandantul acelor armați, și cu ce instrucție?

3. Acești armați s'au întrunit în orașul liber Bistrița, ori în anumit loc afară de oraș, unde? Înainte de plecare li s'au cetit instrucțiile, prin cine? Între acești oameni armați fost-a vr'un senator de al orașului Bistrița și la a cui poruncă?

4. Armaților cine le-a cumpărat praf și gloanțe și din al cui ordin? Acest praf și alicele unde le-au distribuit, câte încărcături au primit singuratece persoane și comandanții au avut corniști (trâmbițași)?

5. Știe, văzut-a și auzit-a martorul, că aflând Mocodenii despre năvala oamenilor armați asupra lor; înainte de sosirea acestora acolo, femeile lor și copii, — cutoatecă era frig și timp foarte noroios, — cași dinaintea Tătarilor, toți până'ntr'unul au fugit; și cari n'aveau vite au fugit cu copii în spate; ba chiar și vitele toate le-au mânat deacolo, așa că la sosirea armaților n'a mai fost în sat nicio femeie, nici copil, nici vită, ci tot satul a rămas pustiu?

6. S'au opus Mocodenii, că ei nu plătesc contribuția regească și nu ascultă de ordinele regești; ori au declarat în fața armaților că ei sunt gata să plătească contribuția regească și să împlinească fără ezitare orice ordin regal?

7. Știe, văzut-a și auzit-a martorul, că în 19 Martie c. fiind trimis în satul Mocod comisarul Andreas Gottschick împreună cu un vătășel (dărăbant) și cu doi slobodnici, a legat avan pe șase săteni, câte pe trei laolaltă, apoi pe aceștia și pe soțiile lor le-a bătut și lăsat să le bată, și asupra unuia a și puscat, sau a ținut cu pușca spre el; și neîndestulindu-se cu atât, le-a mânat toate vitele și i-a mai chinuit și în alt chip?

8. Știe și auzit-a martorul, că înainte de aceasta la diferite ocazii, pe sătenii valahi din vidicul Bistriții în general sau în particular, anumit pe Mocodeni, vr'unul dintre domnii bistrițeni i-ar fi amenințat cu astfel sau similare vorbe: Dacă nu vor presta totul ce ordonă magistratul, atunci vor păți-o ca și Bănățenii?

Au făcut depoziții următorii:

Din Uifalău: 1. Ștefan Schuster, 2. Johann Foisel, 3. Johann Berger, 4. Mich. Siberth, 5. Johann Hoffgräf.

Bistrița: 6. Daniel Gütsch, 7. Joh. Lang. jun., 8. Martinus Lender, 9. Georgius Lang, 10. Andreas Gottschick, 11. Ioan Lang sen., Quartirmacher magistratual.

Ghinda: 12. Joh. Grau.

Sicmir: 13. Joh. Dorfi.

Aldrof: 14. Mich. Bresler, 15. Mich. Barth.

Jelna: 16. Joh. Schuster.

Nimigea ung.: 17. Nechita Iepure, 18. Todor Moroșan, 19. Lazar Maroșan, 20. Iepure Iosip, 21. Ștefan Forrai, 22. Petru Veress, 23. George Zsigmond, 24. Petre Moroșan, 25. Iacob Zăgrean, 26. Ion Sângeorzan, 27. Pârț Vârtic, 28. Andriș Găurean, 29. Vasile Moldovan, 30. Tănase Năsăudean, 31. Vasile Moroșan, 32. Ion Năsăudean, 33. Urs Runcan, 34. Ștefan Veress, 35. Ștefan Csillag, 36. Pinte Sângeorzan, 37. Ion Mititean, 38. Nechita Zăgrean.

Piatra: 39. Todor Roman, 40. Lazar Măierean, 41. Grigore Măierean, 42. Gavrilă Măierean, 43. Vasile Torda, 44. Ion Petraș, 45. Arcălian George, 46. Ilie Roman, 47. Ignat Precup, 48. Grigore Roman.

Nimigea ung.: 49. Miron Zăgrean.

Mocod: 50. David Belei, 51. Simion Nechita, 52. Lari Ion, 53. Ciocan Ion, 54. Pop Costan, 55. Vasile Zăgrean, 56. Pintilie Drăgoi, 57. George Oniga, 58. Todor Cotoc.

Nimigea rom.: 59. Ion Ilovan, 60. Mihai Pinte, 61. Brende Doroftei, 62. Nechita Turca, 63. Ștefan Mititean, 64. Echim Rus, 65. Vârtolomeiu Sălvân, 66. Ion Brende.

Zagra: 67. Ilarie Zinvel, 68. Ursu Drăgan, 69. Popoliga Angelinii, 70. Andreiu Rus, 71. Grigore Cutean, 72. Pinte Morar, 73. Urs Bobol, 74. Ion Sani.

Mititei: 75. Dumitru Sacota, 76. Lazar Iacob, 77. Oniga Popii, 78. Lup Onița, 79. Ion Boț, 80. Ion Vasilca, 81. Ion Ursu, 82. Tămaș George, 83. Gavrilă Moroșan, 84. Miron Orză, 85. Iacob Bolișel, 86. Nica Tisu.

Salva: 87. Ursu Titieni, 88. Tănase Filip, 89. Pavelea Avram,

90. Lupu Gocii, 91. Ionuț Tenasi, 92 —, 93. Puica Ingnat, 94. Maftעי Tuțuruga.

D e p o z i ț i i l e

1. Din Fiecare sat săsesc al vidicului bistrițan precum și din oraș a adunat birăul din Bistrița mulți oameni armați cu flinte pistoale și săbii, și i-a trimis apoi la Mocod. Martor 1.

2. În amintita zi birăul din Bistrița și magistratul au provocat mare resmeriță în satul Mocod, trimetînd asupra satului număroși oameni armați sub comanda orășanului Joh. Lang și a părcălabului Andreas Gütisch în scopul să prindă pe unii oameni, pe cari și mai înainte lăsase magistratul să-i prindă, dar soțiile lor cu forța i-au scos pe prizonieri din mâinile comisarului Andreiu Gottschick. Mart. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 67.

3. Intrunindu-se în Bistrița mulțimea armată, a mers în mijlocul ei senatorul Bedeus și secretarul Gunesch și în numele magistratului i-a trimis pe armați, sub amintiții comandanți, la Mocod. Mart. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11. Atunci a fost prezent și vice-notarul Schankebank. Mart. 10, 11.

4. Înainte de plecare numitul secretar le-a cetit și instrucții. Mart. 7, 8. Instrucția suna că cercetînd: cari au bătut pe comisarul Gottschick și pentruce n'au voit să plătească dijma, să prindă pe cei culpabili Mart. 8. Dacă se vor răscula *să-i împuște și taie* Mart. 6. Să se apere M. 10. Să puște dacă va fi trebuință M. 11.

5. Magistratul a cumpărat praf și alicie poporului armat M. 6. Anume birăul Joh. Klein M. 10, 11. Aceste li-s'au distribuit înainte de plecare. M. 2, 3, 4, 5. Le-a distribuit comisarul Gottschick. M. 6, 7, 8, 9, 10, 11.

6. Armata lărmuitoare avea și gorniști și în Dumitra mare unde durmiseră, dimineța au suflat de gătire. M. 7, 10.

7. În acea zi a fost mare resmeriță (tumul) în Mocod, provocată de magistrat prin trimiterea unei mari mulțimi de popor armat. M. 12—19, 21—49, și mulți alții. Numărîndu-i pe armați s'a constatat că sunt 150. M. 75—86. Au fost 250. M. 87. Afară de sat pe câmp se adunase mare mulțime de Valahi. 10 și 11.

8. Comandantul a reclamat dela Mocodenii pe oamenii ce erau să fie deținuți, dar aceia nu i-au extrădat M. 11.

9. Armații înainte de a se apropia de sat și-au încărcat pușcile M. 24—27.

10. Observînd Mocodenii intenția magistratului și sosind știre că magistratul vrea să-i taie, fiind mai înainte timp urît, noroios și rece, femeile și copii din întreg satul *au fugit ca dinaintea Tătărilor*, și au mînat și vitele și au lăsat satul pustiu. M. 7—11, 17—49, 59, 66, 68, 75—94. Cu prilejul acesta o femeie gravidă înainte de timp a născut un copil. M. 40—48.

11. Mocodenii nu s'au opus ordinelor Mai. Sale, au declarat că sunt gata să plătească dări și să îplinească și alte ordine. M. 6—11, 18, 19, 21—23, 28—33, 40—48, 59, 68, 75—86. Au zis însă că dijmă nu dau, fără judecată, precum n'au dat nici până acum. M. 10, 11, 24—33, 38, 39, 59, 68, 75—86.

12. Înainte de această resmiriță, când comisarul Andreiu Gottschick prinsese pe cei șase Mocodeni și femeile acestora și-au liberat soții cu forță, atunci comisarul și-a *ațintit pistolul spre o femeie*, soția lui Ieremie Bodiu, dar arma nedescărcându-se, comisarul a bătut cu pistolul acea femeie pân'ce a început să-i curgă sângele. M. 50—58.

13. Tot înainte de acea resmeriță părcălabul vidicului valah a rostit vorbele: Voi vidicanii nu vă veți astâmpăra pân'ce nu veți păți-o ca și Bănățenii*). M. 67—74.

*

Către sfârșitul lui Mai comisarul Samuil Weber fu trimis de magistrat în »depertinența valahă« să iscodească stările din ea și mai ales dispoziția sufletească a populației. Comisarul întoarse cu experiențe deplorabile, despre care raportă în 1 Iunie. Faptul acesta îl făcu pe magistrat să se plângă în 2 Iunie din nou și cu multă amăreală comisiei națiunii săsești, poreclindu-i pe Valahi »ungehorsames Pöbel«, care numai prin mijloace eficace și prin statuarea unui exemplu înfricoșător ar putea fi adus la rezon.

Tot atunci adresă magistratul către guvernul o lungă plânsoare împotriva celor doi cancelariști Györffy și Tordai, alăturând la ea între altele și următorul act de investigație:

În 2 Iunie 1757 e adus George Pârle de 63 ani, locuitor din Maieru și e interogat la ordinul primarului astfel:

A fost în Mocod și cu cine? Da, a fost înainte cu circa 3 săptămâni cu Todor Clompoș.

Cine i-a trimis acolo? Întreg satul.

În ce chestie i-a trimis satul la Mocod? Cancelariștii fiscali au chemat cu sigil reg. din fiecare sat câte 2 bărbați, deci satul lor la acest ordin i-a trimis pe ei doi.

Ce a isprăvit el în Mocod și ce au vorbit cancelariștii? Cancelariștii i-au întrebat dacă satul lor vrea să țină cu celelalte

*) Se face aluzie la *masacrarea Românilor bănățeni din 1739* când o mulțime de sate au fost aprinse, nimicite și extirpate de locuitori, de către armate austriace, sub pretextul că Valahii au sprijinit pe Turci împotriva Austriacilor. Cauzele adevărate ale atrocităților comise de Români au fost însă și acolo tratamentul sălbatec aplicat față de aceștia, poverile grele și aducerea de coloniști streini pe gâtul lor. — Dir. »Arh. Som.«

sate la procesele începute. La început au promis că țin cu ceilalți, mai apoi însă au ezitat, deoarece în cercul superior până acum s'au găsit circa 20 săteni cari zic »că ar fi mincinoși cancelariștii, și încearcă numai să scoată de pe district bani«. Atunci cancelariștii au expus că ei împreună cu servitorii lor trăiesc din banii proprii și-și țin pe banii proprii caii cu fân și ovăs. Districtul întreg le-a promis doar blăni și piei de lup, dar nu le-au dat. La aceste vorbe ale cancelariștilor districtualii prezenți s'au înțeles că, dupăce timpul de-a câștiga piei de lup a trecut, oare n'ar putea să se răfuească cu bani. Invoindu-se au întrebat pe cancelariști că ce sumă ar pretinde în locul pieilor de lup. Aceia au răspuns că 24 fl. dar au lăsat până la 20 fl. ung. Mai departe i-au întrebat cancelariștii că ce lucrează districtualii pentru oraș și la ce muncă sunt ei forțați de orașeni. La care au răspuns, că ei trebuie să facă lemne de clădit și trunchiuri pentru scânduri, apoi să le ducă la ferăstraiele orașului; scurt, *trebuie să lucreze tot ce li-se cere și poruncește*. Atunci cancelariștii au zis: Dacă o fac de bună voie, o pot face, dar datori nu sunt s'o facă, căci n'a ordonat-o regina.

Cine a reținut pe sătenii din Maieru ca să nu tae trunchi și să-i ducă la fereastrăul orașului? El însuși interogatul și Clompoș, la îndemnul cancelariștilor, pentru că districtualii când au fost față în Mocod le-au spus că numai atunci să care orașenilor trunchi și lemne de clădit când vor face-o aceasta și cei din cercul inferior.

A hotărât satul și s'au înțeles sătenii să ducă trunchi sau nu? De atunci n'a mai discutat satul în chestia asta, până când a venit Paul Carl Klein de Straussenburg la ei și i-a întrebat dacă au tăiat trunchi. Atunci judele i-a răspuns, că nu; și întrebând iarăș acela că din ce motiv, judele răspunsese că satul s'a opus să facă aceasta, căci au trimis pe George Pârle și pe Todor Clompoș din satul lor la Mocod la cancelariști, cari le-au împărtășit că n'ar fi îndatorați s'o facă, și deatunci ei nici n'au mai fost forțați să presteze munca aceasta.

Semnați: Georg Gunesch senator, depertinentiae inspector; Daniel Gütsch, Joh. Bressler, secretarius depertinentiae.

În 4 Iunie săteanul Ion a Lupșii Cosmi din Zagra îi împărtășește magistratului următorul episod: A fost cu Oanea Lehaci într-o chestie procesuală la comitele săsesc în Sibiu. Venind vorbă despre diferendul dintre orașul Bistrița și districtul valah, comitele le zise: Ce vreau oamenii voștri de se opun într'un mod atât de neiertat stăpânilor și superiorității impusă lor? Nu vreau să presteze nici dijelele nici munca cu care sunt datori orașului.

Dar dijma trebuie s'o dați și munca la oraș trebuie s'o împliniți, căci iată (arătând spre un muncitor) și acesta e pe săptămână la mine la lucru, și câte unul de aceștia am în fiecare săptămână; deci pentru ce vă opuneți? Nu știți câte trebuie să lucrăm și noi pentru voi? »Voi ginditz itz fatse krutse, dara assa sze stitz vitz skuate otjele (ochii) den kap«.*)

Delegatul magistratului Ioachim Bedeus trimis la Sibiu ca să prezente locurilor și persoanelor competente memorii și proteste în chestia »revoitei valahe«, scrie în 11 Iunie că acolo părerile sunt împărțite pro și contra, și că în conjuncturile actuale, după impresia primită, *nu e nădejde să urmeze o remediere grabnică și dorită*. A auzit că nu numai din partea Valahilor, ci și din partea Directorului fiscal au sosit la guvernium o mulțime de plângeri împotriva Bistrițenilor. Dealtăparte e semnificativă scrisoarea pe care o primește în acele zile delegatul Bedeus din Bistrița, dela primarul Klein, care vorbind despre »Empörung unseres wallachischen Distrikts« zice între altele: Să i-se spună secretarului gub. Bruckenthal că nu va fi liniște până ce nu i-se va îngădui magistratului să pedepsească cum se cuvine pe urzitorii grozavelor crime (entsetzlichen Vergehungen), — în primul rând pe acela care pe mine m'a amenințat cu moarte, — *și până când nu vor fi spânzurați câțiva dintre aceia*. Marța trecută am prins în piața orașului pe Foșlui din Mocod și de atunci încoace au fost la mine mai mulți Mocodenii cari mi-au zis: »De s'ar spânzura Foșlui și Macavei și încă vr'unul-altul, întreg vidicul minteni s'ar așeza«. Așa însă răul roade tot mai adânc și tot crește. Iarna trecută Sângeorzenii, Măierenii, Rodnenii și alte sate încă nu voiau să știe nimic despre isprăvile Mocodenilor și altor sate din cercul inferior. Acum însă cei mai mulți s'au alăturat la aceștia, și maicuseamă Măierenii în curând vor deveni la fel cu Mocodenii. Dintre aceia ieri am mai băgat la arest pe Pârle. Să spuneți deschis în Sibiu, că de nu vor fi pedepsiți în mod exemplar ceice au voit să-l omoare cu pietri pe Gottschick, atunci nici eu și nici alții nu suntem siguri de viață, și mă voi mulțami pentru onoarea de a fi promotorul zelos al tuturor ordinilor ce ne sosesc dela guvernium și dela comisia națională. Bucuros las să mă spânzure, dacă cu pre-

*) Text reproduș din protocolul magistratului.

meditare aş comite ceva împotriva înaltelor autorităţi ori împotriva intereselor preainaltei domnitoare (împărăteasa Maria Terezia).

Ingrozit de multele plângeri şi pări, guvernul îi trimite în 13 Iunie magistratului ordinul ca, pentru de a se face o încercare de *pacificare a districtului valah*, să trimită în 27 c. şase dintre cei mai pricepuţi valahi districtuali la Sibiu, împreună cu delegaţi magistratuali provăzuţi cu documente doveditoare despre drepturile oraşului faţă cu districtul valah. Ordinul acesta par'că nu prea le era Bistrişenilor pe plac, căci spre a iscodi intenţiunile guvernului aflăm că primarul Klein raportează în 18 Iunie magistratului cum a decurs călătoria sa şi a expeditorului ungar Ladislau Kereső la consilierul gubernial conte Ioan Lazar în Arcalia, şi cum acesta le-a promis că se va interesa (*sich annehmen*) cât se poate de bine de certurile ce le au orăşenii cu districtul valah rebel. Iar în 21 Iunie raportează senatorul Bedeus despre cele ce a putut isprăvi la Cluj şi la Sibiu. Totodată la ordinul din 13 c. al guvernului se hotăreşte ca la întrunirea din 27 c. să fie delegaţi din partea magistratului senatorul Georg Gunesch şi exp. hung. Ladislau Kereső.

În acest timp invindu-se conflicte cu Maramureşenii pentru păşunile de pe munţi pe care oraşul cu neobrazare le privea ca o proprietate a sa — un anume Gavrilă Cărcul din Sângeorz raportează următoarele: A fost Sâmbăta trecută în munte, unde cu ocazia unui schimb de vorbe cu Maramureşenii în chestia munţilor, păcurarul protopopului din Săcel a spus că de curând a fost Scridon a Popii din Salva cu încă câţiva alţii la judele şi fruntaşii acelu sat, căutând ajutor în procesul lor contra oraşului; le-au promis că au să împartă munţii cu Maramureşenii dacă aceştia îi vor ajuta, şi au adaus că au să meargă chiar la Maiestatea Sa în această chestie.

Comisarii Johann Pfingstgräff şi Samuel Weber raportează în 25 Iunie oral şi în scris că locuitorii districtului valah se opun la plăta dobânzilor pro 1756 şi că a mers foarte greu (*hartnäckig zugegangen*) cu numerotarea vitelor de mînat la munte; apoi cum nu se găsesc paznici în sate, şi cum Valahii au distrus (*umgerissen*) spânzurătorile ridicate de magistrat la ordin mai înalt; întreg districtul este *în plină inobediţă (vollen Ungehorsam)*. În

notele făcute de acei comisari și anexate la *rapoartele lor* se constată următoarele:

Năsăud: Nu vreau să dea impozitul de 7 cr. pânăce nu sosește răspuns din Sibiu. Ion Andronie e oratorul lor. Rebrîșoara: În chestia plății celor 7 cr. invoacă pe Mocodeni și Grigore Galben nu vrea să extrădea flinta, zice că are însuși nevoie de ea. Rebra mare: Invoacă pe Mocodeni pentru cei 7 cr., dar lasă să se adune pușcile. Vărarea: Nu vreau să dea cei 7 cr. până sosește răspuns din Sibiu. Feldru: Judele și satul nu vreu să presteze cei 7 cr.; pușcile le-au adunat judele în casa sa și nu vrea să le extrădea până va vedea ce fac și alte sate. Sângeorz: Nu vreau să dea nimic înaintea celorlalte sate. Maieru: invoacă pe Mocodeni. Conducătorul li-e orb de un ochiu, dar nu vrea să-și spună numele. Rodna: Judele îndatăce a primit porunca, a plecat la câmp și n'a mai întors. Leșu: Invoacă alte sate. Ilva: Protestează cu depunerea à 2 cr. apoi 9 cr. contra ordinelor magistratului și nu vreau să presteze nimic. Dijma au împărțit-o între sine și pe vechiul jude l-au alungat pe ușă afară. Năsăudenii și Rebrîșorenii au chemat de pe pământ domnesc, din Prislop, pe doi bărbați *ca să audă și ei ce li-se cere de către magistrat*, lucruri de cari Prislopenii ca iobagi nu știu și încă n'au auzit. Salva: Invoacă întreg districtul valah; dacă vor primi toți impozitul de 7 cr., atunci și ei îl prestează. Runc: Tot așa răspund. Mititei: Asemenea. Mocod: Invoacă oamenii pe cari i-au trimis la Sibiu; se vor acomoda după răspunsul ce-l vor aduce. Zagra: Ca Mocodeni. Găureni: Să nu se înceapă la ei; vor imita districtul. Poieni: Acelaș răspuns. Suplai: Asemenea. Bichigiu: Judele a acceptat și a zis oamenilor să nu calce porunca magistratului; dar satul întreg s'a opus. Telciu: Judele a voit dar sătenii nu. Hordou: Judele și tatăl său au voit să accepte, dar sătenii nu. — Johannes Pfingstgräff.

E de menționat aci că într'un tablou din 25 Iunie, semnat de comisarii Mihail Werner și Johann Pfingstgräff se constată la cererea comisarilor guberniali unele taxe pro 1755—1757, de cari se plâng Românii districtuali că au să le plătească anual pe titlul de impozit regesc și domestic (orășenesc). Pe lângă disproporția acelor taxe, se poate vedea însă procedeul incorect și abuziv al magistratului din faptul, că conform afirmației Românilor aceștia plătesc pentru: un cal ori bou 57 cr., o vacă 42 cr., un cubul de sămănătură, o oaie, capră, un porc ori un stup 6 cr., un car de fân 6 cr. și pentru o căldare de fiert rachiu (cacabus ustorius) 57 cr; iar numiții comisari reduc în tablou acele sume la: 54—36—6—3—16 cr.

Trabantul oraşului Vasile Ursu delegat pe lângă Oanca Le-haci din Zagra ca să adune aici dijma şi s'o aducă în oraş, raportează în 28 Iunie că Oanca şi-a dat toată truda, a avertizat în tot chipul (auf alle Weg und Weise) pe săteni, însă aceştia n'au voit nicidecum zicând: Noi nu vrem să dăm dijma pân'ce nu primim răspuns şi rezoluţie (Ausrichtung) dela cancelarişti. Dacă aceştia vor zice să dăm dijma, o vom da, altfel ba, chiar şi dacă ar veni zece oameni cu porunci dela oraş. Tot cu această ocazie mai comunică denunţătorul că judele din Zagra i-a spus ieri acestea: Din fiecare sat al districtului valah sunt comandaţi câte doi bărbaţi, cari ieri au trebuit să plece la Gherla spre a aduce cu sine pe cancelariştii cari sunt acolo. Spre acest scop a plecat şi din satul lor Todor Fausulă cu 8 fl. ung. încredinţaţi lui de întreg districtul.

Un caz de servilism. Tănase Lörincz Grasim Muşina din Ilva mare de partea Rodnei, se prezintă în 28 Iunie în oraş şi se roagă în numele tuturor conlocuitorilor, ca magistratul să nu-i numere între oamenii neascultători ai districtului valah, căci ei sunt gata, ca şi până acum, să dea dijmele, să plătească impozitul de 7 cr. şi să respecte orice porunci ale magistratului aşa cum se cuvine supuşilor devotaţi şi credincioşi.

Cum amintisem mai sus, Bistriţenii delegară pentru întru-nirea din 27 Iunie la Sibiu pe Gunesch şi Kereső, cari şi plecară ducând cu sine din partea magistratului următorul memoriu, îndreptat cum se zice în titlu împotriva locuitorilor din Rodna şi Valea Rodnei:

Am primit ordinul d. d. 13 c. ca în 27 să ne prezentăm în Sibiu şi să producem documentele privitoare la pretenţiile ce le-am avea împotriva Valahilor vidicani rodneni. Deci prezentându-ne, cu toată n'am fi datori să le producem »de jure radicali pro hic et nunc« pentruca guvernul să vadă ex fundamento că dominaţia oraşului Bistriţa nu s'a vârit în vechime arbitrar în Valea Rodnei, prezentăm documentul nostru de instalare din 1475, nu pentru multă sporovăială (ruminando ac ventilando), ci ca să vadă guvernul căresc că fără contrazicerea cuiva, oraşul Bistriţa, prin donaţia făcută de regele Mathia, a fost introdus în posesiunea perpetuă (ad perpetuo possidendum) a Rodnei, a »pertinenţielor« ei şi a întregii văi rodnene.

De atunci adevărat că, deşi oraşul pe locuitorii rodneni şi

vidicani nu i-a pus la muncă cu modalitatea și preciziunea ca în fiecare săptămână să presteze muncă de 3—4 zile, n'a cerut aceasta dela ei și nu și-a exercitat dreptul; totuși niciodată *nu i-a privit ca pe orășeni sau ca pe alți oameni liberi*; ci dela început totdeauna orașul și-a exercitat față cu ei dominația reală, așa că ei niciodată n'au fost »sui juris« (n'au avut drepturi), niciodată n'au locuit în Valea Rodnei ca pe pământ propriu sau ca în »fundus regius«, ci ca pe pământ orășenesc, și totdeauna au stat sub stăpânirea orașului; iar dacă s'a pretins, au prestat servicii, și dijme.

În memoriile noastre am declarat și ne-am plâns, cum ei acum au început a-se opune, a-se împotrivi, a revolta și a-se ridica împotriva noastră a proprietarilor de pământ (moșierilor), și cum nu s'au supus nici în urma admonestării părintești a guberniului crăiesc de ale cărui sfaturi dealtădată au ascultat dacă au fost părintește admonestați, ceea ce s'a raportat informative guberniului de către funcționarii județului Solnocul interior.

Deaceea rugăm pe în. guberniu să afle modalitatea de-a înfrâna pe acei Valahi cerbicoși și îndrăzneți revoltanți, și de a-i forța în mod efectiv la ascultare față de stăpânul proprietar (ad praestandum Domino terrestri subdilem obediētia compellātūni).

Noi imediat pretindem dela ei să presteze servicii de iobagi; să dea orașului, ca proprietarului, dijmele conf. Approb. Cost. p. 3 tit. 5 art. 2; să plătească conform tabelelor din repartitie suma ce cade pe ei a proporzione din interesele după capitalul împrumutat de oraș și vidic, căci aceste nu sufăr amânare; apoi să se supună ordinului gubernial privitor la adunarea armelor, și să nu dea cu piciorul (ne rugoldozzanak).

La acest memoriu se extradă în 7 Iulie 1757 prin secretarul gubernial Samuel de Bruckenthal următoarea rezoluție: Deoarece Valahii districtuali au nesocotit ordinul gub. de a-se prezenta prin deputați la ziua fixată, guberniul se va îngriji cât de îngrabă de remedierea plânsorilor, orânduind comisari prevăzuți cu instrucții.

Dar se întâmplă că delegații Valahilor urgisiți, deși nu în 27 Iunie, însă în 7 Iulie totuși sosiră în Sibiu și în ziua următoare expuseră comisiei guberniale un lung șir de gravamine și acuze la adresa magistratului bistrițan. Atunci delegații Sașilor bistrițeni, cari pe lângă memoriul reprodus mai sus, pentru orice eventualitate mai aveau în buzunar și duceau la Sibiu un act de acuză, un fel de »species facti«, confecționat în înțelegere cu magistratul; cu puține adause și modificări asemenea îl înmânară guberniului. Iată-l:

Împotriva locuitorilor din Valea Rodnei de sub jurisdicția noastră, între cari primii și cei mai faimoși în neascultare sunt Mocodenii, iar între aceștia cei mai celebri corifei și capi cei doi Valahi Macavei și Irimie Bodiș aflători în prezent aci, înainte de aceasta în apelurile și instanțele înaintate cu diferite prilejuri anunțasem că:

1. Mocodenii au luat cu dela sine putere dela birăul econom al orașului puțină dijmă adunată în 1756, au îmblătit-o, *au cărat-o în biserica lor* și au încuiat-o, zicând că ei nu sunt datori să dea dijmă nici orașului nici allora și declarând că cu excepția contribuției regești nu prestează nici interesele după datoriile publicului (orașului) nici impozitele alodiale (după moșie) statorite pentru nația săsească conform dispozițiilor comisiei reg.; cu un cuvânt nimic; pentru ceeace:

2. Magistratul a expediat în vidic un comisar însoțit de un vătășel orășenesc și de slobodnici ca să aducă legați la oraș pe autorii acelei fapte criminale (patratum), spre a se îndrepta și aduce la subordinație. Mergând acolo au *și legat în Mocod pe șase dintre aceia*, dar când au voit să-i scoată din sat s'a răsculat împotriva lor întreg satul Mocod; mulți împreună cu femeile și copiii au atacat pe comisar și pe însoțitorii lui cu pari și ghioage, au aruncat pietre asupra lor, pe cei legați i-au liberat, iar comisarul cu soții săi abia au scăpat cu fuga, altfel erau tocați în cap și uciși.

3. Pentru pedepsirea acestui fapt a expediat magistratul 120 *Sași orășeni și vidicani armați* în frunte cu doi comisari ordonându-le în secret să aducă 'n tăcere la oraș pe corifeii mocodeni. Dar aflând Mocodenii aceasta, au adunat *zece sate din vidic și din județul Solnocului interior* și gata de orice luptă, s'au opus Sașilor orășeni și vidicani expediați. Văzând aceștia mulțimea Valahilor adunați laolaltă, n'au îndrăznit să se apropie de ei, ci au întors în oraș.

4. Raportând magistratul aceste fapte și atentate, guberniul cr. a ordonat funcționarilor județului Solnocul interior să plece în vidicul valah bistrițan în numele guberniului să-i admonesteze mai ales pe Mocodeni să se abțină dela astfel de fapte și să asculte fără împotrivire (tusakodás nélkül) de ordinele binevoitoare al magistratului, căci dimpotrivă nesmintit vor fi aspru pedepsiți de către guberniu.

5. Cum ei nu s'au supus nici acestei admonestări părintești a guberniului, pe ale cărui sfaturi le ascultau de altădată; apoi cât de necuviincios au primit ei pe oficianții județeni și pe însoțitorii lor trimiși de magistrat, se poate vedea din raportul acelor comisari.

6. După multe acte de rezistență și opunere îndrăzneță

au mai cutezat și aceea că n'au voit să predea armele cari conform ordinului guberniului cr. trebuia să fie adunate. În urmare la apelul magistratului:

7. Guberniul a ordonat ca în 27 Iunie Valahii să se prezinte în Sibiu spre a-și expune motivele faptelor și purtării lor; și tot la acel termen să se prezinte și deputații magistratului. Noi ne-am și prezentat din partea magistratului, dar ei, precum de altădată și în alte chestii, așa și acum au nesocotit porunca guberniului și după ce ne-au cauzat cheltueli cu amânări de termene, numai ieri după 11 zile, s'au prezentat și ei.

În consecință rugăm pe guberniul cr. ca:

1. Pentru aducerea lor la obediență cuviincioasă și la supunere, fiind aci prezenți chiar corifeii și conductorii lor spre a-și expune motivele multelor fapte și mai ales a neprezentării lor la termen, după ce guberniul știe că nici mai înainte nici acum nu s'au supus ordinelor și admonestărilor sale părintești, *ei să fie încarcerați aci, și să fie pedepsiți în mod exemplar* precum merită, ca văzând aceasta și alții, mai ușor să fie dispuși la obediență.

2. Să fie cu toții constrânși să presteze cu supunere cuvenită serviciile regulate obișnuite și până acum.

3. Să dea fără împotrivire orașului, ca proprietarului, dijma conf. App. Conf. p. 3 tit. 5 art. 2.

4. Să plătească după datoriile ce incumbă tuturor orașenilor orașului și vidicului quantumul de interese ce a proporțione cade pe ei.

5. Conform ordinului guberniului să predea armele și să nu se opună (rugoldozzanak).

6. Conform dispozițiilor comisiei reg. să nu se împotrivescă continuării mai eficace a manipulării alodiilor națiunei săsești; cu un cuvânt să se supună întru toate cu cuviință dispozițiilor magistratului.

7. Pentru neascultarea și opunerea îndrăzneată dovedită până acum să-și primească dojana meritată și pedeapsa exemplară. Sibiu 8 Iulie 1757. Ai guberniului supuși servi, deputații bistrițeni.

Înainte de a pleca spre casă, cei doi delegați ai orașului mai adresa ră guberniului și această scrisoare:

În ordinul expediat la 13 Iunie c. guberniul a poruncit magistratului bistrițan să-și trimită la Sibiu în 27 Iunie deputații împreună cu *documentele contra Valahilor* rodneri și din Valea Rodnei; tot atunci li se ordonă și Valahilor ca și dintre ei să vină șase mai pricepuți spre a expune motivul faptelor recente. Primind magistratul ordinul, momentan ne-a trimis pe noi; iar noi venind cu mare grabă și prezentându-ne în fața guberniului crăesc; cu toată Valahii, nesocotind ordinul gubernial și de astădată, nu s'au

prezentat, totuși considerând plânsoarea noastră demnă de credință (méltó), pentru remediere guvernul a binevoit să orânduiască comisari de investigație. Dar mai târziu ivindu-se piedici, am înțeles că consilierul conte *Teleki László* înainte de proxima dietă n'ar putea să plece la Bistrița. Deci ne-am temut că întorcându-ne fără rezoluție, magistratul ne va reproșa că nu ne-am împlinit îndatoririle cum se cuvine, apoi că și de astădată după atâtea apeluri și instanțe numiții Valahi neascultători nu se vor corija, dacă nu vor fi admonestați; mai departe, aceștia ne vor lua în râs că rămânând ei acasă, se odihnesc, iar noi nici cu atâta osteneală nu primim vr'o rezolvare pentru corectarea lor; deci vor putea dejuca (eludálja) cu atât mai mult dispozițiile magistratului. Astfel cu tot ordinul guvernului, magistratul nu-și poate exercita autoritatea privitor la adunarea dijmelor, la încassarea banilor cu cari sunt impozitați a proporzione spre plățirea intereselor, la adunarea armelor și la alte ordine guverniale de executat. Iar ei *posedând arme numeroase*, nu fără cauză e de temut, că ușor se va putea ivi un incident primejdios.

Deci pentruca noi în fața magistratului, iar magistratul înaintea guvernului și M. Sale să fim justificați dacă s'ar întâmpla ceva: rugăm pe guvernul să trimită comisari cu așa autorizație și instrucție ca ei să poată săvârși o remediere efectivă. Iar dacă acum din pricina piedecilor n'ar putea veni comisarii, binevoiască guvernul să afle și alt chip de-a *înfrâna pe acei Valahi neascultători și cerbicoși*, și a-i sili în mod eficace la subordinație, ca magistratul să poată împlini fără piedecă ordinele guvernului și dispozițiile comisiei regești orânduite de Mai. Sa.

N'a fost destul cu atât. Magistratul mai răs gândindu-se și temându-se ca nu cumva condiția socială a Românilor noștri să fie pusă cu toată seriozitatea la ordinea zilei și să fie eventual rezolvată în defavoarea și paguba orașului, îndată după întoarcerea deputaților săi a mai adresat către guvernator și guvernul următorul memoriu plin de șurubării, chițibușării și sofizme pseudo-juridice:

Memoriul magistratului bistrițan adresat guvernului în chestia *înfrânării eficace a Valahilor renitenți* din vidicul Bistriței, și restituirea drepturilor magistratului cu suficientă securitate.

Mărite Dle Guvernator și mărit guvernul regesc, După înaintarea memoriului și reclamației noastre pentru excesele recente ale Valahilor noștri din Valea Rodnei am crezut că, după ce înaltul guvern r. a poruncit să se prezinte hrizovul nostru privitor la acea Vale a Rodnei, probabil vrea să judece asupra stării și condiției acelor Valahi, statorind *dacă sunt lobagi ori oameni liberi*.

În consecință dorim să anunțăm cu supunere că noi pentru aceasta n'am fost provocați, și cu ei nici nu ne-am certat despre aceasta; ci fiindcă ei au nesocotit jurisdicția noastră magistratuală și s'au răsculat contra magistratului, numai atât am dorit ca în privința aceasta să fie înfrânați și pedepsiți. Întrebarea dacă sunt ei iobagi ori ba, n'am discutat-o, și până acum n'am supus-o și nici n'am putut s'o supunem judecății; căci

1. Pe titlul acesta n'am fost provocați și n'am fost atacați în ordine juridică, deci

2. În urma numai unei simple plânsori, nici nu se poate face judecată, căci

3. Sau au fost priviți dela început ca iobagi, sau nu. Dacă n'au fost priviți, atunci în fiecare an trebuia să fim chemați în mod legal la proces (*processum quaerulosum*). Dacă însă au fost priviți ab initio ca iobagi, atunci în ordine legală trebuia să fim chemați la forul competent unde să se examineze privilegiile noastre. Dar

4. Mai există nu numai condiție de iobag ci și de incvilin (jeler). Deaceia chiar dacă n'ar fi fost priviți ca iobagi, totuș e adevărat că *n'au putut fi clasificați între ceilalți locuitori din vidicul nostru* cari ab origine aparțin *fondului regesc* și căror li s'a conferit fondul regesc; ci au fost priviți ca oameni cari din timpuri imemoriale, între altele, au prestat taxe și dijme. Deci nu pot se scape cu forța de aceste; iar dacă ei au voit să caute libertate, atunci n'ar fi trebuit s'o înceapă cu rezistența arbitrară și cu atac contra noastră, ci ar fi trebuit să caute calea legală. Astfel numai din faptul că ei s'au ridicat împotriva magistratului, nu se poate doar judeca asupra unui drept vechiu; ci mai mult, chiar și dacă ar putea ei să câștige oarecând pe calea juridică preținsele lor drepturi, până atunci ar trebui să fie îndrumați cu forța la ordine.

5. Că noi am dorit să fie îndrumați la dependența de magistrat, ca și ceilalți vidicani ai noștri, aceasta am făcut-o pentru ca serviciul preanalt să nu fie împiedecat cu dispute mai lungi; și în nădejdea, că dacă ei mai întâiu vor fie îndrumați la ascultare, atunci fără opăcirea serviciului regesc le vom putea răspunde în mod competent despre dreptul nostru.

Și acum rezervându-ne să dovedim că conform dreptului nostru de ce condiție trebuie să fie, deocamdată numai aceea dorim: ca întrucât se răsvrătesc contra magistratului, să *fie pedepsiți cum merită* și să fie îndrumați la supunere, precum am expus în memoriul nostru.

6. Așa se pare că nici nu se poate aduce judecată suficientă privitor la dreptul nostru numai din acel decret, căci deși în el se zice că numai *»se încorporează«* (Valea Rodnei), totuș din aceasta

nu rezultă condiția lor precedentă. Și doar nu se poate nici închipui și presupune că ei mai înainte *ca valahi ar fi putut fi liberi (liberți)* și că pământul acela ar fi putut fi al lor. Ceeace reiese și din faptul că »s'au încorporat«; căci dacă n'ar fi stat sub o dominațiune, atunci nu s'ar fi încorporat cu pământ cu tot. Apoi încorporația poate fi privită și ca donație, deoarece toate localitățile pe cari Sașii le posed pe cale de donație, ei le-au alăturat ori și le-au încorporat după donație, la fondul regiu; dar prin aceasta noii locuitori n'au devenit și n'au putut fi liberi, ci erau lăsați în situația în care au stat în domeniul donatorului.

De aceea din nou ne rugăm numai de atât — rezervându-ne alte drepturi — ca guvernul r. să-i aducă acum la obediență și să-i avertizeze cu severitate pentru îndrăzneala lor. Dacă ei vreau doar să-și formeze o pretențiune, atunci să fie îndrumați pe calea legii. În cazul însă că aceasta nu s'ar putea face în așa chip, iar guvernul r. ar voi deodată să judece asupra condiției lor și dreptului nostru; atunci rugăm să nu se amâne pe veci această acțiune, cî să ni se dea posibilitate și facultate suficientă pentru recăștigarea dreptului nostru. Dar să nu se ia măsuri privitoare la o astfel de remediere, pentru care caz ne rezervăm dreptul de a protesta și a ne apăra, deoarece la o nouă remediere nu ne-am putea supune, neavând până acum cu ei nicio cauză care ar fi pornit pe cale de acțiune judecătorească (penes litis motionem) Ai Ex. Tale și ai în. guvernii supuși servi: Magistratul bistrițan.

Despre măsurile luate de magistrat pentru adunarea și pregătirea materialului cu care va încerca să combată aserțiunile românilor districtuali, ne dau indicații următoarele note anexate la un protocol magistratal:

1. E de lipsă să se aducă din *Rodna vechiul protocol*, iar aci în oraș încă să se caute vechile protocoale și socoteli (ratiok), din care să reiasă, că locuitorii din Valea Rodnei și înainte de aceasta *au prestat dijmă*, sau în răscumpărarea dijmei anumiți cubuli de grâu, ovăs, în afară de ceeace se depozita în magazii, cof. Appr. Const. p. III tit. 5 art. 2.

2. Să se producă dispozițiile comisiei regești a națiunei săsești.

3. Livretele de confruntare vor dovedi, ce plătesc.

4. Să se producă dovada plății impozitului de 7 și 9 creițari.

5. Cei trei mărieși ca răscumpărare a »alodiaturelor« au promis-o vidicanii sași numai ca răscumpărare a aratului, semănatului și cositului.

6. a) Trebuie cercetat dela senatorii Keller și Dinges și dela părcălab, dacă e adevărat raportul Valahilor, că mai demult li s'au

luat din 50 oi numai una, mai apoi însă *din 25 una*, iar din vite nimic. Și trebuie dovedit că acum din ce motiv li se iau după o vită două polture, după 1 oie 1 poltură și după un miel $\frac{1}{2}$ poltură. *b)* Se poate dovedi că *munții aparțin orașului și nu Valahilor*, atât din sentințele aduse privitor la munți, cât și din scrisorile de cerere a unor proprietari Maramureșeni, în cari aceștia totdeauna dela magistratul Bistriței și nu dela satele Văiei Rodnei au cerut munți, plătind taxele fixate pentru pășuni, atât în secolul acesta cât și în cele trecute. *c)* Aceasta o dovedesc protocoalele de o sută și mai mulți ani, și *d)* Uzul continuu dovedește că munții totdeauna au stat la dispoziția magistratului. Chiar și Valahii recunosc că ei în fiecare an cereau munții, și aproape în fiecare an magistratul îi distribuia în alt mod, așa că dacă un sat a folosit (birt) într'un an un munte, pe acela în alt an îl da magistratul altui sat. *e)* În timpul când au fost ocupați de Moldoveni unii munți, atunci încă satele cari folosiseră mai'nainte acei munți ocupați, tot dela magistrat au cerut spre folosință alți munți, având magistratul facultatea să dispună liber de toți munții. Astfel magistratul a distribuit munți nu numai locuitorilor din Valea Rodnei ci și satelor din vidicul săsesc ca: Terpiu, Dumitra mare, Iad, Aldrof, Dorolea, Crainimăt și și altor sate, ba chiar și streinilor, Armenilor și Maramureșenilor. Toate acestea sunt dovedite în protocoalele deaspre distribuirea (elocatio) munților, și chiar și Valahii le vor recunoaște.

7. Volenti non fit injuria.

*

Slobodnicul Todor Feldrihan trimis în 28 Iunie la Maieru și Sângeorz ca să pornească pe săteni împotriva Maramureșenilor cari au încălcat munții, întoarce și raportează în 1 Iulie acestea: Sângeorzenii au zis că ei nu voesc să-și riște gâtul (ihre Hälse entgegen tragen) contra Maramureșenilor, ci să meargă acolo vătășei, haiducii și plăiașii cu capitanul lor și cu comisarul Peter (Theil) și să-și apere munții, după cari ei trag miei, brânză și alte foloase și despre cari zic »că sunt ai orașului și nu ai noștri«.

În 6 Iulie hotărește magistratul că dijma, câtă s'a putut aduna, să fie dusă dela Maieru la Rodna, apoi că Valahul rebel Pârle din Maieru să fie dimis din arest, pe lângă gaj; tot așa să fie deocamdată puși pe picior liber: Valahul rebel Voniga Foșlui din Mocod, pentru care cheazășuesc contrașul Laszlo Gabor cu Todor a Lupii; apoi Oanca Lehaci din Zagra, unul dintre corifeii (Rädelstührer) Valahilor rebeli, pentru care garantează: fiul său Oniga

Lehaci, Cosma Damian din Suplai, Grigore Morar din Runc și Turicea Ion din Mititei.

Faptul că Bistrițenii își arogau în mod obraznic dreptul de proprietate chiar și asupra munților districtului românesc se vede și din pâra Sașilor din satele Terpiu și Crainimăt în 9 Iulie, că Sălvanii au mănât în munți o mulțime de porci cari scurmând acolo cauzează o pagubă foarte mare. În urmare birăul oășului ordonă că toate satele cari au porci în munți, să-i coboară în timp de 8 zile, după care termen porcii aflați acolo vor fi împușcați. Tot privitor la alte vite mănate la munte însă nedecarate la numerotare, deci privite ca contrabandă, magistratul hotărăște în 14 Iulie că după astfel de vite să se ia dela proprietarii valahi »ca pedeapsă justă« taxă dublă, din care trei pătrimi să se verse în casa alodială, iar o pătrime s'o capete comisarii și provizorii pentru osteneala ce o pun la descoperirea acelor înșelătorii (Unterschleife).

*

Incepeau să se facă acum în Bistrița pregătiri febrile pentru primirea comisiei de investigație delegată de către guvernul. Senatorul Gunesch și translatorul Kereső întorși din Sibiu făcuseră raport detaliat despre rezultatul misiunii lor, și Kereső fu însărcinat iarăși să caute și ordone toate documentele necesare în chestie. În comisia numită de guvernul aveau să fie: consilierul gubernial conte *Ladislau Teleki de Szék* ca prezident, apoi Baronul Iosif Huszár fișpanul (prefectul) comitatului Turda și *Gh. Pildner* primarul Sighișorii. Contele Teleki comunică în 25 Iulie magistratului că dacă nu va fi împiedecat de boală, va sosi în Bistrița la 3 August. Deci în vederea sosirii delegației magistratul ordonă comisarilor orașenești Martin Kreysel și Michael Werner următoarele: Comisia instituită de guvernul pentru rezolvarea »rătăcirilor« (Irrungen) din districtul valah va sosi în curând. La porunca prezidentului conte Teleki din fiecare sat vor avea să se prezente pe Marța viitoare în oraș câte doi oameni pricepuți (vernünftig), să se anunțe la »stăpâni« (Grundherren), să aducă cu sine tabelele de dare și răvașele din 1755; apoi să vină în oraș și județii din 1756 spre a lua în primire repartizarea dobânzilor de plătit pentru acel an. Toate aceste imediat să se publice sa-

telor. În 28 Iulie notarul magistratual Rohrmann scrie comisarului Werner să aducă cu sine din Rodna și documentul la care atârână pecetea opidului (orășelului); dar Werner răspunsă că Rodnenii refuză să-l extrădea; unul dintre aceștia a strigat: că libertățile și drepturile lor și așa sunt acum în casa sfatului, deci la chemul magistratului, *și nu voiesc să piardă și pușinul ce le-a mai rămas, adică documentul.*

Amintita comisie gubernială sosi la Bistrița în 3 August, fiind înlocuit membrul lor Huszar cu contele *Paul Teleki de Szék*, fișpanul comitatului Dobâca. Bineventată de magistrat și întâmpinată cu fast, ea imediat își începu lucrările interogând atât pe magistrat cât și pe delegații Românilor vidicani. Aceștia, cum amintisem și la alt loc, își arătasere în 8 Iulie plânsorile în fața guberniului din Sibiu, la cari plânsori acum în 5 August magistratul înmână comisiei guberniale răspunsul său. Acuzele Românilor noștri în cea mai mare parte se pot vedea și din raportul comisiei d. d. 6 Aug.,¹⁾ deci aci reproducem numai următoarele obiecțiuni ale Bistrițenilor:

Răspunsul magistratului bistrițan la plânsorile locuitorilor districtului bistrițan valah expuse în fața comisiei guberniale în ziua de 8 Iulie; răspuns dat în sesiune publică.

Ad 1. Omitând altele, conf. Appr. Const. p. 3 tit. 5 art. 2 Valahii vidicani dătoresc cu prestarea dijmei, iar dupăce acest beneficiu împreună cu încă altele înainte de aceasta au format o anumită parte din salariul senatorial, în privința aceasta ei s'au învoit cu unul-altul (senator) după noroc și cu eventual câștig. Apoi fiind pământurile lor deluroase, coaste și în mare parte locuri lăzuite, puținele cereale ce se făceau pe acele locuri le clădeau în disordine în clăi, așa că numai pe hotarul aceluiaș sat făceau clăi constătătoare din 30—40, alții de 70—90 și mai mulți snopi. Deci cu aceștia tratând magistratul ca cu proprii săi oameni, le-a îngăduit ca drept rescumpărare a dijmai să dea fiecare sat un anumit număr de cubuli de grâu și ovăs; ceea ce au și dat an de an; și dacă vor fi întrebați, și ei vor voi să spună adevărul, înșși vor recunoaște aceasta, mai cu seamă dacă vor fi interogați bătrânii separat și nu în fața celorlalți turbulenți.

Merită să se observe că ei, cari acum se agită, dacă seamănă ceva pe hotarele județelor învecinate, din aceea fără nicio împotrivire dau dijmă; iar acum se plâng, cu toată ori va considera cineva Valea Rodnei ca moșie a acestui oraș, ori ca fond regesc, locuitorii în niciun chip nu pot scăpa de dijmă.

¹⁾ V. «Arh. som.» Nr. 12 p. 219—224.

Ad 2. Intre alte alodiat-uri (îndatoriri iobăgești) sunt datori să are, semene și să facă fân; dar dacă și ei vor face ca vidicanii sași, cari în fața comisiei reg. a nației săsești au promis că drept răscumpărare a acelor lucrări vor să presteze de individ câte 1 fl. ung. și l-au și plătit; atunci magistratul bucuros ar fi îngăduit, la propunerea comisiei guberniale, ceva din taxa aceasta. Considerând însă că ei, ca iobagi, ar trebui să presteze mai multe servicii decât vidicanii sași, și totuși vidicanii sași poartă cu mult mai mari poveri decât ei, căci Sașii prestează lemne pentru toate trebuințele: ca lemn de foc, pentru clădiri și poduri, apoi iarbă (fân), pământ pentru silitră și cărăușii, mai departe fiind ei mai aproape de oraș împlinesc deosebit și munca manuală, ceea ce vidicanii valahi nu fac; deci dacă pentru alodiaturile prescrise i-am lăsa să presteze mai puțin decât Sașii vidicani, atunci cu tot dreptul ar trebui să ne temem că atât noi cât și guvernul am avea de suferit din partea vidicanilor sași tot aceleași neplăceri, pe cari le suferim acum din partea Valahilor.

Ca un expedient ca ei să plătească mai ușor această taxă și sărăcimea să fie ușurată, magistratul e de părere că să se calculeze suma ce ar intra după numărul indivizilor ca răscumpărare a acelor alodiat-uri, și acea sumă magistratul s'o repartizeze în proporția contribuțiilor reg. așa că să nu contribue la fel cel sărac cu cel bogat.

Ad 3. Că se plâng și în privința aceasta fără motiv, înaintea comisiei vor dovedi-o tabelul manipulanților și confruntătorilor, de aceea nu mai importunăm comisia cu alte declarații.

Ad 4. Prezentăm aci repartizarea pe un an a impozitului de 7 cr. în scopul plății intereselor după datoriile publicului (orașului).

N'avem până acum facultate să plătim interese din fondul impozitelor de câte 13 cr. Altminteri acel fond abia e suficient pentru trebuințele interne ale orașului, cari la un astfel de oraș sunt cu mult mai multe decât la județe, cum se vede din socotelele anului 1750.

Privitor la plânsoarea lor contra impozitelor de câte 9 cr. se poate vedea din specificarea alăturată ce le-am administrat în cei doi ani 1754 și 1755, dar nu pot zice că li-s'a cerut și numai un creișar pentru anii 1756 și 1757. Apoi repartizarea pe anii 1754 și 1755 s'a făcut așa din motivul, că observând magistratul că birăii vidicului valah cheltuesc prea mult, iar bogătașii asupresc și agravează pe cei sărmani; la plângerea săracilor s'a calculat suma pe care o cheltuesc birăii în fiecare săptămână. Apoi s'a ordonat ca pentru cheltuelile acelor ani și cei găzdaci să contribue conform proporției, adică după fiecare fiorin câte 9 cr., iar sărmanii să nu dea mai mult. În modul acesta în doi ani au admi-

nistrat la oraş suma de 1154 fl. Rh. şi 40 cr., restul l-au cheltuit pentru sine.

Ad 5. Ca la punct 2, ar fi datori să plătească cum plătesc şi vidicanii saşi.

Ad 6. Că munţii aparţin oraşului, reiese din sentinţele privitoare la munţi, precum şi din scrisorile unor proprietari maramureşeni, în cari ei cer munţii totdeauna dela magistratul din Bistriţa — şi nu dela locuitorii Văiei Rodnei, — ca pe lângă taxă să păşuneze pe aceia cu vitele. Apoi în secolii trecuţi o dovedesc aceasta şi improtocolările de o sută şi mai mulţi ani, ale căror copii le prezentăm; dar o dovedeşte şi uzul continuu că munţii totdeauna au stat la dispozia oraşului; ceeace recunosc şi Valahii, deoarece în fiecare an au cerut munţii, şi aceştia li s'au distribuit în fiecare an în alt chip. La acestea se mai adaugă, că pe când Mocodenii au ocupat unele părţi din munţi, satele cari le-au posedat până atunci dela magistrat, au cerut să le dea altele în locul acelor, şi magistratul le-a şi dat. Apoi magistratul a distribuit şi distribue şi acu în fiecare an munţi satelor din vidicul săsesc: Terpiu, Dumitra, Iad, Aldorf, Dorolea, Crainimet, şi altora, apoi Armenilor, locuitorilor din Maramureş, cu un cuvânt acelor cari îşi plătesc mai bine taxa; ceeace dovedesc actele şi mărturisesc şi Valahii. Stând lucrurile astfel ei n'ar avea ce să zică privitor la taxa munţilor. Cu toate acestea luând la cunoştinţă cu supunere şi respect, în privinţa asta, propunerea comisiei, — dacă Valahii se vor acomoda cu obedienţă cuviincioasă subordinaţiei îndatorate; dacă vor plăti dijma fără opunere; apoi dacă crezând că continuarea alodiatului: că aratul, sămănatul şi făcutul da fân le este mai spre povară, vor răscumpăra aceasta prin plata individuală de 1 fl. ung., ca şi vidicanii saşi; dacă vor plăti ca până acum datoriile ce zac pe oraş şi vidic precum şi interesele după acelea; în fine dacă vor împlini cu supunere cuvenită toate dispoziţiile şi aceasta o vor promite în faţa comisiei şi se vor obliga s'o facă, — atunci şi magistratul deocamdată, — până când în dieta viitoare se va satori mai bine, cum au să fie tratate economii similare instituite pentru cassa alodială atât la naţia săsească cât şi în alte locuri, — reduce taxele îndatinate pentru vitele ce se trimit în munte, aşa: pentru vite mari câte 2 cr., o oaie 1 cr., un miel $\frac{1}{2}$ cr; deci fiind valahii proprietari de vite (marhás emberek) în privinţa aceasta pot avea uşurări considerabile.

Ad 7. La aceasta au răspuns deputaţii noştri în Sibiu; altfel dacă ei îşi răscumpără munca pentru alodii, ca şi vidicanii saşi, atunci se omit dificultăţile.

Ad 8. La această plângere au avut mai puţin motiv, pentrucă au fost şi sunt îndatoraţi să muncească pe sama oraşului orişice.

Atunci, ca cu alte prestații, au încetat și cu furnizarea buștenilor și scândurilor, cum au mărturisit în fața comisiei.

Ad 9. Au fost datori să presteze totdeauna acel serviciu, și în comparație cu vidicul sășesc, ei totdeauna au prestat puțin și au suportat poveri mai puține.

Ad. 10. Dacă a excedat vr'un comisar, să-l fi arătat magistratului, și lucrul s'ar fi corectat, deci n'a fost cauză să se molesteze guvernul și alte instanțe. Să numească și acum pe comisarul care s'a purtat așa, și imediat va fi pedepsit și dojenit. Dar și aceea o afirmăm, că niciun comisar nu poate sta între ei fără alimentare, și dacă ei în unele comune nu pot presta alimentația, în locul ei doar trebuie să contribuie ceva, din care să se poată plăti o alimentare moderată.

Ad 11. Când înainte de aceasta mânau oile la munte și în timp ce steteau sub comanda plăieșilor și a tricesimatorului, totdeauna părcălabul vidican, tricesimatorul și plăieșii le numărau oile și controlau că oamenii cu câte vite merg la munte, ca să nu se poată amesteca mai ales cu vitele supușilor din alte țări. Pentru numerotarea aceasta dela început s'au îndatinat oamenii să dea dela o turmă de oi părcălabului un miel sau ca răscumpărare 36 den. și pentru alimentare 12 den., apoi celor doi slobodnici cari îi asistau: 6 den.; mai departe, totdeauna necondiționat tricesimatorului 48 den. și un caș (în natură), plăieșilor 6 den. Magistratul ori orașul din acești bani n'au avut nici o parte. Având acum plăieșii un inspector separat, numerotarea — pe care mai nainte o săvârșea părcălabul cu doi slobodnici împreună cu tricesimatorul și doi plăieși, — o face acum în mod mai puțin costisitor inspectorul plăieșilor împreună cu doi plăieși; inspectorul primește acei 48 den. și un caș pentru osteneală, iar plăieșii cei 6 den. Când magistratul a încercat să reducă ceva din acea plată, atunci inspectorul a declarat, că dacă pe lângă unica lui plată i-se va micșora și acest mic venit extraordinar, atunci renunță la postul său.

Dar să judece înțelepțește comisia, că ei cari până acum au dat acea retribuție tricesimatorilor fără de nici o împotrivire, acum când de scurtă vreme o dau unui compatriot al lor (haza fiának), o dificultează.

Deci pentru că dl conte consilier și președinte și comisia să-i dispună pe acei oameni neascultători și îndrăzneți la subordinație cuvenită; pentru că serviciul regesc din cauza neascultării lor să nu suferă în oarecare parte și noi să nu fim învinovați; și pentru că și ei înșiși să-și mărturisească opunerea lor față cu:

1. Admonestarea părintească a guvernului și anume a funcționarilor comisari delegați din județul Solnocului;

2. Hotărârea dlui conte și cancelar atunci în calitate de comisar regesc, adusă în 1755 cu prilejul manipulației, pentru împotrivirea și agitația lor;

3. Ordinele comisiei reg. instituite la nația săsească prin Maiestatea Sa;

4. În fine, față cu noi domnii terestri și magistrați cu animozitățile și cutezatele lor atentate; precum și de curând când nu s'au prezentat la ordinul guvernului cr. la termenul fix spre ași expune motivele, ci și atunci au umblat după altele și au petrecut în Gherla și Oșorhei atât timp, încât nesocotind termenul și perzându-și vremea aiurea cu aceiași îndrăzneală, s'au prezentat numai 11 zile după termen;

Deci înțelegând ei că cu toate aceste fapte au păcătuțit greu și nu pot rămânea fără *severă pedeapsă*, apoi pentruca, rămânând nepedepsiți, să nu ia curaj pentru alte *fapte scelerate*; ne rugăm de comisie ca în vârtutea autorității sale, pentru multele lor fapte să procedeze demn și sever contra lor, și să pedepsească aspru și exemplar pe corifei; sau dacă aceasta n'am putea-o spera, atunci măcar pe câțiva dintre corifei cari sunt cauza agitației din întregul vidic, să-i încarcereze acum aci; și *aceia să și rămână aci în temniță* până când se va vedea rezultatul la tot ce ei acum promit comisiei, așa că vor preda armele etc., cu un cuvânt până ce se va observa cursul lucrurilor și efectele. Dimpotrivă dacă corifeii și acum vor scăpa fără sancțiuni, și peste tot vor vedea că toate nelegiuirile lor rămân nepedepsite; plecați de aci, nu vor preda armele, și deși promit, fără îndoială și mai încolo vor ațâta la răsvrătire satele neștiutoare și neînțelegătoare, precum și acum în Sibiu au cutezat să zică, că dacă nu li se va rezolva chestia conform dorinței lor, atunci protestând în fața comisiei vor depune gajul de 3 mărieși (taleri) și *vor merge deadreptul la Maiest. Sa.*

Ai în. comisii supuși servi: primarul și consiliul Bitrițan.

În 6 August comisia deja isprăvise cu investigația și își redijase sus amintitul raport către guvernul, cunoscut sub denumirea: *Relatio commissionis Telekianae*. Magistratul putea să fie mulțumit de activitatea acestei comisii, care numai favorabilă n'a fost pentru Români; deaceia o și petrecu cu osanale la plecare, încercându-o însă — ca pupăză pe colac — cu încă o scrisoare denunțătoare împotriva Valahilor și celor doi cancelariști incomozi Bistrițenilor. Iată-o:

Cu cât de mare animozitate și cutezanță s'au opus împotriva noastră locuitorii vidicului valah aflător sub jurisdicția noastră, ori cum se zice: Locuitorii Văiei Rodnei, iar între ei *maicuseamă*

Mocodenii; și conform observării noastre cine i-a îndemnat la aceasta, am raportat guvernului cr. în apelurile noastre din 30 Martie, 15 Aprilie și în urmă în 2 Iunie. Am scris atunci că în lunile Nov. și Dec. 1756 stând în mijlocul acelor timp de câteva săptămâni cei doi cancelariști Györffi Mátyás și Thordai László, respingând ei, împotriva sensului leg. Comp. Const. p. 4 tit. 4 art. 1 a ordinului gubernial, pe omul nostru regius ori pe cetățeanul delegat de noi, și neadmițându-l lângă ei, — numai de capul lor și cu cea mai mare comoditate au săvârșit un interogator foarte lung și costisitor, și *ei doi au fost în mare parte pricinuitorii răsvrătirii și nesupunerii numiților valahi*. Adică n'a fost destul că ei cu discursuri și perorații ținute prostimii ignorante (tudatlan) au dat prilej la răsturnarea subordinației, ci mai mult, când magistratul a voit să-și exerciteze față de aceia jurisdicția, atunci acei doi parte prin subscrieri, parte prin scrisori anonime provocatoare și insultătoare *nelinișteau și atacau magistratul*, apoi venind și în persoană în oraș, unul din ei: Thordai László *pe primarul nostru Johann Klein de Straussenburg l-a ocărit în fața oamenilor de omenie, că e prost*; și așa desprețuitor aut tratat și cu alții. Au citat înaintea judecății pe magistrat, pe popii de aci și pe alții, iar mandatul de citare l-au cetit așa de neclar, ori prea încet ori prea iute, încât unii nici n'au putut înțelege cauzele citării; și dacă aceștia au cerut copie de pe citație și au îmbiat taxa obicinuită de 3 fl. ei n'au voit s'o extrădea decât numai pentru 6 fl. și 12 bani, așa că cei citați în timpul acest greu și scump de bani nu și-au putut scoate copii.

Nu s'au sfiit numiții cancelariști să vorbească și aceea, că *ei vor avea mare câștig din dijma întregului vidic valah*, căci ei fac conscripția pe sama fiscului regesc și întinzându-se acea conscripție pe lung timp, în acesta toată dijma le va aparține lor. La aceste și alte vorbe poporul prost într'atâta s'a răsvrătit, cașicând nici nu ne-ar fi supus, și fără rezervă au cutezat oamenii să declare că cu excepția contribuției reg. lor nu le mai pasă de nicio dispoziție de-a noastră, ceea ce au și dovedit, căci au nesocotit dispozițiile noastre privitoare la alodiaturi, la predarea armelor și repararea drumurilor și podurilor. Mai mult, ei au mers până acolo încât nu numai au atacat, bătut și aproape au omorât pe comisarii și slobodnicii noștri trimiși pentru diverse transgresiuni, ci un mocodean sclerat a cutezat să zică și aceea, că *dacă nu vor căpăta în mâinile lor pe birăul nostru Johann Klein, îl vor târî chiar și din casa sa și patul său și-l vor omorî*.

Având antecedentele aceste ca consecință răsturnarea întreagă a administrației noastre, nu putem executa din pricina aceasta ordinele guvernului, nici nu putem plăti interesele după datoriile

ce zac pe oraşul şi vidicul nostru, nici nu putem plăti salariile funcţionarilor fiind împiedecate venitele alodiale; iar aceştia necăpătându-şi lefurile vreau să renunţe la posturi, din ceea ce rezultă pentru oraş mare pagubă, iar pentru serviciul reg. mare piedecă şi decadentă.

Toate acestea le-am descoperit guvernului, mai în urmă în 2 Iunie, dar din pricina multelor afaceri poate acele n'au putut fi încă apreciate.

Deci rugăm pe dl conte consilier prezident şi pe comisie ca pe numiţii cancelarişti pentru faptele lor să-i pedepsească cum merită, iar pe oamenii noştri necunoscători cu mijloace mai severe să-i dispună la subordinaţie. Şi dacă aceasta nu s'ar putea astfel săvârşi, atunci să binevoiţi a interveni la guberniu, ca rămânând în curs jurisdicţia şi activitatea noastră, să putem satisface ordinelor guberniale fără nici o piedecă.

Bistriţa 6 August, 1757. Ai Dv. umili servi, birăul şi sfatul bistriţan.

*

În 11 August hotăreşte din nou magistratul că, conform datinii de până acum, aprobată şi de »comisia delegată pentru liniştirea (Besänftigung) districtului valah rebel«, oricare comisar orăşenesc trimis în acel district în comune în cari nu poate căpăta pâne, vin, oţet, legume, condimente etc. deci trebuie să se aprovizioneze în oraş, are să primească dela respectiva comună în locul întreţinerii, pentru fiecare mâncare câte 18 cr., deci pentru o zi 12 groşiţe. Aceasta e taxa zilnică chiar şi dacă într'o zi trece prin mai multe comune. Slobodnicul, trabantul etc. are să primească pe o zi 9 groşiţe, şi trebuie »să evite orice exces«.

În 17 August sunt expediaţi în districtul valah provizorul Peter Theil, pârcalabul Daniel Gütsch şi comisarii Martin Kreisel, Johann Schmidt, Johann Hammerödner, Samuil Weber şi Georg Werner ca, sprijiniţi de 7 husari din regimentul Károlyi, să încasseze dela săteni cotele de dobânzi pro 1756. Aceia însă raportează că în fiecare sat li s'a răspuns din partea Valahilor aşa: *Printr'un trimis expres din Salva şi Mocod* ni s'a poruncit să nu plătim nici cota de dobânzi, nici dijme, şi să nu facem nici fân pentru oraş, până când în chestia aceasta nu vom primi ordin direct dela guberniu, ori dela directorul nostru (directorul cauzelor fiscale), deoarece cu prilejul venirii recentei comisii guberniale districtualii au protestat împotriva acelor pretenţii nedrepte.

Se vede că magistratul căuta se afle motivul pentru care Românii noștri își legau nădejdi de persoana amintitului director fiscal, numindu-l chiar »directorul nostru«; deoarece într-o notă din 21 August aflăm însemnat raportul slobodnicului Vasile Vă-rărean din Rebrîșoara, cărui i-ar fi spus Ursul Onigoae din Nă-săud că »districtul valah i-a promis directorului 100 fl. și 100 pâlmași, dacă îi va sprijini pe vidicani în cearta lor cu magistratul«.

În 29 August magistratul din nou ordonă provizorului Theil și pârcălabului Daniel Gütsch să încasseze în grabă din satele românești taxele pentru pășunatul în munți, așa numitul »vamsug«.

O curioasă hotărîre ia magistratul în 1 Septemvrie, și adică: Acei locuitori ai districtului valah rebel cari nu voesc să plătească cota impusă lor din dobânzile ce are de plătit orașul după datoriile sale, *cu ocazia proximului iarmaroc să fie prinși și încarcerați*; și să nu fie lăsați liberi pîn'ce nu vor plăti. Tot așa să fie pedepsiți și ceice se vor purta în mod necuviincios și îndărătnic.

Comisarii Martin și Iohann Pfingstgräff trimiși în sate ca să conscrie pe ceice vor avea să plătească contribuție reg. în 1757/8 raportează în 8 Septemvrie că Salvanii s'au opus conscripției. În raport e descris incidentul așa: S'a adunat întreg satul și în numele tuturor declară Ilie Homei că ei nu admit să fie conscriși, apoi pleacă cu toții acasă. Chemați a doua oară, sătenii trimiseră pe Maței a Iacob cu acelaș răspuns. Când am încercat să-l prindem și legăm, m'a apucat pe mine, Iohann Pfingstgräff de piept cu vorbele: »F... te'n suflet Sasule, pe mine nu mă vei lega«, și deodată sări întreg satul, năvăli asupra noastră cu pari și furci și ne târî prin curte. Temându-ne viața am plecat spre Runc, însoțiți de husari și de slobodnici. În Runc deasemenea declarară sătenii că n'au nevoie de conscripția suspectă, pîn'ce nu va sosi poruncă direct dela guberniu. Numele instigatorilor de căpetenie (*der grössten Räuber*) din Salva sunt: Maței a Iacob, Ion Puica, Ion Tănase, Androne Iftinoaii, Nicoară Ștefănuț, și al celui mai mare hoț: Ion a Ignat.

La fel pătesc comisarii trimiși în celelalte sate. Așa Michael Werner și Michael Weisz în Telci și Hordou, dar maicuseamă în Năsăud unde se adună și protestează: Todor Crețul, Ion Hanț,

George Andron, Luca German, Macavei Chitul, Iacob Floroae, Vasile a Dănilă, Petre Ștefan și Todor Granci. Acest din urmă strigă și întreabă că ce-i mai trebuie orașului, *doar i-a supt destul pe oameni, de au rămas ca degetul.*

Nu se lasă conscriși sătenii din Rodna, Maieru; nu vreau să plătească nici »goștina« (impozit pe porci) nici alte impozite; apoi le merge rău în Rebrișoara comisarilor Daniel Gütsch și Peter Theil; cu un cuvânt toți comisarii se plâng că pretutindeni »pătesc rușine« și sătenii nici măcar căruțe nu vreau să le pună la dispoziție, așa că ei trebuie să plece pe jos dintr'un sat într'altul.

Se'nțelege că despre toate acestea magistratul raportează în mod tendențios și exagerat guvernului, invocând adeseori pe patronul Teleki. În 9 Septembrie îi scrie magistratul primarului Klein delegat la Sibiu, că despre districtul valah nu-i poate împărtăși nimic bine, neascultarea și împotrivirea sunt în creștere, se opun confruntărilor și în mod »tollkühn« chiar și plății contribuției regești. Doar se vor afla mijloace de-a înfrâna *aceasta plebe neliniștită*; deoarece nu se poate reproșa nimănui că nu cutează să meargă la ei și să-și pună capul în joc. Într'o scrisoare din 11 Septembrie primarul Klein îi informează din Sibiu pe Bistrițeni că acum chestia Valahilor districtuali a ajuns să fie desbătută la guvernium. Cancelarul Henter s'a exprimat aspru despre Bistrițeni. Cei patru Valahi aflători în Sibiu n'au dat față cu Klein, dar acesta a zărit cu ocazia unei înmormântări pe trei dintre aceia și i-a întrebat că de unde sunt. Au răspuns că sunt din Zagra; dar delegatul Decani i-a recunoscut că unul e din Năsăud, al doilea din Mocod și nici al treilea nu-i din Zagra. Așa »gottlos« sunt oamenii aceștia.

În 9 Sept. depune infanteristul Petru Tihărean (Cihărean) că fiind el în Năsăud chiar când comisia gubernială făcea investigația în Bistrița, a auzit cum sătenii năsăudeni ziceau: »Pentru ce nu vin domnii aceia la noi să ne asculte aci? Dar f... le'n suflet, *ei le ajută Sașilor și lucrează în potriva noastră.*»

Cum trata magistratul cu »Valahii săi« se poate vedea și din următorul caz: La denunțul contrașului Dănilă sunt citați în 10 Sept. la oraș pentru prevaricație de saramură (slatină) Petre Lupu, Chifor Istrate, Isip Ursu, Ion Filip din Vărarea și Alexa

Puiu din Zagra, și aceștia sunt forțați să aștepte acolo 8 zile pe denunțator, care nu se prezintă. În fine dimiși acasă, după câteva zile sunt din nou aduși la oraș, și iarăși degeaba, căci Dănilă nici de astă dată nu se prezintă. Ce abuz și câtă pierdere de vreme.

*

Încep iarăși să curgă din toate părțile pări și denunțuri împotriva »Valahilor someșeni pentru ținuta lor agresivă și primejdioasă«. Aceste îl determină pe guberniu să expedieze în 19 Sept. la adresa magistratului un ordin în care îi împărtășește că delege pe fibirăul comitatului Dobâca împreună cu un ajutor, iar orașul încă se delege doi deputați »mai plăcuți Valahilor«, cari toți împreună să-i someze pe aceștia să se abțină dela opunere etc. amenințându-i cu grele urmări. Iată ordinul original:

Sacrae Caes. etc. Nomine, Prudentes etc. Incrementum.

Kedvetlenül értette a Regium Gubernium közeleb érkezet bizonyos Relatioból, hogy kgytek Districtusában kiváltképpen pedig a Rodna völgyin lako Oláhoknak eddigis sok izben tapasztalt aususok 's engedetlenségek annyira harapozott volna, hogy már még az Ő Felsege Kgymes rendeléséből pro 1757/8 peragalandó Confrontatiot inpedialni akarják, a közekben ment és a dologhoz hozza fogott Confrontatorokat nemcsak illetlen szokkal illeték, hanem erőszakosan invadalták volna. Melyre nézve egyet értvén kigytek a Doboka Vármegyei Fő Biroval, kinek is ment már parantsolattya, hogy tudniük személye szerint maga mellé vevén még egy más Tisztett, az renitens Oláh Falukba comparállyon, kgymetek Gremiomából pedig ollyas személlyek deputatanak kik azon Oláhok előtt inkább kedvesebbek, kik együtt azon Oláh Falukba elmennyenek, az hollot is a Regium Gubernium nevével az egész falut convocáltattván, őket placidis moneálják és adhortállják, hogy minden oppositioktol supersedeállyanak, az eő Felsege rendeléséből véghez viendő Confrontatio ellen magokat ne opponálják, hanem submittállják, egedelmeskedjenek, a Gubernialis Commissio által hozzajok lett intéseknek és a subordinationak vinculumát semmiben is megvontani vagy szakasztani ne merészellyék; ha keményebb animadversionkat, sőt tovább vallo engedetlenségek által magokra háritando és bizonyoson elkövetkezendő Capitalis poenat is kívánnják magoktol el tavoztattni. Secus non fact. etc. Cibinii Die 19—7 .br. An. 1757. Baro de Sala, Gub., Br. Dav. Henter Cancell. Samuel de Bruckental Secr.

Tot în 19 Sept. primarul Klein le scrie din Sibiu, cu multă maliție și batjocură, ortacilor săi bistrițeni, că împreună cu consilierul gub. Mich. Hutter »*au pus ei bine la cale chestia valahă*«, apoi că deputații Valahilor nunumai că n'au isprăvit nimic, dar

acum sunt și încarcerăți. La această scisoare răspund în 24 Sept. senatorul Georg Gunesch și secretarul Rohrmann în numele magistratului, așa: Păcat că nu se găsesc încă și mai mulți Valahi împreună cu cei ce-și gusta acum soarta binemeritată »in dem stinkenden Cabinet«. Acum doar se va cuminti din pagubă plebea răsvrătită.

La scrisoarea de invitație și recomandatie din 28 Sept. a magistratului bistrițan fibirăul Ladislau Mara de Felső-Szállás-Pataka și plecă la Bistrița, însoțit de asesorul Sigismund Fodor; iar de aci împreună cu delegații orașului, în satele românești, spre a-și împlini misiunea. Despre isprăvile lor aflăm în scrisoarea din 3 Octomvrie a magistratului trimisă primarului Klein la Sibiu acestea: După ce a sosit Mara László la Bistrița, însoțit de delegații Samuel Keller și Daniel Gütsch, de comisarii confruntatori și de condeputatul Fodor Sigmund, a plecat în districtul valah ca să se convingă despre stările de acolo. După toate încercările Valahii au declarat cu dârzenie că cu excepția contribuțiilor regești nu mai prestează nimic altceva orașului. Mara a zis că acum s'a convins despre purtarea Valahilor și va vorbi despre aceasta și altora.

Raportul fibirăului Mara către guberniu este următorul:

Ordinul d. d. 19 Sept. trimis mie l-am primit în 28 Sept. în care împărtășiți că locuitorii valahi din Valea Rodnei perzistând în neascultare *s'au opus și confruntării* ordonate de Mai. Sa pro 1757/8, iar pe confruntatorii delegați la ei nu numai i-au întâmpinat cu vorbe necuviincioase ci i-au și atacat. Pentru liniștirea aceloră am luat cu mine pe un membru al județului, înțelegându-mă cu magistratul din Bistrița să numească și el imediat deputați cu cari împreună să ne prezentăm în satele Văiei Rodnei, apoi conform ordinului primit să-i convocăm pe locuitori și față'n față în mod eficace și cu frumosul să-i admonestăm și dojmănim ca să înceteze cu orice opunere și să nu împiedece confruntarea ordonată de Mai. Sa; ci să se supună aceleia și să asculte cu supunere avertismentele salutare ale comisiei guberniale, și să nu cuteze a strica și desface legătura subordinației, dacă doresc să înconjure măsuri și mai aspre și eventual, pentru neascultare repetită, *pe-deapsa capitală* care negreșit are să urmeze.

Deci primind ordinul, cu îndatorire omagială am lăsat la o parte orice alt lucru, am luat cu mine pe aseșorul județului Dobâca Fodor Zsigmond, și dupăce corespondând cu magistratul bistrițan de-acolo s'au numit ca deputați senatorul Samuel Keller

și părcălabul Daniel Gütsch, cu toții împreună am plecat în vidicul valah al Văiei Rodnei. Mai întâi am mers în comuna Salva unde de prima oară s'a întâmplat opoziția împotriva confrunătăiei. Cercetând aci pe locuitori în prezența atât a sătenilor cât și a confruntătorilor, a ieșit la lumină, că Valahii vidicani în cea mai mare parte s'au înțeles să nu admită confrunătăia, pretextând că s'au temut, ca nucumva magistratul bistrițan sub titlul confrunătăirii să-i silească să plătească suma de câte un pitac după fiecare fiorin rhenan, de prestat ca dobândă restantă după datorii. Din pricina neadmiterei confrunătăirii, procedând confruntătorii față cu ei cu asprime, *Valahii i-au atacat pe confruntători* cu vorbe necuviincioase și murdare, și dacă nu erau față la tumult soldații executori și nu i-ar fi amenințat, atunci lucrul putea să aibă eventual și urmări mai rele.

În consecință convocând noi acele sate ale vidicului valah, conform ordinelor părințești primite i-am admonestat cu frumosul dar și apăsător, și i-am dojenit în general și în special să înceteze cu opunerea și să observe subordinația. Arătându-le și pilde de roade amare ale altor opuneri de felul acesta, după multe alte vorbe și conversații, toți vidicanii valahi cu gând unit au declarat: că ei în niciun chip nu vor împiedeca confruntarea ordonată de M. Sa, cum nici n'au voit s'o împiedece, ci i-se supun (precum s'a și încheiat confrunătăia în prezența noastră cu ambele clase ale vidicului valah); apoi prestează contribuția regală cu toate puterile; nu se subtrag dela prestația de cvartire și alte servicii regești; dar pitacul impus de magistratul bistrițan după fiecare fiorin rhenan, de prestat ca dobândă, cu nici un chip nu-l dau; asemenea nu prestează nicidecum dijma în cereale apoi fiorinul ung. statorit pentru răscumpărarea alodiaturelor; în fine nici dijma în oi și albine. *Nu voesc să mai presteze nimic alta decât ce au auzit c'au prestat antecesorii lor*; deci nu urmează admonestările și dispozițiile salutare ale comisiei guberniale până ce nu vor fi ascultați și de Mai. Sa. Sunt gata să-și părăsească și moșiile, decât să se supună la acele prestații. Fiind în privința aceasta zadarnică (haszon-talan) orice explicație, — că adică și înaintea manipulației li-s'a impus în mod global (în uno corpore) suma de plătit ca dobânzi, — ei răspunseră că aceasta n'au știut-o și au plătit-o ca contribuție regală, dar acum nicidecum nu o plătesc. Nesocotind astfel orice dojană făcută cu vorbe frumoase, s'au opus cu toții în mod îndărătnic (contumaciter), deoarece înainte cu trei ani ei juraseră că nu vor întreprinde nimic unul fără altul și nu se vor părași unul pe altul în nici un chip. Aceste le raportează și mă recomand etc. umilit serv Ladislăus Mara, fibirăul comitatului Dobâca. Bistrița, 2 Octomvrie 1757.

În 4 Octomvrie se prezintă Vasile Mărcuș, Grigore Varvari, Grigore Hâruga, Grigore Popii și Oniga Varvari din Sângeorz și declară în fața inspectorului depertinenței, că ei voesc să se supună întru toate ordinelor magistratului, vreau să-i servească »unterthänig« precum au făcut-o și predecesorii lor, și că opunerea din partea celorlalți săteni s'a întâmplat împotriva voinții lor.

Magistratul îi scrie în 14 Oct. primarului Klein la Sibiu că în districtul valah merg tot rău lucrurile; oamenii nu ascultă de nimeni și nu respectă nicio poruncă, chiar dacă se publică de trei ori; cei citați nu se prezintă, așa că omul trebuie să se mânie foc, căci ei fac numai batjocură cu ordinele primite. Aproape nimeni nu mai îndrăznește să iasă la ei în district; iar sătenii nu prea apar în oraș, ori trimit de aceia cari n'au nici-o vină. Cu un cuvânt, persistă în neobrazarea (Unart) lor.

La repetițiile pări și denunțuri guberniul somează în 19 Oct. pe contele Paul Haller de Hallerstein, fișpanul comitatului Solnocul interior, că deoarece Valahii bistrițeni nicidecum nu se moderează și dimpotrivă — cum arată magistratul — sunt și mai cerbicoși; comitele imediat să ceară tabloul corifeilor valahi și pe aceștia oriunde îi va găsi, în Dej, Gherla ori Reteag, pe unde umblă ei încunjurând localitățile săsești bistrițene — să-i prindă și să-i închidă, iar despre rezultat să informeze guberniul. Tot atunci guberniul roagă pe comandantul general al trupelor ardelenene ca la avizul magistratului bistrițan să-i dea acestuia asistență militară. În consecință comandantul garnizoanei Bistrița și dă ordin soldaților săi în acest sens, adaugând că demersul acesta se face »in Schrankenbringung dieses boshafteu Volkes«.

La scrisoarea din 14 Oct. a magistratului, răutăciosul primar Klein răspunde în 19 Oct. din Sibiu acestea: Într'un memoriu înaintat guberniului i-am descris pe Valahii »antesignanosi« așa cum merită. *Se vede că vom mai avea mult de furcă cu ei pentru de a le înfrâna renitența.* Privitor l-a Valahii deținuți aci am propus să fie transportați într'o temniță și muiați bine. De arestul în care se găsesc nu se sinchiesc mult acești mișei destrăbălați (liederliche Kerls), deși răbda destulă foamă. Căpeteniile lor nu le aduc nimic, căci nu cutează să vină încoace pân'ce sunt și eu aici, deși aș dori să vină numai câțiva.

Despre amestecul abuziv ce și-l aroga magistratul în toate afacerile satelor românești poate servi ca cea mai bună dovadă faptul că el institua în fiecare an pe primarii comunali, aleși, în cele mai multe cazuri așa, ca să fie cele mai servile creaturi ale sale. Astfel și în anul acesta încă în 1 Octomvrie se hotărăște ca județii de instalat pentru anul 1758 să nu mai fie desemnați de către comisarii confruntatori, ci fiecare sat să candideze trei persoane, să le prezente la o zi fixată pentru toți magistratului, care apoi va alege și numi pe cei mai corespunzători. În modul acesta sunt numiți pentru 1758 următorii primari:

Mocod: Iacob Hontilă, Militei: Todor Fontul, Runc: Tănasă Boșotă, Zagra: Alexandru Dâmbu, Poieni: Chifor Roșca, Găureni: Costan Miron, Suplai: Grigore Popan, Bichigiu: Dănila Todoran, Telciu: Ion Scuturici, Hordou: Doroftei Sângeorzan, Salva: Ion a Tămaș, Năsăud: Nicolae Sandu, Rebrîșoara: Filip Goarță, Rebra mare: Dumitru a Ion, Vărarea: Ion Băieș, Feldru: Zaharie Sandu, Ilva: Todor Măciuca, Leș: Todor Moțu, Sângeorz: Grigore Vârvari, Maieru: Vasile Migovan, Rodna: Andreas Todt, Sântioana: Mihăilă Hunțului, Nușfalău: Tănase Botta. Dintre aceștia pe Filip Goarță din Rebrîșoara îl părăște un plăiaș să fie exceptat, deoarece odată când și acela fusese plăiaș l-a făcut scăpat peste munți pe un iobag al d-nei Fekete.

În 8 Noemvrie comisarul Samuel Weber, însoțit de patru soldați din garnizoană (regimentul Gyulai) este trimis în districtul valah pentru încassarea (Exigierung) impozitelor publice pro 1756, cu următoarele instrucții:

1. I-se înmânează comisarului tabelele din fiecare sat al districtului valah, din care se vede cât are de solvit fiecare conform proporției florenilor de contribuții, și ce a solvit până acu.
2. Să facă începutul în Zagra, să convoace tot satul și să întrebe pe săteni dacă au însemnată și încrestată pe răvașe cota dobânzilor de plătit pro 1756? Dacă nu, atunci județii numaidecât s'o facă conf. tabelelor.
3. Județul care se opune, și nu ia la răvaș impozitul, fără amânare să fie adus cu forța în oraș. La cas dacă se ascunde, să i-se ia vitele și să se mâne sub pază bună în oraș.
4. Să nu trimită comisarul pe nici unul din cei 4 soldați executori în diferite sate; ci să-i țină lângă șine, din sat în sat.
5. Să nu să miște dintr'un sat, până ce nu s'a plătit a 4-a sau a 3-a parte din contribuții, apoi să treacă în altul; în fine iarăși să înceapă în șir.
6. Să facă serios cunoscut în fiecare sat că impozitul intereselor nu e glumă, ci e hotărit (rezolviret) de Mai. Sa, iar execuția e ordonată de Ex. Sa guvernatorului; apoi e tot așa stabilit și pentru districtul săsesc și pentru oraș. Deci să nu se opună

așteptând coercitive, pedeapsă etc. ci să știe că în cas de opoziție se expun disgrației M. Sale, și totuși vor trebui în sfârșit să plătească. 7. Să li-se explice sătenilor că impozitul acesta a trebuit să se statorească din cauza datoriilor publice ale ambelor districte și ale orașului, datorii făcute în timpurile neliniștite trecute, pentru acoperirea contribuțiilor; și că impozitul acesta nu e nimic nou, căci și mai înainte se încasa împreună cu celelalte dări, acum însă trebuie încassat și plătit separat. 8. Să nu să comită excese, însă să se observe toată seriozitatea. 9. Comisarul pentru fiecare zi are în loc de intertenție, 6 groșițe pe cari are să le scoată judele din 1756; și din acele are să se provadă cu mâncare și beutură. Fiecărui executor i-se cuvine zilnic câte 1 groșiță pentru beutură, 2 fonți pâne și 1 font carne; cari sunt așa de încassat, ca să nu fie dublu plătite, adică din câte 2 sate din aceeași zi. 10. Comisarul va căuta să-i fie îngrijit calul în fiecare sat, iar pentru călătoria dintr'un loc într'altul, pentru executori se va îngriji sau de cai de călărit sau de căruță. 11. La plecarea din fiecare sat, comisarul să trimită în oraș o foiță (Zettel) pe care să raporteze: unde a fost, cât a adunat, și încotro merge? Să fixeze și ziua și ora când pleacă, ca să se știe totdeauna unde e de aflat? Și să nu se scoată deodată în același sat și contribuția și interesele. 12. Să se numere banii în prezența juzilor din 1756; oamenilor să li-se încreste pe răvaș; banii să fie pecetluiti; pe o țidulă să se însemne câți sunt, și să se pună la bani; și să se trimită sau prin amintitul județ în oraș în ziua următoare de târg, sau cu ocaziunea altor plăți (Lieferung). Numai să însemne comisarul în fiecare sat precis cine și cât dă, și să raporteze cu sirguință, cum procede întru toate.

Susnumitul comisar Weber deja în 10 Nov. întoarce din Runc și face un lung raport magistratului, care împreună cu comandantul garnizoanei, după o lungă consfătuire hotărăsc, ca comisarul împreună cu cei 4 soldați numaidecât să întoarcă la Runc, să se țină de instrucție și să nu se miște din Runc până ce satul nu va plăti a 4-a ori a 3-a parte a intereselor, ori până va primi alt ordin. Dacă oamenii se vor supune, e bine; dacă însă ba, comisarul împreună cu soldații să rămână în Runc, chiar și dacă nu pot încasa nimic, iar pentru siguranța proprie comisarul n'are să rămână niciodată singur, ci să țină soldații lângă sine. Soldaților li se spune că au să se ferească de excese netrebuincioase, dar au să urmeze strict ordinele primite și acum repetate de comandant. Comisarul să raporteze sirguincios despre cele ce se întâmplă

și dacă se încassează ceva bani, comisarul să-i sigileze, dar să nu îmmâneze banii judei, ca să se întâmple ca în Zagra; ci îndatăce are o sumă adunată, printr'un om demn de încredere s'o trimită în oraș și spre siguranță să trimită cu el și un soldat. Să caute să trimită banii, întrucât se poate, numai prin slobodnici, în oraș.

Amintisem și la alt loc că Bistrițenii întrețineau strânse legături și continuu corespondau cu persoane influente la guvernul din Sibiu și curtea din Viena, asaltându-le neîncetat cu informații tendențioase privitoare atât la Românii din Valea Rodnei cât și la cei din vidicul Bistriții. Unul dintre cei mai fervenți patroni și sprijinitori ai lor era consilierul aulic Wankel Seeberg, despre care a mai fost vorbă și care din 1756 stetea iarăși în Viena, în umbra curții. Acestui parvenit îi adresează în 12 Noemvrie din Sibiu primarul bistrițan Fr. Klein următoarea lungă scrisoare, în care, după ce îl informează despre întâmplările din vidic la sfârșit cu vaicăreli îi imploară sprijinul:

Când alaltăieri după lunga petrecere la dieta sfârșită s'a cetit catalogul și staturile țerii au fost demise, am primit din Bistrița știrea că câțiva Valahi din districtul valah de acolo, către sfârșitul lunei trecute Octomvrie, i-au luat unuia dintre ei *cu forța un cal bun* și i-au dat în schimb un cal rău, cu scopul ca cu calul cel bun să trimită pe oarecare dintre ei la Viena.

Valahii noștri, precum s'a întâmplat aceasta și aiurea printre Sași, au dovedit mare nemulțumire cu prilejul aplicării *nouălor economii alodiale introduse*. Cu ocazia manipulații s'a întâmplat că, ațâțați de anumiți oameni, n'au voit nici cu un chip să lase a fi conșcriși ca iobagi ai orășenilor bistrițeni (Publico), precum ei în realitate sunt. Astfel urmă o nemulțămire după alta și după toate s'a ajuns așa departe, că Ex. Sa prezidentul conte Bethlen plecă în persoană la Bistrița. Cu acel prilej Valahii ridicară plânsori contra acelor circumstanțe. Ex. Sa împacă cu buna aceste controverse. Dacă îmi aduc bine aminte, el le spuse că ei vor trebui să presteze munca alodială până atunci, când M. Sa va ordona în privința aceasta altminteri. Apoi dispune ca, cu îndatorirea plății taxei iobăgești, acei oameni să fie înșcriși în tabele ca *Valahi districtuail ori vidicani*. Astfel a fost mulcomită de astădată agitația (Lärmen) lor, cu care prilej ei aproape au omorit pe un vătășel orășenesc, și au stâlcit (zerschlagen) în mod crudel pe unii cari atunci nu s'au dedat la atentatele lor grețose.

După aceste pe sub mână au alergat în toate părțile să-și caute *patroni*, cari să-i sprijinească la plânsorile lor, până în fine cineva i-a și îndreptat la Directorul cauzelor fiscale, care, la expunerile lor, chiar înainte cu un an trimisese doi cancelariști fiscali în districtul valah. Acești indivizi săvârșiră cercetările ordonate așa, încât la plânsoarea magistratului bistrițan, chiar și guberniul a aflat motiv să fie nemulțumit cu activitatea lor. Pornind din principiul că ei fac cercetări contra magistratului, ei nu voră să admită oameni regii (Regios). În fine guvernul scrisse Directorului că în caz analog el are să ceară dela comite »regii« nepărtinitori. Într'aceea însă era prea târziu, căci cercetările în cea mai mare parte erau deja isprăvite. Spre sfârșitul acelor cercetări amintirii cancelariști totuși cerură dela orașul Bistrița delegarea unui »regiu« la interogator. În acel timp plebea valahă deveni atât de cerbicoasă, încât nicidecum nu voi să-și împlinească îndatoririle alodiale, nici să presteze interesele după datoriile generale; iar dijmele alodiale cuvenite orașului Bistrița pro 1756, sătenii și-le plasară în biserici, și pentru 1757 nici nu voră să se mai lase a fi dijmuiți.

Magistratul bistrițan înainte cu un an a încercat să dețină și încarcereze pe urzitorii acestei violențe și maliții neobișnuite, cari se aflau în satul Mocod. Spre scopul acesta trimise acolo pe un centumvir și comisar împreună cu un vătășel călare. Acela îi descoperi, lăsă să-i lege și era ieșit din sat, când pe el și pe soț îi urmăriră imediat mulți săteni valahi, împreună cu soțiile unora dintre cei prinși, îi ajunseră la o apă care trebuia trecută în drumul spre oraș, îi atacară vehement, tăiară legăturile prizonierilor liberându-i, iar pe comisar și pe vătășel într'atâta îi goniră (verfolget) cu bâte și pietri încât, precum ei afirmă, de sigur i-ar fi ucis, dacă nu s'ar fi salvat cu fuga, cu ajutorul cailor buni.

Guberniul a încercat toate pentru promovarea serviciului prea-înalt și pentru de a restabili, în favoarea orașenilor, liniște și ordine între acei oameni. Cu toateacestea la începutul actualei confruntări au împiedecat acțiunea aceasta, iar pe confruntatori i-au alungat în mod atât de rușinos, încât unii dintre ei erau în pericol de-a fi tocați în cap, iar alții au trebuit să se salveze pe jos în alt sat.

Dupăce guberniul a luat informații suficiente despre plânsorile nebazate ale revoltanților și despre purtarea lor inadmisibilă, în fine a lăsat să fie încarcerați aici (în Sibiu) doi dintre aceia, cari împreună cu încă alți trei veniseră la începutul dietei să-și continue plânsorile în fața înaltei instanțe. Ceilalți trei apucaseră să întoarcă acasă. Dup'acestea, cum mi s'a raportat din Bistrița, Valahii noștri s'ar purta ceva mai liniștit.

Pentru renitența lor arătată *împotriva confruntării*, la ordinul guvernului au fost admonestați de către o deputație din Dobâca, în prezența deputaților noștri bistrițeni, și încă atât de energic, încât ei n'au mai împiedecat confruntarea. Chestia lor esențială este, că nu vreau să fie iobagi. Nici nu le lipsesc unii patroni, cutoatecă cea mai mare parte dintre domnii cu cari am avut onoarea să vorbim despre chestia aceasta, părea că țin justificat dreptul publicului (orașului) bistrițan.

Eu din parte-mi cred că pentru întreaga națiune (săsască) ar avea mari consecvențe, dacă noi Bistrițenii având documentele privitoare la aceste drepturi, nu vom fi ocrotiți și sprijiniți. Orașul Bistrița nesmintit va decădea cu totul, dacă i-se va schimba constituția actuală. Așa dela începutul renitenței districtului valah aproape nu am putut plăti niciun salariu, și în urma tânguiriilor neîncetate ale sărmanilor salariați orașul se poate administra foarte greu și nu poate face nici un pas înainte. Eu însumi ca senator am la oraș pretenție de 900 fl. și ca funcționar n'am primit încă nici un ban. Mă consum cu totul, deci se poate gândi cum o duc alții.

După care, la caz dacă Valahii noștri și-au dus deja, ori își vor duce *plânsorile lor la curte*, Vă rog să recomandați orașul (publicul) nostru bistrițan să fie conservat și sprijinit pe lângă organizarea lui actuală. Dzeu Vă va răsplăti, iar Bistrițenii pururea vor ști mulțami și aprecia sprijinul dat în aceasta mare nevoie și caznă.

Din această scrisoare a birăului Klein se vede că rezistența înverșunată a Românilor le făcea Sașilor serioase griji pentru existența materială a orașului. Românii nu mai voiau să se lase extorcați, iar orașul lipsit de obișnuitele sale venituri abuzive, era pe cale să ajungă în situație precară. Mai mult, pe Sași îi cuprinsese frica de Românii vidicani, comisarii orașului cu greu mai îndrăzneau să intre prin satele românești, chiar și dacă erau însoțiți de soldați. O mulțime de ordine și scrisori din acel timp ne dovedesc că magistratul să temea să încredințeze, ca mai 'nainte, afaceri mai de seamă chiar și slujbașilor și altor indivizi valahi servili. Astfel în luna Noemvrie a acestui an dete ordinul ca transportul recruților la Oșorheiu să se facă exclusiv prin gardiști sași; iar de altădată având nevoie de oamel la serviciul de pază în oraș, magistratul ordonă în 15 Nov. judeului din lad să trimită sub »grea pedeapsă și pe cinstea lui« patru săteni sași, *dar nicidecum valahi* (vier starke und vernünftige sächsische Männer, bei Leibe aber nicht Wallachen).

Intr'o scrisoare din 16 Nov. magistratul e îngrijat că după Mocod și Năsăud acum se revoltă Rebrîșoara și e de temut că vor urma și celelalte sate; iar în 23 Nov. cere dela comisari rapoarte urgente despre purtarea districtualilor valahi, maicuseamă a locuitorilor din Runc. Tot în ziua de 23 Nov., întors din Sibiu, primarul Klein raportează despre toate ce s'au discutat acolo privitor la districtul valah rebel, precum și despre scrisorile în materia aceasta adresate de el guberniului, generalului comandant și consilierului Seeberg.

În 25 Nov. i-se expediază comisarului Weber, — care însoțit de 4 soldați colinda din 8 c. satele românești — următoarele instrucții suplimentare: 1. În scopul întezirii și promovării cauzei (besserem Nachdruck und Beförderung) se trimite și comisarul Georg Werner, care împreună cu Weber și cu executorii să stea tot la olaltă, să lucreze împreună și cu sânguință, observând strict instrucțiile date lui Weber. 2. Dacă vor încasa ceva bani, să-i numere în prezența judei, să noteze unde și câți sunt, și imediat să-i expedieze în oraș, cu un executor însoțit de vr'un sătean »modest«. 3. Comisarii să desfășure tot zelul; dacă însă într'un sat ori altul vor vedea că nici cu vorbe bune și nici cu avertizări severe nu pot isprăvi nimic, să le spună sătenilor »că să-și însemne bine cerbicia (Widerspenstigkeit) și să-și mulțamească de cele ce vor păți« (widerfahren). Nici comisarii și nici soldații să nu se expună primejdiei de moarte, dar să procedă cu seriozitate și cumpăt (Glimpf). Dacă într'un sat nu vor putea isprăvi nimic și vor observa vr'un pericol, atunci să probeze cu afacerea (Verrichtung) în alt sat, să continue conform instrucțiilor și să raporteze despre toate.

Între însemnările primarului aflăm în Noemvrie notate următoarele: Sătenii din Zagra se opun plății dobânzilor. Ce e drept s'au încasat 121 fl.; dar satul adunat i-a luat dela jude și i-a pus spre păstrare la un popă valah, declarând că nu-i va extrăda, până ce nu vor întoarce oamenii lor trimiși la Director (cărui cum zic Sașii, i-au dus piei de urs și răs) și în alte părți. Asemenea s'au opus și Runcanii. În 29 fiind zi de târg s'a dispus ca la fiecare poartă a orașului să stea câte un comisar și un haiduc și să dețină pe toți sătenii din satele cerbicoase. Mulți au fost aș-

tați, iar alții s'au ascuns prin oraș, și aceștia au fost căutați de haiduci până dimineața la orele 4, și deținuți în număr de 46. În 30 Nov. încă au fost prinși unii, așa că toți împreună au fost circa 200. A fost chemat la casa sfatului și comandantul, care a venit cu 2 ordine primite. Au fost avertizați oameni fel și formă să plătească îndată aci interesele și apoi liberați să înduplece și pe ceilalți acasă să-și împlinească datorițele. Astfel primindu-se 74 fl. 39 cr. unii au fost liberați, alții au lăsat să li-se însemne birul pe răvaș. Cei mai cerbicoși din Zagra însă au fost reținuți, 14 la număr, lăsați fiind numai alți 2 acasă să spună că ceilalți nu vor fi liberați până nu aduc sătenii pentru ei 121 fl.

În 3 Decemvrie raportează slobodnicul Dănilă Ciot din Mocod vestea importantă că înainte cu 14 zile a fost împreună cu Filimon, fiul lui Macavei a Florii, la târg în Baia mare. Cu această ocazie i-a povestit Filimon că tatăl său a cumpărat o piele de urs și una de râs spre a le duce ca prezent (Discretion) Directorului fiscal, ca acesta să le ajute vidicanilor în procesul lor contra orașului. Îndată ce va 'ntoarce dela Directorul, tatăl său *va pleca la Maramureș la Balya*, și de aci — provezut cu scrisori — împreună cu încă alți doi oameni *va pleca în chestia districtului valah la Viena la curte*.

Tot în 3 Dec. depune Chifor Drăgan din Zagra că fiind vorbă să se adune bani pentru de a libera pe cei arestați în Bistrița, sătenii au strigat: Pentru ce să mai mergem tot la Bistrița? Odată cu capul nu vom mai da alți bani. Apoi s'a iscat mare ceartă. Căpeteniile cari se opun magistratului sunt: Luca Zinvel, Oanca Lehaci, Todor Goț, Andrei Bumbul, Onul Mărgitanul și Grigore Cucu.

Magistratul citește în ședința din 7 Dec. procesul verbal redijat de către judecătoria depertinenței valahe privitor la purtarea locuitorilor din Zagra cari refuză să plătească dobânzile, precum și privitor la depoziția din 3 c. a lui Chifor Dragan. Spre acest scop este citat în fața magistratului și actualul jude Alexandru Dâmbul din Zagra, care depune la fel ca și în procesul verbal, spunând despre fostul județ din 1756 Luca Zimvel, că suma de 121 fl. Rh., interese adunate de comisarul Samuel Weber au rămas la el (Luca), iar când Dîmbul a voit să aducă acei bani în oraș,

nu i-s'a permis din partea satului, ci după cum se spune, banul ar fi păstrat la Popa Ursu. Judele Hontilă din Mocod spune, că Macavei din Mocod și un anumit Pascu Pintioaii din Zagra au mers până acum de două ori la Directorul cauzelor fiscale, întâi înainte de 21 Nov. și a doua oară în 5 c., tot în chestia districtului valah revoltat, și cu ațărările (Hetzereien) lor contra magistratului, cu cari vreau să continue și la instanțele înalte. Întrebat despre aceasta și judele din Zagra (Dâmbul), el se face că nu știe nimic de călătoria lui Pascu; mai apoi însă începe a mărturisi mai mult, că adevărat în rândul prim, însă nu acum, a avansat ceva bani deputaților. Întrebați subjudeții din Mocod și Mititei precum și crainicul prezent din Runc, că pentru ce nu prestează (vorlegten) satele interesele, răspund, că oamenii nu vreau să plătească, și subjudeții nu pot isprăvi cu ei nimic, oricât de bucuros ar vrea. Atunci sunt chemați (vorgelassen) în fața magistratului toți juzii satelor și li-se poruncește strictissim (eingeschärft) prestarea grabnică atât a contribuției cât și a intereselor. Toți fac promisiuni, afară de judele din Zagra. Precum se vede, acesta în adins nu adună banii, nu se prezintă la plata contribuției, și acum la cea din urmă zi de plată, fiind în restanță, n'a adus nici atât cât era dator să verse într'un singur rând din satul Zagra. Din aceste motive și în urmarea nesupunerei e deținut, cu admonestarea (Bedeutung) să poruncească acasă, ca sătenii să plătească contribuțiile și interesele în grabă, fără de nici o amânare, și să le aducă în oraș, căci până atunci el, judele Alex. Dâmbul, nu va fi liberat din arest. Tot cam pentru neascultare, și încă alte infracțiuni cum se zice în hotărîrea magistratului din acea ședință, este demis din serviciul de vameș în Rodna săteanul Petru Croitor, și în locul lui e numit Georgius Todt.

În 9 Dec. denunță plăieșii Ștefan Jugan și Vasile Pupăza din Telci că venind înainte cu 8 zile acasă împreună cu vameșul, au zis că fostul jude Ion a Popii cu familia sa, și Todor a Petri au adunat dela săteni bani și i-au trimis la Maramureș pentru purtarea procesului împotriva magistratului. Oamenii pretutindeni se întrunesc și vorbesc de chestia aceasta.

Din protocoalele magistratului de atunci aflăm că erau notate acum toate întâmplările din districtul românesc, chiar și în-

cidente fără nicio importanță, *spre a forma materie de acuze împotriva vidicanilor*. Aproape tot la 3—4 zile se expediau informații și pări diverselor autorități, se publicau porunci și amenințări prin satele districtului și se chemau la raport juzzii ori alți indivizi confidenți ai orașului.

Astfel în 18 Dec. îi scrie magistratul comisarului Pfingstgräff aflător în district că, precum sigur auziseră și vidicanii, au *fost arestați în Dej 19 valahi districtuali* dintre ceice disconsideră ordinea și se opun stăpânilor. Spre a-i admonesta »cu buna«, magistratul a dat ordin tuturor satelor ca pe Mercurea viitoare să vină la oraș din fiecare sat judele împreună cu 3—4 sătenii. Pfingstgräff să le publice că cei ce vor veni de bună voe, nu vor fi reținuți și arestați pentru renitență, iar pe cei ce nu vor voi să vină, magistratul îi va ști prinde pe altă cale și îi va aresta cum se cuvine; apoi o vor simți aceasta și cei arestați în Dej. Sătenii cari vor veni la oraș să aducă cu sine toate pușcile și pistoalele din sate, cu excepția celor ce le au plăieșii, căci altminteri sătenii încarcerati în Dej nu vor fi liberați.

În ziua de 21 Dec. fixată pentru înfățișare, în prezența primarului orașului, a inspectorului depertinenței, a notarilor magistratuali, a translatorului Kereső și a pârcălabilor se constată că la ordinul primit s'au înfățișat din satele districtului următorii:

Din Mocod: Iacob Hontilă jude, Marțian Hontilă, Petru Maroșan, Vasile Cincu și Petru Pampii; Mititei: Todor Fontu jude, Grigore a Popii și Ion Ursu; Runc: Costan a lui Filip Crainic; Zagra: Alexandru Dâmbu jude, Chifor Drăgan, Onul Mărgitanu și Moț Nica; Poieni: Roșca Cifor jude și Bunculeț George; Găureni: Costan a lui Folte jude; Suplai: Popan Grigore jude; Bichigiu: Dănilă Todoran jude, Popan Todor și Niculai a Dămian; Telciu: Ion Scuturici jude, Ursu Hondrar, Niculae Pupăză, Dumitru Homei, Vasile Bondane; Hordou: Doroftei Sângeorzan jude, Grigore a Koșbuc; Salva: Ion a lui Ignat jude, Crăciun a lui Găvriluț, Ion a lui Tănase, Ion Homei; Năsăud: Sandu Neculai jude, Costin Brincău, Maștei Olarul; Rebrisoara: Filip Goarță jude, Simion Cărcul, Groza Luchienii, Ignat a Popii; Rebra mare: Dumitru al Ion jude, Vasile Tokori; Văraea: Ion Băieș jude, Ion a lui Vasile Ani; Feldru: Sandu a Zaharie jude, Macavei Cionca, Todor Bogolin; Ilva: Todor Maciuca jude, Petru a Gavrilă, Cosma Gacii; Leș: Todor Moț jude, Simion Pravi, Ion Morar, Ion a lui Precup; Sângeorz: Grigore Varvari jude, Grigore Gacii, Grigore

Popii; Maieru: Vasile Mogovan jude, Larion Bizom, Ion a Scridoneni, Grigore Moroșan; Rodna: Andreas Todt Richter, Georgița Boldiș, Ursu Raț și Moldovan Grigoraș; Sântioana: Mihailă a Nuțului jude, Timar Mihai; Nușfalău: Bota Tănase jude, Ștefan Cosma.

Între multe altele discutate cu prilejul acelei întruniri, sătenii români s'au plâns de procedurile comisarilor, iar magistratul — simulând simț de dreptate — imediat ordonă funcționarilor Samuil Schankebank și Michael Hennrich să supravegheze pe comisari ca să nu comită excese în district și să se întrețină din diurna pe care o primesc. Mai mult, e citat comisarul Johann Pfingstgräff și i-se pune întrebarea: Dela cine a primit ordinul ca să pretindă dela Zăgreni și Mocodeni unt, ouă, găște, rațe etc., pe care sătenii să le aducă la oraș, pe seama superiorităților, de sărbători. Comisarul răspunde, și judele din Zagra confirmă, că acesta l-a determinat să procedă astfel, cu intenția să poată da prezente (gratificieren) unuia și altuia, de sărbătorile Crăciunului. Deci îndemnându-l la aceasta judele din Zagra, comisarul a insistat și în Mocod pentru acele prestații, dar n'a obținut nimic. După care comisarul primește dojana (Verweis) să nu mai încerce în viitor cu astfel de lucruri, căci își poate pierde slujba.

Nu se poate ști din care anume motive, probabil spre a încerca cu o altă tactică, în 29 Dec. magistratul adresează guberniului rugarea, că fiind nădejde de o întoarcere la ascultare din partea Valahilor, să fie liberați cei doi arestanți din Sibiu, precum și cei 14 din Dej, respectiv din Olpret. Totuși pentru viitor — dacă va fi necesar — roagă să fie îndrumate comitatele învecinate de a da ajutor orașului Bistrița.

1758

Petiția la bar. Kemeny — Deputația la Viena; canonicul Grigore Maior — Altă deputație la Viena — Comisiuni — Preoții din Mocod — Noi delegații — Judecătoriile sătești — Declarația din Mocod

Dacă spre sfârșitul anului expirat Sașii bistrițeni chiar ar fi avut ceva nădejde că Românii districtului ar începe să întoarcă la obediență, adică ar renunța la continuarea luptei și ar răbda să fie și mai departe spoliați de nemiloșii orașeni; acea nădejde

curând a fost spulberată prin două evenimente ivite în primele săptămâni ale acestui an: adică jalba adresată de Românii noștri baronului *Ladislau Kemény* de Gyerő Monostor, prezidentul curții de conturi, și *plecarea deputaților săteni din district la Viena* spre a se plânge în persoană la curte.

Din amintita jalbă trimisă prezidentului Kemény se poate vedea în ce mod mizerabil erau jăcmănite satele românești de către asupritorii lor, și numai un popor extrem de răbduriu a putut suporta timp de câțiva secoli o astfel de impilare.

Actul instructiv este adresat așa: Ad Illustrissimum Dominum Comitem Dominum Dominum Ladislaum Kemény Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Supremi Exactoratus Praezidem Dominum Gratosissimum, și are următorul conținut:

Noi locuitorii valahi din vidicul nobilei cetăți Bistrița cu supunere trebuie să aducem chiar la cunoștința Mării tale ce prestăm în fiecare an din toate în mod specific, ceea ce din vorbă'n vorbă scriem precum urmează:

1. Bani de fiecare fum, oricât de sărac ar fi: 3 fl. rhe-nani. 2. Oricare văduvă: 1 fl. 30 cruceri. 3. Pentru doi boi: 3 fl. 4. Pentru doi cai: 3 fl. 5. Pentru o vacă: 1 fl. 6. Pentru zece oi: 1 fl. 7. Pentru o căldare de fiert rachiu: 1 fl. 8. Pentru o moară de făină: 2 fl. 9. O piuă: 1 fl. 10. Un porc: 7 cr. 11. Un stup: 7½ cr. 12. O clae de grâu: 2 cr. 13. O clae ovăz: 1 cr. 14. O clae orz: 2 cr. 15. O clae hrișcă: 2 cr. 16. Un car păpușoi: 20 cr. 17. Pentru o clae de cânepă: 5 cr.

— Apoi în întreg vidicul dela fiecare stână, pârcălabul s'a îndatinat să tragă plată și taxe când sârmanii oameni își mână oile la munte, și anume pentru numărât din cele 24 sate precum urmează:

Dela o stână un miel și un caș, iar bani câte 30 cr. Afară de aceasta, toamna din fiecare sat ridică domnii ¹⁾ dijmă și anume după mărimea satului 20—40 berbeci pe cari îi împărțesc între sine; iar dacă nu le place vr'un berbec, iau bani în locul lui. Apoi din fiecare sat mai iau

¹⁾ Senatorii magistrali.

afară de aceasta ca prezent (discreție) de pe noi câte 4 berbeci. Trebuie să plătească în această contribuție și cel ce nu posedă chiar nimic.

3) Afară de aceasta când vin domnii să dijmuiască, din fiecare sat iau câte un berbec pentru bucătăria lor, iar dacă pielea vrem s'o ținem, ne ia pentru ia 30 cr. Tot cu acea ocazie fiecare din cele 23 sate e îndatorată să ucidă pentru bucătăria domnilor câte un porc bun de slănină și friptură, sau să plătească în bani: 2 fl. Tot atunci noi separat prestăm ori plătim unt, găini, ouă, beutură.

Din porci ne iau câte 6—7 și ca dijmă 3—4 din fiecare sat, mai adesea însă în loc de câte un porc ne iau câte 9 taleri (Maria, (măriasi).

După un stup, ori roiește ori ba, ne iau dijmă câte 2 $\frac{1}{2}$ cr., din zece stupi ne iau câte un stup.

6) Mai demult lucram fiecare pe sama orașului câte trei zile, când avea trebuință de noi; iar dacă era ceva stricat (la fortificații, șanțuri etc.) chiar și o săptămână. Acum însă mulți dintre noi în loc de o săptămână lucrează trei săptămâni, deoarece când merg muncitorii la oraș, domnii îi împărtășesc între sine și aceia, dupăcum e nevoie de femei ori bărbați, lucrează pe sama domnilor și nu a orașului.

Buțile cu var le căram pe care (din Rodna), de câte ori au nevoie, fără ca să ne plătească ceva. Pentru varnițe tăiem grătit lemnele și anume fiecare sat câte 20—30 stânjâni, iar la brutăria din Bistrița căram grătit câte 20—30 care, fiecare sat.

5) La târgul de toamnă al Bistriței pârcălabul trage de pe fiecare sat din vidic ca prezent câte doi berbeci; apoi tot ca dar fiecare sat are să presteze vara și iarna câte un car reglementar de fân și 24 mierțe de grâu.

Toamna când domnii sași repartizează contribuțiile și vin în sate, pentru osteneală de fiecare sat trag câte 2 taleri mărieși.

Toamna când fac răvașele de contribuții, domnii iau jurământ dela oameni privitor la numărul cu care li s'au înmulțit vitele, și la recolta avută în cereale. După trei

săptămâni apoi din nou vin și publică care cât are de contribuit. Apoi iarăși îl întreabă pe fiecare despre vite și recoltă, și dacă cineva uită și nu spune cum e scris și însemnat la ei, pentru vina aceasta îi măsoară 30 bastoane, sau îi iau 3 fl. Rh. Speriindu-se oamenii de pedeapsa aceasta, s'au învoit cu domnii așa că plătesc înainte, de fiecare sat 20 fl., ori dau un cal sau o piele de urs.

La Crăciun, Paști și Rusalii totdeauna trebuie să ducem la oraș în dar: unt, ouă și pești.

De pe oamenii cari sunt datori cu contribuții, perceptorii trag sau câte două polture¹⁾, sau zăloage, cari, dacă nu le răscumpără rămân acolo.

Luând în considerare toate aceste multe prestații și contribuții cari apasă întreg vidicul, să te înduri Măria Ta și să afli mod ca să se ridice de pe noi mizeria aceasta, altminteri ne pustiim. Pentru aceasta Dumnezeu să binecuvinteze pe Măria Ta, cărui până la moarte Vă rămânem gata de orice serviciu, ai Mării Tale, d-le conte, supuși servi: întreg vidicul valah al Bistriții.

Privitor la drumul lung și anevoios la Viena e de observat că Românii noștri de mult intenționau să meargă cu păsurile lor direct la curte, spre a se plânge în fața împărătesei Maria Terezia. Le era însă groază oamenilor simpli și neumblați în lume să pășească pe cărări întortochiate și pline de obstacole, fără povățuitori și îndrumători. Dar acum s'au găsit în sfârșit și între ei oameni rezoluți și îndrăzneți, ca *Macavei a Florii din Mocod* și mai ales — cum vom vedea — *Ștefan Cute din Feldru*, cari și-au trezit soții de suferințe din ezitare și toropeală, și le-au căutat și aflat — fie chiar cu bani ori cu alte mijloace — sprijinitori și protectori ca pe misteriosul preot reformat *Vásárhelyi Ballog din Nimigea ungurească* și pe avocatul *Mihail Balea de Ieud*¹⁾ din Sighetul Marmăției. Aceștia îi povățuiau pe Românii districtului năsăudean în toate chestiile grele juridice, le rediau rugărilor și protestele, cu un cuvânt le dedeau instrucțiunile necesare pentru de a se putea opune asupririi Bistrițenilor.

¹⁾ O poltură = 1/2 denar; un denar (groșiță) = 3 cruceri.

¹⁾ V. »Arh. som.« Nr. 8, pag. 133—135.

În cursul lunilor de iarnă Românii satelor din district adunară în secret banii necesari pentru cheltuelile împreunate cu trimiterea deputaților la Viena, iar pe la mijlocul lui Ianuarie îi aflăm pe aceștia la amintitul avocat Balea în Sighet, de unde instruiți și provăzuți cu toate scrisorile de lipsă, ei plecară la drum.

Iată pașaportul redijat și predat de către Balea acelor deputați:

Praesentium Exhibitores Pop Makavei, Pasku Pintye et Stephanus Kutylie ex Inclyto Principatu Transylvaniae, Districtu autem Bistritzensi, Nobis vicino oriundi, et Wienam Austriae certo in negatio praefato Districtui communi proficiscentes, tamquam ex Loco Dei Gratia salubri et ab omni pestiferae luis contagione immuni moventes Praesentibus passuantur, et ut eisdem ubique liber passus et repassus concedatur Sacrae Caesareo-Regiae Majestatis fidelibus competenti cum respectu recommandantur. Szigeth in Marmatiis Die 15 Ianuar 1758. — Michael Balya de Iood.

Sosiți în Viena sătenii noștri someșeni găsiră acolo întâmplător pe *canonicul Grigore Maior*, viitorul episcop unit, care venise în capitală în chestii personale. Acestui bun arhieru îi împărtășiră ei toate păsurile lor, iar canonicul mâhnit adânc de nedreptățile ce au de suferit conaționalii săi din Nordul Ardealului îi luă pe cei trei deputați sub scutul său și interveni la curte ca să fie admiși la audiență. Împărăteasa îi primi cu vorbe mângăietoare și-i asigură că va lăsa să se cerceteze doleanțele și grăvinele lor cuprinse în cele 31 puncte din jalba înmănată ei. După audiență canonicul — pentru mai mare siguranță — le viză pașaportul așa: »Visa Vienn den 23 April, Domherr P. Gregorius Mayr«; iar la despărțire le dăte să ducă acasă o scrisoare adresată preoților din district: »Honorabiles in Christo fratres ac patres nostri, tanquam filiis salutem et omnem felicitatem precamur« și semnată: »Viennae, die 1-ma apr. 1758. Fratrum Vestrorum ex animo servitor canonicus Gregorius Major«. Conținutul memorabilei scrisori¹⁾, tradus în românește, este următorul:

Suspinele și țipetele sărmanilor Someșeni au străbătut până la Viena, și s'a auzit că acum s'a ridicat cineva²⁾ cu

¹⁾ V. «Revista istorică» 1923. A. IX. Nr. 1—3 pag. 22—25.

²⁾ Magistratul săsesc din Bistrița.

brațul puternic nu numai să le ia moșiile posedate din moși-strămoși, ci să-i apese și cu alte procedee ilegale. Pentru îndeplinirea acestora au fost numiți chiar din mijlocul lor, așa zișii »birăi domnești« spre a-i duce la jugul servitului. Despre toate acestea Împărăteasa nu știe nimic, și nici nu vrea ca în țara ei să-și ridice cineva creasta spre ruina celuilalt; căci în fața ei toți sunt egali: cei mari și cei mici, bogații și săracii, cei tari și cei slabi. Deci oamenii — dacă se pot numi oameni — cari iau asupra-și astfel de slujbe, lucrează contra intențiilor Domnitoarei și merită pedeapsa cea mare: ca pământul să-i înghită de vii, întocmai ca și pe Izraeliții cari s'au ridicat împotriva propriei națiuni și împotriva lui Moise. Vai de ei nevrednicii, cari încearcă să-și înghită neamul și să sugă sudoarea săracilor și sângele vecinilor, cari sugrumă pe frați și-și sapă groapă sieși și propriilor copii! Nu sunt vrednici să fie înmormântați în pământul lui Dumnezeu și ca preoții să le facă slujbe pe la casele lor, ci merită ca să se numească: lepădături, și să li-se strige: anatema, să se nutrească cu hrana vitelor, dacă nu vor arunca dela sine numele: »birăi domnești«, de care nu s'au mai auzit între locuitorii de acolo. Se mai aude că birăii trag de pe oameni atâtea contribuții câte vreau, și nu le liberează chitanțe despre sumele percepute, ceea ce deasemenea se face împotriva intenției Împărătesei. Nu sunt datori sărmanii țărani să contribuie orbește pe sama nimănui, pân'ce nu li se va da chitanțe despre toate sumele plătite.

Privitor la jalba înmănată împărătesei e de observat că aceea a fost expediată dela curte în 13 Aprilie guberniului transilvan, iar de către acesta în 6 Mai magistratului bistrițan, spre a răspunde la acuzele Românilor și a face raport neîntârziat. Magistratul însă ceru în 6 Iulie amânare, pe titlu că cu ocazia marelui incediu care mistuise o considerabilă parte din oraș, documentele necesare au fost împrăștiate, și trebuiau mai întâi adunate și ordonate. În sfârșit în 18 Septemvrie fu expediat răspunsul la punctele de acuză, răspuns destul de șubred și slab argumentat.¹⁾

¹⁾ V. «Arh. som.» Nr. 6, pag. 31—57. și Nr. 12, pag. 224—229.

Dar să întoarcem la cele ce se petrec în acel timp în oraș și vidic. În primele zile ale anului *Arhidiaconul din Năsăud, împreună cu preoții și capelanii satelor*, adunați în sinod se adresează magistratului cu plânsoarea, că deși privilegiile preoților români din 1699 au fost confirmate la 1745, iar în 1746 comisia mixtă a declarat că preoții români uniți posed aceleași imunități drepturi și libertăți ca și ceilalți preoți ai religiilor recepte; și deși Maiestatea Sa a ordonat în 1754 să se dea preoților români pământuri pentru arătură și locuri de case, apoi să fie scutiți de dijme și alte impozite; totuși preoții din district sunt *expuși tuturor vexațiilor*, li se iau vitele și se vând, în continuu sunt interogați, atacați, alungați, ocărâți și împovărați cu tot felul de impozite. Deoarece toate acestea să întâmplă contrar intenției Mai. Sale, preoții cer să li se restituie tot ce li-s'a luat pe nedreptul și să înceteze tratamentul nedemn.

Pe o filă aflăm notate numele celor *14 săteni încarcerați* încă în anul trecut în Dej; adică: Costan Pop, Nicolae a Ionesi, Vartic Olar, Chifor Sichei, Vârtolomei Scridon și Mihail Ciocan din Mocod; Dumitru Sacotă, Ion Andrechi și Onul Todor din Mititei, Ursul Zegrian din Runc, Ion Hosta, Drăgan Ordace, Haiduc Pintilie și Todor Rus din Zagra.

Pe altă filă aflăm notate următoarele: Comisarul Andreas Gottschick se plânge că mergând la Salva să afle pe omul care a adunat bani la îndemnul (Anstiften) preoților, l-a descoperit pe incassator, l-a legat și a voit să-l trimită cu escortă de 4 săteni la oraș. Dar atunci *sprijiniți de satele dimprejur, Salvani au sărit toți*, l-au liberat pe cel legat și s'au aruncat asupra slobodnicului Petru Alexi, l-au bătut de moarte și l-au dus legat la protopopol din Năsăud. Acesta refuză să se amestece în chestie, și astfel l-au dus pe slobodnic îndărăt la Salva, zicându-i că vor aduce câte 10 săteni din Salva, Mititei, Zagra și Mocod, care să-i distrugă casa. Pentru un timp comisarul se depărtă de acolo, apoi iarăși întoarse și cită pe ceice bătuseră pe slobodnic, dar nu se prezintă nimeni. Dimpotrivă sătenii lasă să i-se spună »că *magistratul nu mai are să le poruncească*, ei au să asculte numai la porunca Mai. Sale și niciodată la a orașului». Iar popii adaugă că dacă magistratul vrea să ridice cârciume, s'o facă pe teritoriul său,

»nobiliar« (Edelboden), căci în satele românești ei n'au să sufere așa ceva. Tot atunci judele Vasile Isip din Năsăud a fost amenințat că-l vor alunga sătenii cu pietri din sat dacă nu va ținea cu popii și cu districtul valah; iar judele Mihai a Popii din Bichigiu raportează că socrul popii n'a voit să plătească impozit pe titlu că locuște împreună cu popa. La sosirea execuției militare de frică a plătit, dar ginerele său popa a declarat că nu mai intră în casa judeului și n'are să-i mai facă nici o funcție bisericească.

În 4 Ianuarie ordonă magistratul ca cele 30 butoaie de făină cerute de comisarul districtual Bethleni să fie transportate pe 15 care din districtul săsesc și 15 din cel valah. În 6 Ian. se hotărăște privitor la »vamsug«-ul (taxe pe oi) și alte impozite alodiale de încasat pro 1757 din districtul valah, că dacă Valahii vreau să plătească și de aici înainte, ca și până acum, toate impozitele alodiale, dijmele etc. atunci magistratul deastădată se mulțumește cu 726 fl. 82 $\frac{2}{3}$ cr.; dimpotrivă pretinde suma întreagă de 1.090 fl. 24 cr. În 10 Ianuarie i-se ordonă inspectorului depertinenței să avertizeze pe provizorii districtului valah, ca aceștia să noteze precis toate restanțele de dări, spre a se putea încheia socotelile alodiale.

În 11 Ian. raportează Chifor Drăgan din Zagra că în satul lor a fost o *adunare, în timp de noapte*, în casa lui Dumitru Zinvel, fiind față și Luca Zinvel și Oanca Lehaci. S'a discutat despre cheltuelile pe care le vor avea Macavei a Florii, care stă ascuns în sat, împreună cu Pascu Pintioaii și cu Ion Fram *în drumul la Maramureș, la Mihail Balea, și de aci la Viena*. În Zagra s'au adunat bani de către Precup Uli, Luca Zinvel și Costan Popoliga. Din adunare a fost trimis Bobol Andrei la Runc, ca și de acolo să încasseze bani. Cu banii adunați amintiții trei soli s'au dus la Balea, care le-a declarat oamenilor că el ca om bătrân, în timp rece, nu poate să-i însoțească la Viena. Văzând apoi banii aduși, Balea le zise să mai aducă 100 fl. și atunci le va da el pe alt om, care să-i însoțească pe drum. Fram a întors acasă, iar Macavei cu Pascu au rămas acolo. Ce s'a întâmplat mai departe, nu știe să spună. — Tot în 11 Ian. raportează magistratului slobodnicul Dănilă Ciot din Mocod că dupăcum i-a spus cumnatul său Gavrilă Tătar din Mititei, acolo a adunat Cășian Fetinca 8 fl. și i-a predat lui Macavei pentru călătoria sa la Viena.

În 22 Ian. îi scrie primarul Klein comitelui Paul Haller din Solnocul interior că izbucnind între robii valahi încarcerati în Dej boală, așa că unul dintre aceia să fi și murit, iar guberniul neînter-sându-se de chestia aceasta; pentru evitarea eventualelor neplăceri ar fi poate bine să se sloboadă acasă acei robi. Ce privește *călătoria lui Macavei la Viena*, a auzit că acela pribegeste încă tot prin Maramureș, căci n'are destui bani, iar Balea, după ce și-a încasat banii săi nu le mai are grija Valahilor protejați de el. Chiar și dacă Macavei va merge la Viena, *nu va isprăvi mult acolo*, deoarece el (Klein) s'a îngrijit de a scris înainte despre toate la Viena. În 26 Ian. răspunde Haller lui Klein că a lăsat pe robi să plece acasă.

În 25 Ian. Oniga Foșlui din Mocod, arestat pentru opunere față cu magistratul, cu consensul primarului e liberat, după ce promite solemn că pe viitor niciodată nu se va mai opune poruncilor magistratului și întru toate va dovedi datorită și cuvin-cioasă ascultare, și după ce pentru el chezășuesc: Ion Tănase și Ștefan a Ion din Salva, precum și socrul său Lupu Todor din Mocod. — Tot astfel în 1 Febr. este arestat Ordace Luntrașu din Mocod, asemenea pentru neascultare, apoi liberat cu chezășia ju-delui Iacob Hontilă și a săteanului Toma Ion din Mocod.

În 1 Februarie denunță crainicul Ion Creț din Telci, că un tânăr din satul lor fiind slugă la Balea în leud a văzut pe Macavei din Mocod cum a stat la stăpânul său patru zile și *a lucrat acolo la scrisori împreună cu încă alți patru procatori (avocați)*; apoi în alt loc a mai stat două zile, după care *a plecat pe jos la Viena*.

În 18 Febr. se constată că rebelului și fugarului Macavei din Mocod i-s'au sechestrat boii și s'au adus la fabrica de bere a orașului. Pentru ca să se cruțe nutrețul se hotărăște ca boii se fie licitați (auf den besten Pfennig zu verkaufen), iar inspectorul fabricii Paul Herberth să pună în păstrare la senatorul Georg Gunesch banii obținuți.

Tot din 18 Febr. e dată scrisoarea semnificativă expediată de subprimar și de senat (magistrat) primarului Klein la Sibiu, în care se zice: Orașul e prea sărac ca să mai poată da »discreții« (bacșișe), s'au epuizat toate fondurile cu destinația aceasta; iar

comunitatea (centumvirii) convocată s'a exprimat *împotriva bacșipurilor* pe motiv că »Valahii, pentru ale căror revoltă și acuze s'au dat bacșise la locurile competente, nu ridică acele acuze împotriva comunității ori a întregului magistrat, ci numai *împotriva unor magistrați și comisari*«. De aceea ar fi la loc ca magistratul să permită unei deputații a comunității să meargă în districtul valah și să caute motivele nemulțămirii sătenilor. Altfel și ordinele prenalte interzic oferirea de bacșise.

În 24 Febr. se publică prin sate că fiind contingentul de recruți complet, nu are să mai poarte frică nimeni că va fi forțat să între la serviciu militar; deci oamenii ascunși și fugiți să întoarcă pe la casele lor. Iar în 13 Martie se ordonă senatului Bedeus, care pleacă la Sibiu, să intervină la guberniu ca cu prilejul recrutărilor să se dea suficientă asistență militară, spre a se încunjura multe inconveniente, mai cuseamă când popii valahi încearcă să libereze dela serviciul militar câte 5—6 oameni, pretextând că le sunt slugi năimiți (gedungene). Peste tot, să fie avertizați cei mai mulți de o sută preoți valahi din districtul revoltant, că n'au facultatea să ocrotească o grămadă de haimanale pe titlul că le sunt servitori.

În 3 Aprilie raportează slobodnicul Todor Miholca faptul îngrijitor că câțiva Maramureșeni au adus în districtul valah niște scrisori, în urma căror Valahii nunumai refuză din nou plata vamsugului și a goștinei, ci fiecare sat e obligat să contribue câte 10 fl. și să-i trimită la Zagra spre a fi predați acelor Maramureșeni. La fel raportează și Daniel Gütsch cu adausul că Valahii vreau să silească pe »birăii domnești« (Herren Gräben) *să dea acele contribuții din banii orașului*. În urma acestor știri magistratul hotărăște ca corifeii (Rädelsführer) mișcării să fie iscodiți și prinși la proximal târg, iar birăii să nu îndrăznească de a da vr'un ban pentru amintitul scop, căci dimpotrivă vor avea să poarte și restitue paguba (Zubusse).

În 8 Aprilie primește magistratul știri dela vătășelul Ștefan Eichhorn și dela măcelarii Andreas și Michael Schuller din Rodna că o mulțime de tineri valahi se adună cu grămada (zusammen rottirten) prin păduri. Chiar atunci sosește și se și publică ordinul gubernial semnat de prezidentul guberniului episcop baron

Sigismund Anton Sztoika de Sala și Kricsfalva și de secretarul Samuil de Bruckenthal, în care sunt somați mulți, dar mai ales »gemeine Leute von dem wallachischen jungen Pöbel«, fugiți de frica miliției prin păduri și alte ascunzători, să întoarcă pe la casele lor, căci fie jeleri, fie iobagi, nu au să fie siliți să facă militărie. S'au auzit că aceia formează cete, neliniștesc satele, jăfuesc pe călători; deci să se afișeze pe ușile bisericilor, că ceice nu se vor coforma ordinului, se expun la grele pedepse, chiar și la pedeapsa capitală.

E de notat că tocmai în acele zile, adică în 18 Aprilie Bistrița a fost lovită de nenorocirea că *a ars o mare parte din oraș.*¹⁾ Imdată după aceea amenința o altă pacoste, adică *năvala Tătarilor și Turcilor*. În 9 Mai sosiră primele știri că păgânii se concentrează în Moldova spre a năvăli în Ardeal. Măgistratul imediat hotărî să trimită, ca și înainte cu șase ani, ca spioni pe plăieșii Dumitraș Bădian și Isip Morar, cari însă pretind ca de astă dată să li se acorde o remunerație mai bună pentru serviciul lor decât în rândul trecut, când li se promise 15 fl. și nu li s'au plătit decât numai 5 fl. Constatându-se că acei doi plăieși atunci nu și-au împlinit misiunea cum se cade, ci a trebuit să fie trimis pe urma lor spionul Lupu Leșan din Borgo-Rus, care a raportat toate cu credință; se hotărește că și de astădată să fie trimis acesta ca iscoadă, și totodată să fie întrebat în chestie și Sasul care chiar sosise din Moldova în Bărgău. Comitele Teleki care stetea la moșie în Posmuș, încă aștepta știri dela Bistrițeni ca să poată raporta imediat guvernului.

Judele Tănase Bota din Nușfalău denunță în 16 Mai că oamenii din satul lor au vândut pe ascuns dijma de cereale a orașului, iar banii obținuți i-au *predat lui Marcu pentru cheltuelile de călătorie la Sibiu în chestia procesului contra orașului*. Merța de cucuruz s'a vândut cu 12 cr.

În 7 Iunie contele Bethlen Paul scrie că *procesul cu Maramureșeni* pentru cetele de hotar în curând se va pune iarăși în curs și se va continua; să se facă pregătirile. Să se răspundă lui Bethlen că o rezolvare definitivă va fi greu de adus, mai ales că în ultimul rând cu ocazia comisiei, Maramureșeni au amenințat

¹⁾ V. »Arh. som.« Nr. 1 pag. 69.

pe deputați chiar cu moartea. De aceea fără asistență și protecție militară va fi imposibil de-a aduce o hotărâre în chestie. Apoi în 13 Iunie se hotărăște să li-se scrie Maramureșenilor, că în cauza certelor de hotar e imposibil ca deputații să se prezente, deoarece orașul nu e sigur în nici o oră, și se teme să nu-l lovească iarăși așa o nenorocire prin foc, ca și care a avut-o, mai ales că *națiunea valahă încă tot amenință cu el (foc)*; apoi orașul ars trebuie reclădit, deci deputații n'ar putea fi trimiși acum fără mare pagubă.

Comisarul Joh. Pfinstgräff raportează în 10 Iunie primarului că mergând ieri în 9 spre Salva a întâlnit pe *Macavei* din Mocod (întors din Viena) cu o întreagă ceată (Banda) din toate satele districtului, câte 7—8 bărbați cu pălăriile în mână. La întrebarea unde merge cu așa mulți oameni, răspunse că *are în mână o scrisoare pe care i-a dat-o Mai. Sa*, și care sună ca și cea primită de primarul orașului. Iar scrisoarea (Brief) trăbue s'o comunice (am Tag geben) întregului district, ca să nu creadă oamenii că *a umblat de geaba în Viena*. Cu acestea s'au depărtat. Întrebând comisarul azi, în 10, pe aceiași oameni, cari fuseseră »in consilio« în Năsăud, cu vorbe frumoase, că ce conține acea scrisoare, îi răspunseră scurt, că *nu mai sunt datori să plătească decât numai darea regească, și nimic mai mult*. Apoi având ei să meargă cu unelte la lucru în oraș, iarăș se opuseră și crainicul zise că pe judele care ar îndrăzni să le între în case, l-ar toca în cap, precum și el crainicul a căpătat bătaie.

În 13 Iunie hotărăște magistratul că fiind cerealele *scumpe* să se vândă cele adunate ca zăciuală, precum și orzul din fabrica de bere și și vitele de acolo. Din *vinul* zăciuelei să se dea crâșmăriții din Rodna cât îi trebuie pentru întreg anul, iar restul să fie distribuit și vândut publicului (orașenilor).

În aceiași zi județii districtului valah chemați înaintea magistratului sunt avertizați să *nu se lase seduși (anführen lassen) de țeranul valah Macavei din Mocod*, ci conf. ordinului preanalt să răfuească (erlegen) impozitele împreună cu interesele; deoarece ordinul preanalt așa sună, nu însă cum spune (angebe) în mod fals numitul Macavei, că Valahii n'ar avea să mai plătească nimic alta decât numai darea reg. Spre a se convinge exact despre

aceasta, județii pot trimite la oraș pe un popă, ori pe alt om care înțelege latinește, și atunci acelora li-se va arăta ordinul preanalt în original și li-se va citi, ca să se poată convinge cu ochii proprii că amintitul Macavei, în caz de refuz (Erweigerung), aruncă nația valahă într'o mare nenorocire.

Popii valahi Forgács din Bistrița să i-se dea un galbăn ca prezent (Discretion) dacă va putea descoperi, că cine a lăsat să circule prin districtul valah *scrisoare de excomunicare* »ratione prae-fatarum circumstantiarum«.

Dupăce multamintitul Macavei din Mocod și-a înaintat (angebracht) plânsorile nebasate și mincinoase contra publicului, la curte, îndată a întors acasă și numaidecât a lăsat să se convoace toate satele districtului »nostru« valah, pentru de-a inscena cu ele *o nouă rebeliune* (neue Aufwicklung). La acea întrunire, dupăcum s'a aflat, nu s'au prezentat următoarele 6 comune ale districtului valah: Rodna, Sângeorzul, Maieru, Bichigiu, Nușfalău și Sântioana.

Comisarul Bethleni cere în 16 Ian. să i-se permită să ducă un butoiuși de *apă minerală* (Sauer Brunne) din Rodna la Uifalău pe lângă taxa regulamentară. Să i-se îplinească dorința gratuit. Lui Bethleni are să i-se plătească o *datorie* de 117 fl. 07 cr. Se hotărăște că pân'ce districtul valah este foarte neliniștit și nu se plătesc interese, nici orașul nu-și poate achita datoriile. I-se răspunde mandatarului lui Bethleni, tricesimatorului Matei Szegedi, ca să se aștepte pân'ce se va îmblânzi »Valahul cerbicos« (widerspenstig).

Primarul raportează că la porunca lui *Macavei*, pe care confidenții săi naționali (National Vertraute) îl numesc »boier«, s'a împărțit zăciuiala de cereale păstrată (versorgte) în biserică, între Mocodeni, dar numai între aceia cari se țin de partida (Anhang) lui Macavei.

Azi 16 Iunie e ziua pe care s'a statorit *distribuirea munților*, precum s'a și notificat districtului; iar dupăce s'au prezentat numai sătenii din Găureni, Feldru, Maieru și Rodna, se amână afacerea pe ziua următoare. În 17 Iunie magistratul e nevoit să constate faptul trist că districtul valah *persistă (continuieret) în cerbicoșia sa*, căci pe lângă cei de ieri, mai apar dintre cei citați la oraș numai Ilvenii și Bichigenii cu cari se întreține (agieret) slobodnicul Dănilă Ciot din Mocod, vrând să aibă împreună cu ei parte de munte.

Se vede că districtul vrea să se facă independent și privitor la munții »aparținători orașului« pentru cari în fiecare an până acum s'a rugat. Cu toatecă unii se roagă să se schimbe repartisarea din anul trecut a munților, totuși se află de consult, că între circumstanțele neliniștite din prezent, să se mențină împărțirea din a. 1757 și să nu se dea ocașiune la urmări nenorocite. Astfel repartisarea munților, cu escepția unei mici schimbări, se face în următorul mod:

Mocodul: nimic, nici în 1757 n'a voit să aibă munți; Mititei: Petriș mică; Runc: Basaraba, Muncelul rios; Zagra: Branul, Stechoia, Arsul; Poieni: Arsul Nedii; Găureni: Izvorul Bichigiului; Suplai: Muncelul; Bichigiu: Cormaia; Telciu: Stăniga, Obriceasca, Petrișul mare; Hordou: Mesteacănul Bujde; Salva: Mihăiasa; Nășăud: Izvorul Lapti, Saca $\frac{1}{2}$; Răbrișoara: Gușetul, Bătrina, Craia $\frac{1}{2}$; Rebra mare: Craia $\frac{1}{2}$; Vărarea: Cernucul mare; Feldru: Negri-leasa, Corungiș; Ilva: Perșa $\frac{1}{2}$, Cucureasa $\frac{1}{2}$; Leș: Izvorul Oancului; Sângeorz: Budinul, Puntisa, Cișa $\frac{1}{2}$, Putredul; Maieru: Suhardul maierenes, Lopatna, Gajele, Ineuț $\frac{1}{2}$, Galaț, Saca $\frac{1}{2}$; Rodna: Beneș, Curățal, Ineuț $\frac{1}{2}$, Izvorul oii, Făgețelul, Dealu Glodului, Ciungii; apoi satele săsești *Dumitra*: Bârlea; *Terpiu* împreună cu Salvanii: Mihăiasa; *Ghinda*, *Dorolea* și *Aldrof* împreună cu Sângeorzul: Putredul; *Iad*: Cișa $\frac{1}{2}$ pentru boi și cai, Lucăceasca pentru oi; *Crainimăt* împreună cu Telciu: Obriceasca; *Jelna* și *Budacul săs.*: Ineuț; (Ilva mare: Lala); *Pinticul* (dupăce Feldrihanii nu voiesc să-i aibă cu ei) cu *Iedenii*: Lucăceasca.

Mai departe se hotărește că taxa de 48 cr. încassată dela tot omul care mână vite la munte, să se plătească inspectorului plăieșilor, iar acei bani pe cari îi reclamă vameșul Szegedi, să nu fie predați nici unuia dintre comisari, ci ori primarului orașului ori inspectorului depertinenței și să rămână sub sechestru, până se va aplana chestia. Dacă s'ar întâmpla ca tricesimatorul (vameșul) să facă să i-se plătească lui taxa pentru vite, atunci contribuabilul va avea să plătească aceea sumă și publicului, deci de două ori.

Se mai hotărește să fie trimiși slobodnici în districtul valah, cari să constrângă (adigiren) pe Valahi să ducă pământ și lemne la fabrica de silitră.

Tot atunci Tănase Lörincz din Ilva mare se roagă să i-se vândă pentru totdeauna 2 fânețe: la Borkut și la Spini, cari dau

ambele un car bun de fân. Magistratul hotărăște ca inspectorul depertinenței Georg Gunesch sen. să meargă în persoană ori să trimită pe provizori ca să estimeze (in Augenschein nehmen) atât locurile cerute cât și celelalte pe cari publicul le posedă ca »ereditate« (Erbe) și pe toate să le arăndeze plusoferentului.

În 25 Iun. se plâng Sașii din Iad, că precum s'au îndătinat în alți ani a mâna vitele pe *muntele Valahilor Sângeorzeni*, așa au voit să facă și acum; însă țărani din Sângeorz le-au trimis veste să nu îndrăznească să-și mână vitele pe muntele lor, căci acolo sunt mulți valahi sângeorzeni; deci ledenii pot să ajungă acolo, dar să vadă apoi cum vor întoarce. Astfel ledenii stau pe loc cu vitele și se roagă de ajutor dela magistrat. Acesta după o »bună cumpănire« hotărăște, că deoarece întreaga națiune valahă în districtul »nostru« de un timp încoace se opune poruncilor stăpânilor, vor fi trimiși în districtul valah inspectorul depertinenței Georg Gunesch, Joh. Bressler și Peter Theil ca în toate satele să le explice Valahilor nesocotința (Missverständnis) și procedarea lor ilegală; iar pe aceia cari totuși se vor arăta cerbicoși, vor avea să-i noteze și despre aceasta să raporteze magistratului.

*

În ziua următoare, 26 Iunie, magistratul și hotărășta definitiv să expedieze pe Georg Gunesch, cel mai bătrân senator și totodată inspector al depertinenței, pe secretarul Johann Bressler și pe provizorul Peter Theil în districtul valah spre a-i dojeni pe săteni pentru ținuta lor ilegală și spre a abate pe popor (Pöbel) dela credința sa falsă (seinen irrigen Wahn zu benehmen), că cu excepția contribuții regești, n'ar mai avea să presteze nimic. Totodată magistratul scrie prefectului comitatului Dobâca să trimită doi asesori cari să se convingă »cu câtă chibzuire (behutsam) procede magistratul și cât de părintește tratează cu oamenii«.

Instrucțiunile date delegaților orașului sunt următoarele: 1. După sosirea într'un sat comisarii vor chema pe jude, pe bătrâni și pe toți sătenii și le vor expune cât de netemeinice sunt plânsorile mincinosului Macavei. 2. Se vor expune clar oamenilor drepturile (Gerechtsame) orașului asupra munților, și că aceștia nu aparțin hotarului satelor ci publicului (orașului). Știu doar toți bine cum străbunii și buncii lor pentru pășunile căpătate pe munți întotdeauna au plătit »vamsug«; deci nu s'a introdus nimic nou, ci

numai o metodă mai bună de-a încassa »vamsug«-ul, ca fiecare să contribuie conform averii sale și cei săraci să nu fie asupriți (praegravietet) de cei bogați, cari obișnuiesc să pășuneze gratuit vitele lor. 3. Să li-se spună că și districtul liber săsesc trebuie să presteze orașului muncă și totfelul de produse ca lemne de clădit și alte materiale, nevoit să facă adesea drumuri îndepărtate. Pentruce să nu fie datori să facă asemenea și locuitorii districtului valah; nu-și mai aduc aminte de »domnair« (muncă domnească, prestată domnilor) și alte lucruri ca transportul de lemne și var, ceea ce mai de mult împlineau fără murmur. 4. Ce privește contribuția intereselor (Interessen Umschlag), aceea și până acum au plătit-o (abgeführt) totdeauna, precum și alte prestații (Erfordernisse); numai cât interesele se încassau global cu celelalte dări. Acum însă la expresa poruncă preanaltă a M. Sale, ele trebuie să se repartizeze și încasseze deosebit, deci nici acesta nu e nou lucru. Și dacă interesele iarăși s'ar încasa împreună cu contribuția reg., atunci contribuția de azi ar crește cu atât mai mult; deci tot una este. 5. Să li-se reamintească Valahilor avertismentele comisiei guverniale care anul trecut a fost aci, și al altor oficanți comitatensi trimiși la ei de guberniu, cu un cuvânt toate admonestările (Warnungen) părintești de până acum; și să li-se imprimeze cât să poate de apăsător îndatoririle legale, îndrumându-i (anzuhalten) la ascultarea ce o dătesc. 6. Cu zeciuiala stă ca și cu »vamsug«-ul, căci în locul zeciuielei obișnuite ei mai de mult se îndătinău a furniza un anumit cvant de bucate; și cum își pot gândi, că în întreg Ardealul numai ei singuri să fie liberi de-a plăti dijmă. 7. Cu deosebire să li-se facă evidente Valahilor minciunile lui Macavei, și cum acest om îi poartă de nas, și cum el n'a adus cu sine din Viena altă decât un memoriu înaintat de el plin de neadevăruri și de pretinse gravamine contra procedurii nouă pe care o cere preanaltul serviciu, și la care memoriu se va răspunde cu date veritabile. 8. Să fie deci avertizat districtul, ca să nu se resoale (aufzulehnen) contra superiorilor săi (Obrigkeit), cari îl dirigu de capul lor, ci conform prescripțiilor instanțelor mai înalte; și să întoarcă între marginile supunerii de mai'nainte; căci instigatorii lor le vor face mari speze, și tuturor instanțelor supărări, ceea ce totuși în fine lor nu le va ajuta nimic; iar M. Sa și guberniul vor ști să înfrâneze și să aducă la ascultarea datorită plebea tumultuoasă, și încă probabil cu grea pedeapsă pentru revolta cerbicoasă (hartnäckig). Deci districtul mai bine să-și imprime (zum Ziel setzen) admonestarea părintească ce din belșug înc'odată i-se adresează, și să nu se lase nebunit și sedus spre peirea sa (Verderben) de către Macavei și alți instigatori. 9. Comisiunea în fiecare sat, după expunerile clare, va întreba pe fiecare locuitor singuratic, unul după altul, dacă vrea să dovedească

obediența anterioară (vorige Parition) și ascultarea poruncilor ce le va primi; și dacă își va împlini îndatoririle ori nu? Vor fi de notat numele. Dacă nu va păși nici unul din grup (Haufen) pentru a se declara, va fi semn că întreg satul revoltează, deci comisia nu va mai zăbovi în acel sat.

De altminterlea comisiunea va proceda cu prudență și zel conform circumstărilor aflate, și va dispune cele necesare.

La cererea Bistrițenilor prefectul Teleki trimise din comitatul său pe asesorul Székely Gábor și pe nemeșul Fogarassi Istvan, cari sosind în 29 Iunie în district, conform ordinului primit asistară ca martori la încercările de pacificare ale delegaților sași și-și înaintară raportul¹⁾ cu data: Mocod, 30 Iunie 1758, care raport însă nu este identic întru toate cu cel al delegaților bistrițeni.

Raportul comisarilor sași numiți de magistrat era următorul:

În 27 Iunie 1758 în Ilva, la propunerile făcute conform instrucției, primiră prin Vasile a Ioanei, care purta vorba, răspunsul, că toți *au jurat să țină cu Macavei* și să aștepte ce va trimite Dumnezeu. Asemenea răspund și Leșenii adunați în Ilva. După amiazi în Sângeorz sătenii răspunsă, că nu știu ce a înaintat Macavei la curte, dar privitor la dijme, la impozitul de 7 cr. și la taxele pe pășuni, sunt una cu ei și se simt nedreptățiți. Nu vor presta nimic, pânăce nu prestează și cei din cercul de jos. Gură mai mare fac Oniga Budeșanul și Nic. Titieni.

În 28 a. m. în Maieru li-se zice comisarilor că sătenii ca și predecesorii, au fost totdeauna ascultători publicului până acum când li-s'au impus dijme, impozit de 7 cr. și taxe pe oi, *pe cari strămoșii nu le-au prestat*. Nu pot exista așa; s'au unit deci cu satele cercului de jos și până la terminarea procesului nu vor presta nimic.

În 29 în Rodna, unde Sașii și Ungurii s'au rugat să fie ascultați separat, aceștia declară, că din vechime au ajuns sub stăpânirea (Botmässigkeit) magistratului bistrițan și nu vreau să se sustragă nici în viitor — Valahii să facă ce vor voi — numai magistratul să-i ia în apărare. Vin apoi Valahii și declară că au primit dela preoți următoarea poruncă: Toți sătenii de religie valahă cari se vor sustrage dela revolta împotriva magistratului și nu vor ținea laolaltă, *să fie afuriși și excluși din comunitate*. Ei nu voiau să revolteze, și recunosc că magistratul a fost capul predecesorilor, și este și al lor, dar unindu-se cu oamenii din cercul de jos, nu pot să se supună ordinelor magistratului pânăce nu se va termina cauza lor, și nici nu vor presta mai mult decât satele din cercul de jos. Numai doi: Georgița a Boldiș și Nistor Gorgon

¹⁾ V. »Arh. Som.« Nr. 12 p. 231—234.

declara^{re} comisarilor înainte de plecare, că ei, ca și Sașii și Ungurii, să supun întru toate magistratului.

În 29 se întâlniră comisarii sași cu deputații comitatensi Székely Gabor și Fogarassi Istvan.

Feldrihanii declara^{re} ca celelalte sate.

În 30 în Rebrîșoara, unde erau citați și Rebrenii și Vărărenii — însă Rebrenii nu se prezintă — le denegară comisarilor chiar și iarba pentru cai. Răspunseră ca și celelalte comune, cu adaosul că dacă dela guberniu vor primi un răspuns nefavorabil, iarăși vor merge la regina, și dacă ea nu-i va ajuta, *se va mai afla doar și un alt rege care să-i stăpânească!*

În Năsăud primiră răspuns analog. În Salva, — unde fură citate și satele Hordou și Bichigi, însă nu se prezintă — primiră tot acel răspuns.

În Mocod, unde se adună și Runcanii, Zăgrenii, Mititenii și Telcienii — iar Poienenii, Găurenii și Suplaienii nu se prezintă — primiră răspuns ca în celelalte sate, ca și când ar vorbi dintr'o gură. Mărturisiră că memoriul lor *îl redijară aceiași cancelariști, cari au ținut cu ei înveștigă^{re} în 1756.*

Întreținere n'au primit în sate, decât în Ilva, Leș, Sângeorz și Maieru ceva iarba pentru cai.

*

Magistratul ține în 4 Iulie o ședință mai lungă în care se desbat diverse chestiuni și se aduc hotărîri, precum urmează:

Inspectorul depertinenței G. Gunesch, cum se știe, plecase în districtul valah ca să dojenească pe Valahii rebeli și să-i determine la ascultare cuviincioasă, și întoarse cu rezultatul că Valahii nu mai vreau să îplinească lucrările obișnuite pentru oraș și nu vreau să se supună mai mult ordinelor magistratului. În consecință primarul Joh. Fr. Klein propune ca — până la sosirea rezoluției guberniale și având orașul mare nevoie de muncitori la economia sa — în zile de târg săptămânal *acei Valahi cerbicoși să fie prinși și forțați* (einfangen und mit Gewalt anhalten) la munca îndatorată. Se hotărăște ca forțarea aceasta să se mai amână vr'o 8 zile pîn' se va vedea dacă după toate admonestările binevoitoare nu se vor lăsa cumva înduplecați Valahii să-și îplinească datorițele.

Măcelarul Andreas Schuller din Rodna raportează, că Maramureșenii și-au mînat vitele pe Munții »noștri« și adică pe Obârșia Răbrii care munte i-a fost avizat în toată regula lui, și

el și plătește arendă (Zins) pentru acela. Când slugii i-au mână vitele la munte, au aflat aci pe Maramureșeni cu multe vite de ale lor, și întrebându-i că ce fac »aci pe munții noștri, aceia au răspuns, că noi și cu Maramureșenii am fi acum una, deci și ei au tot atâta drept aci ca și noi«. — Hotărâre: Andreas Schuller după puțină să nizuiască să pună mâna pe jumătate din păzitorii vitelor Maramureșenilor și să-i aducă în oraș la arest, iar pe cealaltă jumătate cu vitele să caute să-i alunge, cu avertizarea, că acestia să aibă grijă de vitele lor, pentru cari nimeni nu garantează.

Simion Friehm din Iad se plânge, că Jedenii au voit să-și mână vitele pe muntele avizat lor, la Sângeorzul valah, și în parte le-au și mână. Acolo însă li s'a strigat din partea Valahilor sângeorzeni, să plece de acolo, căci ori vor alunga cu forța pe Iedeni de pe munții lor, ori le vor mână vitele în depărtări, încât nu le vor mai vedea. La fel se raportează și din alte câteva sate săsești. — Rezlov.: Din toate satele valahe, cari nu voiesc să lase pe Sași să-și mână vitele pe muntele avizat lor, să fie *prinși și încarcerați* aceia cari vor fi de față în oraș la târgul de acum de săptămână. Deoarece Baronul Huszár se află de prezent totmai în Rodna, și dupăce națiunea valahă de repețiitori și-a căutat refugiu și protecție la acest domn, se hotărăște ca expeditorul ungar Kereső să plece la Rodna cu toate scrisorile și ordinele în chestia valahă, să informeze pe Baronul Huszár despre toate, să-i explice procedarea (Verfahren) ilegală a Valahilor, și că în ce mod precaut și cruțător au fost tratați până acum. Cu Kereső să meargă la Rodna și secretarul judecătoresc Saal.

Secretarului gubernial v. Bruckental să i-se trimită ca prezent două piei de râs (Luchs), deoarece a intervenit (sich angenommen) totdeauna pentru public la guberniu, în mod binevoitor; și chiar acum orașul *are foarte mare nevoie de ajutorul și sprijinul lui* »spre a accelera (Beschleunigung) cauza orașului privitor la Valahii din districtul nostru, care dimpotrivă poate aduce mare desavantaj pentru noi«.

La cercetarea controverselor dintre popă și alți Valahi din Mocod să nu fie admiși popi.

Toate satele săsești, cari voiesc să-și mână vitele la munte,

iar Valahii nu le permit aceasta, să facă un tablou despre diferitele vite, ca să se poată calcula, cât pierde prin aceasta publicul.

Să se raporteze guvernului, că Valahii își mână vitele pe munții opriți ai Moldovenilor. Dacă cutezanța aceasta va avea urmări nefavorabile și neplăcute, atunci pentru lucrul acesta magistratul declină dela sine orice răspundere.

În 8 Iulie Valahii din Sângeorz și Telciu, cari cu ocazia târgului din Marța trecută *au fost arestați pentru cerbicoșia lor*, sunt citați înaintea magistratului și mai întâi întrebați de nume. Din Sângeorz sunt prezenți: Simion Tranca, Scridon Măciuca, Filip a Șteopului, Ion Pintileși, Lupul Șpaimoc, Gabor a lui Ștefan, Vasile a Sandi, Onișor a Berț, Andrei a Neamțului, Tănăsă a Soci, Andrei a Tomi, Ion a Preutesi, Grigore a lui Cesan, Eftim a lui Silvestru, George a Grozi, Vasile Flocii, Vasile Sofron, Flore a Nicoari; din Telciu: Ion Blidarul ori Bartol, Lupul Rusul, Todor Sandu și George a Dunchi. Se roagă toți să fie dimiși din arest căci vreau să se supună întru toate ordinelor magistratului, și vreau să lucreze ca și satele lor să facă asemenea. După depărtarea lor magistratul la început hotărăște să demită 3 din Sângeorz și 2 din Telci ca să se convingă dacă își vor ținea vorba, ceilalți însă deocamdată să fie ținuti mai departe în arest. Valahii iar sunt aduși în fața magistratului și auzind ei hotărârea acestuia, din nou se roagă toți se fie dimiși din arest, și la cas că nici ei nici satele lor nu se vor supune întru toate poruncilor magistratului, atunci să fie decapitați. Iarăși pleacă, și de astădată se hotărăște că între astfel de împrejurări să li-se satisfacă cererii, mai ales că se joară așa tare (so hart verschwören). Cu toate aceste să fie reținuți însă 3 Sângeorzeni: Gabor alui Ștefan, Andrei a Tomi și Ion a Preutesi și 2 Telcieni: Todor Sandu și George a Dunchi, dar nu în arest ci numai în oraș, până când se va convinge magistratul că Sângeorzenii lasă pe ledeni, iar Telcienii pe Sașii din Crainimăt — cum au promis — ca să-și mână în pace și fără piedecă vitele pe munții lor avisați; iar în Marța viitoare în 11 c. seara vor avea să se prezente în oraș din Sângeorz 10 coșași, iar din Telci 8 coșași. Din nou sunt chemați arestanții, cari promit sărbătorește, că nu numai în cazul ăsta, ci în oricare

alt cas vor presta magistratului toată ascultarea datorită; după ceea ce sunt dimiși din arest.

Sașii din Iad anunță în 10 Iulie că ei au voit să-și mâne vitele pe munții acordați, aceștia însă erau ocupați de Maramureșeni, cari n'au voit să-i sufere și pe Iedeni cu vitele lor acolo, dar s'au înțeles bine cu Valahii Sângeorzeni. Întrebând păstorii maramureșeni pe Iedeni: »Nu sunteți voi Sașii cari ați cerut să fie arestați Valahii sângeorzeni?« ei n'au răspuns nimic ci s'au depărtat cu vitele lor, și acum se roagă de sprijin. Rezolv.: Chestia trebuie bine cumpănită de magistrat, căci încercarea aceasta a Maramureșenilor poate servi ca mare prejudiciu publicului. Se hotărăște ca câțiva dintre păștorii maramureșeni aflați pe munții »noștri« să fie prinși de plăieșii de aci și aduși în oraș în arest; spre acest scop să și dă ordin plăieșilor, ca imediat să se prezinte în oraș ca să ia în primire ordinele. Se și prezintă în 13 c. următorii: Gălan Maxim, Ion Ciacău, Moldovan Dănilă din Năsăud, Droiman Mihai din Bichigiu, Onul Oanchi din Suplai, Varga Iacob din Poieni, Heres Ursul din Zagra, Demian Cosma din Runc, Lupul Băieș și Cosma Șarda din Rebrîșoara, Brîndușă Vasile și Capota Marian din Rebra mare, Ion Popițan și Logîn a lui Arsinte din Vărarea. După asigurarea că-și vor face datoria, se roagă de un cvartal al salariului fixat. Li-se lichidează pro Mai, Iunie și Iulie avans fiecăruia câte 3 fl. Rh. în total 42 fl. Rh. și ei pleacă după primirea poruncilor.

Tot în 10 Iulie se prezintă *doi popi valahi din Rebrîșoara* cu rugarea să li-se dea în arendă *muntele »nostru« Lușca Cârști*. Deoarece ei îmbie însă numai 7 fl. ung. ca arendă, și nimic mai mult, iar acolo anual se pot face circa 50 care de fân, popii sunt respinși cu cerea lor (mit ihrem unvernünftigen Begehren).

Translatorul Kereső pleacă la Rodna în chestia unui proces între Nistor Gorgău și Vasile Pomahaci pentru un loc. Multă vorbă încoace și încolo. Se amintește și faptul, că Gorgău fugise în Moldova, a petrecut lung timp acolo și nimeni n'a garantat că el va întoarce vrodată de acolo; iar contractul lui Pomahaci alias »Allrach« privitor la locul din chestie nu e corect și acesta n'a fost licitat în regulă, deci proprietatea e dubie. Se vede că Gorgău a cumpărat locul dela Pomahaci cu 16 fl. u. Acesta trebuie să-l

dea înapoi, iar spesele procesuale le plătesc: o parte Gorgău, iar 2 părți Pomahaci. Se împacă.

Guberniul trimite în 13 Iulie magistratului pentru investigație și opinie rugarea *popii Pascu din Salva* privitoare la o moară rămasă încă dela străbunicul popii, dela popa Lucaci, care avuse patru fii: George, Nicoară, Isac și Petru. Moara erezită și și cum-părată o pretind acum doi streini: Lupa Hente și Petru Ion.

*

Urmează iarăș un incident în Mocod. Slobodnicul Dănilă Ciot — despre care a mai fost vorbă — lucrase într-o zi de sărbătoare, și din cauza aceasta preoții și judele satului, ca pedeapsă, trimiseră pe Ion Cășian să-i sechestreze boii. Slobodnicul se plânse despre aceasta magistratului și fiind el »persoană grată«, primarul orașului imediat dete ordinul să fie adus acel Casian la oraș și să fie încarcerat. Atunci Mocodenii adresa primarului Bistriții o scrisoare,¹⁾ — redijată probabil de popa reformat din Nimigea — în care fără de-a aminti faptul că Ciot a lucrat în zi de sărbătoare, roagă pe primar că acel Casian nevinovat să fie liberat din închisoare, doarece lui Ciot i-s'au sechestrat boii din motivul că el încă din timpul când a fost județ rămăsese dator satului cu 23 fl. 60 cr. Deci n'ar fi permis ca cineva să fie arestat și chinuit pentru o astfel de bagatelă (apróság).

Este însă interesantă corespondența dintre primarul orașului și *popii din Mocod*, în această chestie. Iată transcrierea textului original al acelor scrisori:

Sănătate și viață fericite poftesc cinstiți preoților din Mocod, Fiind betak (beteag) măriasa Domnul de vidic (inspectorul vidicului) i-au ponosluit Dănilă lotul (Ciotul) slobodnicul precum să hie luat patru boi a lui ier Domnie voastre pentru cea să hi el ier ceva lucrat la casa lui fiind sărbătoare Dumnilor voastre. Dela alții am preceput că anume la Zagra și întru alte locuri a vidicului să hie lucrat mulți oameni în ziua de ier. Io așa știu că tot vidicul românesc a Bistriții una ține lege, și dacă nu s'au globit alții pentru lucru de ier, nu poate fi altminterle fără că s'au făcut năpaste lui Dănila numai din pisma a cuiva. Alte ciude mi despre lucru aiesta aceea că n'am pămănit până acum să se iee dela om sărac patru boi pântru o grășală cau aiesta. Socotind aieste mă roc Domnilor voastre să dați cu bine boi a Dănilii

¹⁾ V. »Arh. Som.» Nr. 12, p. 229—30.

acasă și să cercați cu traba bune ce au grășit, și dă să va afla că au grășit adevărat cu bună sama om sili pă lotul să se împace cu Domnelor voastre, cum s'au împăcat și alți pântru greșelele cum spune c'au fost greșala aieste. De nu s'a tocmi lucru cum i obli șierul (fierul) la vidicul al nost, mulțămască lor pismași ce hasnă or ave din pismă cari fac lotului cu multe greșale ale grele și către alții. Rmâind a Dumnilor vostre voitor de bine Ioannes Fridericus Klein de Strausenburg județul maire dela Bistrițe. Scris-am la Bistriță în patrusprezece ziao de lună de Iulie ai anului 1758.

Kessian luon von Macod ist den 14 Iuli so lange eingesperrt worden bis die Macoder dem Danilă Schotul seine Ochsen zurueckgeben werden.

Răspunsul preoților:

În știre facem Mării Sale birăul Bistriții pântru Ciotu, noi popii din Mocodu că amu avutu srăbatoare, elu au cărat, și am mânat în tri rânduri fătu și djudele, pângari, și iel au zis că nu-i poroncește popii și djudele și satu; apoi s'au dus popii și satu și a luat boii pintu ce n'ascultă de popă și de legi și de sat; dară de sar mânie Dumnezeu să ne bată țarina, cu ce oru pălăti, că Ciotoe au zis că să ~~ca~~ în gura popiloru și-n gura săteniloru, și Ciotu au zis că să ~~ca~~ în cărțile Cărăesi (Crăiesii); dară să știe că la înălțata Cărăiască înștiințăm supași hrisuta amin.

Altminteri vom vedea îndată cum e prezentat de către magistrat incidentul — Ciot guberniului.

*

Despre toate cele întâmplate în lunile precedente magistratul ține să informeze autoritățile și persoanele influente din Sibiu. Spre acest scop delegă pe senatorul Decani care în 17 Iulie, înainte de plecare, ia în primire următoarele ordine și îndrumări:

Instrucția pentru senatorul Georg Decani trimis cu hotărîrea magistratului la Sibiu în chestia insolențelor și renitenței ce se manifestă tot mai des între Valahii districtului valah de aci.

Îndată după sosire, delegatul are să isprăvească acestea: Tuturor, dar mai ales consilierilor și secretarului gubernial Samuel de Bruckenthal, are să le raporteze amănunțit, din zi în zi tot mai multele insolente ale Valahilor, și despre faptul că cu toate admonestările părintești și avertismentele dese ei se opun tuturor ordinelor și dispozițiilor magistratului.

Resping și tratează în așa chip pe comisarii trimiși atât pentru încassarea contribuțiilor, cât și pentru consemnarea pagubelor cauzate de grindină și apă, consemnare făcută spre binele renitenților, încât acei comisari nu sunt siguri de viață și în consecință nici *nu se încumătă și nici nu voiesc să mai meargă în districtul valah.*

În niciun chip nu mai vreau să care lemnul trebuitor în brutăria provianturii, precum nici pământul și lemnul necesar la fierberea silitrei, și astfel cu premeditată răutate, în tot chipul și pe toate căile împiedecă serviciul domnesc.

La instigația lor, Maramureșenii au bătut de moarte, în munții orașului, pe păstorii din Aldrof și Ghinda, și în așa mod au închis și strâmtorat într'un unghier stava de cai a Ghindenilor, încât aproape n'au apă; deci sârmanii Sași sunt nevoiți să părăsească (weichen) cu vitele lor munții repartizați lor de către magistrați și *folosiți de ei »a hominum memoria«*; fără ca între circumstanțele de față să fie în stare magistratul să apere drepturile orașului.

Cu prilejul când, nu de mult, inspectorul depertinenției Georg Gunesch se afla în districtul valah, *Rebrișorenii* au rostit următoarele vorbe scelerate (gottlos) care s'au omis în raportul lui Székely Gábor, dar s'au introdus în procesul verbal: *»Dacă ei Valahii n'ar putea obține ajutor în Viena, atunci vor afla ei la altă regină¹⁾ ajutor și sprijin.*

Afară de aceste infracțiuni ale Valahilor, delegatul va prezenta scrisoarea predicatorului orășenesc de aci privitor la cazul ce i-s'a întâmplat; asemenea va împărtăși »în extenso« și incidentul slobodnicului Dănilă Ciot din Mocod, adică:

Dupăcum însuși Dănilă Ciot spune, el de frica apei a intenționat să-și mute casa sa din Mocod, din locul unde odinioară a fost clădită, la alt loc mai depărtat de apă. Pentru executarea acelei intenții în 13 c. s'au imbiat la lucru diferiți Mocodenii. Fiind însă zi de sărbătoare, Ciot s'a încunoștințat mai întâi la unul dintre popii lor, dacă o poate el face aceasta fără de-a fi învinovățit. Popa, fiindu-i prieten, i-a dat permisiunea. Atunci el luă măsuri să mute casa cu ajutorul alor săi și al celorlalți oameni gata de sprijin. Dar abia s'a apucat de lucru când autorul tuturor agitațiilor Macavei a Popii merse la ceilalți popi și-i înduplecă ca ei în numele întregului sat nunumai să-i interzică lucrul, ci să-i ia și 4 boi, dintre cari doi fură duși la birău, iar doi au fost mânați la Zagra la juratul Popa, cu toatecă cum spune Ciot la prima avertizare el a încetat cu lucrul. Partida contrară însă neagă și afirmă că Ciot de trei ori a fost în zadar avertizat. Mânați fiind boii la Zagra, acolo s'a aflat că Zăgrenii au lucrat în acea zi, și

¹⁾ Probabil se referă la împărăteasa Elisabeta a Rusiei.

ei mult s'au mirat, pentruce din această pricină popii din Mocod i-au luat lui Dănilă Ciot boii. Totuși boii rămaseră în Zagra. Ce-i drept, la o scrisoare a primarului orășenesc adresată în această chestie juratului Popa din Zagra, acesta a lăsat să fie imediat extrădați boii, dar ceilalți doi boi aflători în Mocod scleratul corifeu Macavei a Popii nici într'un chip nu vrea să-i libereze până ce Dănilă Ciot nu va răfui un rest de datorie de 23 fl. 60 b., pe care satul îl pretinde dela el încă din timpul când înainte cu câțiva ani Ciot era birău. Pentru această datorie s'au făcut diferite cercetări, dar totdeauna s'a constatat că în sarcina amintitului Ciot nu zace nici un ban; deci procedeul răutăcios a lui Macavei nu pare să aibă alt scop decât să ajungă pe această cale la bani pentru executarea planurilor sale pernicioase, sau să-și bată joc cu premeditare de jurisdicția publicului (orășenilor) de aci; mai ales că acel corifeu Macavei a Popii, dupăce-i mănaseră boii lui Ciot la judele, îi zise aceluia: *»Poți merge acum la Sași, să-ți tânguiești năcazul, ca să te ajute«*.

Cu acest prilej poate fi comunicată în Sibiu și scrisoarea îndărătnică (trotzig) adresată din Mocod primarului orășenesc.

După aceste informații date cu toate detaliurile, atât consilierilor cât și lui Samuel Brnckenthal, delegatul nu va pregeta să laude efectul salutar pe care l-a pricinuit ordinul gubernial adresat toamna trecută fișpanului județului Solnocul interior, conform căruia Valahii cerbicoși au fost prinși și arestați în Dej, așa că în consecință în întreg districtul valah a început să se resimtă o liniște bunișoară și favorabilă. Aceasta ar urma din nou dacă corifeul tuturor relelor, Macavei a Popii împreună cu câțiva aliați și partizani ai săi ar putea fi întemnițați. Deci nici un alt mijloc n'ar fi mai bun și mai sigur pentru promovarea serviciului înalt domnesc, pentru nimicirea complotului extrem de periculos pentru publicul (orășenii) de aci, în sfârșit pentru restabilirea liniștei și conservarea privilegiilor față cu districtul valah, decât acela ca dupăce în prezent în aceste ținuturi nu se află miliție suficientă, guvernul să se milostivească să dea ordin fișpanilor județelor Dobâca și Solnocul interior, precum și nobililor aflători în apropiere, ca d. e. contelui Bethlen etc. să ne stea în ajutor ca *să poată fi prinși capul complotului Macavei a Popii împreună cu încă câțiva tovarăși criminali ai săi*. Cu acest mijloc se poate cu siguranță spera să i-se pună capăt în scurt timp întregii agitații și renitențe.

Pentru promovarea și ajungerea acestui scop salutar, ca și în toamna trecută, va fi foarte necesar sprijinul consilierilor și al lui Samuil Bruckenthal. Deci delegatul îi va ruga cu toată supunerea și va așterne apoi neamănat scrisoarea adresată guvernului.

La cas dacă cineva ar obiecta că o astfel de cerere s'ar

împotrivi sensului decretului reg., atunci delegatul să răspundă că nu se împotrivește și că apelul publicului de aci niciodată nu va servi spre răul celor ce au apelat la curte. Totodată magistratul de aci nutrește speranța că nu i-se va lua în nume de rău, dacă el roagă să se încerce prin mijloace potrivite ca să se împiedice inconvenientele și urmările grave care ar rezulta din renitența și răsvrătirea supușilor aflători sub jurisdicția sa. Maicu-seamă deoarece situația este așa de periculoasă, încât e de temut, că la caz de amânare a ajutorului din partea guvernului pentru salvarea onoarei orașului cu desăvârșire călcate în picioare de către supușii săi valahi, și pentru mântuirea privilegiilor orașenești, constrâns de împrejurări, magistratul va trebui să cuteze de-a întreprinde ceva cu dela sine putere, pentru care eventual ar trebui să poarte și consecințele. Bistrița 17 Iulie 1758. Judele și senatul orașului regesc liber Bistrița.

Pe actul care conține aceste instrucțiuni, senatorul Decani scrie la sfârșit cu mâna proprie următoarea observație: Acest ordin mi-s'a dat de către magistratul bistrițan spre executare, și eu l-am dus la sfârșit satisfăcător, în Sibiu, în cursul luni August 1758.

Pentru ca Decani să aibă în Sibiu la îndemână toate mijloacele necesare, magistratul îi predete documente privitoare la chestiile de expus și pe deasupra niște bani, apoi iarăși câteva îndrumări și sfaturi însemnate pe o filă în următorul șir:

1. Memoriul lui Macavei a Popii din Mocod contra magistratului, și hotărârea înaltă împreună cu ordinul gub.
2. Scrisoarea canonicului Grigorie Maior adresată din Viena preoțimii din district, la îndemnul lui Macavei.
3. Suma de 200 fl. care cu ordonanțarea semnată de consistorul reformat să fie înmănată în Ghernesig, Oșorhei ori Sibiu contelui consilier gub. Teleki László pe lângă chitanță.
4. Dacă se vor cere încă alte scrisori, să spună Decani că pricinile neexpedierii acelor la timp au fost focul cel mare, boala secretarului Rohrmann și renitența valahă.
5. Replica orașului în chestia valahă și procesul verbal a lui Székely Gábor.
6. Instrucții intime pentru unii binevoitori și partizani în cauza noastră la guberniu.
7. Distribuția munților în 1641, 1750 și 1757.
8. În sfârșit deputatul să spună accentuat pretutindeni că publicul de aici între împrejurările actuale se află »auf den Nächsten Grad seines gänzlichen Verfalles«, și dacă nu i-se dă ajutor, atunci îl amenință cel mai mare pericol. Au părăsit slujba toți vătășeii și vor face la fel și ceilalți salariați.

Un anume Grigore Constantin din Maieru primește în 21 Iul. o citație să se prezinte deodată cu Lazar Sucoae în oraș din cauza unei încaerări. Acela răspunde judeului că n'are ce să caute în fața judecătoriei orașului, ci va merge la Năsăud unde vin *câțiva domni din Maramureș spre a ținea »scaun« (judecată)*; dacă cineva are a face cu el, să vină acolo.

În 25 Iul. primarul Klein scrie din Sibiu magistratului că aflând el despre numirea contelui Kemény László ca guvernator, imediat a alergat la Öllyes (Uliaș) spre a-l felicita și a-l informa în diverse chestii, maicuseamă în cea valahă. Excel. Sa a zis »*că insolența Valahilor a ajuns la culme* și pretinde ca neamănat să se statueze un exemplu«. Mai scrie apoi Klein că ar trebui cerută intervenția secretarului gub. Bruckenthal spre scopul de a fi somați prefecții din Solnoc și Dobâca să prindă și întemnițeze pe corifeii valahi.

Într'un act din 27 Iul. se vorbește mult despre certele de hotar cu Maramureșenii, și e trimisă din Bistrița o deputație ca să caute contact cu prefectul maramureșian și cu generalul Barkotzi spre a informa și pe aceștia despre turburările și agitațiile din districtul năsăudean.

Guberniul îi scrie în 28 Iul. magistratului că deși cele 23 comune valahe persistă în cerbicia lor și ar fi indicate măsuri mai drastice față cu ele, totuș cu respect la *dorința Mai. Sale ca să nu se aplice forță față cu Valahii suplicanți*; așa magistratul să încerce înc'odată cu liniștirea și domolirea districtului și să nu dețină pe Macavei. Apoi să-și adune documentele și să răspundă la acuzele înaintate de Valahi la curte.

Ordinul gubernial în original era următorul:

Sacrae Caes. Nomine! Prudentes etc. Incrementum!

Kgyntek informatiojából értyük, hogy a Districtussokbeli 23 oláh falusi Lakosok a Mgtushoz tartozó Subordinatíot még be nem akarnák venni, hanem mindenkben engedettlenséggel viseltetnének, Ambár a RGubernium ezen dologban kívánná a Subordination, mely nélkül az administratio meg nem álhat, ha szép szerével nem lehetne, keményebb és kedvetlen modokkal is helyre hozni, mindazonáltal Flsges Asszonyunk Kglmtekkal is közlött kglmes Rescriptumában parancsoltatván, hogy erőszak az instans Olahokon ne tétessék, arra való nézve jobbnak találta a RGubernium hogy ezen itten accludált parentalís levelünk által le csendesíthésiket és a subordinatióra való visszátéríttethésüket még egyszer mukába venni, mint sem hogy Makave el fogatta-

tását parantsolni, és az alatt a dologrol a Fsges Udvartis in antecessum informálni. Ezt pedig cselekszi a RGubum nem tsak az említett Kglmes Rescriptusra nézve, melynek tenora külömben is e szerént nem magyaráztathatik, hanem hogy az alatt kglmetek is az Oláhságnak panaszairol maga genuina és specifica Informatiojokat el készíthessék és a Gubmnak ő Felségéhez való felküldése véget béküldhessék. Mert ámbár engedgyen is a RGubum az kgtectől hozott ratioknak, mindazonáltal szükséges sött committaltatik is, hogy minél hamarább azon elhányodot írásokat össze keressék és az parantsolt informatiot elkészítvén be küldjék, hogy a RGubum is vévén, azt ő Fsgének fel küldhesse. Továbbá értjük kgytek itten ben lévő Deputatussától, hogy Klein Daniel Plájssok Inspectorának tettetett, melyetis approbalunk, tsak már őis maga kötelességét teljesítse sfolytossa. Cibinij 28 Iulij 1758. Emericus C. de Bethlen Praes.; Samuel de Bruckenthal, secret.

La acest ordin era anexată o scrisoare de avertizare către Românii districtuali, în care guberniul îi somează *să nu asculte de un țaran prost ca Macavei*, care îi ațită de geaba, ci să dea ascultare magistratului și să presteze ce acesta cere. Dacă magistratul va pretinde ceva ilegal, Românii se pot plânga și li se va face dreptate. Altminteri se pot aștepta la grea pedeapsă din partea Maiestății Sale.

Aceasta scrisoare muștrătoare în limba maghiară sună așa:

Copia Patentium in 23-bis Pagis Dstrictu Bisztriciensi existentibus et commorantibus Valachis expeditarum d. d. Cibinij 28 Iulij 1758. P. T. kedvetlen érti a Reg. Gubum a Beszterczei Mgtus Informatiojából hogy ti mind az ő Felsége Kgmes Rezolutioit mind pedig a Gubernium sok rendbeli ordinatioit meg vetvén köztetek levő egy közönséges paraszt embernek úgy mint Mackodon commoralo Makavé nevezetű Oláhnak szavát fogadgyátok, és annak ingerléseinek engedvén magatokat a fellyebb irt Mgtushoz mindenkben nagy engedetienséggel viselitek. Minthogy pedig a Mgtusnak parantsolattya vagyon, hogy töltek semmit egyebet ne kívánnyon, semmivel ne terhellyen hanem tsak a mivel tartoztok, és véghez vinni kötelességekbe áll; és úgy is reménylők hogy az említett Mgtus magát az ő Flségtől néki engedett authoritássához tartván azon kívül, nem lépik; hanem kívánnya azt töltek praestaltatni, a mivel igazság szerint a Cuanumon kívül is tartoztok; Annak okáért mág egyszer per praesentes autoritate Nostra Gubli serio monealtattok, hogy a fellyebb említett Makavé hitegető szavainak halgatoi ne legyetek, haszon-talan biztatásának ne hídgyetek, hanem halgassatok a Mgtól és a Subordinatiot még tartván a mivel tartoztak praestallyátok és vigyétek véghez; mert külömben tudjátok meg, hogy ő Felsége kemény animadversioja minden bizonyal réátok el fog következni; hogyha pedig a Mgtus is reménységünk ellen fog az ordinationál fellyebb tüteket terhelni kívánni, szabad lészen a királyi Gubhoz folyamodni és Tünektes igazság tétetik.

Este semnificativă scrisoarea din 8 August adresată de secretarul Bruckenthal magistratului, în care acela își exprimă nădejdea că la intervenția sa Valahii în scurt timp vor fi întorși la ascultare (Nach meinem wenigen Eingehen habe ich mich bemühet die Sache der Wallachen so einzuleiten, dasz ich in weniger Zeit ihre Rückkehr zum Gehorsam hoffe).

Pentru de a satisface poruncii guberniului, magistratul în 14 August iarăși expediază pe senatorii Georg Gunesch și Decani, precum și pe secretarul Ioh. Bressler în satele districtului valah, spre a încerca din nou cu tratative, dojene și amenințări și a-le publica sătenilor ordinul gubernial privitor la »neascultarea lor răutăcioasă«. Tot în scopul acesta și spre a asista la acțiunea acelei delegații orășenești, la cererea magistratului bistrițan fibi-răul Ladislau Mara delegă din comitatul Dobâca pe funcționarii *Erdély György* și Orban László. În locul acestui din urmă pleacă în comisie *Nemes Péter*.

În legătură cu aceste delegații mai e de amintit că în 25 Aug. guberniul somând din nou pe magistrat să răspundă în fine la plânsorile Valahilor duse la curte, îi ordonă *să trateze pe Valahii vidicani cu moderație* și să nu-i împovăreze cu lucruri neîndatinate mai înainte, prin ceeace îi irită și mai mult. Iată acel ordin:

Sacrae etc. Nomine! Prudentes etc. Incrementum! Kgyemetek districtussabeli Oláhság, elsőben eő Flségének feladott és per consequens kgtekkel közlött panaszszira még eddig semmi válaszszat nem vévén a Fsges Udvar, annak admaturatioja ujjobban érkezett Kegylmes Rescriptumbanis urgeáltatik, arra való nézve per praesentes iterato et serio comittáltatik hogy említett válaszszát minél hamarább elkészítsék a Reg. Gubnak eő Felsgéhez valo felküldése véget submitállyák. Az alatt pedig szevere interdicáltatik hogy a Districtusokbeli Oláhsággal csendesesen bányanak és ami ez előtt szokásban nem volt, ollyas dologgal 's aggraviummal öket ne illesse, ne hogy jobbanis irritáltassanak; hanem inkább minden uton modon legjenek hogj szép szerivel lecsendesedgyenek, és csendességbe legjenek. Secus etc. Cibiniy 25 Mens. Aug. 1758. Ladislaus Com. Teleki, Interim. Praeses. B. David Henter, Cancellar. Samuel de Brukenenthal secr.

Cum afla de bine magistratul să se conformeze ordinelor guberniale, se poate vedea din hotărîrea adusă în ședința din 26 Aug. în care se zice: Să se incasseze în districtul valah contribuția la dobânzile ce are de plătit orașul, iar la caz de refuz »die Halstarrigen und Ungehorsamen zu deren Praestirung mit Arest

gezwungen werden sollen«. De altă parte pe Valahii din Sântioana, după ce ei răfuiesc impozitul de 1 fl. de cap, în 9 Septembrie îi dispenzează de plata dijmei după porci și de munca de prestat la economia orașului.

Delegații orașului trimiși în 14 Aug. în districtul românesc, convenind cu comisarii din Dobâca, își începură vizitele prin sate în Mocod unde erau prezenți și Mititenii. Conform raportului lor din 18 Septembrie, Valahii din aceste sate declarară că ei au ales deja 6 persoane, *cari au să plece la Sibiu la guberniu*, și până la întoarcerea aceloră nu vor presta decât »servitium regium«; și dacă rezolvarea din Sibiu nu le va fi pe plac *vor apela din nou la curte*. Publicului însă nu-i prestează nimic. Apoi puseră 2 groșițe pe masă strigând în gura mare: »Ve interzicem să mai mergeți și în alte sate în chestia aceasta«. În Zagra, unde se adunară și satele Poieni, Suplai, Găureni, după ce li-se ceti ordinul gub., răspunseră ca și Mocodenii și Mititenii, iar la întrebarea de ce nu plătesc »goștina«, prin gura lui Alexa Andrechi din Găureni răspunseră: că munții sunt ai lor și privilegiile despre aceasta le au în Maramureș. În 12 Sept. căpătară acelaș răspuns în Salva unde erau față și cei din Bichigiu, Telci, Hordo; dar aceștia se obligară se ducă lemne și pământ la »Saliter Siederei«. În 13 în Năsăud acelaș răspuns ca în Salva; s'au purtat cu »derben Worten« Todor Putilean și Vasile Matei. În Răbrișoara vorbiră foarte »frech« Lazar și Simion Mihalca; acelaș răspuns cu adausul că din vechime au avut conexiuni cu Maramureșenii. Tot așa răspunseră aci Rebrenii. În Feldru, unde fuseseră și Vărărenii chemați însă nu se prezentară, li-se ceti sătenilor ordinul; primiră tot acel răspuns. Ștefan Nimigean (*Cute*) zise că *advocatul lor în chestia aceasta e Balya Mihai din Maramureș*. Sosind Vărărenii mai târziu, acelaș răspuns. În 15 în Maieru, unde erau și Sângeorzenii, acelaș răspuns. În Rodna dela Valahi același răspuns; Maghiarii și Sașii însă se supun ordinelor magistratului. În 16 cei din Leș, chemați la Rodna, se prezentară în persoană judei și a lui Vasile a George Gălan și declarară că țin cu celelalte sate, ce vor presta aceste, vor presta și ei, căci așa au jurat. În 17 în Ilva tot așa: »Am jurat împreună, ținem ori ce va da Dumnezeu«.

Inspectorul depertinenței Georg Gunesch în 20 Sept. mai

face magistratului un raport separat în care spune acestea: A publicat ordinul gubernial în întreg districtul valah, că adică, »această nație« să asculte de magistrați și să plătească impozitele și dobânzile. Sătenii au fost ceva mai »politicoși« (höflich) decât mai înainte și au oferit și ceva hrană deputaților. Altfel însă persistă în cerbicia lor (halsstarrige meinung) și declarară că nu vor plăti decât numai contribuția regească, și dacă guvernul nu le satisface cererilor, din nou vor apela la curte; iar dacă nici aci nu vor afla sprijin, *atunci își vor căuta un alt stăpân.*

În 23 Sept. vine la Bistrița baronul Josika Imre și cere să-i plătească orașul dobânzile capitalului împrumutat mai de mult. I-se răspunde că din cauza districtului valah neascultător și revoltant orașul e silit să sisteze și să amână orice plată. Iar când baronul roagă să i-se dea în contul datoriei cel puțin 100 galbeni, magistratul îi acordă această sumă, dar numai după ce Josika promite că în curând va mai împrumuta orașului 20—30.000 fl. R. și *privitor la Valahii răsvrățiți va interveni în favoarea orașului* la prietenul său intim Exc. Sa cancelarul Gabriel Bethlen.

Tot în 23 Sept. hotărăște magistratul ca dintr'un sat valah să se rechiziționeze care pentru transportul vinului la crâșma din Rodna; apoi că la caz dacă Valahii din Nușfalău (Grossendorf) vor denega plata dijei, aceasta să fie scoasă cu forța.

În 5 Octomvrie se prezintă în fața magistratului cancelariștii comitatensi Belényesi Samuel și Szeki István cu plânsoare din partea contelui Adam Teleki că un anume Natu Chifor din Poieni, în anul în care a fost jude, a chinuit pe un iobag al contelui, iar când acei cancelariști au mers în sat să facă inchiziție, Chifor a fugit. În urmare magistratul ordonă crainicului Oniga Silvestru și săteanului Demian Cosma din Poieni să-și dea toată silința să prindă pe acel Chifor, căci altminteri vor plăti pedeapsă de 200 fl. mai ales că Chifor n'a dat socoată despre banii încasați de el ca jude. Atunci numiții cancelariști împărtășesc magistratului că Cosma ocărise pe magistrat zicând că »nu înțelege dreptul și judecă injust, ca și când n'ar avea suflet«. Dar magistratul își rezervă pe mai târziu pedepsirea lui Cosma, ca să nu-l împiedece la căutarea lui Chifor.

Urmează acum o hotărâre a Românilor districtuali, care era

să aibe grave consecvențe pentru Sașii orășeni. Locuitorii satelor răsvrătite, conduși de *Macavei a Florii din Mocod* dar maicuseamă de *Ștefan Cute Nimigeanul din Feldru* care de acum înainte începe să figureze tot mai mult ca *adevăratul șef și autor intelectual al mișcării pornite împotriva Sașilor asupritori* luară decizia să nu se mai supună forurilor judecătorești bistrițene, ci să-și aplaneze între sine chestiile litigioase. Astfel:

În 10 Octomvrie raportează judele *Sandu a Nacului din Năsăud* că înainte cu câteva zile Ioan a Popii din Telciu, Bucșa Eremei din Mocod, Ștefan Nimigean (Cute) din Feldru și Pintelie Petruț din Hordou au venit în Năsăud la Luca German și *au jurat acolo pe 4 săteni*, ca să facă o repartiție pe tot satul, ca fiecare cap de familie să dea câte o monedă de 17 cr. pentru acoperirea spezelor procesului cu orașul. Tot acei patru oameni districtuali au dat apoi poruncă în întreg satul, că de acum înainte să nu mai meargă oamenii cu nici o pâra la magistrat ori la altă judecată instituită de oraș în districtul valah, *ci totul să se isprăvească de către bătrânii satului*, și dacă o partidă nu va fi mulțămită cu sentința, atunci *din 2 ori 3 sate învecinate să fie chemați câte 2 jurați*, cari să cerceteze și mai bine cauza și să aducă sentință. În cas că cineva n'ar fi mulțămit nici cu această sentință, atunci *să se convoace întreg satul și sentința acestuia să rămână definitivă*. Nimeni să nu mai cuteze a urma unui »signet« citație din oraș. Dacă va veni vr'un slobodnic să-l lege pe cineva atunci sătenii să nu-l lase și tot satul să se opună. Chifor Drăgan din Zagra declară la fel, cu adaosul că porunca privitor la judecată în sat derivă dela Balya Mihály din Maramureș. Grigore Coșbuc din Hordou întărește cele zise de judele din Năsăud. Ignat a Popii din Rebrîșoara spune că amintiții patru districtuali au fost și în satul lor, au jurat 7 săteni, cari să adune dela fiecare pereche căsătorită câte un ban de 17 cr. pentru acoperirea spezelor procesuale, și dacă cineva va avea vr'o plânsoare, să nu cuteze a o duce în oraș, ci s'o ducă în Năsăud la Ion Mihoc, acesta va împărtași-o la Mocod și Zagra, iar *Macavei va da apoi ordin că unde să se rezolve pâra*. Dacă cineva ar fi legat pentru neascultare și dus la oraș, atunci sătenii în locul lui să pună mâna pe cel dintâi orășan, care va veni în district, *fie un comisar fie chiar*

și primarul, să-l aresteze și să nu-l libereze, până nu va fi lăsat liber săteanul legat și transportat.

În 11 Oct. sunt desemnați de către magistrat în calitate de juzi în satele românești, cu excepția celor din Leșu și Rodna următorii:

Dumitru Vasieș, Mocod; Vasile Braic, Mititei; Tănase Bașota, Runc; Ion Drăgan, Zagra; Ștefan Varga, Poieni; Costan Miron, Găureni; Iacob Fetea, Suplai; Nicolae Dămian, Bichigiu; Ion Scuturici, Telciu; Doroftei Sângeorzan, Hordou; Ion a lui Ignat Tămaș, Salva; Sandu Nacului, Năsăud; Nechita Cotului, Rebrîșoara; Grigoraș Dobașul, Rebra mare; Dumitru Savu, Vărarea; Ion a Luchi, Feldru; Grigore Durchoi, Ilva; Grigore Varvari, Sângeorz; Isip Morar, Maieru; Florea Timochi, Sântioana; Tănase Bota, Nușfalău.

Comisarul suprem provincial *Paul Bogathi* scrie în 12 Oct. magistratului că acesta nu încassează contribuții din districtul valah pe motiv că districtul ar fi în renitență. Conform informațiilor primite însă *acea renitență s'a iscat numai în urma altor pretenții separate și exagerate ale orașului*, cari stau în contrazicere cu ordinele regești; deci magistratul nu-și va putea scuza neglijența. Avertizează pe funcționarii orășenești să ia toate măsurile necesare pentru încassarea dărilor. Chiar în aceeași zi ia magistratul o hotărîre care dovedește temeinicia observării comisarului Bogathi. Adică luându-se la desbatere întrebarea că ce cantitate de cereale ar fi să dea fiecare contribuabil districtual perceptorilor și comisarilor confruntatori, când aceștia fac repartițiile de contribuții, magistratul în baza unui silogism fals, pronunță următoarea deciziune ipocrită: Deoarece satele valahe din munți prestează muncă mai grea și istovitoare, iar cele săsești produc un cvant mai mare de cereale; în consecință fiecare sat săsesc va avea de dat amintirilor funcționari câte 25, iar cel valah câte 30 cubuli¹⁾ de cereale. Minunată logică și dreptate.

În 16 și 17 Oct. primește magistratul diverse plînsori. Astfel un sublocotenent din regimentul Gyulai, care stetea în garnizoană în Bistrița, anunță că valahii din Rebrîșoara au amenințat cu moarte pe soldații cari asistă la încassarea contribuțiilor restante. Comisarii trimiși la încassări raportează că satele românești nu voesc nicidecum să plătească contribuții. Tezauratul reg. comunică ora-

¹⁾ Un cubul = 4 ferdele.

șului că în munții Rodnei vitele aleargă și rătăcesc pe teritoriul minelor cauzând mari pagube erarului. Magistratul trimite pe senatorul Decani și pe secretarul Saal în district să ia măsuri privitoare la cordonul de pază la graniță, și pentru mondirele plăieșilor. Dacă Valahii vor refuza întreținerea ori echivalentul în bani să fie forțați la aceasta.

Orășenii bistrițeni, cum se amintise și la alt loc, pe lângă altele erau acum extrem de îngrijați și speriați la vestile despre o eventuală *invazie a Tătarilor*¹⁾. Se luau măsuri de apărare pe toată linia; se apela la *Românii vidicani ca să trăiască în bună înțelegere cu Sașii, fiind primejdia comună*; de altă parte însă magistratului *nu-i convenea să vadă și pe Valahi înarmați*. Era într-o mare dilemă, mai ales că din Sibiu nu încetau somațiile și amenințările la adresa senatului orășan, să scoată din fundul pământului dările restante.

În 30 Oct. guberniul se adresează iarăș prefectului din comitatul Solnocul interior ca în cauza Valahilor renitenți din vidicul Bistriții din nou să trimită la fața locului doi comisari, cari vor avea să convoace în fiecare sat pe primar și pe 2—3 săteni și să-i avertizeze în tot felul, amenințându-i cu pedepse. Să le cetească de repetite ori »patenta« gubernială: cum ei persistă în cerbie, nu respectează ordinele preanalte, se opun ca de curând în Mocod chiar și execuției militare, injură și amenință cu moarte. Să li-se spună că dacă pe lângă neascultare vor refuza și plata dărilor, atunci *vor fi pedepsiți numai cu temniță, ci și cu moarte*. Tot în sensul acesta scrie și guvernatorul Kemény magistratului, care însă bombardat din toate laturile îl roagă pe prefectul din Dej să amână pentru câțva timp expediarea celor doi comisari, până când vor sosi dela hotare știri mai liniștitoare despre Tătari.

Nu-i poate mângăia pe Bistrițeni nici secretarul gub. Bruckenthal cu scrisoarea sa din 3 Noemvrie în care între altele încearcă să-i asigure că chestia valahă se va sfârși bine pentru ei. (*»In der vallachischen Sache gehet es endlich wie es soll, ich hoffe guten Erfolg«*). Frica de Tătari și de Valahi, îi preocupă zi și noapte. Sunt trimiși spioni în toate laturile spre a iscodi și

¹⁾ V. »Tătarii în Valea Rodnei« de V. Ș. în Anuarul Inst. de ist. naț. Cluj 1825.

aduce ştiri sigure, se înmagazinează cereale în oraş, sunt nămiţi mercenari şi se cere ajutor dela comitatele vecine. Se îngrozesc orăşenii când la îndemnul lui Popiţan din Văraea plăieşii valahi refuză să mai facă pază la graniţe, la întăriturile de pe Dieci şi Pănasuri şi la pasul Bârgăului. Comisarii saşi din depertinenţă sunt îndrumaţi *să trateze cu condescendenţă (mit Höflichkeit) pe Valahi* şi să le reamintească promisiunea că vor aduce lemne la fortificaţiile oraşului »conform privilegiilor acestuia«. Comisarului Georg Werner i-se ordonă să plece la Rodna şi să transporteze la oficiul de vamă din Bârgău pe paznicul sângeorzan arestat, iar plăiaşilor să li-se distribue pâne gratuită; totodată să se cerceteze chestia plăieşului Todt, care a încassat pe nedreptul vamă pentru tricezimator.

În sfârşit către mijlocul lui Noemvrie începe să se mai calmeze frica de păgâni, şi Bistriţenii iarăşi pot continua să-şi vadă de nevoile lor interne. Magistratul primeşte în 13 Nov. o nouă lungă scrisoare dela guberniu în care acesta probează să cânte pe alte coarde. Gubernatorul Kemeny şi cancelarul Henter dau expresie îngrijorării guberniului din cauza stării încordate dintre magistrat şi districtul valah. Acesta neîntreput se tângue că pe deasupra dărilor regeşti, mai este »agravat« cu multe alte impozite, iar la plânsorile districtualilor magistratul nunumai că nu răspunde *ci încă arestează pe mandatarii acelor*, dând astfel naştere la o mare confuzie privitoare la situaţia Valahilor vidicani, cari se dedau la nesupunere şi revoltă. *Magistratul trebuie să dovedească cu documentele ce posedă condiţia de iobagi a Valahilor districtuali*, numai aşa s'ar curma nesiguranţa şi opoziţia. Aceasta ar fi să se facă până în luna Februarie a anului viitor, iar pentru de-a evita plânsoarea Valahilor că ei nu sunt ascultaţi, să trimită şi ei la acel termin deputaţi pricepuţi cari deasemenea să aducă cu sine documentele pe cari le au. Numai aşa va putea guberniul judeca cu toată dreptatea.

Conform ordinului gubernial dela 30 Oct. din comitatul învecinat sunt trimişi doi comisari, cari împreună cu delegaţii oraşului vor avea să constate în ce mod au procedat Mocodenii cu executorii militari de dare, şi vor avea să le cetească şi explice Valahilor »patenta« gubernială. Despre isprava delegaţilor rapor-

tează deputații orașului, senatorul Samuel Keller și pârcălabul Daniel Gütsch următoarele:

În 25 Noemvrie 1758 venind la Mocod delegații provinciali *Csikós Pál* și *Buzás Ferencz* ca să publice ordinul guberniului, în prezența Valahilor vidicani, înainte de a săvârși publicarea Buzás a început a însemna numele unor birăi sătești, însă Ștefan Cute din Feldru, care încă a fost în Viena, l-a împiedecat zicând: 1. Să nu le însemne numele pân'ce nu vor spune spre ce scop întreabă de numele oamenilor și de ce le însemnă, căci până atunci nu-și vor spune numele. La aceasta Buzás sculându-se dela masă zise: Eu voiesc să împlinesc ordinul guberniului, deci dacă D-voastre împiedecați și nu vă spuneți numele, momentan plec și raportez guberniului. Văzând ei și auzind aceasta, și-au spus numele, și consemnându-i Buzás că de unde cine e prezent, se publică apoi tare în fața lor ordinul guberniului. Atunci ei prin *marele lor avocat Ștefan Cute din Feldru* protestând în mod solemn răspunseră, că până când chestia lor nu se va hotări în mod legal în Viena, până atunci, *afară de contribuția regească, nimic nu prestează*. Asumează următoarele: 2. Plata intereselor după datoria orașului și vidicului; 3. Dijma; 4. Plata taxei pe munți; 5. Căratul varului ars, pe sama orașului, în Rodna; 6. Căratul lemnului necesare la clădirile orașului; 7. Provederea alodia-turei, ori taxă în locul ei; cu un cuvânt cu excepția contribuției regești refuză toate ordinele și dispozițiile. Protestează apoi solemn, că în chestia celor înșirate aci, magistratul să delege pe cineva să meargă la ei, căci dacă îi se va întâmpla cuiva vr'o nenorocire, ei nu vor purta vină. Cu excepția contribuției regești numai singur aceea au promis, că la caz dacă s'ar strica zidul din jurul orașului Bistrița, pentru repararea acestuia vor da ajutor pentru bani; dar fără plată nici aceasta n'o fac. *Sunt mai bine gata să servească cu toții regelui cu arma, decât să presteze cele prestate până acum, căci ei în acest vidic sunt mai vechi decât Sașii cu 300 de ani*. 8. Când din ordinul guberniului câțiva dintre ei au fost deținuți în Dej, și când aceștia au fost eliberați pe garanția vidicanilor, sătenii se obligaseră la ascultare cuviincioasă față cu magistratul, și acest obligament îl însemnă și într-o scrisoare de gaj. Amintindu-le acum deputații acea scrisoare, ei strigară tare că *scrisoarea e falsă*, și ei nu s'au îndatorat la așa ceva. 9. După multe vorbe rostite în mod necuviincios și sălbatic unii dintre ei, dar mai ales Ștefan Cute din Feldru, Macavei a Popii din Mocod, Costan a Popii și Irimie Bodiș au sbierat tare zicând, că ei cu aceasta nu sfârșesc, *ci din nou merg la Viena*; iar Ștefan Cute cu gură mare strigând, îi întreabă pe vidicani dacă dau vidicanii bani de cheltuială pentru acel drum. La aceasta mulți strigară zicând că:

da, vor contribui chiar și trei mii fiorini. 10. După ce s'a făcut publicarea și ei au înțeles pentru ce scop au fost trimiși la ei acei delegați, chiar și atunci și-au dovedit nesupunerea prin faptul, că pentru zăbava numai de o oră n'au voit să dea delegaților pentru bani fân și ovăs pe sama cailor. Despre aceasta a raportat argatul orășenesc Gabor, care stetea lângă cai. Samuel Keller, senator; Daniel Gütsch.

La repeșitele somații primite dela guberniu, magistratul Bistriții începe să-și adune și ordoneze documentele privitoare la privilegiile ce le-ar avea față cu Valahii districtuali spre a dovedi că aceștia ar fi datori să presteze orășenilor tot felul de muncă, să lucreze la reparațiile zidurilor orașului, să furnizeze lemne de clădit pentru casele orășenilor ș. a. E nevoit s'o facă aceasta mai ales din motivul că Românii noștri acum neîncetat ridică acuze nouă împotriva Sașilor orășeni, acuze înaintate guberniului sau în scris sau prin delegați trimiși anume spre acest scop la Sibiu. Una dintre acele îi se și trimite magistratului în 7 Decemvrie prin prefectul din Dej, cu somația să răspundă imediat la acuzele ridicate de vidicani. Mereu încolțit, senatul orășenesc aproape din fiecare ședință trimite rapoarte și informații — se'nțelege, tendințioase — guberniului, gubernatorului, secretarului Bruckenthal și altor patroni ai săi, maicuseamă dupăce în 13 Dec. Ion Margitanul din Zagra denunță că la porunca lui Macavei iarăș se adună în districtul valah dela fiecare casă câte un ban de 7 cr. *pentru cheltuelile unei nouă călătorii la Viena.* Mai mult, magistratul consternat află în 20 Dec. dela judele Sandu din Năsăud, că Dumineca trecută s'a cetit în fața bisericii o scrisoare adusă din Sibiu de către Ion a Floroaii, în care ar sta că, cu excepția dării regești, sătenii districtuali n'ar mai avea să presteze nimic, nici părcălabului pentru întreținerea slobodnicilor, nici altcuiva vr'un ban.

Comunicări

Iosif Naghiu: **Mărunțișuri cultural-istorice nășăudene**

I. *Colaboratori nășăudeni la ziarul »Traianu« (1869–1870).* Ziarul »Traianu« a cărui conducător spiritual era Bogdan-Petricu Hașdeu, începe să apară la 16 Aprilie 1869. G. Bogdan-Duică, îl numește »*un cuib daco-român*« (Hyperion, Cluj, 1933, An. II, p. 67). Caracterizarea răposatului academician e foarte potrivită, fiindcă avea colaboratori din toate regiunile locuite de Români, ca Miron Pompiliu, I. Lapedatu. S. Florian Marian etc., cari publicau doine și alte poezii populare din Maramureș, Crișana, Bucovina etc.

La acest ziar au colaborat și câțiva intelectuali din regiunea Nășăudului. Doi învățători: Domide și Șoroboteanu publică »Poezii populare de pe Valea Rodnei, în Munții Nordici ai Transilvaniei.¹⁾

Primele poezii nășăudene apar în 27 Iunie 1869 (An. I, Nr. 26, p. 104). Sunt poezii lirice. De exemplu:

Mândru-i codru și 'nfrunzit,
Mie-mi pare că-i negrit
Dacă trăesc cu urât!
Mândru-i codru și'mpănat,
Mie-mi pare că-i uscat
Dacă trăesc cu bănat;
De urât, mânca-l-ar para,
Gălbenit-am ca și ceara.
De urât, mânca-l-ar focu
Gălbenit-am ca și socu!

¹⁾ Neurmărint scopuri filologice, transcriem cu ortografia de azi.

Gălbenit-a frunza'n codru
 Supăratu-s de nu-i modru.
 Cucul cântă, mierla zice,
 Taci inimă, nu mai plânge
 Că cu doru nu-i învinge.

Ca o dovadă a deselor legături între locuitorii din regiunea Năsăudului și cei de »*peste munți*«, e faptul că găsim o poezie erotică începând astfel:

Sub roata Humorului
 Arde para focului.

În 27 Iulie, 1869 (Nr. 28, p. 112) iar găsim poezii populare năsăudene culese tot de învățătorii amintiți. Și între acestea găsim două poezii, cari vorbesc despre raporturile cu Moldova.

1. Moldoviță, apă lină
 Trece-mă'n țară străină,
 De mă treci
 Să nu mă'neci
 Că n'ai bani să mă plătești,
 Nici fete ca să mă cânte
 Nici copii să mă colinde.

3. Copiliță de boer
 Vin cu badea la Ardeal
 Că'n Ardeal e mare bine
 Cine merge, nu mai vine,
 Fără cine-i rău de câne.

O altă poezie, ar fi susceptibilă de interpretări mult mai romantice, căci începe astfel:

Peste Nistru, peste Prut,
 Murgul apă n'a beut.

Partea ultimă a acestei colecții se publică în 9 August, 1869 (Nr. 44, p. 174—175).

În 27 Noemvrie, 1869 (Nr. 85, p. 344), tot folkloriștii amintiți publică »Doine de pe Valea Rodnei«.

În 1870, pe lângă cei pomeniți, mai publică poezii populare și un alt grănicer năsăudean. O. Longin, iar profesorul A. P. Alexi dela liceul din Năsăud publică o nuvelă istorică, referitoare la revoluția din 1848, (An. II, p. 55, 103, 186). Regret că la Biblioteca Universității din Cluj, n'am găsit și colecția ziarului

»Traianu« pe 1870, așa că pentru acest an nu pot da decât informații mai puțin precise decât pentru anul 1869, din care se găsește colecția completă.

II. *Vasile Alexandri felicitat de Năsăudeni*. În »Observatoriul« 1878 (An. I, Nr. 49, p. 3—4 găsim o informație interesantă referitoare la viața culturală a Năsăudului de acum 6 decenii.

Vasile Alecsandri, fu premiat la concursul dela Montpellier, organizat în luna Maiu, a anului 1878, pentru »*Cântecul gîntei latine*«. Încă în acel an, apărură în broșură textul românesc și traducerea franceză și italiană, cu titlul următor: »*B. Alexandri. Cântulul gîntei latine prezentatu societatii limbelor romane de la Montpellier pentru concursulu din Maiu 1878. Textu romanescu însocitu de traducerea francesă și italiană. »Ap'a trece, petrele romanu«*. — *Le chant de la race latine présenté à la concurs des langues romanes de Montpeilier pour le concours de Mai 1878. Texte roumain suivi de la traduction française et italienne, avec la manière de prononcer a l'usage des français »L'eau passe, les cailloux restent«*. Il canto della stirpe latina presentato alla società delle lingue romanze di Montpellier per il concorso di Maggio 1878. Testo rumano colla traduzione italiana e francesse. »*L'acqua passa, le pietre rimangono*«. Broșura a fost tipărită la Roma, în »Tipografia di Propaganda« și are 8 p. Conține textul poeziei în cele 3 limbi amintite și mai are 27 note explicative. Textul românesc e publicat odată și cu ortografia franceză.

Premierea lui Vasile Alexandri la Montpellier, a fost o mândrie pentru toți Românii. La Năsăud, acest eveniment a fost sărbătorit în mod special, cum vedem în »Observatoriul« din 17/29 Iunie 1878. Informația e semnată de I. S. Sela.

În zilele de 2 și 3 Iunie 1878, la Năsăud s'a ținut prima adunare generală a Reuniunii învățătorilor din fostul district al Năsăudului și cu această ocazie, învățătorii au sărbătorit și succesul lui Vasile Alexandri la concursul de la Montpellier.

În 2 Iunie s'au prezentat câteva referate și s'au discutat diverse probleme pedagogice și s'a hotărît ca adunarea următoare să se țină la Sângeorz.

În 3 Iunie, s'a dat un banchet la hotelul Rahova. După terminarea banchetului s'au toastat pentru Rege, pentru Episcop, etc.

Prof. Dr. P. Alexi, face istoria premierii lui V. Alexandri la Montpellier și arată importanța deosebită a acestui fapt. Propune adunării să trimită o telegramă omagială »*Bardului dela Mircеști*«.

Se trimite următoarea telegramă:

Lui V. Alexandri Gara Mircesci. Tie Barde alu natiunei romane și alu gentei latine, Tie carele ai cantatu cu doiosia dorerile și suferintiele Romaniloru, ai eternisatu glorioasele fapte ale strabuniloru, ai înaltiatu prin maretiele si poternicele tale versuri reînviat'a vitejia romana, tie-ti aducem cu viu sentiment si mandria natiunale sincerele nostre gratulari și felicitari la distingerea recunoscuta de societatea limbelor romanice prin canteclu teu sublimu, canteclu gentei latine. Recunoscerea geniului teu este recunoscerea națiunei romane, elu ne-a storsu lacrimi de bucuria, elu ne inspira fala și sperantia, elu este celu mai stralucitu testimoniu culturale, cea mai frumoșă serbatoare natiunale pentru Romanianea întreaga, este primul pasu maretiu la unirea tuturor fiicelor latine într'unu corpu viu, la una munca nobila si la aspiratiunea latina comuna, pentru a carei realizare se potemu si noi raspunde odată geniului gentei latine cu cuventele tale: »Pre-tene te-amu reprezentatu«.

Telegrama a fost semnată de vre-o 80 de intelectuali.

Vasile Alexandri a răspuns astfel:

Dr. Alexi în Naseudu. Salutare fratiesca tuturor Romaniloru subscris in depesia sum mandru de gratularile loru. Multumirile mele sincere. Vasile Alexandri.

III. *O descriere a regiunii și apelor rodnene*. La 1800, apare la Cluj, în Tip. Hochmeister Marton, o lucrare în 3 volume despre »*Analiza apelor minerale din Țara Ardealului*«, scrisă în ungurește de medicul Francisc Nyulas, fost profesor la Academia Medicală din Cluj.

În volumul I el se ocupă în general cu problema analizei apelor minerale. La sfârșitul cărții sunt 3 tabele analitice despre elementele componente ale apelor minerale din Ardeal și reproduce și instrumentele cu cari se făcea analiza. Volumul acesta, de 174 pagini, cred că are mai mult o importanță pentru istoria medicinei și a balneologiei. În acest sens îl citează și dl Marius Sturdza, în lecția inaugurală a dsale. Azi rezultatele lui Nyulas sunt numai

date istorice. Pe la 1800 nu se cunoștea radioactivitatea. Azi avem date mult mai precise asupra constituției chimice a apelor minerale, mai ales în studiile dlui Athanasie.

Dacă volumul 1, are mai mult o importanță pentru istoria balneologiei, celelalte 2 volume, au o mare importanță pentru regiunea Năsăudului. Volumul II, se intitulează »*Analiza apelor feruginoase din regiunea Rodnei*« (tipărită tot la Cluj, la M. Hochmeister, 1800, în 8°, 248 p.) Are ca motto: Praestat naturae voce doceri, quam ingenio sua sapere. (Cicero). În introducere vorbește despre apele minerale din regiunea Rodnei, despre care se menționase și într-o lucrare germană.

La 1789 Haquet a făcut o excursie în Carpații Orientali. Din cauza unui conflict, de la Râmnicul Sărat a trebuit să se refugieze în Ardeal. A trecut prin pasul Oituz. A vizitat județul Trei Scaune, județul Ciuc, a trecut prin Sf. Gheorghe, Praid, Reghin, Bistrița, iar prin pasul Bârgăului a trecut în Bucovina.

La 1791, a publicat o lucrare: »*Neueste physikalisch — politische Reisen durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen, 2-ter Theil. Nürnberg*«, ¹⁾ în care în capitolul VII, vorbește despre însemnătatea deosebită a apelor minerale din regiunea Rodnei.

După introducere, urmează »*Descrierea regiunii Rodnei și a apelor ei minerale*« (p. VII—XVI). Descrierea aceasta o consider importantă și deaceia cred potrivit s'o traduc. Iată-o: Partea de Nord din țara Ardealului, după socoteala geografilor e la longitudinea de 41° 56' și latitudinea de 47° 44'. Această regiune la răsărit e vecină cu Bucovina, iar la nord cu Maramureșu. Se numește regiunea Rodnei, după orașelul Rodna, care în trecut a fost oraș înfloritor, miner și comercial, iar acum e un sat fără podoabe. Ruinele dovedesc și azi măreția de odinioară a Rodnei, care încă în secolul XI a fost orașul favorit al Regelui Ladislau. După distrugerea ei de către Tătari, lucrurile mai valoroase au fost duse în orașul Bistrița, pe care Sașii începeau deja să-l edifice. Intreaga regiune, începând dela județul Solnocul interior, dinspre apus spre răsărit, sau mai bine zis dinspre sud spre nord, până în Buco-

¹⁾ Despre o ediție din 1890—91 a acestei opere. Vezi: Bogdan-Duică. Din trecutul nostru. *Tribuna*, 1894, An. XI, Nr. 160.

vina e despărțită în două de o vale de 46.000 stânjini. Pe această vale e și pasul Rodnei, prin care trec călătorii în Bucovina. E celebru prin năvălirile lui Bathu-Chan, care în 1442, trecând prin acest pas cu o mulțime de Tătari, a distrus ambele țări ungurești.¹⁾

Lățimea e cam de 3 miluri. Valea aceasta are multe ramificațiuni secundare. Formează hotarul dispre Bucovina, de unde izvorește și Someșul mare. Intreaga regiune e pietroasă are munți uriași, dealuri înalte, cu stânci prăpăstioase și cu păduri cari se întind până spre Moldova, Bucovina, Polonia și Ungaria. Aerul e curat, aspru și ușor. Timpul se schimbă repede. Iarna e lungă. Vara, războiul ceresc e mai înspăimântător decât cel pământesc. Locuitorii înafară de câțiva minieri maghiari și germani sunt toți Români. Înainte vreme, erau oameni neciopliți și certăreți, dar de 30 și ceva de ani de când au ajuns sub jurisdicțiune militară se disting prin moralul, hărnicia și istețimea lor și se deosebesc de vecinii lor prin port. Pot fi considerați oglinda Românilor nemi-litarizați.

Unii dintre locuitori au gușe foarte mare și în această privință e mai nenorocit sexul frumos decât bărbații. Se vede că însuși natura inversează ordinea. Bărbații sunt mult mai frumoși decât femeile. Numai rar vezi femei frumoase, din cauza gușilor, pe care mulți medici le explică ca prevenite din aerul de munte, alții presupun că se fac din cauza unor săruri.²⁾

Sunt convins că nu provin din aer, ci din anumite bacterii din apă. În unele regiuni, cum e și a Rodnei capătă gușe chiar și unele pasări acvatică. Locuitorii, după experiențe îndelungate au observat acest lucru, și deaceia nu beau apă din unele izvoare spre a se feri. Nu pot stabili ce e în apă acel ceva care produce gușe.

Constat însă că locuitorii se tem de izvoarele din vecinătatea mestecinelor. Nu știu ce legătură e între mesteacăn și această boală.

Mai departe, Doctorul Nyulas descrie felul de trai al țărânului. Se miră că se consumă așa de puțin. Descrie oarecum sur-

¹⁾ E vorba de Ungaria și prin abuz și de Ardeal.

²⁾ Gos. Gautieri. De Struma Tyrolensium Carynthiorum, Styriorumque Vindob. 1794; pag. 127 et seq.

prins faptul, că e foarte frig iarna și că nu crește grâul. Trece apoi la exploatările miniere.

Azi, spune Nyulas, se exploatează numai fer și alamă. Ambele industrii stau așa de rău, încât aproape nu rentează. Magnezia care stăpânește dealul de deasupra izvorului mineral din Anieș, ne face să credem că acolo vom găsi mine de fer mai bogate. Săpăturile adânci în munți precum și rămășițele aruncate în toate părțile, ne arată în mod clar, cât de înfloritoare a trebuit să fie aci extragerea ferului. Locuitorii pe baza tradiției, arată cu mâna locurile din cari Romanii au extras aur. În această privință e important Runcu Bugnarului de lângă Rodna, care se spune că era cel mai bogat tezaur al Rodnei. Anieșul, care între Rodna și Maieru, din jos de apele dela Anieș, se varsă în Someș, are albia plină de minerale.

Mai departe, Doctorul Nyulas, spune că în regiunea Rodnei s'ar putea desvolta foarte mult industria aurului. Din nefericire, exploatarea nu se face în mod rațional, cu mijloacele tehnice ale științei moderne. A văzut în multe părți Țigani, cari spălau aur. Prin această exploatare primitivă se perde foarte mult. Dar regiunea pe lângă aur și fer, mai are granit, pirită și alte bogății.

Pe lângă acestea, Fridwalsky în Mineralogia¹⁾ lui, amintește de »borax«, care se găsește în Dealul Popii, în fața minelor din Rodna. În mină sunt preoți tăiați în piatră și de aceea dealul din față se numește Dealul Popii.

Nyulas mai amintește că s'ar putea numi Dealul Popii și de la călugării dominecani cari au fost cândva pe aci. Fridwalski, Boerhavet, Krekvisce și Bruckman, spun că odinioară, au dus din Rodna în Veneția două butoaie mari pline cu pietrii scumpe. Locuitorii nu știu nimic despre acest fapt. Nyulas se'ndoește de veracitatea celor spuse de Fridwalsky, fiindcă după părerea lui, la Dealul Popii nu se găsește marmoră. Când a fost la Rodna (în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea) a analizat câteva pietrii albe, dar a văzut că sunt stalactite și nu marmoră albă cum afirmă Fridwalsky.

Una dintre cele mai mari bogății ale regiunii Rodnei, o for-

¹⁾ Mineralogia Magni Principatus Transylvaniae. Clandiopolii, 1764, în 4°, p. 149.

mează apele minerale. În jurul muntelui Măgura, sunt nu mai puțin de 25 izvoare minerale. Cele mai importante sunt: 1. Dombhat; 2. Sângeorz; 3. Valea Vinului; 4. Valea Ursului; 5. Rodna; 6. Anieș; 7. Lângă Maieru; 8. Ginișor; 9. Coboșel; 10. Valea Trestii; 11. Dealu Știopului, etc.

După studiul introductiv, în volumul II, se studiază diversele izvoare de ape minerale. La fiecare arată mai întâi situația geografică (descrie regiunea) și trece la analiza chimică a apei respective.

Volumul III, se intitulă: »*Despre puterea terapeutică, întrebuințarea și modul de a trăi cu apele minerale din regiunea Rodnei*. E un volum de igienă și de balneoterapie, despre care ar putea scrie urmașii lui Esculap. Ca un amănunt remarc faptul că de multe ori vizitatorii aduceau diverse ape minerale (din Anieș, Rodna, etc.) la Sângeorz, o încălzeau introducând pietrii încălzite și apoi făceau bae.

IV. *Literatura anualelor dela liceul din Năsăud* — În istoria literaturii pedagogice românești, cel mai vechiu anuar este: »Insemnarea puselor înainte învățături, cari 31 de școlari în Școala Normală a Nației Românești din Pesta prin cursul de iarnă dela Constantin Diaconovici-Loga învățătorul au învățat și acum la publica examinare în luna lui Aprilie, în 24 de zile Anul 1809, înainte de prânz dela 9 până la 12 ceasuri s'au arătat. În Buda, la Crăiasca Tipografie a Universității Ungurești, 1809«, în 40, 7 (și 7—10) p. (La Dr. Andreiu Veress—Bibliografia româno-ungară. Vol. II. București, Cartea Românească, 1931, în 80, 173 p.)

În 1810, apare un alt anuar al aceleiași școli, redactat tot de »dascălul« bănațean — Constantin Diaconovici-Loga¹⁾: »Insemnarea puselor înainte învățături, care 30 de școlari în Școala Normală a nației Românești din Peșta, prin cursul de iarnă au învățat«.

În 1813 apare »Arătare despre starea acestor scholasticești instituturi ale nației românești, Sârbești și Grecești« de Dimitrie Țichindeal (Bianu-Hodoș: Bibliografia Românească Veche. Vol. III, București 1912, p. 83).

¹⁾ Onisifor Ghibu — Un dascăl bănațean de acum 100 de ani: Const. Diaconovici-Loga. *Banațul* (Timișoara) 1927, An. II, Nr. 3, p. 6—9, Nr. 5 p. 36—38.

Titu Maiorescu, în Introducerea la »Anuariul Gimnasiului și Internatului din Iasi, pe anu școlasticu 1862—1863, spune că ar fi bine dacă Ministerul Instrucțiunii ar obliga pe toți directorii de școli, să tipărească anuare.

La Năsăud primul anuar, e pe anul școlar 1866—1867, în al 4-lea an dela întemeierea liceului. În anuare în afară de partea oficială, se publică diverse studii. Voiu menționa în rândurile următoare, studiile apărute în anuarele liceului din Năsăud, care formează și cea mai veche publicație periodică năsăudeană. Le-am găsit la Muzeul Năsăudului.

Dr. Ioan M. Lazaru, publică în latinește și în românește »Dissertatio de libero hominis arbitrio tam in se quam in relatione ad gratiam divinam spectato (Disertație despre liberul arbitriu al omului considerat atât în sine cât și în relațiune către grația divină) în anuarele, pe anii școlari: 1869—1870 (p. 3—24), 1870—1871 (p. 3—40), 1871—1872 (p. 3—43), 1872—1873 (p. 1—26). Tot Dr. Ioan M. Lazaru scrie în Anuarul pe 1871—1872 (p. 56—57) Biografia lui Teodor Dumbravă, iar în Anuarul pe 1872—1873 (p. 26—41) biografia lui Ioan Ciorceriu.

În Anuarul pe 1873—74, Dr. Constantin Moisil scrie »La trecerea gimnaziului din Năsăud în al doilea deceniu al existenței sale. Scopul studiul gimnazial«¹⁾ (p. 5—22) și biografiile profesorilor Macedon Pop și Dr. Ioan M. Lazaru.

În Anuarul pe 1874—75, Dr. Paul Tanco are un studiu despre »Unitatea sistemului solar« (p. 3—18). În Anuarul pe 1875—76 tot Dr. Paul Tanco, are un studiu despre »Poziția cosmică a planetelor« (p. 3—22). În Anuarul pe 1876—77, acelaș profesor, publică un studiu pedagogic »Considerațiuni pedagogico-didactice asupra instrucțiunii disciplinelor matematice în gimnaziu« (p. 3—12).

În Anuarul pe 1877—78 Dr. Artenie Alexi scrie »Istoria dezvoltării ideilor cosmogonice și geologice« p. (3—30).

În Anuarul pe 1879—80 Dr. Paul Tanco scrie »Despre pozițiunea cosmică a pământului în sistemul solar« (p. 3—15).

Preotul Gregoriu Pletosu a scris »Educația și instrucția în gimnaziul (liceu)« în Anuarele pe 1881—82 p. 3—25, 1882—83

¹⁾ Transcriu titlurile cu ortografia de azi.

p. 3—47, 1883—84 p. 3—31. Tot el scrie »Concentrațiunea în învățământul secundar« în Anuarul pe 1885—86 p. 3—29.

În Anuarul pe 1886—87, Dr. Paul Tanco, are un studiu: »Desvoltarea elementară a cotientelor cu deosebită considerare a progresiunii geometrice, dimpreună cu materialul de deprindere« (p. 3—50). Tot în acest anuar (86—87) e și un necrolog al dascălului Cosma Anca.

Profesorul Dr. Arteniș Publiu Alexi publică în Anuarele pe 1887—88 și 1888—89 un studiu despre »Importanța științei meteorologice« Partea I. Însemnătatea meteorologiei, dezvoltarea istorică și foloasele ei, Anuarul pe 1887—88 p. 3—94 Partea II. Elementele meteorologiei. Instrumentele meteorologice și instalarea lor. Indrumări la facerea de observațiuni și calculări. (Anuarul pe 1888—89 p. 1—95.)

Anuarul din 1891—92, aduce două necroloage: Grigore Moisil (p. 3—24 se publică și discursurile funebre) și Wilhelm Benjamin Hangea (p. 25); iar Anuarul din 1892—93, necrologul lui Maxim Pop (p. 3—5). Profesorul Ioan Pecurariu, publică în Anuarul pe 1900—1901, biografiile profesorilor răposați: Octaviu Barițiu (p. 2—4) și Ion Lupoe (p. 5—9).

Anuarul din 1901—1902 publică o parte din Istoria școalelor nășăudene de Virgil Șotropa (p. 3—44); Ioan Pecurariu publică »Cugetări asupra factorilor evoluțiunii istorice a popoarelor«, discurs rostit cu ocazia serbării școlare din 11 Aprilie 1902 (p. 45—68). Tot în acel anuar, găsim și necrologul profesorului Pompeiu Grigoriță (p. 70—72). În Anuarul pe 1902—1903, se continuă studiul lui Virgil Șotropa despre Istoria școalelor nășăudene (p. 1—50), iar Ioan Pecurariu publică: »Discurs festiv rostit la serbarea de aniversare a liceului din Năsăud ținută în 4 Octomvrie 1902 (p. 51—58). Anuarul pe 1903—1904 publică ultimul fragment din studiul »Istoria școalelor nășăudene« de Virgil Șotropa, iar Ioan Pecurariu publică cuvântul funebru rostit la înmormântarea profesorului Leontin Drăganu (p. 51—55). Tot Ioan Pecurariu mai publică: »Discurs rostit la serbarea din 4 Octomvrie 1903 a gimnaziului fundațional din Năsăud (p. 56—63). Tot acest anuar (p. 46—50) are și necrologul-biografie a profesorului Dr. Ioan Mălaiu.

Anuarul pe 1906—1907 aduce biografia-necrolog a lui Florian Moțoc, de Ioan Pecurariu (p. 4—6).

Anuarul pe 1908—1909, conține un studiu de estetică: »Despre frumos, capitol din o lucrare inedită de estetică« (p. 1—27) de Ioan Pecurariu și două necroloage: Iacob Pop (p. 29—31) și Dr. Emil Filipan (p. 32—35).

Dr. Nicolae Drăganu, publică în Anuarul pe 1909—1910: »Principii cari ne-ar putea servi de bază la studiarea și clasificarea cuvintelor compuse« (p. 1—19). Tot în acel anuar, Dr. Valeriu Seni, publică o conferință »Contele Ștefan Széczeny« (p. 20—29).

Anuarul pe 1910—1911 publică: »Cuvânt ocazional rostit la serbarea școlară din 4 Octomvrie 1910« p. 1—10. Anuarul pe 1911—12 aduce un studiu de dl Dr. N. Drăganu: »Sportul la cei vechi și întru cât a servit el de bază sportului modern« (p. 1—29).

Vasile Bichigeanu publică în Anuarul pe 1912—1913 un studiu despre »Dante Alighieri« (p. 1—21).

Anuarul pe 1913—1914 apărut în excelente condiții tehnice, are ca parte neoficială »Jubileul de 50 ani de existență a gimnaziului (1863—1913)«, în care se descriu serbările și se publică discursul lui Ioan Gheție (p. 3—6) și al lui Dr. Nicolae Drăganu (p. 6—22). Anuarul pe 1914—15, publică o conferință a lui Vasile Bichigeanu: »Viața privată și socială a poporului grec în lumina epopeelor homerice« (p. 1—32).

Anuarul pe 1915—1916 publică 4 biografii și o conferință: 1. Ioan Ciocan de Ioan Pecurariu (p. 5—17). 2. Kuncz Elek (p. 19—21). 3. Episcopul Dr. Vasile Hossu (p. 23—25) (aceste din urmă două din obligație). 4. Andreiu Mazanek de Ioan Pecurariu (p. 27—30). Conferința se intitulează: »Pământul și omul. Carpații în istoria patriei noastre« (p. 31—42) de Ioan Pecurariu.

Anuarul pe 1916—17 aduce două necroloage: Dr. Paul Tanco (p. 1—5), Gavrilă Scridon (p. 6—11).

În Anuarul pe 1922—23, Vasile Bichigeanu publică: »Istoricul liceului« (p. 1—12). Vasile Bichigean scrie și în Anuarul pe 1923—1924 un studiu despre »Caracteristica poporului elen și a literaturii sale și importanța acesteia pentru literatura universală« (p. 9—19). Acest anuar aduce și necrologul lui Ignat Seni (p. 3—8). Anuarul pe 1924—25, aduce necrologul lui Emil Ștefănuți (p. 1—4).

În 20 Iunie 1926 s'a desvelit la Năsăud bustul lui George Coșbuc. Anuarul pe 1925—26, publică toate discursurile ținute la acea festivitate culturală. Cuvântarea de predare a bustului o rostește Ioan Pecurariu (p. 4—12), iar cuvântarea de primire Vasile Bichigeanu (p. 12—17). Mai vorbesc: Ministrul I. Lupaș (p. 18—20), G. Bogdan-Duică, reprezentantul Academiei Române (p. 20—22), Liviu Rebreanu reprezentantul societății scriitorilor români, Protoereul Grigorie Pletosu, (p. 24—27) reprezentantul Episcopiei ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului, Dr. Valeriu Seni inspector școlar (p. 27—29), Romulus Rebreanu în numele studenților someșeni (p. 29—30). Acest Anuar mai publică și conferința despre »George Coșbuc la liceul din Năsăud și raportul lui cu grănițerii« ținută în seara acelei zile de Dr. Nic. Drăganu (p. 33—112).

Anuarul pe 1928—29 are un articol omagial cu ocazia pensionării profesorului Alexandru Haliță (p. 3—5). G. Bichigeanu scrie: »In excursie prin țară cu liceul G. Coșbuc din Năsăud« (p. 51—62), iar Vasile Bichigeanu traduce în românește capitolul VI din Statul (Republica) lui Platon (p. 63—93).

Anuarul pe 1929—30, aduce necrologul profesorului Ioan Pecurariu (p. 3—8). Anuarul pe 1931—32, publică un articol omagial cu ocazia pensionării profesorului Emil Domide (p. 5—9).

Anuarul pe 1932—33, aduce necrologul profesorului Ștefan Scridon (p. 1—13) și un articol omagial cu ocazia pensionării profesorului Virgil Șotropa (p. 17—21). Tot în acest anuar se mai publică: »Jubilee de absolvire ale foștilor elevi ai liceului nostru« (p. 23—51), în care se reproduc și discursurile ocazionale rostite de Dr. Leon Scridon senior și Vasile Bichigeanu.

Anuarul pe 1934—35, aduce necrologul Protoereului Grigore Pletosu (p. 5—9), un articol omagial cu ocazia pensionării profesorului Teodor Șimon (p. 13—16) și »Jubilee a trei promoții« (1910, 1915, 1924). Anuarul pe 1935—36 aduce necroloagele foștilor profesori Dr. Valeriu Seni (p. 5—9) și Emil Domide (p. 13—18) și »Note de călătorie cu ocazia excursiei celei mari, care s'a făcut între zilele 14—25 ale lunii Iulie, anul 1936« de elevul Al. Husar.

V. *Calendare*. Cel mai vechiu calendar românesc a apărut la 1733 în Braşov, alcătuit de Dascălul Petru Ioanul de la Braşov¹⁾. Acest calendar conţinea numai date calendaristice. Primul calendar în care găsim şi părţi literare, apare în 1785, la Iaşi, tipărit cu litere ruseşti. Dl Puşcariu presupune că e alcătuit după un model rusc. E ilustrat de »Protoereii Mihail (şi) Policarp Strilbiţcki«.

Prin marea răspândire pe care o au calendarele au rol important în istoria literaturii. În fiecare an, aduc diverse noutăţi, bucăţi literare, istorice pedagogice şi sfaturi practice.

În Năsăud s'au făcut 2 încercări de a se tipări calendare. Autorii voiau să tipărească cât mai multe calendare (în cât mai mulţi ani) dar din nefericire încercările au eşuat după tipărirea primului calendar, aşa că în Năsăud avem în total 2 calendare, pe cari le voi prezenta în ordine cronologică.

Primul calendar năsăudean apare la 1868. Se intitulează: »*Calendariu pedagogicu pe anulu visect 1868. Compusu pentru inventatori educatori şi barbati de scola, de Redacţiunea »Magazinului padagogicu«*. Anul I. (Bistriţa, tip. I. E. Filtsch).

Cine a redactat calendarul? După cum se indică în titlu, l-au redactat conducătorii revistei »*Magazinu Pedagogicu*«, adică Vasile Petri, Maxim Pop şi Cosma Anca. »*Magazinu Pedagogicu*« a început să apară în 1867. La sfârşitul anului s'a hotărât ca în fiecare an să se tipărească şi calendare pedagogice. N'a apărut decât un singur calendar (1868). La începutul anului 1868 Vasile Petri se retrage dela conducerea revistei care mai apare până în 1869.

Calendarul pe 1868, are 68 p. Are 2 părţi: *una calendaristică şi una literar-pedagogică*. Partea calendaristică cuprinde: Genealogia familiei Domnitoare, Paschalia, Sărbătorile, Posturile, Zodiile, Data începerii anotimpurilor, Semnele Lunei, etc. Tot la această parte, consider şi Târgurile de ţară, cari sunt puse după partea literară. E interesant de remarcat că se menţionează şi câteva târguri din Vechiul Regat: Brădiceni, Câmpu-Lung, Căpreni, Caracal, Cărbuneşti, Râmnic, Răureni, etc. De ce se menţionează numai unele târguri din Muntenia? Singura explicaţie ar fi că se menţionează numai târgurile mai frecventate de ardeleni.

¹⁾ Sextil Puşcariu. *Calendare şi almanahuri*. (În *Almanahul graficei române* pe 1927, Craiova, p. 33).

Partea literar-pedagogică cuprinde mici povestiri și studii pedagogice. Autorii nu semnează. Cele mai multe povestiri, par a fi scrise de pedagogul Vasile Petri. Povestirile și studiile pedagogice sunt scrise în spiritul unui învățământ activ.¹⁾ Iată și titlurile acestor povestiri: 1. Chemarea de învățător (Epistolă către un tânăr). 2. Pruncul și demnitatea sa (Vorbire ținută într-o conferință învățătorescă). 3. Ce putem noi învățătorii învăța dela Domnul nostru Isus Hristos? (Meditațiune în ajunul Crăciunului). 4. Ascultarea. 5. Triumful. 6. Păstorul cel bun.

Al doilea calendar năsăudean e editat de Reuniunea învățătorilor, numită »Mariană«, după numele omului de școală Ioan Marian. Se'ntitulează: »*Calendariu pedagogicu pe anulu ordinariu 1885. Urmatu de Almanachulu Reuniunei Mariane*«, Gherla, Tip. Aurora, în 8° 56 p.

Reuniunea învățătorilor din regiunea Năsăud, întemeiată în 15 Februarie 1876²⁾ a hotărât ca în fiecare an să redacteze câte un almanah. Primul s'a și editat, dar altele nu s'au mai putut publica. În 1901 s'a editat »Memorialul« care cuprinde biografiile foștilor președinți, lista membrilor, axiome pedagogice, dări de seamă despre activitatea Asociației, etc. Dar această publicație nu e almanah ci *poligrafie, singura poligrafie năsăudeană*.

Calendarul din 1885 are tot două părți: una calendaristică și una literar-pedagogică. Partea calendaristică în afară de lucrurile expuse la calendarul din 1868, are: »*Cronologia*«, în care se găsesc atât date din istoria universală cât și date din istoria națională. (De la descălecarea romanilor în Dacia sub Imp. Traian 1780 ani. De la edarea celei dintâi cărți românești 359. De la proclamarea României de regat și a Domnitorului ei de Rege 4 ani, etc.

Partea literar-pedagogică începe cu »*Insemnătatea dezvoltării simțului estetic în educație și mijloacele referitoare spre atingerea acestui scop*«, de Clement Grivase.

Urmează un scurt articol despre Asociația Învățătorilor (cu

¹⁾ Pentru rezumatul acestor articole pedagogice vezi: Două calendare pedagogice. »Vatra«, 1935. Anul I, Nr. 8, p. 193—198.

²⁾ Atunci s'au aprobat statutele (Virgil Șotropa și Dr. Drăganu: Istoria școalelor năsădene. Bistrița, 1913, p. 136).

lista completă a membrilor) și un articol despre Vasile Nașcu Ioan Macavei traduce din poeți germani (Staub, Hermann Lohse, Adolf Klauwell, Robert Reinic, Bucker¹⁾ 5 poezii, dintre cari reproduc (cu ortografia de azi) »Pisica și rândunica« (după Robert Reinick).

- I. Se sui odinioară, o pisică pe o casă
Unde o mică rândunică veselă se așezase,
Căci pisice-i place bine, carnea de la sburătoare
Și de șoareci e sătulă, poate nici nu-i nutritoare!
- II. Dar îndatăce pisica lângă ea s'apropia,
Mult voioasă, sbura iute și rămas bun își lua
Și cânta cu veselie pisicei ce-o aștepta.
— »Pisicuță mă așteaptă, căci pe mâine voi reînturna»
— »Dar câștigăți arpioare ca să mă poți însoți»
— »Când pentru a-ți da binețe pe la tine voi veni«.
- III. — »Ah! gândi atunci pisica: De-aș putea să sbor ca tine»
— »Trebue să-ți spun cu jele: te-ai afla'n gură la mine»
Apoi coborî în curte și se puse să pândească
După șoareci... și cu dâșii are să se mulțumească.

George Coșbuc publică: »Ghicituri«²⁾

Se mai publică 3 disertații ținute la diverse adunări generale ale Asociației învățătorilor: 1. Ce poate face școala poporală pentru lățirea culturii pământului în acest ținut?, de Mihai Domide. 2. Industria domestică, însemnătatea ei. Ce și cum ar fi de a se propune din aceasta în școalele noastre populare? de Iuliu Pop. 3. În cât poate învățătorul și afară de școală contribui la înaintarea culturală și materială a poporului, de Ieremie Șiorobetea. La sfârșitul calendarului sub titlul »Varietăți« se publică mici anecdote hazlii.

* * *

¹⁾ Stelele, Copilul și fringila, și Odihna de Duminecă, le-am publicat în »Arhiva Someșană«, Nr. 19, 1936, p. 111—112, iar Ciocârlia, în »Vatra« 1935, An. I, Nr. 8, p. 200. În »Vatra« (loc cit.) mai reproduc și Clopotele, Stelele. Pentru a avea toate poeziile, voi transcrie acum și cea de a cincia: Pisica și Rândunica.

²⁾ În forma originală, le-am publicat în »Vatra«, 1935, An. I, Nr. 8, p. 200—201. Cu ortografia de azi le-a publicat dl I. Moisil, în »Arhiva Someșană«, Nr. 5, 1926 p. 46—47.

Ștefan Buzila: Glume grănicerești

Cred că este de interes să se cunoască toate acțiunile, toate mișcările și toate obiceiurile moșilor și strămoșilor grăniceri.

În timpul graniței confiniile țării noastre erau păzite de soldați grăniceri. În scopul acesta pe întreagă lungimea confiniilor erau edificate anumite case de locuință pentru soldații paznici, care se numiau »cordoane«. Între aceste cordoane erau marcate punctele, până la care aveau a îndeplini patrularea soldații de fiecare cordon. Până azi se mai cunosc plaiurile bătătorite de acești paznici. Serviciul se făcea cu schimbul. Deci aveau și timp de odihnă. Românul fiind din fire glumeț, dar și sarcastic, în aceste timpuri de repaus cordoniștii făceau poezii hazlii, cu cari se caracterizau unii pe alții după comunele natale. Atari glume pișcătoare sunt și cele ce urmează, adunate nu cu puțină greutate din gura poporului, deoarece azi sunt foarte puțini indivizi cari le mai știu.

Din partea teritorului graniței numit »După târg«, adică dincolo de târgul Bistriței, pe lângă toată niziunța am putut afla puține din aceste glume. Preoții rugați a mi-le comunica, au răspuns că nu mai trăesc oameni cari să le mai știe. Multe comori de acestea au fost acoperite de întunerecul uitării. Așa de pildă grănicerii noștri au tradus în poezie toată viața lui Napoleon Bunăparte, cu care au avut nenorocul de a da pept de atâtea ori, — luptă după luptă și toate peripețiile vieții lui dela naștere și până la moarte. Era ceva elevat acest vers a lui Napoleon. Eu l-am auzit ca student de liceu de atâtea ori din gura unui veteran, care luase parte la multe războaie cu Napoleon, dar nu am avut norocul de-al scrie. Azi este aproape pierdut. Dacă mai este câte o frântură, rămâne frântură.

Voi reproduce aci unele din glumele cordoniștilor așa, după cum le exprimă poporul în graiul său.

Napci fripti sânteti voi Sânteni

Păducioșii de Rogneni

Coțobreii Măiereni¹⁾

Cușmă lungă Sângeorzeni

Lapte acru voi Ilveni²⁾

Țiganii de Măgureni³⁾

Ticăiții Poeienari

Rășinari de Leșeni

¹⁾ Variantă: Bürgerii voi de Rogneni, Bogârjiții Măiereni.

²⁾ Ilva Mare.

³⁾ Var.: Pipă'n foc voi Măgureni.

Gâșcalăii de Ilveni⁴⁾
 Alo raita Feldriheni
 Guler lat voi Vărăreni⁵⁾
 Vărăreanu poamă rea,
 Unde vede-o coțobrea,
 Hai cu caru după ea.
 Jgâtalăii de Răbreni
 Rășinarii de Părveni
 Cicicari⁶⁾ Răbrișoreni
 Acru-i borșu Năsodeni.
 Broaște'n tău voi Sălăoani
 Scoateți luna Hordoani
 Și o dați la Bichigeni
 Brânză cu codați Telceni
 Baraboii amari Strâmbeni⁷⁾
 Coțobrenii Mititeni⁸⁾
 Hurluparii Mocodeni⁹⁾
 Zamă de cute Zăgreni.
 Poenarii-s ca pișcarii¹⁰⁾
 Hoaspe acre Suplăieni
 Beliți oiaia măi Runceni
 Ciuperci roșii Găureni.

Sau: Hospodarii Poienari
 Sărântocii de Plăieni

Zamă de cute Zăgreni.
 Zgărie-brânză Moroșeni
 Rășinarii de Tiheni
 Cușmă lungă Bistrițeni¹¹⁾
 Și gușeții de Prundeni.
 Cofe nouă în Suseni
 Pipe roși în Mijloceni
 Oale negre în Joseni
 Cucurigu măi Ruseni.

Sau: Tihani mândrii și făloși,
 Prin Prund tot feciori frumoși
 Și frumoși ca și brândușa
 Numai îi cam strică gușa.

Sau: Zăroșii de Moroșeni
 Și untoșii de Prundeni
 Piparii dela Suseni
 Zgărie-brânză măi Joseni
 Rășinarii de Tiheni
 Cușmă lungă Bistrițeni
 Olarii de Mijloceni
 Cucurigu voi Ruseni.
 Fasolarii de Răgleni
 Piciocari de Budăceni.

⁴⁾ Ilva Mică.

⁵⁾ Var.: Colț la greblă Vărăreni.

⁶⁾ Cicicii sunt niște pești foarte mici.

⁷⁾ Var.: Prindeți broaște Sălăoani, Scoateți luna Hordoani, Prindeți vidra Bichigeni, Brânză cu codați Telceni. Sau: Beliți tauru Telceni, Cu gușeții de Strâmbeni.

⁸⁾ Var.: Mititei scaun cu jălț oameni mândri și îlamânzi.

⁹⁾ Zgărie-brânză Mocodeni.

¹⁰⁾ Un soi de pești ce se aseamănă cu șerpui.

¹¹⁾ Bistrița Bărgăului.

PAGINI SUPLIMENTARE

Iulian Marțian: I. Traducere din volumul anonim: *Reise von Pressburg nach Siebenbürgen und von da zurück nach Pressburg. Frankfurt und Leipzig 1793*¹⁾

M'am reîntors din Ardeal în luna Octomvrie 1790 cu ajutorul de trăsurî bune, cai sprinteni și vizitii destoinici. Dela Sibiu la Sebiș e cale de șase miluri. Pe la începutul domniei împăratului Iosif II, Sebișul era oraș săsesc, dar în curând pierdu prerogativele de oraș și fu degradat la rangul de opid. Totuși începând cu stăpânirea împăratului Leopold iarăși își câștigă titlul de oraș. Aci se toarnă clopotele pentru întreg Ardealul. Mai este în acest oraș și un otel curios în care se servesc șase feluri de mâncări, dar nimeni nu primește nimic, fie ori cât de flămând și stăruitor, înainte de a se termina gătitrea celor șase feluri de mâncări, cari se servesc deodată și toate sunt gătite din carne.

De aici e cale de două miluri până la Orăștie, unde ne despărțim cu regret de națiunea săsească.

Dela Orăștie până la Deva sunt trei miluri. Castelul din acest din urmă oraș este în părăsire și se întrebuințează ca arest. Dela Deva la Dobra sunt alte trei miluri pe o șosea construită, în parte, din nou și care duce, înconjurând dealul, pe malul stâng al Murășului. Dobra este un orașel militar ai cărui locuitori sunt încă în campanie și are aspectul că ar fi fost degradat.

Dela Dobra la Coșova e cale de patru miluri cu un popas la mijloc, unde se schimbă caii poștei.

Dela Făget la Lugoj sunt cinci miluri de cale prin pădure, unde este consult să fie atent călătorul, căci acum după războiu

¹⁾ V. »Arh. som.« Nr. 11 pag. 36—44.

nesiguranța este mai mare din pricina emigranților, a arnăuților și a românilor localnici.

Lugojul e schimbat, căci pe vremuri era o localitate frumoasă, iar acum se văd pretutindeni efectele retragerii în acest oraș precum și în Caransebeș.

Dela Lugoj la Timișoara e cale de opt miluri, dealungul cărei se înșiră satele Sinersig, Bacoa și Cheveriş.

Timișoara era plină de ofițerime și acolo era mare toiu și bal pentru victoria dela Mărtinești.

Dela Timișoara la Seghedin, peste Sân-Nicolau, sunt 12 miluri. Această din urmă localitate numeră 900 de case și este proprietatea unui grec cu numele Nago.

Seghedinul este în plină desvoltare, ca toate orașele comerciale de sub stăpânirea împăratului Iosif II. Aci se face un intens comerț cu tăbac (tutun).

Tisa desparte Ungaria de către Bănat și formează totodată și limita regiunii locuite de români.

Dela Seghedin înainte până la Pesta întreg ținutul, pe o întindere de 24 miluri, este aproape cu desăvârșire necultivat, fiindcă aci se prăsesc numai vite. Nicăiri în Europa nu este destinată prăsirii vitelor o întindere de pământ atât de mare, și puținii oameni cari locuiesc pe câmpia numită a Checichemetului încă stau acolo numai din pricina vitelor de pe cari trăesc.

Admitem din obișnuință toate scăderile și vițiile împreunate cu conceptul »români«, dar în fine românul totuși este mai bun decât nimica, iar cultura pământului pe care o face este preferabilă lipsei de cultură! Această impresie străbate întreagă firea noastră când trecem înainte dela românii cari locuiesc o parte din regiunea de dincolo de Tisa. Cei care-i cunosc pe români din experiență, își exprimă de obicei antipatia când e vorba de acest popor. Dar mie totuși mi-se pare că aceia pretind prea mult, fiindcă dela un popor primitiv și fără pretenții nimeni nu va putea să ceară mai mult decât îi permite educația, de care s'a împărțășit.

Un vechiu funcționar se exprimă ocazional despre Români precum urmează: »Românii sunt foarte leneși și aplecați la trândăvie; deci membrele lor sunt foarte debile, fiindcă corpul lor dor-

mitează fără de întrerupere. Ei nu au curajul să se afirme față de alte națiuni; nu sunt capabili să muncească cu stăruință și exercită toate pornirile lor rele în secret. Noi, comparând pe Români cu alte națiuni muncitoare, le vom putea admite toate scăderile acestea cari li-se impută, dar totuși va fi nevoie să recunoaștem și folosul Românilor. În regiunea Banatului vedem mai precis cât de folositori sunt Românii cu toate scăderile lor, a căror vină cade în sarcina guvernului, și nu a lor. Înzadar s'ar încerca deci a se face vre-o obiecțiune împotriva unei dovezi ca aceasta, confirmată prin experiență! Ce ar fi Bănatul dacă nu ar locui Români în dânsul? Solul lui este cultivat în întregime și toate livezile lui sunt pline de fructe! Oare crescut-au aceste fructe dela sine? Oare însemințatu-le-a minoritatea germană ori doar chiar cea minusculă ungurească? Și dacă românul trebuie constrâns să muncească, — ceeace eu cu alții împreună nu o pot confirma — nu înțeleg că cine exercită oare această acțiune de constrângere? Doar' Românul împotriva Românului? Ori minoritatea disparentă îi constrânge pe Români? Fie că unul se îndeamnă de altul să muncească, ori că este forțat, nu importă, dacă numai se muncește, căci rezultatul muncii este hotărâtor și cu o cale și binefăcător.

Dacă nu ar fi Români în Ardeal și în Banat câmpia Checicmetului ar cuprinde întreg teritoriul de dincolo de Tisa până la frontiera turcească, cu excepția minusculilor petece ale Sașilor și Germanilor. Nu este de importanță cum cultivă Românii, ajunge că ei cultivă! În cele din urmă este totuși mai bine dacă locuiesc oameni pe pământ și dacă aceștia îl cultivă mânați cu forța, decât dacă pământul nu produce nimic, fiindcă nu este cine să-l cultive. Ori doar solul dincoace de Tisa este mai fructifer decât cel de dincolo? Doar' se știe că ambele maluri au fost udate de o potrivă cu sânge omenesc! Or, cine nu știe că cadavrele oamenilor sunt cea mai potrivită îngrășeminte pentru sol, prefăcându-l pe cel mai steril, pentru veacuri, în fructifer. Fapt este că ambele malurile Tisei sunt egal de fructifere și că unde nu sunt fructe, lipsesc numai Românii cari să muncească. Apoi prin cultivarea solului nu s'ar diminua prăsierea vitelor pe câmpiile dintre Seghedin și Pesta, ci s'ar putea prăsi o cantitate de vite de trei ori mai

mare decât aceea care răătăcește în prezent pe acolo. Ba s'ar mai putea nutri acolo și o sutămii de oameni, fără să detragă ceva vitelor, dimpotrivă vitele ar câștiga dela numărul mai mare al oamenilor! Dar este în afară de orice îndoială că funcționarii dominiali ar privi chiorș un atare adaos de locuitori, căci între colonizați ar putea să fie unii cari știu să numere și să distingă vitele perite de cele tăiate, precum și de cele vândute!

În descrierea călătoriei lui Ioan Lehmann¹⁾ se spune că Românul este un bun soldat în front. La această observație funcționarul menționat mai sus îmi spunea că: »Nimeni nu își poate imagina un soldat mai rău decât cum este Românul. În această privință a dat exemple suficiente actualul războiu cu Turcii. Românii au fugit chiar și de umbra Turcilor fără ca vre-un ofițer să-i fi putut reținea. Câte patru inși desertează împreună, și încă atât de mulți încât a fost nevoie să se dea ordin să se tragă asupra lor, ceea ce nu a avut vre-un efect mai mare decât celelalte forme de executare ce s'au pus în practică. Ei se salvează la casele lor, la copii și la soție, fără de a se opri în cale, și de acolo trebuiesc readuși cu forța!« Dar afirmația lui Lehmann totuși o admitem, căci Românul de sub disciplina militară și toți Românii disciplinați sunt cu totul altfel! Este adevărat că trupele naționale în general sunt cam ciudate, mai cu seamă când petrec în cantonament. Căci soldatul dacă călătorește mai adesea, nu se leagă de regiune și de oraș și învață să cunoască oameni și obiceiuri streine, iar o astfel de viață este plăcută și folositoare soldatului și cu o cale este și în favoarea statului. Ce vină poartă soldatul pentru faptul că ai săi erau atât de proape încât ei puteau să aleagă între moarte și petrecerea la ai săi acasă? Este apoi foarte natural că soldații români dezertau câte patru inși, fiindcă câte unul singuratic nu se prea încumeta. Dacă însă acești soldați români vor fi mutați în Italia, ori în Belgiu, acolo ei își vor îndeplini datoria lor tot atât de bine ca ori cari alții de orice naționalitate. Căci soldatul care nu cunoaște drumurile și cărările, cu greu va dezerta. De altcum se știe că regimentele din Silesia au în toate războaiele mulți desertori, fiindcă ei cunosc căile; pe

¹⁾ Johann Lehmann's Reise von Pressburg nach Hermannstadt. Pressburg 1780.

câtă vreme dintre soldații din Pomerania dispuși la frontieră, nu dezertează nimeni, nu pentru că ar fi credincioși, ci numai din pricina că ei nu cunosc drumurile.

Despre femeile Românilor a căror hărnicie o remarcă Lehmann, ne spune sus menționatul funcționar opinia lui contrară: »Româncele sunt numai la aparență harnice, căci torsul lor mergând, ori călătorind cu trăsura, nu este altceva decât nălucire. Lucrul lor este fără spor; straiile le poartă pe corp până se destramă cu desăvârșire; curățenia nu o cunosc; sunt tot atât de trândave ca și bărbații și nu lucrează mai mult decât pretinde strictul necesar«. La aceste învinovățiri noi răspundem în următoarele: »Toți banii pe cari îi cheltuiește românul cu feciorii săi pentru băutură sunt agonisiți de către femei, căci produsele ca ouă, păsări, legume, torturi, pânuri, cămeși, cătrînțe și diverse pânze sunt tot atâte dovezi vorbitoare despre diligența femeilor române. Dacă însă se întâmplă uneori că banii nu sunt suficienți pentru de a stinge setea bărbaților, aceștia răpesc piese de îmbrăcăminte de ale femeilor, pe cari le dau în schimb pentru rachiu; deci astfel nici nu se poate ca ele să fie bine îmbrăcate, ci ele sunt constrânse se împărtașească soarta multor femei din Germania, unde băutura vinarsului încă a devenit în multe locuri o patimă. Cine nu posedă straie, nu le va putea schimba, dar cel ce observă, este satisfăcut dacă vede româncele torcând în trăsură și pe jos și nu se sinchisește mai departe dacă acest lucru se exploatează în unele cazuri în vre-un scop necinstit. Această aparență de diligență, care în sine totuși este mai mult decât o aparență, prezintă în sine o hărnicie, căci dacă femeia Românului înapoindu-se dela câmp, ori din târg fără de a toarce, ea încă nu este leneșă, ci numai odihnește, cum fac și alte femei. Dar dacă Româncele torc sub aceste rapoarte, deci lucrează, nu pot înțelege că hărnicia lor ar fi numai aparentă. Și chiar dacă ar fi numai aparentă, ar dovedi un sentiment de respect pentru oamenii cari lucrează, exprimându-și dorința de a le asemana prin acțiunea de a produce în totdeauna ceva rezultat. Și oare față de cine să se prefacă aceste Românce? Doar' față de vecinele lor, tot române și acestea, ori față de bărbații cari dorm ori sunt beți? Imposibil! Deci ori cum vom aprecia chestiunea, trebuie să stabilim

că femeile române sunt harnice. Dar nu încapе îndoială că diligența lor ar produce rezultate și mai bune, dacă s'ar împărtași de o instrucție corespunzătoare în lucrările lor, iar bărbații lor ar fi mai moderați.

*

II. Din memoriile voevodului ardelean Ioan Kemény

Pe vremea aceea eram la Alba-Iulia în tratament medical din pricina unei indispoziții de stomac. Principele încă era acolo și a treia zi după ce mă prezentai la curte, trimisă foarte de dimineață după mine și îmi comunică vestile sosite atunci. Apoi vorbind despre modalitatea de a ajuta pe voevodul Matei zise că, dacă mă încred în forța mea de rezistență, el ar fi aplicat să mă însărcineze pe mine să conduc armata în ajutorul lui Matei, fiindcă ar fi târziu de a convoca sfatul și de a dispune pe altcineva în fruntea oastei. Eu, încrezându-mă în Dumnezeu, am primit însărcinarea și fiindcă principele plecă în aceeași zi la Târgul-Mureșului și Giurgiu, pentru de a evita orice senzație, el mă luă cu sine și mă expedie apoi din satul Crăciunești de pe Târnava, la oastea pe care o dispuse în Treiscaune.

Era o zi de Marți și sosind noaptea la Grindu m'am pregătit și provăzut cu cele necesare, iar Miercuri am plecat și Joi am sosit la Făgăraș. Acolo am luat în ziua de Vineri dispozițiile necesare și plecând Sâmbătă am sosit Luni în zorile zilei la frontiera Munteniei, de unde apoi am trecut munții cu câteva mii de călăreți și pedestrași secu, precum și cu tunurile necesare. În aceeași vreme situația voevodului Matei era rea, căci plecând el din București în fruntea cavaleriei, pedestrima a rămas îndărăt și alungându-și comandanții își alege alți superiori. Chiar și cavaleria încă era nemulțumită. Într'aceea voevodul Lupul intrase, cale de patru zile, în țară, dar îndată ce a prins veste despre apropierea ajutorului unguresc, se opri. În urma mea venia Mihai Toldalagi cu o oaste mai mare, și noi de acord plecarăm împotriva lui Lupa, dar nu găsirăm decât urmele lui. Porunca ce ni-o dete principele era că noi cu această ocazie să înlăturăm neliniștea continuă pe

care ne-o pricinuia Lupul, și să-l alungăm din scaun. Dar unii sfetnici de ai principelui, pe cari i-am întrebat, ne spuseră că această hotărîre s'a adus în absența lui Ștefan Kassay, din care fapt eu am tras concluzia că această poruncă se va retrage, fiindcă Kassay era omul cel mai intim al principelui și tot atât de fricos ca și principele. Aflând într'aceea că drumul Trotușului din Oituz o păzea cumnatul lui Lupul, boerul Șoldan cu câteva mii de oameni, plecarăm într'acolo, de vreme ce sosi porunca dela principele să ne întrepunem pentru de a împăciui pe Matei cu Lupul. Dacă însă nu ne-ar succede această încercare, și astfel am fi nevoiți să înaintăm, să-i cerem voevodului și boerilor lui promisiunea că vor împăciui Poarta pe spesele lor. Dar Matei ne răspunse la aceasta propunere în cuvinte pline de demnitate, atrăgându-ne mai întâi atenția la împrejurarea că ar fi bine dacă despre această dorință a principelui nu va auzi nimeni dintre boieri, căci se vor supăra, de vreme ce stînd noi în raportul de aliați, ar fi nevoie ca orice decisiune să o luăm de comun acord; dar cu toate acestea, el va lua și această dorință a principelui asupra sa. Apoi zise: »Ce se va alege din cinstea noastră dacă principele se poartă astfel cu noi? Și ce va fi de numele și renumele nației noastre dacă noi vom începe să alergăm după Lupul? El, cănele fuge dinaintea noastră, dar totuși nu cere pace! Au noi să-i oferim pacea? De altcum noi credem că el a avut parte de pace din partea noastră, dar el a rupt-o, el ne-a atacat. Dar dacă totuși ar trebui să încheiem pace, aceasta nu am putea-o încheia cu altul decât cu un atare om, în a cărui stătornicie am putea avea încredere. Dar Lupul de câte ori a încheiat pace cu noi și de câte ori și-a încălcat cuvîntul? Și cred că nici în viitor nu-l va ținea. Pentru aceea ar fi doar mai consult ca noi să ne vedem de treaba noastră».

Lupul dispuse să se păzească calea Oituzului, fiindcă în Ardeal trăia un voevod numit Ioan, fiul unui voevod mazilit, încă de pe timpul lui Gabriel Bethlen. Pe acela l-au și îndemnat unii din Moldova, iar principele îl trimise la trecătoarea dela Brețcu cu promisiunea că-l va ridica în scaun în Moldova, ceeace ușor se poate întîmpla.

Intr'aceea auzind Șoldan despre apropierea mea, cu toatecă ajunsai la Trotuș pela apusul soarelui, el totuși o apucă la fugă

dinaintea mea. Impiedecându-mă timpul de noapte să-l urmăresc, a doua zi când eram dispus să-l iau în urmărire, voevodul Matei descurajat din pricina cererei nedemne a principelui, a început retragerea mulțumindu-se de a fi alungat pe dușman din țară. Astfel ne-am înapoiat de pe calea Oituzului cu oștirile noastre în țară, fiindcă mai erau și vremuri foarte aspre, iar drumurile acoperite cu zăpadă erau grele. Înainte mergea Mihai Toldolagi cu oastea sa, iar eu îl urmăream, dar nu puteam să părăsesc tunurile și oastea pedestră, cu toate că îmi înghețară picioarele de frig.

Această campanie nu a fost de vre-o durată îndelungată, nici în ce mă privește, cu atât mai anevoioasă, căci plecasem de acasă slăbit de boală. Însă Dumnezeu mă vindecă în decursul campaniei de boala de care sufeream. Noaptea mai găzduiam în cortul meu și pe cei doi cai ai mei, pentru de a-i feri de asprimea gerului. Curtenii se reîntoarseră din campanie cu săniile; mâncare aveau puțină, dar vin în abundență, din pricina cărui ei au masacrat pe mai mulți dintre Săcui. Am sosit noaptea în Trei-Scaune, pare-mi-se în satul care se numește Lemnii, unde am fost găzduit la casa unei bătrâne secuience cuviincioase și bune, care compătimindu-mă mi-a spălat picioarele, m'a ospătat cu mâncări gustoase și cu bere bună, de care mult doream. Mi-a mai pus un pat bun la dispoziție. D-zeu să-i răsplătească bunei femei, dar și eu am fost cinstit față de ea și am apărât-o de ostașii mei.

Totuși lucrurile nu puteau să rămână într-o atâta, și în toamna anului 1638 iarăși plecă Lupul cu oștile împotriva lui Matei, ca să-l alunge din scaun, de acord cu Poarta. Deci Matei începu iarăși să solicite dela principe și dela țară ajutor. Dar principele primise ordin strict dela Poartă ca să nu cuteze a se amesteca în acele certuri. Totuși ținându-se sfat asupra acestei chestiuni, s'a constatat că dacă nu am respecta pactul de alianță, fiind cinstea noastră în joc, ar fi de temut pentru viitor. Atunci Pavel Bornemissza și eu am rugat pe principele să ne trimită pe noi în ajutorul lui Matei, dar fără rezultat, fiind însărcinat cu comanda oștirilor dispuse în țara Bârsii ca general bietul Sigismund Kornis, iar ca sol la voevodul Matei, George Kapronzai. Dar eu observând fățarnicia nu voiam să mă prezint interesat, ci cerându-mi scuze plecai dela curte la oficiul meu în Făgăraș, până se va termina

acest lucru mârşav. Şi principele s'a purtat cu necinste faţă de bietul voevod Matei, căci îl amăgi că-i va trimite ajutorul cerut şi, pentru de a prezenta intenţia sa de serioasă, trimise oştile şi în fruntea lor pe generalul Sigismund Kornis în ţara Bârsei, iar pe Kapronzai ca sol la Matei în scopul pentru de a-l înşela cu promisiuni false pe acest voevod, despre care nimeni nu poate presupune că ar fi fost capabil de a înşela cu necinste pe principele. Astfel joară miserabilul că-i va trimite ajutor, pe câtă vreme pe de altă parte trimite pe Acaţiu Barcsai la Lupul ca să pertraceteze asupra despăgubirilor pe cari ar fi aplicat să le dea pentru refuzul de a trimite ajutor lui Matei. D-zeu însă era să piarză pe Barcsai, fiind acesta atacat de nişcari hoţi, din a căror mână a scăpat numai despoiat şi grav rănit, refugindu-se la paşa Abaza din Silistra, carele era partizan de al lui Lupul. Intr'aceea Lupul se apropia cu oştile sale de Matei iar acesta în desperarea sa, că ajutorul la care contase nu mai soseşte, se decide să atace oastea lui Lupul şi — o bate!

Pe urmă bietul Matei iarăş scoase dela noi o nouă şi mai fermă diplomă de alianţă; dar principele, de rea credinţă, şi de data aceasta în exemplarul înmanuat lui Matei excepţionează pe Turci şi pe Tătari de sub prevederile alianţei, de vreme ce dieta ţării votase alianţa fără de a excepţiona pe nimeni!

*

Dela anul 1638 înainte ţara totuşi se bucura de pace şi linişte intrucât nu a purtat războaie în afară, dar în lăontru a avut de suferit împilări şi opresiuni fără de sfârşit, precum: călătorii fără rost de ale principelui în sus şi în jos cu celebrări de judecăţi, apoi diete; încât, pentru continuarea legalităţii, distrugerea unora sub masca dreptăţii însemna câştig pe seama obşteii, dar mai ales pe seama principelui. Intre alţii oprimase pe Secui în mod curios, în chestii de vânzări şi cumpărări, apoi pe Braşoveni cu măsuri vexatorii confiscându-le unele moşii şi încheiând cu ei o convenţie plină de garanţii împovărătoare. Mai ocupase în fine şi dela Sibieni moşii, o poartă din incinta oraşului şi un bastion, tot în baze de convenţii, dar nu pe veci. Câte decisiuni au mai fost în afară de acestea împotriva libertăţii obşteşti, numai D-zeu mai ştie!

Instigarea principelui prin Svedezi împotriva împăratului mocnea de multă vreme și comunitatea reformată din Ungaria încă îl instiga ici-coalea fiindcă această religiune era și foarte oprimată și persecutată.

În anul 1643 se iviră cu voia lui D-zeu lucruri importante, dintre cari unul este că veniră soli dela principele Janusius Radzivill din Litvania, cari cereau principelui să intermedieze pe seama lui fata voevodului Lupul, cu care ocazie s'a mai pertractat și chestia succesiunii regelui polon Ladislau, care fiind înaintat în vârstă era de prevăzut și cazul morții lui. Astfel i-se făcu principelui propunerea să fie ridicat el, ori unul dintre fii săi, ca principii luterani, pe tronul regesc al Poloniei. Apoi se mai vorbea că scopul căsătoriei fiicei voevodului Lupul cu principele Radzivill ar fi de a câștiga o dotă considerabilă, în scopul de a se putea realiza proiectele referitoare la tronul Poloniei.

Principele dorea să intermedieze această căsătorie, dar se temea că Lupul va exploata acest caz în scopul să ridice împotriva lui acuzații la Poartă. Deci pentru a preveni un atare demers, precând principele Radzivill trimise solii săi la voevodul Lupu, principele Rákoczi aduse la cunoștința încredințatului său dela Poartă chestiunea în o formă necorespunzătoare, din care pricină voevodul Lupul ofensat fiind, și de altă parte principele Radzivill demitându-și solii, curțile căzură în fine de acord, pentru aplanarea acestui conflict, se roage de intermediator pe mitropolitul din Chiov, care era din familia voevodului Movilă, înrudit cu voevozii menționați mai sus Găvrilaș și Ioan. Mitropolitul apoi primind rolul de arbitru a împăciuit părțile și a pus la cale această chestiune.

*

Reintors la casa mea din Cuieșd, am plecat peste câteva zile în Moldova în calitate de căpetenie a solilor trimiși de către principe la nunta ducelui Janusius Radzivill, din care făceau parte: George Rákoczi, ca reprezentant al principelui, Ștefan Mariasi și Acațiu Barcsai, cărui principele îi permise să plece cu mine în Moldova mai cu seamă fiindcă el pertractase mai înainte cu voevodul Lupul, dela care poseda un certificat în latinește și românește, de parcurs liber în acea țară. În această calitate am mai

dus cu mine pe unii bărbați foarte distinși, cari m'au înveselit mult. Acești au fost: Nicolae Sebeși, Mihai Szekely, Francisc Orban, Valentin Décsei și Grigore Csiszar. În subordonul meu mai aveam încă afară de menționații și peste 100 de călăreți, cari toți erau îmbrăcați în piei de lup.

La primirea oaspeților a eșit voevodul într-o întâmpinare a lor călare pe calul său cel favorit cu harnașament de aur garnisit cu pietre nestemate, ca și scările, sabia și paloșul. În căciulă purta un medalion și un inel garnisit cu 5 diamante mari. Un inel asemănător mai purta voevodul și în deget. După estimația noastră decorurile calului și celea de pe îmbrăcămintea voevodului valorau pe acele vremuri la 40 mii taleri. Oaspeții îi primi în câmpul liber, după ce se dete jos de pe cal.

Nunta s'a serbat cu mare fast. Din Polonia erau acolo mulți magnați precum și solii regelui și cei ai unor demnitari mai distinși, toți bine îmbrăcați și echipați, călăreți buni, fruntași aleși, cu mulți servitori, în total cu pedestrimă cu tot c. 7000 persoane. Dar constat adevărul când scriu că aceștia cu îmbrăcămintele lor luxoase nu întreceau pe băștinașii îmbrăcați în hainele lor obișnuite de răs, ori de mătăasă, înfățișând bogăția mare a tuturor breslelor.

Masa lungă era acoperită pe întregime cu farfurii de argint în cari erau mâncări proaspete gătite după gustul polon, apoi prăjituri și baclavale cu risipa. Bande de muzicanți, figuri hazlii de carnaval, dansatori pe funii și alți oameni cari se produceau în diferite arte demne de admirat. În total era o pompă măreață cu frecvență din toate părțile, cu aranjamente în forme creștine, regale, iar nu barbare și triviale.

Pe locul de căpetenie era la masă solul regelui Poloniei și în același șir înaintea voevodului și după dânsul tot polonezi. Lângă solul regelui ședea mirele Radzivill și lângă el mitropolitul de Chiiov, care era neam de voevod din familia Movilă. Apoi urmau voevozii Găvrilaș, Ioan și Maxim.

Mitropolitul vorbea bine limba latină și fețele bisericești de legea românească, cari erau cu dânsul, se prezentau astfel precum nu aș fi putut crede că există în această breaslă bărbați atât de culți. În ce-l privește pe mitropolitul, acesta era un bărbat foarte

blând și simpatic, el săvârși actul cununiei în biserică după ritul românesc și se bucura de mare stimă ca nun cununător, după obiceiul pământului, astfel că ducele nu se împotrivi să-i cedeze locul lângă dânsul pe care-l ocupase cu multă râvnă voevodul, deci astfel el cuprinse loc din sus de mine.

În sala în care cuprinserăm noi bărbații loc la masă, nu era nici-o femeie și nici-o fată și nici mireasa.

Dans nu era, căci dansul decurse înainte de masă în piața castelului. Vreo 50—60 dame ținându-se de mână, formau un cerc altădată o linie în pasul de dans românesc și îmbrăcate în haine noi. Bărbații priveau dansul damelor, dar nici unul nu dansa cu ele, totuși în fruntea lor dansa un bătrân maestru de dans, cu capul gol, iar cu bastonul în mână dedea tactul cu tropot de picioare.

Masa o luară damele în o sală deosebită. Ospățul din cele două sale s'a făcut fără multă beție. S'a băut vin un timp oarecare până se ridică dela masă solul regelui Poloniei, mirele și Polonii și plecară, iar multele și frumoasele zaharicale ce erau pe masă le luă servitorimea. Voevodul petrecu oaspeții și se reîntoarse iarăși la noi, cei cari îl așteptam, și mai bău cu noi vin. Față de mine își arată dragostea și cinstea, de ceea ce și noi eram mulțumiți.

Retrăgându-ne din Palat, voevodul ne-a însoțit până la gardă și a voit să ne însoțească și pe scară în jos, dar eu îi declarasei că mă opun voinței lui să ostenească în jos, și mai bucuros sunt gata să petrec noaptea pe scară, la ceea ce el răspunsă că și el se va culca pe scară dacă eu voi preferi să dorm acolo.

Cronică bibliografică

Iosif E. Naghiu

Dintre cărțile primite la redacția revistei „*Arhiva Someșană*” cred potrivit a recenza câteva. Revista noastră nu obișnuiește a face recenzii, dar în numărul acesta introducem un *novum*, vorbind ceva despre câteva cărți valoroase, apărute în ultimul timp.

Alexandru Lapedatu: Un episod revoluționar în luptele naționale ale Românilor de peste munți acum o jumătate de veac. București, Academia Română, Mem. Secția Istorică Seria III, Tom. XVIII, Mem. 9, 1937, în 8° 78 p.

Dl Alexandru Lapedatu, președintele Academiei Române, a ținut la jubileul de 75 de ani al »*Astrei*« o conferință cu titlul pe care îl are și prezenta comunicare făcută la Academie, în 23 Oct. 1936. În studiul de care vorbim, pe lângă comunicare, se publică și foarte multe »*Anexe documentare*« inedite.

În partea introductivă, dl Al. Lapedatu arată rolul important al Românilor ardeleni în dezvoltarea naționalismului Vechiului Regat. Ca argument, citez un șir dintr'o scrisoare a lui Woronicz (agentul polon în Țările Române), dela 1838: »*Ardelenii care vin aci ca profesori și ca negustori, sunt cei mai vajnici propagatori ai ideii unității naționale.* (P. P. Panaitescu — Planurile lui Ioan Câmpineanu pentru unitatea națională a Românilor. Cluj, 1924, p. 8).

În București, Ardelenii au întemeiat societăți naționaliste. Dintre ele, cea mai intransigentă a fost desigur Societatea »*Carpații*« întemeiată în 1882. La început s'a numit »*Iredenta Română*«, dar

— probabil în urma intervenției autorităților — și-a schimbat numele. Societatea avea filiale în Brăila, Galați, Ploiești, etc. E interesant de menționat că nici un preot n'a voit să sfințească steagul Societății. Membrii s'au întrunit în casa avocatului Vasile Maniu (fost membru al Academiei Române) unde au trecut doi câte doi »pe sub steagul tricolor, făcându-și semnul crucii și sărutându-i cutele« (p. 4).

În 1884, Societatea a sărbătorit centenarul Revoluției lui Horia. În 1885 în Ardeal se ntemeiază societatea ungurească »*E. M. K. E.*« pentru desnaționalizarea maselor românești. Faptul acesta, a avut mari repercursiuni și în Vechiul Regat. Doi studenți ardeleni dela Universitatea din București, Gheorghe Secășianu și G. Ocășanu, au redactat o proclamație revoluționară, chiar în ziua constituirii societății »*E. M. K. E.*« (18 August 1885) semnată: »Comitetul de inițiativă al Iridentei Române«. (Proclamație publicată în forma originală în cartea de care vorbim, p. 36—41). Proclamația a fost tipărită pe foi volante și răspândită în toate regiunile locuite de Români. În partea I a Proclamației se vorbește despre intențiile Ungurilor din Ardeal. Intenția desnaționalizării unei jumătăți a Românilor trebuie să fie repudiată. După o scurtă incursiune istorică asupra trecutului ardelean, în partea II e o patetică chemare revoluționară: »O, fraților, de ce uitați voi că tot avutul acelora cari susțin lupta de moarte împotriva voastră e în mâinile voastre și că de el puteți dispune după plac? Nu știți voi ce lesne se poate preface în cenușă toată bogăția unui grof, unui baron? (p. 10) În curând Proclamația ajunge să fie comentată de presă. Presa maghiară și germană era alarmată. »*Kölnische Zeitung*« spunea că *Proclamația* e operă a Ungurilor. Ungurii au făcut perchezitiile la redacția »*Tribunei*«. Din regiunea Albei-Iulii 14 preoți au fost transportați în lanțuri în Târgu-Mureș. Arestau pe toți românii cunoscuți ca naționaliști.

Guvernul român confiscă *Proclamația*, la intervenția legației austro-ungare din București. Tot de dragul prieteniei cu Austro-Ungaria, guvernul român exilă pe *Ciurcu* (tatăl și fiul), I. Corneanu (plecară prin Giurgiu la Ruscuc) Secășianu, Ocășanu și Droc-Bănculescu (plecară prin Galați la Paris). Exilarea avu răsunet adânc în opinia publică. C. Boerescu ridică această pro-

blemă în 4 Dec. în Senat (Monitorul Oficial 1885, Nr. 10, din 11 Decembrie). În Ardeal încep a fi prigonii și mai mult preoții și învățătorii.

Dintre cei exilați, Gh. Secășianu se'napoiază în țară. A fost profesor la Severin, Tulcea și Măgurele. A murit în 1930.

Studiul dlui prof. univ. Al. Lapedatu aduce multe lucruri inedite și luminează un nou fapt din trecutul apropiat.

* * *

Alexandru Lapedatu: Ion Cămpineanu (1798—1863).

București, Cartea Românească, 1937, în 8° 27 p.

În toamna anului 1936, Universitatea Liberă a organizat la București (Sala Dalles) un ciclu de conferințe: »*Figuri revoluționare din trecutul românesc*«. În acest ciclu dl Al. Lapedatu a conferențiat în 9 Decembrie (1936) despre *Ion Cămpineanu*.

La început, poate că e oarecum surprinzător că Ion Cămpineanu e considerat »*figură revoluționară*«. El n'a făcut revoluții ca Horia, Avram Iancu, Tudor Vladimirescu. Totuși el poate fi considerat »*figură revoluționară*«. Dacă n'a făcut o revoluție efectivă, a făcut o — »revoluție, o mare revoluție chiar, în spirite și năzuințe, cu schimbări indirecte și ulterioare, tot așa de însemnate ca și ale oricărei alte revoluții« (p. 4). După ce amintește de valoarea științifică a publicațiilor »*Așezământului Ion C. Brătianu*«, în cadrul căruia s'a organizat și acest ciclu de conferințe, dl Al. Lapedatu trece la biografia lui Ion Cămpineanu.

S'a născut în 1798, ca fiu a Luxandrei și al lui Scarlat Cămpineanu. A studiat la școala grecească a dascălilor Vardalah și Comita și la școala franceză a lui Laurençon.

În istoria literaturii române, Ion Cămpineanu nu e pomenit ca scriitor. El n'a scris nici o carte. Dar a făcut altceva, a îndemnat pe alții să scrie, a fost un mare mecenat și mai presus de toate a fost mare patriot. Dl Al. Lapedatu îl numește »cel mai fervent și dinamic patriot al epocii sale« (p. 9). De tânăr, face parte din »societatea boerilor patrioți«. În 1830, organizându-se armata națională, Ion Cămpineanu se face ofițer. În Ianuarie 1832, potoli numai cu sfatul și cu cuvântul tulburările din Ploiești și

jud. Prahova, fapt care îl făcu să aibă pe pept ordinul Sf. Vladimir, dat de Chiselev. În 1833 liberă pe Țigani. Tot atunci întemeiază »*Societatea Filarmonică*«, literară în formă, dar politică în fond după caracterizarea lui Ubicini. Această societate urmărea dezvoltarea ideii naționale, înlocuirea alfabetului cirilic cu alfabet latin, traducerea capodoperilor străine etc. În 1833, I. Câmpineanu a fost ales deputat de Brăila în Adunarea obștească. Dela această dată activează mai mult pe teren politic. »În statul ofițeresc rămasese numai nominal cu gradul său de colonel« (p. 11).

În viața politică, Ion Câmpineanu a militat pentru ideea pan-românismului. »Idealul Românilor, scria el, este să fie un singur popor unit și independent, să constituie un regat ereditar, pentru toți Românii, cu îndepărtarea protectoratului rusesc și a suveranității turcești și cu libertatea claselor sociale. Acest ideal e scopul nostru suprem« (p. 17). Spera în formarea unui stat liber românesc în legătură cu o Polonie liberă. Așa se înțelege el cu Adam Czartoryski. În 18 Noemvrie 1838, majoritatea membrilor adunării obștești jurară în față Episcopului Chesarie al Buzăului, că-și vor da viața și averea pentru angajamentul luat, de a face o răscoală la un moment dat, odată cu Polonii, pentru a ajunge independenți.

Incerările frumoase ale lui Câmpineanu n'au reușit. Pentru idealul său politic a fost arestat la Lugoj și ținut în temnițele din Mărgineni și Plumbuita. În 1841, după ce făcu act de căință, fu eliberat.

Bătrân și sărăcit, Ion Câmpineanu și-a trăit ultimii ani ai vieții în București. A murit în mizerie, în 1863. A fost înmormântat cu onoruri militare, iar posteritatea îi proslăvește memoria pentru mecenatismul și patriotismul său și mai presus de toate: pentru că s'a jertfit pentru o idee frumoasă.

Pe ultimele 2 pagini, dl Al. Lapedatu dă informațiuni bibliografice asupra lui Ion Câmpineanu. Conferința dlui Al. Lapedatu e o prezentare luminoasă și documentată a lui Ion Câmpineanu.

I. Crăciun: Bio-Bibliografia dlui Al. Lapedatu, cu ocazia împlinirii vârstei de 60 ani 1876—1936. București, Impr. Națională, 1936, în 8° 40 p. (Biblioteca Bibliologică Nr. 7).

În toamna anului 1936, au fost sărbătoriți la Brașov dnii Al. și Ion I. Lapedatu, cu ocazia împlinirii vârstei de 60 ani. Cu această ocazie s'a publicat și un volum omagial în care dl Ioachim Crăciun a publicat studiul de care vorbim. Adăugându-i și traducerea în franțuzește a biografiei, dl Ioachim Crăciun publică acest studiu ca Nr. 7 al bibliotecii bibliologice dela Universitatea din Cluj (fondată și condusă de dl I. Crăciun).

Lucrarea are 3 părți. Partea I e Biografia. Dl Al. Lapedatu s'a născut în 2/14 Sept. 1876 în Cernatul Săcelelor (jud. Brașov). A studiat în satul natal, la liceul din Brașov și la Universitatea din București. Înainte de războiu, a fost profesor la liceul Sf. Sava, funcționar la Biblioteca Academiei Române (Manuscrise), secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice. În timpul războiului, a fost mobilizat la serviciul de supraveghere al știrilor, iar în timpul retragerii a publicat diverse articole politice în »*Neamul Românesc*« al dlui N. Iorga. În timpul tratativelor dela sfârșitul războiului mondial, a avut misiuni politice importante. După războiu, a fost numit profesor de Istoria Românilor la Universitatea din Cluj, unde împreună cu Păr. Dr. Ioan Lupaș, au organizat și conduc și azi Institutul de Istorie Națională. A fost de mai multeori ministru, iar acum e Președintele Senatului. Pentru activitatea științifică, în 1918 a fost ales membru al Academiei Române, iar în 1935, a fost ales Președinte al acestei Academii.

Partea II, e Bibliografia. Dl Al. Lapedatu a condus 1) Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice. București, 1908—1916. An. I—IX (9 vol.) 2) Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. București, Tom. I (1914), Tom. II. (1915). 3) Anuarul Institutului de Istorie Națională. Cluj, Tom. I—VI (continuă), publicat împreună cu Păr. prof. univ. Dr. I. Lupaș. Dl Ioachim Crăciun împarte activitatea dlui Al. Lapedatu în 1) Studii și cercetări istorice. 2) Memorii, comunicări, rapoarte și cuvântări la Academia Română. 3) Memorii »studii și articole privitoare la revendicările teritoriale ale României. 4) Recenzii și dări de seamă. 5) Cuvântări

(parlamentare, ocazionale, comemorative, panegirice). Bibliografia are 396 de titluri.

Partea III, e traducerea în franțuzește a biografiei.

Studiul dlui Ioachim Crăciun e un prețios model bibliologic pentru cercetători. Ce câștig important ar fi, dacă s'ar alcătui astfel de bibliografii metodice și sistematice ale tuturor cercetătorilor. Pentru începuturile bio-bibliografice de azi, studiul dlui Ioachim Crăciun, conferențiar de bibliologie la Universitatea din Cluj, e și o contribuție valoroasă și un »vade mecum« pentru studiile viitoare.

* * *

I. Crăciun: **Cartea Românească în decursul veacurilor.**

Cluj, Tip. Eparhiei Ortodoxe Române, 1937, în 8°, 30 p.

Recent a apărut de sub teascurile Tipografiei Eparhiale din Cluj, o broșură ilustrată, conținând o conferință, ținută la Extensiunea Universitară din Cluj, în 16 Aprilie 1937. Conferința cu titlul indicat mai sus a apărut în frumoasa revistă clujană: »*Viața Ilustrată*« de sub conducerea P. S. *Episcop Nicolae Colan*, al Vadului, Feleacului și Clujului.

Conferința e o privire sintetică, asupra dezvoltării graficei române dela începuturile ei, până în vrenile noastre.

»Povestea cărții românești este tot atât de variată, cu umbre și lumini, ca și povestea neamului nostru« (p. 3). Cea mai veche carte românească e o carte-codex scrisă în slavonește, la 1405, de călugărul Nicodim, cunoscută sub numirea de *Evanghelier slavon*. A doua carte românească e un manuscris greco-slav dela 1429, păstrat la Mănăstirea Neamțului și cunoscut sub numirea de *Evanghelier*. A treia carte e un *Evangheller slavon* dela 1436, se păstrează tot la Mănăstirea Neamțului. Tot din sec. XV e și cea mai veche lucrare originală (cele anterioare sunt traduceri) din trecutul nostru: *Viața Sf. Ioan cel Nou dela Suceavă*, scrisă în slavonește, de Grigore Țamblac, la 1437/38.

Cefe dintâi cuvinte românești le găsim într'un document din Maramureș, dela 1404. Primele manuscrise românești sunt din sec. XV: *Codicele Voronețean*, *Psaltirile: Hurmuzaki, Voronețeană și Scheiană*.

În sec. XVI se introduce tiparul în toate cele 3 provincii românești: în Muntenia la 1508, în Ardeal la 1529 și în Moldova la 1562.

Dacă considerăm epoca incunabilelor până la 1550, găsim 8 incunabile românești: 1. Liturghierul slavon, tipărit la 1508 de Macarie. 2. Octoih, tipărit la 1510 de Macarie (se păstrează în Mănăstirea Hilandar dela Muntele Athos. E tot în limba slavonă, 3. Evanghelie slavonă, la 1512 (Cu porunca Domnului Io Basarab Marele Voevod). 4. Octoih slavon din 1535 (La Muntele Athos, nestudiat). 5. Catehism românesc (1544). 6. Molitvelnic slavonesc (1545). 7. Apostol (1547). 8. Evangheliierul slavon (dela Raguzza) 1546—1551.

În a doua jumătate a sec. XVI apar tipăriturile coresiene, »Veacul al XVII este pentru trecutul cărții românești, un veac al intermitențelor« (p. 22). Secolul al XVIII, începe cu epoca glorioasă a Voevodului-martir Constantin Brâncoveanu.

În epoca fanariotă apar 401 cărți românești, 50 grecești și 32 în alte limbi. Din această statistică se vede că epoca fanariotă n'a fost așa de opacă, cum o prezentau istoricii mai vechi.

Tipografia Blajului ne dă 85 de cărți românești. Față de cele 659 de cărți românești apărute în alte centre, Blajul e o oază, nici de cum o centrală cum se spunea înainte.

În sec. XIX, găsim prima tipografie particulară a lui Eliade Rădulescu, iar în Moldova a lui Gheorghe Asachi. În sec. XIX și XX arta grafică se dezvoltă mult. Concluzia dlui Dr. Ioachim Crăciun e că tehnica cărții românești, e la nivelul tehnicii tipografice apusene.

Conferința dlui Ioachim Crăciun informează pe cetitor asupra datelor ultime ale cercetărilor bibliologice românești.

* * *

I. Crăciun: **Baba Novac, Generalul lui Mihail Viteazul.** Publicație tipărită cu ocazia sfîințirii troiței lui Baba Novac la Cluj. Cluj, Tip. Națională, 1936, în 80, 23 p. (ilustrate).

În primăvara anului 1935, Episcopul Nicolae Ivan, dl G. Sion și dl I. Crăciun au format un comitet pentru ridicarea unei troițe

în amintirea lui Baba Novac în Cluj, unde acesta a fost ars pe rug și tras în țeapă. Azi în acel loc e o troiță frumoasă, înconjurată de flori. Are următoarea inscripție: »În acest loc a fost tras în țeapă Baba Novac, Generalul lui Mihaiu Viteazul după ce a fost ars pe rug în Piața Clujului împreună cu Duhovnicul său în ziua de 5 Februarie 1601. Recucerind Ardealul Voevodul Mihaiu a așezat aci între 11—16 August 1601 un steag în cinstea Marelui și Viteazului său slujitor. Ridicatu-s'a această troiță în ziua eroilor 21 Maiu 1936«.

Cu ocazia sfințirii acestei troițe artistice, dl Ioachim Crăciun a publicat cartea de care vorbim, (cu multe ilustrate).

Cartea are 2 părți. Partea I e studiu istoric asupra lui Baba Novac și a fost obiectul unei comunicări făcute la Secțiunea Istorică a »Astrei« din Cluj, în 29 Ianuarie 1936.

După notițele cronicarului Szamosközi, Baba Novac s'a născut în satul Poreci (Smederevo) de lângă Belgrad. La început a fost ostaș de rând. Venind în Țara Românească, Mihaiu Viteazul l-a făcut căpitan peste haiduci. În primăvara anului 1596, trece Dunărea și urmărește până în Balcani pe Hassan Pașa. Pentru acest fapt, Mihaiu Viteazul l-a apreciat mult. În 28 Oct. 1599, Baba Novac ia parte la lupta dela Șelimberg. A însoțit pe Domnitor și la intrarea în Alba Iulia și în Moldova. La lupta dela Mirislău probabil n'a luat parte. Ia parte la luptele împotriva lui Zamoyski (generalul oștirii polone). După perderea bătăliilor dela Sărata, Năieni și Ceptura, Mihaiu Viteazul însoțit probabil și de Baba Novac, se duce la Împăratul. Baba Novac în 17 Dec. 1600 se prezintă la Basta cu 1000 de călăreți.

Apoi înaintă spre părțile Lipovei. În Banat Csáki (șeful Ungurilor nemulțumiți de Mihaiu Viteazul) pune sub pază pe Basta, iar pe Baba Novac, acuzându-l că tratează cu Pașa din Timișoara pentru ocuparea Lugojului și a Caransebeșului de Turci, îl trimite în lanțuri la Cluj. La Cluj a fost condamnat la moarte, împreună cu Duhovnicul său. În 5 Februarie 1601, Baba Novac și Duhovnicul său fură legați pe grinzi și arși de vii în piața orașului. Basta privia înfiorătoare scena din geamul unei case din apropiere. »Călăii i-au schingiuit, mai întâi iau jupuit de piele și apoi i-au aruncat pe rugul înflăcărat, aruncând din când în când

apă, pentru ca chinul să fie mai mare. Această chinuire a ținut cam 1½ oră, până ce intervenise Basta, poruncind să nu se mai arunce apă, și muriră încurând» (p. 12+1—14). După această suferință cruntă, trupurile au fost trase în țeapă, acolo unde e azi *troița* de care vorbim. Ce nume avea Duhovnicul lui Baba Novac? Szamosközi îi zice Saski, Hașdeu-Șașcă, iar dl Crăciun propune numirea: Zacheu (apropiată de Saski, Saschen) (p. 15).

Mihaiu Viteazul în 11—16 August 1601 trecând prin Cluj, a ridicat un steag pe locul în care fusese tras în țeapă Baba Novac.

Partea a II a cărții se'ntitulează »Sfințirea Troiței ridicată în amintirea lui Baba Novac. Dare de seamă asupra serbării«. Aci se publică discursul dlui I. Crăciun (în numele comitetului de inițiativă). Totatunci s'a înălțat și steagul lui Mihaiu Viteazul (refăcut de dl Ioachim Crăciun). În numele Municipiului Cluj, vorbește dl Nicolae Drăganu (prof. univ.).

Acest studiu al dlui Dr. Ioachim Crăciun, aduce contribuții istorice valoroase pentru cunoașterea lui Baba Novac, un personaj important din epoca lui Mihai Viteazul.

* * *

Dr. Ilie Dăianu: Din răvașul meu. Busturi sufletești.

Cluj, Tip. »Cultura«, 1937, în 8°, 52 p.

Dl Dr. Ilie Dăianu a adunat într'un volumaș câteva foiletoane publicate în ziarul clujan »Națiunea Română«. Scrise cu mult lirism, ele ne arată un suflet mereu preocupat de valorile etice, etnice și estetice. În fiecare foileton e și o parte de amintiri personale, prezentate într'o formă literară foarte atractivă. Cartea dlui Ilie Dăianu captivează pe cetitor. O citești cu o deosebită plăcere. Din ea parcă se desprinde figura »*unchiașului*« care povestește.

Dintre numeroasele foiletoane, m'a impresionat în special unul: »*Poetul fabulist Vasile Militaru*«. Dl Dăianu începe cu câteva amintiri. A vorbit cu acest »sărutat al albinelor din Himet«, după adunarea »Astrei« (la Blaj, în 1936). L-a cercetat apoi la București, unde l-a găsit scriind. Din convorbirile lor sunt vrednice de reamintat în special amintirile poetului Vasile Militaru. Acum vreo 20 de ani, având multe poezii în sertar, a transcris câteva într'un

caet și s'a hotărît să le prezinte »*Măestrului*«, lui Alexandru Vlahuță. Vlahuță i-a răspuns: »Dragă tinere, prea sunteți mulți cei cari veniți la mine cu asemenea caete și am pierdut și curajul și răbdarea de a le mai citi, că până acum n'am găsit unul care să fi răsplătit timpul meu pierdut citindu-le caetele. De-aceia nu pot primi caetul D-Ttale«. Vasile Militaru îi răspunse: »Măestre, er-tați-mă că am venit să vă tulbur și eu aducându-vă caetul meu de versuri, dar eu nu sunt grăbit; aş putea aştepta 5—6 luni; poate că în acest interval de timp veți ceti măcar una din poeziile mele și din citirea uneia, Dv. veți înțelege de sigur, dacă mai merită să citiți și restul, sau dacă caetul e vrednic de asvârlit în foc. De aceia v'ași ruga să-mi rețineți caetul și să-mi îngăduiți a veni după rezultat, peste câteva luni«. După acestea, Vlahuță luă caetul și-i spuse să vină după 8 zile. După 8 zile, când se duce la Vlahuță, acesta îi zice: »Bine-ai venit iubite coleg«, îl îmbrățișează și-l sărută. Tânărul poet era consacrat de Vlahuță, iar azi e consacrat de întreaga țară. Lira sa e multicordă. În afară de fabule, are și multe poezii lirice și epice. Dintre cele reproduse de dl Dr. Ilie Dăianu citez una: »*Rugă*« (din volumul »*Stropi de Rouă*«):

Mi-e sufletul ca un cireș în floare
 Și'n floarea lui tot soarele îl am!
 Sunt mii de ramuri — și-o privighitoare
 Vrăjită cântă'n fiecare ram.
 Furtuni ce-au smuls goruni din rădăcină
 Trecură și prin floarea-i de zăpadă,
 Dar sbuciumându-i ramii ce se'nchină,
 Lui nici o floare n'a putut să-i cadă!
 O Doamne, azi, când nime nu mai poate
 Să birue al ispitelor sudum,¹⁾
 Când spre iad duc drumurile toate,
 Iar înspre rai mai duce-un singur drum,
 Trimite-mi îngeri, astfel să mă poarte
 Să nu mă întineze nici un greș,
 Ca sufletu-mi să Ți-l aduc la moarte,
 Îmbătător, ca floarea de cireș.

Dl Dăianu mai prezintă pe Cincinat Pavelescu, Amos Frâncu, Vasile Lucaciu, și încheie cu »Românul anonim din Ardeal în Valea Trandafirilor«.

* * *

¹⁾ Multime.

Tiberiu Morariu: **Viața pastorală în Munții Rodnei.** București, Ed. Societății Regale Române de Geografie, 1937, în 8°, 240 p. (figuri și planșe). (Studii și cercetări geografice II).

În luna Mai a apărut o operă științifică referitoare la ținutul nostru, cum nu mai avem altele. E teza de doctorat în geografie a dlui Tiberiu Morariu, șef de lucrări la Universitatea din Cluj. Se intitulază: »*Viața pastorală în Munții Rodnei*«. E rezultatul unor cercetări de vre-o 8 ani. În fiecare vară îl vedeam pe dl Morariu, echipat pentru excursii, trecând prin Năsăud spre Munți. Rezultatul cercetărilor îndelungate, e un model de monografie geografică. (Dl Ion Simionescu a prezentat-o la Academie).

Lucrarea are 5 capitole mari. Capitolul I e »*Cadrul geografic*«. Regiunea Munților Rodnei se întinde între 42° 3' 2" — 42° 38' 10" longitudine estică dela Fero și între 47° 19' — 47° 39' 10" latitudine nordică. Dela Greenwich se află între 24° 19' 50" — 23° 5' 2" longitudine estică. În acest capitol se ocupă cu morfologia și clima regiunii. Asupra morfologiei Munților Rodnei pregătește un studiu care va apare. Capitolul II e: »*Pășunea*«. După Florian Porcius, împarte pășunea în 5 regiuni: 1) regiunea inferioară (290—800 m); 2) regiunea montană (800—1250 m); 3) regiunea subalpină (1250—1700 m); 4) regiunea alpină (1700—2000 m). După ce studiază flora și fitogeografia Munților Rodnei, trece la capitolul al III-a: »*Păstoritul*«. În acest capitol se ocupă atât cu istoria păstoritului, cât și cu faza actuală a acestei preocupări. Studiază tradițiile și obiceiurile pastorale, între cari e și »focul viu«, pe care îl fac primăvara doi feciori-vestale, cari n'au visat grații feminine, frecând două lemne de brad și trecând oile printre ele, spre a le feri de duhurile rele. În legătură cu viața pastorală din Munții Rodnei, dl Tiberiu Morariu a adunat foarte mult folklor, care va apare în vol. IV, al *Anuarului Arhivei de Folklor*, de sub conducerea dlui Ioan Mușlea. Capitolul al IV, se ocupă cu »*Stânele, uneltele și gospodăria lor*«. Un auxiliar prețios pentru acest capitol, e harta dela sfârșitul cărții, cu răspândirea »formelor de locuințe pastorale în Munții Rodnei«. Dl Morariu îmi spunea că această hartă alcătuit-o pe teren, vizitând fiecare stână și notând-o pe hartă chiar când era la stâna respectivă. Capitolul V, se intitulază »*Alte tipuri de viață pastorală*«.

Lucrarea mai are un rezumat francez. E destul să citești acel rezumat, spre a avea o idee despre ce se vorbește în această monografie geografică. Chiar la hărțile și figurile din carte, se dau explicații în limba franceză. E vrednic a fi pomenit și *Indicele*, alcătuit cu multă migăleală. Dl Morariu are »*Indice toponimic*« și »*Indice pastoral*«, cari ușurează mult munca cercetătorului.

Opera dlui Tiberiu Morariu, în felul cum e concepută, e *unică* în literatura noastră geografică. Cum spuneam la începutul acestei notițe: *e un model de monografie geografică*.

*
* * *

Valeriu Șotropa: Introducere și bibliografie la istoria dreptului român. Cluj, Cartea Românească, 1937, în 8°, 232 p.

În cercetările istorice cel mai important izvor e bibliografia. Fără o bogată informație bibliografică, e imposibil scrisul istoric. Dl Valeriu Șotropa publică o bibliografie a cercetărilor privitoare la istoria dreptului român, precedată de un studiu introductiv de 101 p.

În studiul introductiv, dl Valeriu Șotropa ne dă, pe baza unui vast material documentar, noțiunile fundamentale ale istoriei dreptului român, care e »expunerea evoluției dreptului român public și privat dela origini până astăzi« (p. 7), iar »dreptul este un produs al spiritului colectiv al poporului« (p. 9).

»Istoria dreptului ca știință istorică, de serii, studiază ca și celelalte discipline istorice, particularul, unicul, specialul« (p. 12). Urmează un capitol despre utilitatea istoriei dreptului și altul despre științele auxiliare ale istoriei dreptului. În capitolul »Izvoarele istoriei dreptului român« dl Valeriu Șotropa ne dă o bogată informație asupra literaturii referitoare la trecutul dreptului. Începând cu Herodot, Strabo, Ptolomeu, Cassius Dio, Ovidiu, Horațiu, Dio Chrisostomus și cu Cronicile, trece la descrieri și la operele istorice și geografice și la colecțiile de legi. Face câteva reflexii și asupra metodei în știința istoriei dreptului. Istoria dreptului român, o împarte în 5 epoci: I) Secolul XIV--XV; II) Secolul XVI--XVII; III) Epoca fanariotă (1711) 1716—1821); IV) 1821-1859; V) 1859—1936/7.

Se ocupă cu »Câteva chestiuni generale cu privire la dreptul consuetudinar român«. Discută pe larg »originile dreptului român«. Distinge o parte moștenită, o parte creată și o serie de influențe străine. Dreptul românesc, în diverse state, nu variază mult. Unitatea dreptului român rezultă din unitatea sufletească a popoului care îl crează.

Bibliografia are 1480 de titluri, grupate după următorul plan :

I) Opera de sinteză a istoriei Românilor, II) Opere de sinteză a istoriei dreptului român; III) Periodice; IV) Publicații de documente: *a)* pe regiuni; *b)* pe domnii; *c)* după alte criterii; *d)* alte izvoare; V) Studii privitoare la: *a)* Organizarea Traco-Dacilor; *b)* Organizarea Daciei Romane; *c)* Viața și organizarea poporului român înainte de întemeierea principatelor. VI) Studii relative la organizarea Principatelor. VII) Studii relative la instituțiile juridice ale dreptului consuetudinar. VIII) Studii cu privire la vechile legiuri și edițiile acelor legiuri. IX) Studii asupra vechilor juriști și vechiului învățământ juridic. X) Lucrări privitoare la istoria dreptului român în epoca contemporană (dela 1821 încoace). XI) Studii relative la situația juridică a străinilor în țările române și la raporturile internaționale ale acestor țări. XII) Alte lucrări: *a)* Studii privitoare la viața și organizația Român lor din fostele provincii subjugate; *b)* Studii asupra unor încercări și proiecte de reforme; *c)* Dicționare și studii lingvistice utilizabile la istoria dreptului român; *d)* Varia.

Studiul introductiv-bibliografic al dlui Valeriu Șotropa e un început valoros în domeniul istoriografiei juridice. În general, literatura noastră bibliografică e săracă, dar bibliografiile juridice sunt și mai puține decât în alte domenii (istorie, literatură). Bibliografia unui întreg ram de știință juridică românească e un început promițător pentru bibliografia juridică.

Muzeul grănițesc năsăudean

Iniințată în anul 1931, această instituție culturală se desvotă și îmbogățește din ce în ce mai frumos.

În prezent are patru secții.

I. *Biblioteca*, cu un mare număr de cărți, cele mai multe vechi câștigate din colecțiile a diferite persoane, mai ales profesori.

II. O *Arhivă* bogată în acte, documente, manuscrise, corespondențe relative la istoria și la oamenii marcați din ținutul Năsăudului.

III. Colecții de diferite obiecte de muzeu.

IV. Portrete de fruntași grănițeri și fotografii (formând secția »Cultul strămoșilor«).

Toate aceste se păstrează cu cea mai mare grijă și pietate în instituția noastră.

*

Rugăm pe toți românii iubitori de trecutul nostru și pe cei trecuți prin școlile năsăudene să binevoiască a dărui acestui muzeu național ori ce acte, de naștere, de studii, de serviciu ale diferitelor persoane; cărți vechi de orice fel și în orice limbă; portrete, fotografii de oameni, de biserici, școli, case, gospodării, etc. și orice fel de obiecte de artă țărănească.

Iniințând o secție specială a familiilor, toate actele, portretele, etc. se păstrează în dosare de familii, cari vor servi apoi ca material pentru compunerea și redactarea de biografii personale, familiare, monografii de sate etc.

Noi grănițerii năsăudeni în special trebuie să fim mândri că am putut aduna în timp destul de scurt și am salvat o mulțime

de cărți, acte, documente, manuscrise, etc. dela intelectuali grănițeri din trecut, lucru ce dovedește interesul și cultura aceloră. Se vede din aceste tesaure salvate cu ce se ocupau profesorii și alți înaintași ai noștri, și posedăm manuscrise chiar dela oameni mai puțin cărturari, cari au lăsat scrise amintiri și lucruri vrednice de păstrat, cari completează multe locuri rămase goale din lipsă de date, din trecutul grănițerilor.

Dupăcum ne-am încredințat din cercetările făcute cu ocazia scrierii »Figurilor grănițerești născădene« ș. a. ne lipsesc încă multe acte, documente etc., pentru compunerea de biografii ale înaintașilor noștri, dispărute, pierdute de multe ori din lipsa de interes a moștenitorilor, de a păstra actele părinților și strămoșilor.

De aceea rugăm pe toți oamenii doriitori de ridicarea neamului nostru a depune orice fel de acte, hârtii, portrete, etc. la instituțiile publice, ca biblioteci și arhive, pentru de a fi păstrate în interesul și al persoanelor și al familiilor; iar pe cele privitoare la grănițeri a-le depune la muzeul nostru.

Am dori foarte mult să avem schițe biografice, amintiri și alte note și însemnări dela foștii elevi ai școalelor născădene, pe cari să le păstrăm și să le utilizăm la facerea istoriei ținutului nostru. Dorim să cunoaștem activitatea tuturor celor eșii din școalele noastre, lucrările lor, publicațiile ce au făcut și orice privește viața lor publică.

Donățiuni făcute Muzeului

1. Dela dl *Ionel Șerban* profesor de muzică Cluj, cinci caete piese muzicale și 2 piese versuri cu muzică pentru voci și pian, toate compozițiile Dsale.

2. Dela dl *Dr. Leon Scridon sen.* din Bistrița 4 broșuri: »O revizuire asupra gospodăriei fondurilor grănițerești« (Nr. 4 din biblioteka »Din granița născădeană«).

3. Dela dl *Prof. Ștefan Vancea*, dela școala normală din Bârlad: 1) Revista »George Lazar« An. II (1888). Nrii 1—10. 2) Monografia școalei de aplicație de băeți Bârlad, de dl *Nic. Gh. Nicolescu* învățător.

4. Dela dra *Estela Luchi-Mareșianu* 2 vol.: »Correspondance

de Napoleon I-er. Paris 1863 și 1864, Vol. XIV și XV. Ed. Plon & Dumaire.

5. Dela dl *C. Petran* profesor universitar Cluj: »Noui cercetări și aprecieri asupra arhitecturii în lemn din Ardeal«.

6. Dela văduva profes. *Emil Domide*, două cartoane mari cu 50 fotografii ale absolvenților liceului din Năsăud din anii 1905/6 și 1908/9.

7. Dl *Prof. Macedon Linul* din Bistrița: 13 acte relative la tatăl Dsale și 2 tablouri reprezentând portretul poetului Andrei Mureșian și Bătălia dela Smârdan în 1878, în rame cu sticlă.

8. Dela dna *Dr. Oană* din Sângeorz-Băi: două ouă încondeiate, foarte artistic lucrate, cu motive românești, executate de dna Vica Șalvariș din Colibița.

9. Dela *Primăria* din Năsăud: Biografia lui Ion C. Brătianu 3 exemplare.

10. Dela dl *Dr. Tit Pop* din Rodna: 57 diverse acte relative la diferite persoane etc. din Rodna.

11. Dela dl *Prof. Crist. Predescu* dela Academia de agricultură din Cluj, lucrarea Dsale: »Zece ani de funcționare a observatorului meteorologic din Cluj«. 1936.

12. Dela dl *Ion Șerban*, Năsăud: Două sigilii de alamă relative la Intreadam și Agenția.

13. Dela *Fundația regală »Principele Carol«*, București: diverse cărți, în număr de 64 volume.

14. Dela *Regia Cooperativă »Regna«* din Năsăud: »Exploatarea pădurilor grănicerești din jud. Năsăud«. Teză de doctorat de *Octavian Lungu*. București 1935.

15. Dl *Dr. Leonida Popp*, docent univers. București: trei lucrări ale Dsale radiologice.

16. Am primit apoi dela redacțiile următoarelor reviste și ziare publicațiile: a) Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice din București, Nr. 84. b) Revista *AGRU*, Buletinul Asociațiunii Gen. a Românilor Uniți Cluj, Anii 1935—36—37. c) Tribuna grănițerilor din Caransebeș 1936—37. d) Revista enciclopedică Cluj, Red. d. Ioan Corbu. Anii 1935—37. e) Ziarul »Poporul« din Runc pe 1936.

17. Dl *Dr. Tit. Pop* din Rodna a dăruit un exemplar din

opera: »Resbelul oriental ilustrat (1877—78) de autorii Dr. A. P. Alexi și Maxim Pop, profesori la gimnasiul sup. din Năsăud, și doue tablouri pictate pe pânză, reprezentând scene din Războiul Independenței (1877—78).

18. Dl *Iustin Handrea*, învățător din com. Porcești, jud. Mureș: un număr de cărți și acte relative la Ținutul Năsăudului.

19. Dl *Dumitru Nacu*, primarul orașului Năsăud: o fotografie reprezentând personalul administrativ al Districtului autonom al Năsăudului, în anul 1876.

20. Dna *Ana Dr. V. Pahone* din Bistrița: o fotografie a tatălui Dsale Gavrilă Vârtic, alta a soțului Dsale Dr. V. Pahone și o maximă a lui Leontin Lucchi, bunicul Dsale.

*

Direcția Muzeului aduce cele mai călduroase mulțumiri tuturor stimaților donatori.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

IULIU MOISIÎ

FIGURI GRĂNIȚEREȘTI NĂSĂUDENE

Tineretului grănițesc năsăudean
pentru a-și cunoaște frumosul trecut,
marii lui înaintașii și luptele ce au purtat
și a le urma faptele

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Năsăud 1937

Alecse Fortunat

(recte Leon Hangea)

Dintre fii graniței născuțene, care încă din a treia decadă a sutei a XIX-a, au desfășurat o frumoasă activitate în afară de ținutul nostru, a fost și *Alecse Fortunat*, fiu al preotului Ion Hangea din comuna Maieru, care a activat în orașul Unirii Principatelor, în Focșani. Acest grănițer al cărui nume adevărat este *Leon Hangea*¹⁾ s'a născut cam pe la 1810. După ce a învățat în școlile născuțene, apoi liceul și teologia la Blaj, a fost numit profesor la »școala începătoare publică« în *Focșanii Munteni*. Această școală s'a deschis la 14 Februarie 1834²⁾ de profesorul Dimitrie Pășcăneanu, care însă decedă la 22 August 1835.

Notă. Schița biografică a acestui vrednic grănițer s'a făcut după următoarele puține izvoare.

1. Din revista »*Milcovia*«, articolul »Contribuțiuni la istoricul Școalelor publice din Focșanii Moldoveni și Munteni« (Studiu alcătuit după actele originale dela Direcția gen. a Arhivelor Statului, București — de dl Mih. Popescu profesor la colegiul Sf. Sava București).

2. Articolul *Basiliu Mureșianu*, publicat de I. Popu Reteganul, în rev. »Convorbiri pedagogice«. An. I. 1884. Nr. 4. Panciova, în care se găsesc unele date relative la Fortunat.

3. Istoria orașului Focșani de D. F. Caianu profesor, Focșani 1906.

1) După legile grănițerești toți tinerii trebuiau firește să facă armata. S'a observat însă la câțiva tineri intelectuali că, pentru a nu face armata, își schimbau numele, ca astfel să nu fie urmăriți. Așa a fost cu Vasile Bob-Fabian (schimbându-și numele, după bob-faba, în Fabian), așa cu Leon Hangea.

Numai cu încuviințarea Comandantului regimentului grănițeresc se permitea tinerilor grănițeri a studia gimnasiul și numai dacă se hotăra tinerul a urma cariera preoțască (Fl. Porcius Fig. gr. p. 111).

2) Din revista »*Milcovia*«. Focșani. An. II. Vol. I. 1. 1931 p. 119 Actul Nr. 38 din Anexă.

Școli românești de stat, cu profesori salarizați, cu programe în regulă, până la Regulamentul organic, par'că n'au fost nici în Moldova, nici în Țara românească. Erau însă școli multe pe lângă biserici din capitalele Principatelor și pe la mănăstiri, unde se învăța cele necesare viitorilor preoți. Se pare că toată lumea se temea de școlile publice de stat, care începuse pe ici pe colo a fi înființate de Eforia școalelor, și le ocoliau. Frica consta probabil, că se credea, că școlarii astorfel de școli »trebuiau să fie făcuți militari cu forța«, că copiii trebuiau să urmeze în permanență cursurile, pe când cei dela școalele mai sus amintite, erau mai liberi și mai nesupuși disciplinei școlare. Apoi existau și anumite prejudicii, cari erau piedeci aproape de neînvins pentru a putea organiza școalele așa cum cerea spiritul adevăratelor școale. Astfel »unii boieri« ziceau, că tot sunt boieri, deși n'au învățat mai mult decât a ceti, a scrie și ceva a socoti; *neguțătorii* spuneau, că ei n'au trebuință de alte învățături decât numai de puțină însemnare cu condeiul și de socoteală; iar *clasul cel mai de jos* adăuga că are teamă de oaste, susținând că cei ce vor învăța în școlile publice vor fi siliți în urmă a se face ostași¹⁾

*

Al doilea profesor al acestei școli a fost *Alecse Fortunati*, care și-a început activitatea școlară în Septemvrie 1835, (după cum aflăm din *Milcovia* l. c. p. 122), iar *D. F. Caianu*, f. profesor la liceul din Focșani, care l'a cunoscut personal, spune că Alecse Fortunati veni din Transilvania, dela Bistrița-Năsăud, apare în Focșanii-Munteni la 1836 și »după cum spun bătrânii Fortunatu era unul din cei mai buni profesori, foarte iubit de elevii săi și mult stimat de cetățeni« și Caianu l'a apucat încă în viață ca pensionar și că a murit în anul 1875²⁾

Pe Fortunat îl găsim că cere, pentru a învăța pe copii cântările, învoire dela Eforia Școalelor din București, pentru numirea cântărețului Sandu Popescu³⁾ din Focșanii-Moldovei. Acestuia,

¹⁾ Act Nr. 14 din Anexă (*Milcovia* l. c. p. 114). Mentalitatea aceasta poate că e o urmare a stăpânirii fanariote, atât de băgubitoare neamului nostru.

²⁾ *Caian* (D. F.) Istoria orașului Focșani. Focșani 1906 p. 130.

³⁾ Actul Nr. 64 din Anexă l. c.

spune Fortunat, i se. va plăti câte un icusar vechiu¹⁾ pe lună pentru munca lui. Inceperea învățături cântărilor s'a făcut la 16 Septembrie 1838²⁾

Ca ajutor alui Fortunat, i-s'a dat în 1847 profesorul Ghiță Teodosie, care însă în 1848 muri de holeră, izbucnită odată cu intrarea trupelor rusești în Principate.³⁾

În școala aceasta erau fii de orășeni, dar și mulți dela țară și din această cauză orășenii n'au voit să plătească chiria primului local, căci nu învață numai copiii lor, ci și »cei după afară din județe«⁴⁾

Fortunat împlinea și funcțiunea de revizor școlar al ținutului Slam-Râmnic (Râmnicul-sărat)⁵⁾.

*

Sufletul nobil și caritabil a lui Fortunat se mai vădește și din următoarea întâmplare:

În primăvara anului 1847 se întâmplă groaznicul pârjol al orașului București, după urma căruia au rămas multe familii pe drumuri. Mișcat de această nenorocire, găsim pe Fortunat, că face un raport la Eforia Școalelor prin care o anunță, că jalea și durerea celor nenorociți nu-l pot lăsa fără să nu contribue și el cu ceva la îndulcirea nenorociților. De aceea a chibzuit și face cunoscut — trimițând și chitanța de primirea sumei — că pune la dispoziția comitetului, însărcinat cu strângerea ajutoarelor, leafa ce i-se cuvine pe luna Aprilie a anului 1847, făgăduind că va face la rândul său și o listă de subscripție în cercul cunoștințelor sale. Fapta vorbește dela sine.⁶⁾

*

Profesorul Fortunat era, firește, ca toți ardelenii și un înfocat naționalist și s'a amestecat în mișcările naționale dela 1848 în Principate și aceasta a fost un motiv guvernului de atunci, sub presiunea rusască, ca să fie scos din învățământ, împreună cu toți profesorii de origine ardelenască, cari cu toții au luat parte la aceste mișcări, cum a fost și *Ion Maiorescu* pe atunci inspec-

¹⁾ Icusar, veche monedă turcească de argint, în valoare de 20 lei vechi.

²⁾ ³⁾ ⁴⁾ ⁵⁾ Milcovia I. c. p. 122.

⁶⁾ Milcovia I. c. p. 123.

torul școalelor din Oltenia și medelnicerul *Aron Florian*, revizorul școalelor din județul Ilfov.¹⁾

Reintegrarea lui *Fortunat*, ca și al celorlalți tovarăși de suferințe, s'a făcut după anul 1850, când se găsește iarăși la conducerea școalelor din Districtul Slam-Râmnic.²⁾

*

Între membrii fondatori ai Societății »Transilvania« din București, în 1867, cu scopul de a acorda stipendii tinerilor români din Ardeal, pentru studii superioare și în țerile latine: Franța, Italia, Belgia, nu numai în Austro-Ungaria, fu și *Fortunat*. Primul Președinte a fost A. Papiu-Ilarian.

Este interesantă introducerea-apel la aceste statute, din care extragem câteva pasagii.

»Mai mulți tineri transilvaniani, studenți la Universitatea din București, serbând aniversarea zilei de 3/15 Mai, ziua reînvierii naționalității române din Transilvania în 1848, propuseră înființarea unei Societăți pentru ajutorul studenților români de peste Carpați. Ideea fu salutată cu entusiasm de un număr mai însemnat de studenți și alți români generoși... Societatea, departe de a fi politică, nu are alt scop, decât de a strânge legămintele de frăție între junimea studioasă din toate părțile României, venind în ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei«. »Mai presus de verice partid politic, noi ne adresăm, pentru sprijinirea acestei Societăți, către toți Românii de verice clasă, de verice partid, de verice stare. Românii din Valea Dunării își vor aduce aminte, că în curs de lungi secolii, la timp de pericol, acei Carpați sempiterni ai Daciei centrale au fost deapănarea locul de scăpare a naționalității române. De acolo, din sinul Carpaților, a descins Negru-Vodă de a întemeiat Țara românească; de acolo a venit și Dragoș-Vodă de a fundat Statul Moldovei; și precând în timpii mai din urmă elementul străin părea a ne amenința limba și a stânge chiar simțul naționalității române, tot Românii din acei Carpați veniră a reînvia limba, naționalitatea și literatura română. Niciodată Românii din Transilvania nu cunoscură pentru dinșii altă misiune în aceste țeri, afară de aceea, de a profesa idea naționalității ro-

¹⁾ ²⁾ Milcovia I. c. p. 122.

mâne. Ei niciodată n'au făcut altă politică în țerile române, și nici unul dintrînșii n'a agonisit aici vreodată altă avere, afară de stima și recunoștința adevăraților Români. Astăzi, asigurați și tari în conștiința naționalității noastre, noi de abia mai avem trebuință de apostolatul lor. Iar ei, ei niciodată n'au fost mai amenințați în limba și naționalitatea lor. Un bine nemărginit le putem face, venind în ajutorul junimei lor studioase¹⁾ Trebuie să amintim aci, că după această hotărîre s'a făcut apelul acesta la 18 Iulie 1867, la cîteva luni după »împăcarea« Austriei cu Ungaria prin pactul dela 18 Februarie 1867, (dualismul austro-ungar), când Ungaria fu restabilită, și se decretă »uniunea Ardealului« cu dînsa, și mai primi și armată teritorială proprie (honvezi), iar Împăratul fu încoronat, la 8 Iunie 1867, rege al Ungariei.

Ilarian cu ceilalți membrii fondatori, precum vicepreședinții Cernatescu și V. A. Urechia; Secretarii Laurian fiul și Procopiu; Casarul Ioan Martinovici comerciant și apoi Florian, A. Robescu, P. Grădișteanu, Hajdău, *Fortunat*, Corvin, Tacit, Ianculescu și Precup,—au înțeles și prevăzut marele pericol care amenința acuma pe Românii ardeleni, după cum ne dovedește istoria Ardealului dela 1867 până la Unirea tuturor Românilor în România Mare.

*

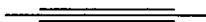
Scriitorul acestei schițe biografice l-a cunoscut în a sa copilărie pe Alekse Fortunat, pe când la bătrînețe era pensionar și venea vara la Maeru și Năsăud să-și vadă frații și surorile. El se trăgea din familia preotului *Ioan Hangea* din Maeru. Acesta a avut 5 fii pe *Leon Hangea* care este Alexă Fortunat, apoi pe *Grigore Hangea* fost funcționar și *Sever Hangea* căpitan în Reg. II de graniță și apoi în Reg. 50 (Alba Iulia) fiind decorat cu »Medalia de războiu« și cu »Crucea pentru servicii«, *Petru Hangea*, proprietar în Maeru și *Alexandru Hangea* fost funcționar în Mehădia, al cărui fiu *Beniamin Hangea* fu profesor la liceul din Năsăud (1873—1883). 2 Fiice: *Iftira* măritată după Locotenentul *Gavrilă Pop* din Feldru din Reg. II grănițeresc și *Maria* măritată după învățătorul *Vasile Mureșianu* dela norma din Năsăud.

*

¹⁾ »Sionul românesc«, Viena, 1867. Nru 16 p. 185/6.

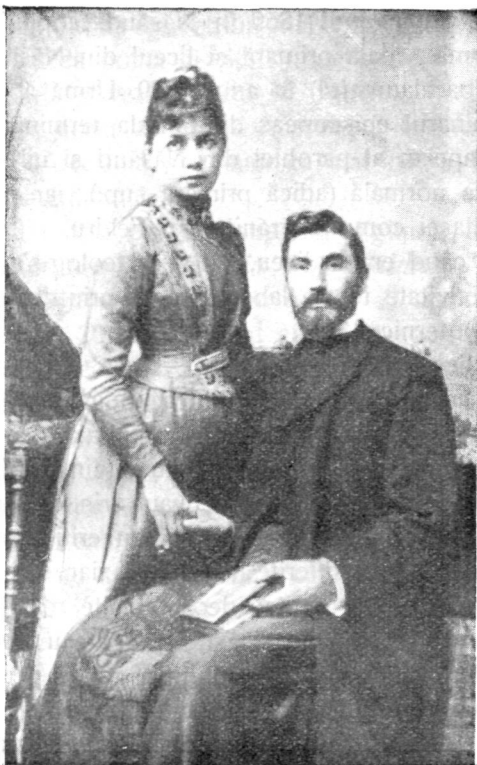
Alecse Fortunat a servit ca profesor public la școala normală (preparandia) din Focșani, începând din 1 Octomvrie 1835, timp de 28 ani, însărcinat fiind cu învățarea a 150 învățători sătești și cu inspectarea școalelor populare din întregul district.

Pentru frumoasele sale servicii în învățământ primi dela Principele Bibescu diploma de nobileța — Pitar — sub Nr. 2189, anul 1846, iar la 1 Iulie 1853 sub Nru 1346, dela Principele Barbu Știrbey diploma de Sărdar.¹⁾

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ Revista »Convorbiri pedagogice«. An. I. 1886 Nr. 4. Panciova, în articolul *Învățătorul Basile Mureșian din Năsăud (cumnatul lui Fortunat)*.

Preotul Ioan Macavei

1859—1894

Școalele năsăudene au format și o falangă frumoasă de luptători naționali și buni conducători ai poporului grănițesc. Atmosfera favorabilă dezvoltării culturii naționale, ce învălue acest ținut, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când școalele luaseră un avânt puternic, prin înțelepciunea și dragostea marilor noștri înaintași creatori, a atras o mulțime de tineret din toate clasele societății românești la învățătură în Năsăud.

Unul din tinerii școlari ai liceului din Năsăud, care deveni mai târziu un »zelos luptător și neînfricat martir« a fost *Ioan*

Macavei,¹⁾ născut în anul 1859 în Năsăud, copilul unei țărance văduve. El urmă școala primară și liceul din Năsăud, unde făcu și »matura« (bacalaureatul) în anul 1879. Urmă apoi studiile teologice la Seminarul episcopesc din Gherla, terminându-le în 1883. Numit apoi capelan al parohiei din Năsăud și în acelaș timp catehet la școala normală (adică primară sup.), iar pe la 1894 era paroh al frunțașei comune grănițerești Feldru.

Atât pe când era în liceu, cât și ca teolog s'a distins printr'o inițiativă și activitate foarte laborioasă și printr'un sentiment național foarte puternic.

Încă în liceu citise aproape tot ce se scrisese în literatura română, căci liceul poseda o bibliotecă bogată și o societate de lectură »*Virtus Romana Rediviva*«,²⁾ înființată de profesori încă în anul 1870, societate condusă de unul din profesorii liceului, în care pe lângă lectură școlarii activau prin declamațiuni, citeau operate, lucrări făcute de dinșii, se făceau critici, traduceri etc.

Societatea poseda diferite reviste și ziare de seamă românești, iar profesorii împrumutau deosebit alte reviste și cărți școlarilor pentru a se lumina și astfel pregăteau tineretul atât din punct de vedere literar, istoric, științific, cât și pentru luptele naționale, cari așteptau tineretul în viața publică.

În anii 1877—79 însă societatea »*Virtus Romana Rediviva*« fusese sistată din anumite motive, și atunci noi școlarii din cursul

¹⁾ Fotografia aceasta a părintelui I. Macavei, este dela 1 Ianuarie 1891 pe când era în temnița din Seghedin. Alătura ea soția sa Paulina, din frunțașă familie grănițerească a Mihăilașilor.

²⁾ Aceste trei cnvinte reprezentau *maxima* fostului Regiment al II-lea de graniță românesc năsăudean, maximă gravată apoi pe toate pecețile oficiale.

În Năsăud s'a serbat, la 26 Octomvrie 1866, depunerea în biserica gr.-cat. a vechilor stindarde ale Regimentului II-lea rom. de graniță, pe cari bravi strănepoți ai lui Traian le-au purtat cu atâta eroism din învingere în învingere pe câmpurile de luptă ale Europei, încât nemuritorul Împărat Iosif al II-lea demândă a se scrie pe ele sentință »*Virtus romana rediviva*«, iar pentru bravurile din 1848 Împăratul Francisc Iosif I decoră steagul batalionului I cu medalia de aur, unica decorațiune de acest soi în întreaga armia austriacă. Acele flamuri devenind foarte vechi, și făcându-se în locul lor nouă, Majestatea Sa ceruse, ca cele vechi să nu se aducă în armaria (arsenalul) din Viena, ci să se păstreze în Năsăud.

(În »Sionul românesc«, Viena, An. II. 1866, Nr. 22, p. 268).

superior am simțit, că guvernul maghiar nu putea suferi ca o astfel de maximă să poată fi titlul unei societăți școlare românești, căci tendința guvernului era să slăbească cât mai mult, ba chiar să distrugă aceasta »*Virtus Romana*«, care reinviase. Astfel nu se mai putea declama, nici lucra ca mai înainte la lumina zilei, în frumoasa noastră Societate.

O parte din elevii cursului superior al gimnasiului grănițeresc din Năsăud, în frunte cu *Corneliu Pop Păcurar*, *Ioan Macavei*, *Solomon Haliță*, *Ion Găvrilaș*, *Aurel Pop Bota*, subsemnatul și alții, în număr de 20, am format atunci o societate secretă, tot cu acelaș nume, școlari aleși, cari se știe ținea secretul, și cu statute întărite cu semnăturile noastre. Ședințele le țineam Duminica și în serbători, în clasa VII-a a liceului, în anul 1877/78 sub presidenția lui *Cornel Pop Păcurar*, în anul 1878/79 sub a scriitorului acestor rânduri.

Aveam și un cabinet de lectură, care se afla la amicul nostru *Emanuil Beșa*, unde aveam abonate câteva reviste, apoi aduceam eu câteva ziare dela tatăl meu, etc.

*

În felul lor, școlarii de liceu făceau și un fel de politică națională, discuții aprinse, proiecte și planuri pentru viitorul nației românești. Lucru ce mai târziu și-a avut urmările sale binefăcătoare în viața publică. Ceasuri întregi, mai ales seara, se discutau lucruri cari ne desvolta dragostea de românism și ne făceau optimiști. În mici fapte de »student« de liceu, se putea prevedea marele sentiment al naționalismului nostru. Profesorii noștri, fie dela liceu, fie dela preparandie, au știut insufla elevilor o deosebită dragoste de nația și de ținutul lor. De aceea elevii eșiți din școalele năsăudene s'au distins prin o deosebită dragoste de neam și oriunde au activat în urmă au lăsat urme puternice.

Macavei era unul din cei mai infocați naționaliști. În seminarul teologic din Gherla *Macavei* deveni capul unei mișcări naționaliste și literare, mai ales că devenise și un bun scriitor literar și chiar poet.

Intr'o scrisoare dela 19 Ianuarie 1883 din Gherla îmi scrie la Viena următoarele: »Cu o deosebită plăcere am cetit dulcile

șiruri ce mi-ai adresat. Simpatia, ce încă din frageda-ne copilărie o am nutrit unul față de altul, văd, că nu a încetat, nici va înceta până când coardele, în continuu tinere, ale inimilor noastre vor bate și vor ținti spre unul și acelaș scop, care e rădicarea scumpulul nostru popor la înălțimea menită. Nu consider ca o simplă măgulire dulcile tale șiruri adresate cu ocasiunea onomastice mele, ci mai mult, ca pe unele cari purced dela o inimă binevoitoare. Pururea voi avea aceste șiruri, ca pe unele cari îmi arată: menirea mea viitoare. Mă simt dreptăcea îndatorat ca pe lângă expresiunea simțămintelor mele frățești de mulțămită, și pe lângă amiceasca strângere de mână să-ți urez în deasemea: Ani senini, zile bogate în luptele ce te așteaptă întru rădicarea neamului nostru. Una să nu uiți nicecând: Un respectuos model ai în acela, căruia provedința divină i-a concretizat guvernarea celei mai iubite turme de pe malurile Someșului. Dacă ai noștri au fost lipsiți — el a acoperit lipsa; dacă ai noștri au fost în desperare, el i-a încurajat; dacă ai noștri au avut lipsă de sfat, el i-a sfătuit; ear dacă ai noștri au sacrificat pentru interesul general ceva, el a întregit golul. Dar ce-ți împröpetez eu acestea? Sunt prea neînsemnat ca să fac justa caracteristica aceluia, căruia, nu numai noi, tinera generațiune îi datorăm orice succese — ci din contră un ținut întreg, a cărui renume și înflorire l-a avut și-l are la inimă. Fie dar și de aici înainte generoasa voastră familie aceea: sub a cărei flamure în tot timpul să se afle adevărați mecenai.

Mă bucur de sărbătoarea »Anul nou«, despre care-mi faci amintire, mă asociez și eu la toate acele ce voi ați plănuț și dorit neamului românesc. Fie, ca ideile cari purced dela brava junime română vieneză, să afle ca întotdeauna așa și de aci înainte următori și îmbrățișatori. Ceeace am negles în trecut, să ne succedă, să cooperăm, ca să putem dobândi — ca să vedem crescând cedrii din ramii tineri. Salutând pe vechii mei cunoscuți, te rog a fi interpretele simțămintelor mele față de acei dintre confrății vienezi, cari crezi că nu s'or simți ofensați prin aceasta...

Referitor la actuala stare a Societății noastre (teologice »Inocențiu Micu«), vin a-ți relata, că toată activitatea mea e: »reorganizarea«. Am lucrat atâta — încât sincer spunându-ți, mă mândresc eu de lucru.

Ajuns în viața publică a început să înlăptuiască unelile din ideile sale pentru ridicarea stării culturale și morale a poporului său, pentru care avea o dragoste fără seamăn. A pus baza unui cor de tineri și fete de țărani din Năsăud și l-a condus cât timp a stat aici. În predicile sale admirabile știa să atingă coarda simțitoare a parohienilor săi și a-le influența prin aceasta în spiritul ideilor sale.

În acest timp activitatea sa energetică pe terenul bisericesc, școlastic și cu deosebire publicistic era în floarea dezvoltării. A fost unul din cei mai harnici colaboratori ai ziarelor: »*Gazeta Transilvaniei*« și mai târziu a »*Tribunei*« din Sibiu. Publicistica i-a adus și lui, ca tuturor luptătorilor pentru drepturile străvechii nații românești contra asupritorilor seculari, un proces politic, apoi condamnat la înțemnițare de un an și jumătate, »pedeapsă« pe care părintele Macavei o suferi cu inimă veselă, și discutând acolo în temnița din Seghedin, și expunând în modul cel mai deschis idealul românismului soților, colegilor săi de închisoare, adică câtorva avocați, medici și ziariști maghiari, cari își ispășiau osânda lor pentru niscari duele și ofense »de onoare«, și alte asemenea nimicuri.

Într-o scrisoare dela 24 Martie c. n. 1891, ce mi-a trimis din Seghedin, vechiul meu prieten îmi scria:

...»Felicitările le-am primit atât la anul nou, cât și la onomastică. Îți mulțumesc pentru aducere aminte de amicul tău vechiu.

După cum vei ști, eu sunt aici (în temnița ungurească din Seghedin) împreună cu Paulina (soția sa). Dinsă mă cercetează în fiecare zi dela 9—12 și dela 2—5. Lucru de sine înțeles avem și spese mari. Dar n'avem ce face, dacă s'a întâmplat așa.

Acuma sunt în luna a 4-a, așadar îmi mai restau 14 luni. În a doua vară, adică a anului viitor, sperez a ne întâlni și a povesti despre lucruri cari ne ating mai de-aproape.

Eu astăzi petrec în parterul prinsorii Nr. 23. De prezent nu sunt mulți deținuți. În societate cu dl Traian Pop¹⁾ ne trec zilele mai ușor. Iarna, ni-se pare, nu a fost așa grea. Nu știu cum o să treacă vara, cu căldurile cele caniculare. Pe pustă e totdeauna

¹⁾ Fost redactor la »*Gazeta Transilvaniei*«, condamnat într'un proces de presă la un an închisoare.

mai cald ca în alte părți. Apa rea, aerul nesănătos pe lângă alte inconveniente.

Seara ni-se închide ușa la 8 ore, dem. la 5. Peste zi suntem liberi între zidurile cele înalte și groase. Cetesc, scriu și așa trece zi de zi, însemnându-le în cartea vieții». (Din scrisoarea lui Macavei, dela 24 Martie 1891 din temnița Seghedinului).

*

Scrisoarea a trecut firește prin mâna directorului temniței, care, după citire permise expedierea.

Procesul de presă a lui Macavei este bine a se cunoaște și reproduce, ceea ce și facem în următoarele rânduri.¹⁾

Procesul lui Macavei

În anul 1890 un proces de presă fu intentat ziarului »Tribuna« din Sibiu pentru doi articoli politici, scriși de *Ioan Macavei* preot în Năsăud și autor, iar *Septimiu Albini* ca redactor responsabil al »Tribunei«. Apărător avocatul *Iuliu Coroian*.

Procesul a fost la Tribunalul din Cluj, la 11 Sept. 1890. Curtea cu juri compusă din 12 Unguri. Public mult român, multe doamne.

Articlii: *Kossuth și Tisza* și »*Ei și noi*«, apărute în Nrile 50/51 și 102/103 a »Tribunei«. Pasagele mai mult remarcate de procuror din articolul »*Kossuth și Tisza*«, unde se amintesc evenimentele din 1848/49, sunt:

»La 1848 și 1849 am jertfit viața la mii și mii de oameni, am jertfit floarea națiunii noastre, respingând orice pactare cu idea de stat maghiar. Este cald încă sângele, care a curs șiroi în ținuturile aceste. Deja aproape de un pătrar de secol ne-au chinuit politicește compatrioții maghiari. Am fost excluși din parlamentul țerii, am fost excluși din justiție și din administrație și am fost apăsați pe toate terenele de acei oameni, cari nu au fost vrednici să-și ridice cuvântul contra națiunii noastre«.

»Astăzi a sosit deja timpul, ca să ne ridicăm vocea cu mai

¹⁾ Toate cele ce privesc acest proces sunt reproduse din »Gazeta Transilvaniei«, Brașov 1890 Nrii 197—206.

mare putere și să zicem, că pe pământul patriei voim să trăim și să murim ca Români și numai ca Români. Și în consecință cu aceasta, respingând idea de stat maghiar, ne declarăm pentru caracterul poliglat al Ungariei, precum și al monarhiei întregi.

»Și dacă s'ar cugeta compatrioții noștri maghiari, ca într'un moment potrivit să aplice iar atrocitățile din 1848, acuma le răspundem înainte: suntem pregătiți!... dar suntem hotărâți și la aceea, ca să ne apărăm individualitatea națională până la cea din urmă picătură de sânge. Pe noi nu ne mai poate surprinde nimica. Evenimentele, care se vor începe și se vor desvolta înaintea noastră, sunt de mult cunoscute. Mai mult nu ne poate amăgi nimenea cu promisiuni, cu atât mai puțin compatrioții maghiari, cari niciodată nu și-au ținut cuvântul dat. Tocmai de aceea, cu privire la evenimentele grave, cari ne vor putea ajunge, le zicem fraților noștri Români: »Aveți minte, și păziți cu moderațiune. Timpul frângerii pâinii este aproape«.

În articolul »*Ei și noi*« se zice între altele: »Am ajuns la marginea suferințelor noastre pacinice. Și nu numai noi, Românii acestei patrii, am ajuns acolo, ci asemenea nouă au trebuit să ajungă acolo toate naționalitățile nemaghiare«.

»....Acum dară sau numai ei, Maghiarii, au drepturi și datorii și au viitor, sau toate aceste drepturi și acest viitor îl avem și noi în aceeași măsură«.

»Dacă numai ei, Maghiarii, au drepturi și viitor în această patrie, — pretindem ștergerea legii naționalităților. Mai întâi facă-se aceasta, iar atunci noi Românii, pe baza acestui principiu și în cadrul lui, vom fi siilți să ne credem supuși cutărui alt stat«.

»Ce ar face Maghiarii dacă — — ca străini, cum suntem considerați de ei, am recurge la numărul și puterea noastră trupească? Sau ar trebui să plece sau să se plece!!«

»Dar ce ar face Maghiarii, dacă am zice: Pământul acesta este al nostru, nu vă recunoaștem mai mult supremația, nici stăpânirea asupra noastră, pentru că patria aceasta nu este numai a voastră, ci dulcea patrie a tuturor? Ar curge sânge, pământul s'ar acoperi cu cadavre, dar s'ar curăți aerul; din pământul udat cu sângele nevinovaților s'ar forma apoi patria noastră comună, care cu toată siguranța nu ar fi numai a Maghiarilor«.

»Iar atunci sigur ar eși la lumină, cine sunt ei și cine suntem noi!? Atunci am ajunge la rezultatul final: ei prin ei și noi prin noi«.

»Europa și numai Europa va fi chemată să decidă cândva viitorul acestei patrii. Europa va trebui să se pronunțe asupra dreptului nostru public. »Ei sau noi!!« Și oare bine ar fi, ca alții să ne clădească casa și să ne aștearnă masa? Oare bine este, ca durerea și amărăciunea, care ne pătrund, să nu le știm noi vindeca?«

»...Ei, sunt stăpâni și domni, noi suntem supuși și cerșitori — — Toate pentru ei în numele statului și nimic pentru noi în numele patriei. Trebuie să deosebim bine lucrul, căci Maghiarul altceva înțelege sub stat și altceva sub patrie. Statul pentru Maghiari este o pâine, din care singur Maghiarul poate tăia și mânca. Tocmai de aceea idea de stat maghiar nu poate permite ca afară de Maghiar să poată gusta și alții din această pâine. Patria din contră este un ogor la al cărui cultivare trebuie să conlucrăm cu toții, noi naționalitățile ca vite și boi de lucru, ca unelte agricole, iar Magiarul ca domn cu bâta și biciul. Nu trebuie prin urmare să ne mirăm, că ne impută »nepatriotismul nostru«, cu deosebire când și noi ca oameni ne ridicăm deasupra dobitoacelor și nu procedăm orbește în spiritul patriotismului comentat de Maghiari«.

»...Ei, cari se provoacă la legile brutale plăsmuite în 1848 sub influența tunurilor și a furcilor ridicate în toate colțurile Ungariei și Transilvaniei, — în adevăr astăzi nici nu se mai cugetă înapoi la durerosul absolutism, trecut peste capetele noastre ale tuturor«.

»Ei, cari la 1866 au trădat patria comună și interesele Tro-nului, nu ar trebui să uite, că mai pot veni asupra patriei ase-menea zile, când exemplul lor îl pot urma și alte naționalități«.

»...Ei, care astăzi față cu noi — nemaghiarii — își permit atâtea ilegalități, uită că pot veni timpuri în care și lor li-se va măsura cu măsura cu care se măsoară nouă. Ei, cari în negân-direa lor au ajuns până acolo, că ne numesc pe noi numai așa străini în patria noastră proprie, nu-și aduc aminte, că sub alte împrejurări politice și sociale, nu numai că-i putem numi străini, ci din contră îi putem scoate afară din hotarele acestei patrii. Și

oare ce ar zice și ce ar scrie ei despre aceia, cari ar fi în stare să comită față cu ei lucruri atât de neomenești?»

»Ce ar zice — presupunând cazul mult trâmbițat al Daco-României, — dacă nepretențioșii Români, folosindu-se de dreptul celor mai tari în stat, ar începe a trimite pe Maghiarii din Biharea în Dobrogea, pe cei din Maramureș în România-mică și pe Secui în România, iar pe cei din Ardeal i-ar lăsa pradă Românilor din Ardeal?» — — —

»...Idea de stat, care este numai umbra unui principiu marimimos, trebuie sfârticăată și ștearsă din lexiconul politic al Maghiarilor».

»...Iar noi voim să rămânem străini și tari și să dezvoltăm rezistență de granit față cu atotputernicii Maghiari pe pământul patriei, pe această cale împiedecându-i în toate ideile, cu care ar dori să pășească contra noastră...»

*

După cetirea articolelor înscrinate, cuprinse în actul de acuzare, redactat de procurorul general *Vita Sándor* din Târgul Mureșului, procurorul *Jeszenszky* în acuza sa spune, că în acest stat numai o sigură națiune este, cea maghiară, și că locuitorii de limbi străine s'au contopit în această națiune, neavând nici un titlu de drept deosebit. Acuzatul țintește la spargerea unității naționale, susținând că aici Românii, Slovicii și Sârbii au drepturi deosebite. Acuzatul n'are alt titlu de drept, ci se provoacă tot numai la majoritate. Această provocare este o amenințare pe față a Statului maghiar, a integrității lui și a unității lui naționale. Este identică cu nizuințele daco-române, ce s'au manifestat când cu proclamația iredentistă ș. a.

Apoi procurorul *Jeszenszky*, cu înfumurare și adevărată obraznicie, continuă cu acuzațiile sale contra Românilor. Astfel în acest proces, în fața tribunalului din Cluj și a unui numeros public a îndrăznit să insulte »medalia de aur« cu care Impăratul a decorat Steagul batalionului I a Regimentului grănițeresc românesc dela Năsăud: »Pentru statornicia în credința jurată în 1848/49« spunând că aceasta constituie o pată rușinoasă pentru poporul român. Dar ce blăstămății nu erau permise procurorilor smintiți, cari s'au

distins prin brutalități și îndrăzneli nepermise adevăraților oameni ai justiției. Dar fiarele codrului sunt de multe ori mult mai puțin sălbatice, decât atâția oameni din lumea așa zisă »bună«¹⁾

Jeszinszky spune între altele »că națiunea maghiară a pus vâlul greu al uitării imblânzitoare peste acele evenimente« (din 1848) *pentru că anul 1848 este pentru Dvoastră (Românii) o rușine, pentru noi (Maghiarii) o glorie eternă*«. În general discursul său este plin de întortocheri mincinoase — caracteristice Maghiarilor feudali. Firește că amintește adunarea dela 3/15 Mai la Blaj, unde au fost 15.000 valahi ale cărei hotărâri în contra Uniunii Ardealului cu Ungaria îl revoltă pe procuror, precum și că Românii țin cu Împăratul și că au denegat legalitatea și recunoașterea guvernului unguresc și a respins Uniunea, ce s'a fost decretat pe calea legislativei (dar nu spune procurorul, că aceasta s'a făcut fără nici un consimțământ al Românilor, căci uniunea ar fi însemnat moartea lor). În vorbirea lui procurorul atâță pe jurați spunând, că Românii au fost ațîțați de anumiți agitatori români, cari aveau în vedere numai rentabile posturi de prefecți și tribuni și alte interese materiale și nu adevărate interese ale poporului, căci de aceste se îngrijau — firește — Ungurii, cari »cu maritimism și sub influența ștergerii iobăgiei și a încetării de privilegii și clase(?) iau făcut pe Valahi egal îndreptățiți cu oricare popor civilizat din țară«.

Programul național dela Blaj din 1848, — zice procurorul — că »n'a fost altceva decât aspirațiunea mârșavă a unei cete de oameni miserabili, cari vânează după interese materiale murdare și cari prin funcțiuni și trădări caută și cerșesc influența«.²⁾

Discută mult procurorul despre Programul Românilor stabilit la Blaj, îl sucește și-l întortochiază — dovadă că acest memorabil act național românesc îl supăra pe el, ca și pe guvern și pe feudații maghiari, și astfel îi silea pe jurați la condamnarea acuzaților. Apoi cu o perfidie specifică maghiară, procurorul le pune înaintea ochilor barbariile ce le-ar fi făcut Valahii în 1848 cu părinții juraților, descriind intenționat, în colorile cele mai in-

¹⁾ Dr. Ioan Rațiu: În cauza Tofălenilor — de I. Georgescu. Sibiiu 1928 p. 63 și 29—30.

²⁾ Gazeta Transilvaniei 1890. Nr. 198 p. 2—3.

fiorătoare și povestind fapte groaznice, că »Valahii au belit de vie pe o doamnă, Zsigmond Laszló, înaintea propriilor ei fete« — întrebându-se »oare asta s'a ținut de programul românesc stabilit la 1848«. Răspunderea gravă a acestor atrocități cade singur numai asupra sufletului păcătos al agitatorului și pentru aceea nu există iertare, nu poate fi niciodată achitare. El cere ca jurații să condamne pe acuzați, cu unanimitate.

*

Macavei cere apoi președintelui curții să întrebe pe jurați *dacă știu românește*.

Președintele Peterffy refuză, spunând, că legea stabilește calificația juraților, că ea nu pretinde ca ei să știe și românește, deci întrebarea este superfluă. *Macavei* și apărătorul lui cer a se trece în procesul verbal acest răspuns al președintelui.

*

Ungurii ca întotdeauna au sucit și pervertit și legile contra naționalităților. Au inventat vorba *națiune* și *naționalități*, adică națiunea e formată din naționalități și ca nu cumva aceste se poată cere respectarea drepturilor lor le-au băgat în cercul cuvântului *națiune*, firește *națiune maghiară*. Toate popoarele din statul artificial Ungaria formează o *singură națiune* — cea maghiară, iar naționalitățile fac părți din *națiunea maghiară*. De aceea Maghiarii nu permiteau celorlalte popoare — adică naționalităților, după mentalitatea ungurească, să se numească națiuni, căci numai o națiune era, cea maghiară. Firește că tot după aceeași mentalitate grandomană poporul maghiar nu este naționalitate, ci națiune.

Cuvântarea de apărare a părintelui *Macavei*

Spectabil tribunal, onoraților domni jurați!

»In fața mea stă în acest moment solemn și în această sală chipul aceluia, căruia în viața mea m'am închinat și pentru care strămoșii și părinții mei au purtat cea mai mare stimă, cea mai nefățărită iubire și cea mai mare credință. Dela moșii, strămoșii și părinții mei am învățat, că alipirea față cu Inaltul Tron, iubirea față cu patria să o cultiv și să fac posibil, ca dânsa să străbată.

în cercuri din ce în ce mai largi în mijlocul masei române, care, asemenea mie, credincioasă a fost Tronului și credincioasă este și astăzi acestuia și patriei.

Ași comite cea mai mare crimă față cu umbrele cele sacre ale strămoșilor mei, cari au format al II-lea Regiment românesc de graniță Nr. 17 din Ținutul Năsăudului și care regiment cu multă bravură s'a luptat pentru Tron și patrie timp de o sută de ani pe câmpiile Europei, — dacă în acest moment sublim, când este vorba de onoarea lor — atacată cu multă necuviință din partea d-lui procuror substitut — nu așa respinge cu tot atâta indignațiune această insultă. Se vede că d. procuror nu știe cine au fost aceia, pe cari i-a insultat; se vede că dl procuror nu are nici cele mai elementare cunoștințe despre trecutul glorios al Ținutului Năsăudului; și în fine eu ajung la convingerea, că dl procuror uită despre serviciile cele nespuse de prețioase, ce a făcut tronului acest regiment în anul 1848, pentru care serviciu acest regiment a fost distins din partea M. S. Împăratului-Rege Francisc Iosif I cu marea medalie de aur, cu clasica inscripțiune: »*Für standhaftes Ausharren in der beschworenen Treue im Jahre 1848*«.

Dlor jurați! Ca preot român, care îmi deduc origina dela acești eroi ai patriei mele, este o calomnie pentru mine, care îmbrac acest vestmânt pe un trup curat și un suflet fără de păcat, dacă numai un moment așa suferi cele zise din partea dlui procuror regesc substitut, că așa fi trădător. Strămoșii mei se revoltă în morminte, auzind această calomnie publică, zisă la adresa lor și la adresa descendenților, dela un om atât de mic și atât de neînsemnat.

Noi Românii dela Năsăud trădători? Este o necuviință prea mare; este o oribilitate revoltătoare, pe care o resping cu toată hotărîrea și cu toată solemnitatea. Noi trădători? Noi, cari la anul 1848 am ascultat de vocea Tronului; noi cari la anul 1848 fără de nici un încunjur ne-am sacrificat pentru apărarea Tronului avutul nostru, — noi să fim trădători? Întreb pe dl procuror: Noi să fim trădători? Îți zic un resolus: *veto*, dle procuror, și-ți spun că ești prea mic, decât să cutezi a ataca într'un mod așa de drastic pe aceia, cari la anul 1848 au fost numai cu Tronul și numai pentru Tron.

Dacă veți cugeta acum, dlor jurați, cu sânge rece asupra acestora, că eu încă mă trag din locuitorii aceluia ținut, nu cred, că nu vă veți consterna de naivul epitet, ce mi-se atribue, de trădător. Dar noi Năsăudenii suntem dedați cu asemenea epitete, suntem dedați și cu mai mult decât atâta.

Cugetați, dlor jurați, câtă impresiune rea a făcut asupra aceluia ținut cuvintele zise în incinta parlamentului budapestan de către on. domn deputat Csátár: »*Ducă-se în America*«, când fără voia noastră ni s'au regulat averile noastre, administrate astăzi de oameni cu totul tot pentru noi necunoscuți.

Vă declar, dlor, că nu ne vom duce, și nici nu are să meargă în America nici un Român din această patrie, ci asemenea lui Brutus vom săruta cu multă pietate pământul acesta, pe care ne-am născut, pentru că nu suntem străini în această patrie, dar nici nu vom concede a fi tratați ca străini.

Trebue să vă aduceți aminte, dlor, că atunci când, Românii au dat mâna cu Tuhutum, conducătorului Maghiarilor, au dat-o în aceea credință, că mâinile acelea, ca și sentimentele, vor fi și vor rămânea curate. Iar dacă Românii și Maghiarii ar da mâna astăzi cu toată sinceritatea, eu sunt de acel cuget, că mai puternic popor nu ar exista în întreagă Europa, în întreagă lumea. Atunci nu ne-om teme nici de colosul dela Nord, nici de Daco-România, nici de Germania și nici de o mare Boemie.

Dlor jurați! Eu sunt născut din popor, trăiesc în mijocul poporului, îi cunosc durerile și neajunsurile. Am purtat și eu opinca românească, batjocorită din partea multor compatrioți maghiari; am purtat și eu cămașă scurtă, — ca copil — țesută și împodobită cu puișori și flori cusute de mâna iubitei mele mame, cântând doina drăgălașă românească. Dela acest popor am auzit și aud, ce a fost anul 1848 pentru noi Românii. Ei bine, dle procuror, vorbești de aprinderi și jertfe, — — să te duc eu la Năsăud, dacă ai plăcere, și să-ți arăt ruinele institutului militar din Năsăud, să-ți arăt mormintele acelor, cari au căzut jertfă őkén-tes-ilor. Să-ți arăt mai mult, dle procuror! Vino în casa mea părintească și am să-ți arăt ca mărturie o grindă din podul casei mele, pe care și la care mă uit totdeauna, când intru în casa mea.

Pentru ce sunt aceste, d-lor jurați, chiar așa și nu »altmin-

trelea«. Pentru că Românii dela Năsăud au ținut cu tronul, după cum și eu țin, fără șovăire la acest cap încoronat, care este de față prin acest frumos tablou, ce se află în fața mea în această sală. Dacă aș fi fost trădător, nu aș fi vrednic să port acest vestmânt frumos preoțesc, iar pe capul meu să existe tonsura clericală.

Domnilor jurați! Văd, că dl procuror nu este în clar cu d-sa. Acum am să-i răspund și la acea gravă imputare, că nu sunt numai trădător, dar mai sunt și agitator. Mă coboară în loc să mă înalțe. Dacă aș fi agitator, d-le procuror, nu ar trebui să-i învăț pe Români lucruri cuminte chiar în gazete. Eu am atâtea ocaziuni de a conveni cu badea Stan și badea Bran, încât fără să scriu le-ași putea zice: Nu fiți domoli. Ungurul e tot răul pe capul nostru. Să nu-l mai suferim. Nu trebuie să-l cruțăm. Pe când eu chiar din contră, ce zic în »Tribuna«: »Fiți cuminte. Păstrați-vă bunul cum-păt«. Se potrivesc acum unele ca aceste cu ideile unui agitator? Sau este dl procuror de acea credință, că agitatorul șede liniștit în casa sa, liniștind și pe alții?

Un agitator nu ar sta cu fruntea deschisă înaintea d-lor Voastre, și nu ar descoperi cu atâta sinceritate cele ce simte poporul român. Un agitator din contră, ar umbla din casă în casă, din sat în sat, din oraș în oraș și asemenea fluturului ar lăsa armele agitării peste tot locul, pe unde numai ar străbate. Nimic însă din toate aceste pentru persoana mea. Așa e, d-le procuror?

Dar merg mai departe! Dl procuror cu prea multă tărie a răstălmăcit cuvintele »frângerea pâinii este aproape«. Atunci când așa am scris, am vrut să atrag atențiunea poporului român asupra împrejurării, că ministrul *Coloman Tisza*, față de care nu numai Românii, dar toate naționalitățile au avut cele mai temeinice plângeri, a căzut dela cârma statului și că au după toate prevederile să ajungă în fruntea guvernului oameni, cu cari se va putea mai ușor înțelege Românul și cari vor face ceva bine și pentru Români.

D-lor jurați! D.-Voastră știți, că toate partidele maghiare au fost nemulțămite cu acest om. Și oare nu ne este iertat și nouă a fi nemulțămii? Ba da! Și astăzi suntem nemulțămii noi Români. Aceasta v'o declar cu toată francheța.

Intreb însă: Ce are a face dl procuror, când apără pe *Kosuth* și *Tisza*? Dacă *Kosuth* și *Tisza* s'au simțit ofensați, trebuiau să

mă tragă Domniilelor la răspundere, iar nu dl procuror? Eu însă nu i-am atacat ca persoane, ci am atacat principiile lor politice. Atacând principiile lor, nu am agitat pe poporul român contra poporului maghiar. Iar dacă vorba e de agitare, dacă vorba e de a fi lucrare ascunsă între Români, întreb pe dl procuror, cum de nu a pus mâna pre vre-un agitator ascuns, pe un agitator, care nu scrie în ziar? Sunt în această patrie trei milioane de Români, mă mir că dl procuror nu pune mâna pe nici un agitator, care nu pe calea presei să agite — știind că are să fie adus aci, unde mă aflu și eu, — ci așa pe sub ascuns?

Este prea mare cutezare din partea d-lui procuror când mă numește agitator, dar este nespus de mare cutezarea d-sale atunci când fără nici un argument, fără de nici o cunoștință despre persoana mea este în stare a mă numi trădător; dar nu numai pe mine, ci și pe vechii grănițeri dela Năsăud. Sărmanul procuror!

D-lor jurați! Domnul procuror este atât de mărginit în cunoștințele istorice dela anul 1848, încât este în stare a susține aici în fața mea, aici în fața și auzul publicului român, care ne aude și care are cunoștință despre faptele săvârșite la anul 1848, că d-nii *N. Bălcescu* și *Eliade* au venit la anul 1848, în Ardeal, cu menirea, ca să unească pe toți Românii în o mare »Daco-România!!« Ce slab istoric! Ce necunoscător al ideilor domnilor Bălcescu și Eliade! E foarte mărginit dl procuror!

D-lor! Domnul Bălcescu, drept că a fost la anul 1848 la Blaj și peste tot în Ardeal, dar în scopul, ca să îndemne pe Românii din Ardeal să dea mâna cu revoluționarii lui Kosuth. Acesta e adevărul. Dl procuror ar trebui să învețe istoria și să-și câștige de altă parte cunoștințe despre epoca anului 1848. Ar trebui, ca procurorul să nu spună neadevăruri aici în fața D.-Voastre, d-lor jurați, aici în fața mea și a publicului român, care știm multe din 1848.

Ce au răspuns Românii ardeleni d-lui Bălcescu? Cerce dl procuror! Noi știm și este treaba noastră, ca să știm toate ca un popor conștiu de vitalitatea noastră! Românii la 1848 au zis: Nu! Nu, zicem și noi astăzi, când ne vedem apăsați, când ne vedem trași înaintea acestui înalt tribunal!

Concedeți-mi a ceti un pasagiu din cele scrise în anul 1848

despre Românii ardeleni în ziarul »Kosuth Hirlapja«, în un articol de fond dela 18 Octomvrie 1848 citim la adresa Românilor din Ardeal unele ca acestea:

»Cu escepția așa numiților »paria«, abia există pe suprafața »pământului popor mai vrednic de compătimire, ca valahimea ardeleană; poți să-l prinzi în jug ca pe vite, de cari se deosebește într'adevăr numai prin faptul că vorbește!«¹⁾

Dați-mi voe d-lor, să mă revolt eu astăzi aici în sala aceasta și în fața Dvoastră despre această obrăznicie ce se adresează poporului român în 1848. O zic, o susțin și cu deplină cunoștință de mine desaproab și resping această calomnie dela poporul român din Ardeal. Respinge-o și d-ta d-le procuror!

D-le procuror! D-ta nu ai citit programul Românilor din 1848. D-ta nu ai citit programul Românilor dela anul 1881, 1884 și 1887.

Iată ce am scris eu: »Cu acest program am pășit față cu teroriștii lui Kosuth la anul 1848, cu acest program am pășit față cu ministrul Tisza la anul 1881, 1884 și 1887«.

D-le procuror! Se vede că d-ta încă nu ai cunoștință despre »tipărirea memorandumului Românilor«, în care se cuprinde programul poporului! Destul de rău pentru d-ta, ca procuror regesc. Nu se prea șede această neștiință dela un procuror. Citește, d-le și învață carte, apoi și numai apoi șezi la această masă.

D-lor jurați! Dela anul 1848—1890 ați suferit D.-Voastră, sau ori și care dintre cetățenii acestei patrii? Nu, nu ați suferit. Și dl procuror numai mă îndeamnă, ca să-l reproșez fără nici o cruțare, ca pe un om, care nu este în stare a-și trage seama cu d-sa și a se stăpâni în necunoștințele sale. Stăpânește-te d-le, barem când te afli înaintea oamenilor, cari știu destulă carte românească. Iar eu îți spun, că știu și mă nizuesc a o ști și a o cunoaște.

D-lor jurați! Permiteți-mi, ca să Vă declar un ce pe cât de adevărat, pe atât și de sincer, încât se ține despre aserțiunile d-lui procuror despre »Daco-România«.

Te întreb însă, dar te întreb cu toată seriozitatea, d-le procuror, de unde ai cunoștința Daco-României? Unde îți sunt căr-

¹⁾ »A páriákon kivül alig van szánandobb nép a földhátán, mint az erdélyi oláhság; jaromba foghatod mint a marhát, melytől valóban csak annyiban különbözik, hogy beszél!«

țile, mapele și proclamațiunile Românilor ardeleni despre toate aceste? Te rog, — adă-le înainte ca »corpus delicti«. Toate aceste insinuațiuni și afirmațiuni sunt însă adevărate minciuni și calomnii la adresa Românilor ardeleni.

Toate aceste nu le poate produce dl procuror! Unde sunt d-le procuror, dovezile d-tale? În vânt? Regret! Dar îți mulțumesc.

Merg acum cu un pas mai departe!

Atunci când am scris »A noastră este învingerea«, am înțeles că noi Românii, cari ne-am luptat alături cu opoziția parlamentară maghiară, am răsturnat pe dl Coloman Tisza, pe acest om atât de fatal pentru noi Românii.

Dar, d-lor, Vă declar, îmi este rușine de acuza d-lui procuror. Imi este rușine, că nu s'au acuzat articolii mei în întreg cuprinsul lor. Atunci ași fi fost mândru! Atunci mă puteam lăuda în fața națiunii mele, că iată pentru adevărul cel mai sincer, dl procuror m'a tras la această barieră. Aceasta însă nu o pot face astăzi, după ce d-sa mi-a luat posibilitatea aceasta, pișcând asemenea purecelui pe corpul omenesc, ici și colo, rămânând numai urme roșii.

Ce purece!? Se vede că a fost o anumită intențiune în scoaterea pasagelor incriminate! Aceasta s'a făcut cu gândul, ca în inima și sufletul D.-Voastră, să se escite ură față de persoana mea, față de curata mea intențiune, ca față cu cel mai leal supus al Majestății Sale și cu cel mai iubitor de patria mea și de națiunea mea.

D-lor jurați! Vă asigur pe caracterul meu preoțesc, că noi Românii nu purtăm ură față cu poporul maghiar! Vă declar însă, că procesele de presă sunt numai o sgândăritură între D.-Voastră și noi, care între actualele împrejurări politice nu este bună.

Veniți dar, d-lor jurați, ca în acest moment solemn să dăm mâna frățască, — dacă vă convine, — și să nu mă priviți nici pe mine, nici pe confratele *Albini* de trădători și agitatori, dar nici să nu cugetați ca atare pe nici un Român conștiu de sine din această patrie!

Spectabil tribunal! Onorați jurați!

Atunci când am citat articolul din »*Nemzet*« și reprodus în ziarul »*Tribuna*«, în care noi naționalitățile nemaghiare, contrar

spiritului legii dela 1868, despre egala îndreptăţire, suntem numiţi »străini«, mi-am zis: de unde şi până unde obrăznicia scriitorului din »Nemzet«?

Domnilor! Pe baza legii din 1868, noi naţionalităţile din Ungaria, fără deosebire de »rasă« şi confesiune, formăm în sens politic o singură naţiune. Aici se cuprind şi Maghiarii! Prin urmare, d-lor juraţi, ce însemnează aserţiunea ziarului »Nemzet«, că noi naţionalităţile nu suntem egale cu naţiunea? Intreb pe dl procuror, că cine şi unde este *naţiunea* şi cine şi unde sunt naţionalităţile? Intreb însă, despre naţiune, sau despre naţionalităţi este vorba, când ne mândrim cu 15,000.000 de Maghiari? Şi ce am făcut eu? Am zis domnilor dela »Nemzet« — »pretindem abrogarea legii despre naţionalităţi!« Ca să vedem naţiunea şi naţionalităţile! Eu aşteptam după toate aceste răspunsul dela »Nemzet«, ca dela cel mai acreditat ziar guvernamental! Dar cu durere, vă mărturisesc, în loc de răspuns mă văd cu proces de presă.

D-lor juraţi! Este oare aceasta libertate de presă? Este acum permisă polemia ziaristică cu un jurnal guvernamental? Dar, d-le procuror, pentru ce nu aţi intentat proces de presă ziarului »Nemzet«, care face deosebire între »*naţionalităţi*« şi »*naţiune*«!

Mi-ar fi părut foarte bine, ba eu, şi peste tot Românii şi ziariştii români eram mulţumiţi, dacă se aflau şi pentru alţii o chilie de puţină odihnă în prinsoarea de stat.

Sau numai noi Românii ne plângem de nedreptăţile comise în această patrie? Nu o face aceasta şi opoziţia naţională a rasei maghiare atât în presă, cât şi în parlament şi în provincii? Ba da, o face, şi o face cu mai mult sgomot. O face pe faţă şi chiar afară de marginile permise prin legea de presă!

Fu, d-lor juraţi, nu am scris contra naţiunii maghiare, constituţiunei sau contra statului, ci contra guvernului, care se identifică pe sine şi numai pe sine şi partidul său cu statul, şi aceste dovezi toate le-am scos din ziarele maghiare.

»*Pesti Napló*« dela 9 Martie 1888 scrie următoarele: »Dacă guvernul maghiar şi-ar fi dat osteneala de a organiza bine statul, dacă ar fi guvernat în conştiinţă şi după dreptate, dacă le-ar fi câştigat pe naţionalităţi, — atunci ar fi dat ţerii sale şi patrioţi credincioşi. Dar principiul guvernului actual este, că statul e dânsul

și partidul său, și toți aceia, cari nu sunt guvernamentali, trebuie nimiciți, trebuie respinși din viața publică, să nu ia parte din binefacerile statului și să nu se poată susține în viața socială. Aceasta naște o amărăciune generală, și care nu s'a născut de Maghiar, e gata să afirme, că e respins din monopolul statului, fiindcă e de partidul național, și guvernul face dintr'insul pasivist, panslav și omladinist.

»De exemplu, guvernul împarte o mulțime de decorațiuni, mobilisări și titluri celor cu un trecut îndoișor și prin aceasta răsplătește serviciile aderenților săi, dar nici că se gândește, ca prin aceasta să câștige aderenți statului și națiunii maghiare«. (Tribuna Nr. 47/1888.)

Un ziar maghiar cutează a scrie și a afirma așa ceva; nu »Tribuna« sau »Gazeta« (Transilvaniei) sau »Luminătorul«, ci se vede că chiar Maghiarii se revoltă de sistemul teroristic de astăzi. Auziți d-lor jurați, și vă mirați! Mă mir mai mult de dl procuror, care a tăcut, cu desăvârșire a tăcut!

Mergem și mai departe, la un alt ziar maghiar! Ziarul »*Egyet-értés*«, în traducerea »Tribunei« Nr. 292 an. 1889 scrie:

»Dacă peste câteva sute de ani, cronicarii vor face amintire de Unguri... vor spune, că a trăit un popor pe plaiurile Tisei, care a putut să se mulțamească a se nutri cu minciuna, care s'a lăudat în fața întregii lumi, că e liber, pe când el n'a fost decât o ceată de sclavi, care se poate cumpăra pe bani mișelești«.

Dacă »Tribuna«, acest organ de publicitate românesc, scria așa, era demult trasă la răspundere. Adevărat este d-le procuror?

Auziți acum, d-lor jurați, ce scrie ziarul »*Kolozsvár*«. În unul din Nrii săi din Mai 1888 ziarul »*Kolozsvár*« scrie aproape în acest limbajiu dela 1848:

»Vre-o câțiva preoți dela sate, inculți, decăzuți, semibarbari și superstițioși, vre-o câțiva nădrăgari din orașe, care trăiesc din zgomot. Unii sunt fanatici, alții râvnitori de câștig, alții bolnavi. Și aceștia tulbură o țară. Pentru că le e lucru ușor la un popor ocupat cu lucrul. Acest popor e sărac, neînvățat, rămas îndărăt. Mintea acestui popor o ține legată superstițiunea, iar sănătatea popa lui. Da, popa, care îl face să postească mai mult de jumătate de an!« (»Tribuna« Nr. 102 an. 1888).

Eu cred, că autorul nu cunoaște poporul românesc și nici preoțimea română. Dacă eu sunt incult, semibarbar și nebun, nu merit să mă aflu înaintea D.-Voastră, d-lor jurați, și înaintea acestui spectabil tribunal, unde se află un public atât de distins. Onoare mie și desonore scriitorului. Iar cele ce vi-le spun, vi-le spun d-lor, ca un adevăr sfânt, ca un adevăr, care purcede din o inimă curată, care păstrează cele zise de sf. apostol al ginților: »Câte sunt adevărate, câte sunt cinstite, câte sunt drepte, câte sunt iubite, câte sunt curate, câte sunt de bună laudă, aceste să gândiți — și Dumnezeuul păcii va fi cu voi!«

Și Dumnezeu va fi cu mine, iar Dumnezeuul păcii m'a protejat și mă va proteja până voi intra în mormânt.

D-lor jurați! Sunt cazuri însă, în cari și foile D.-Voastră scriu adevărul, despre care eu vă vorbesc.

În ziarul »*Pester Lloyd*« cetim: »Timpul nimicirii popoarelor a trecut. Ideea de naționalitate a făcut să se scoale înaintea ochilor noștri popoare înmormântate și le-a condus la viață înflorită«. (Tribuna Nri 294—1889).

Așa dar timpul perirei noastre a trecut. Foarte potrivit; avem așadar să trăim ca Români în această patrie.

Voiesc acum a rectifica, d-lor jurați, șovinismul numit maghiar!

Acest șovinism devine rău, devine periculos în momentul, când se leagă de o idee, de »ideea de stat«.

Eu și Românii peste tot nu ne legăm de »idee«, ci ne legăm de patrie. Pentru noi există patria și nici decum ideea de stat, care sacrifică interesele iubitei noastre patrii.

Cu toate aceste, această idee o potențază într'un mod revoltător pentru noi Românii, din această patrie, ziarul »*Nemzet*«, când scrie unele ca aceste: »Cea mai înaltă misiune, deși sună paradox, este, ca (națiunea) să se creeze pe sine: adică, națiunea politică să devină în realitate națiune maghiară în înțelesul social și cultural, iar Ungaria să devină stat național, și nu numai politic. La noi există statul ungar, dar nu e gata națiunea maghiară, care să-i umple cadrele.

»Națiunea politică maghiară există, aceasta suplinește popusul lui Verböczy. Aceasta este Ungaria, dar să nu ne amăgim: ade-

vărată națiune maghiară nu există, ci numai rasă maghiară». (După »Tribuna«, Nr. 245 (7 Nov. 1889).

Este un ideal vecinic pierdut!...

Dar de acest ideal se încearcă a-l demonstra dl *Sipos Orban*, revizor școlar în Biharia. Iată ce scrie d-sa: »Să nu desperăm, va veni timpul, când se vor schimba treburile, când și în bisericile gr.-cat. serviciul divin se va celebra în limba maghiară, ba chiar se vor înființa eparhii gr.-cat. și greco-orientale maghiare«. (»Tribuna«, Nr. 269—1887).

Iată, d-lor jurați, până unde merge un om..., care este în stare a ne ataca limba, în care trebuie să ne rugăm atotputernicului Dumnezeu în sfânta biserică, și care limbă ca limbă bisericească este aprobată prin atâtea și atâtea bule ale S. S. Pontifici, ca limbă națională-bisericească. Pentru această limbă mă lupt și mă voi lupta, știind, că apăr o națiune conștie de sine și conștie de vitalitatea sa. Și Vă declar cu fruntea ridicată, că sunt mândru, că m'am născut creștin și Român. Iar pentru creștinism și românism sunt în stare a suferi orișice din câte este în stare a suporta un trup omenesc.

D-lor jurați! Dați-mi voie să nu vă las în rătăcire față cu pasajul din articolul incriminat: »Ei și noi«, în care e vorba de colonizarea Maghiarilor pe teritoriul României libere. (Aci Macavei citește pasajul cu Dobrogea).

Vedeți, d-lor jurați, cum s'au negles cu totul pasagele favoritoare națiunii maghiare? Căci ce este în acest pasagiul ca și în tot articolul? Sunt niște suposiții logice, fără a fi puse ca teze politice, pe care ar fi a le rezolva cândva poporul român!

D-lor jurați! Dupăce cred, că v'ați convins din vorbirea mea, că nu sunt trădător de patrie, nu sunt agitator și nici inamic al națiunii maghiare, ca și nici inamic al vre-unei naționalități, să ne întoarcem către dl procuror și să-i zicem: De unde ai susținut cele descoperite în acuza? Vă rog însă pe D.-Voastră, d-lor jurați, a rămânea liniștiți și a judeca asupra nedreptății, ce mi s'a făcut prin această acuza ca celui mai leal cetățean.

D-lor jurați! Voesc a fini! Inima și sufletul D.-Voastre, precum și seninul minții D.-Voastre au să hotărască astăzi față cu mine, și față cu amicul meu, dl *Septimiu Albini*. Abstrageți delă

noi orice favoruri personale. Abstrageți dela aceea, că eu am familie, cari în acest moment așteaptă cu nerăbdare verdictul Dv. Abstrageți și dela aceea, că eu ca preot, stând pe baza legii, am deșteptat pe frații mei români, ca să-și păstreze onoarea națională și să nu se considere ca străini în această patrie; abstrageți și dela aceea, că fii mei sufletești cu multă neliniște așteaptă și doresc a mă reîntoarce în mijlocul lor și a le descoperi cele petrecute astăzi, și mă judecați numai ca cetățean cu intențiuni bune și nobile față cu patria și tronul. Judecați-mă ca cetățean, după cum scrie ziarul »Kolozsvár«.

Ziarul »*Kolozsvár*«, în unul din nr-ii săi din Octombrie 1887, scrie un articol, care de minune se potrivește cu actuala mea poziție ca fiu din popor :

»Vom găsi pe fii mai buni ai patriei, pe conducătorii mai serioși, pentru care conducerea nu e o profesiune, ci misiune sfântă, pe cetățenimea, ale cărei interese mari și adânci nu sunt identice cu interesele de abonament ale ziarelor respective, pe poporul, care iubește vatra și familia, pentru care patria nu este o lume de iluziuni învechite, false, ci baza reală a intereselor zilnice«. (După »*Tribuna*«, Nr. 234—1887).

Vedeți-mă, dl-ori jurați, că eu sunt fiu din popor! Nu sunt gazetar, nu trăiesc din abonamente, ci din muncă dreaptă. Dumnezeu vă lumineze mintea și dacă sunt culpabil mă condamnați, iar eu am să mă supun justiției, pe care o respectez și pururea o voi respecta ca toți Românii.

*

Dupăce interpretul, *Dr. Aurel Isac*, expune pe scurt, în ungu-rește, vorbirea de apărare a preotului Macavei, urmează vorbirea de apărare a redactorului acuzat, *Septimiu Albini*, tot în românește. Din acesta reproducem numai câteva pasage.

El spune: »...Dar sub impresiunea vehementelor cuvinte ale dlui acuzator public (procuror) mărturisesc, că am început să șovăesc în hotărîrea luată de acasă (de a se apăra). Dsa (procurorul), care nu a apelat la conștiința, ci la patriotismul Dvoastră, așa după cum Dsa îl înțelege; Dsa care nu vă provoacă să judecați în numele dreptății, ci în numele națiunii, nu dreptății voește

să-i dați reparație, ci națiunii: Dsa, zic, pentru mine nu mai poate fi un organ al justiției, ci numai un adversar politic și încă un fanatic adversar politic... »...Guvernul cere dela Dvoastră, dlor jurați, să intrați în vederile lui și să-l sprijiniți în intențiunea sa de a pune căluș în gura presei românești. Treaba Dvoastre este să-i faceți sau să nu-i faceți guvernului pe voe. Conștiința mea este liniștită, aștept liniștit verdictul Dvoastre. Mai multe nu am să zic». (Din Gazeta Transilvaniei 1890. Nr. 204 p. 2).

*

Din vorbirea *apărătorului Iuliu Coroian* extragem câteva pasagii:

»Dl acuzator public în focul tinerețelor (ilaritate) a mers și mai departe decât »Nemzet« și nu s'a mulțumit cu ce a zis ziarul »Nemzet«, ci a numit pe fii națiunii române nepatrioți, trădători de patrie, descompunătorii statului ungar, trădări de Maiestate, ba chiar și necredincioși...

Imi cade greu, când aud, că un bărbat, care este organul oficial al guvernului, aruncă în fața națiunii române aceste acuse. Tocmai de aceea în numele meu propriu și în numele fiecărui fiu al națiunii române (președintele întrerupe: nu ai mandat să vorbești în numele națiunii române) resping aceste epitete... ..actuala Ungarie nu au întemeiat-o singur numai Maghiarii.... ce privește Ardealul să ne aducem aminte de împăcarea dela Aschileu, când naționalitățile și-au întins dreapta unele altora, alegându-și din propria lor inițiativă principe... Prin urmare la venirea lor, Maghiarii au găsit aici raporturi de stat organizate. Dintre națiunile de aici, națiunea română a trăit deja atunci ca atare sub propria ei numire. După colonizarea (cu Unguri) și după primirea frățască a Maghiarilor însă a condus afacerile țării în bună înțelegere și împreună cu ei au luat parte la adunările țării, ceea ce dovedește în mod neîndoios prin datele dietei din Alba-Iulia dela 1291. Mai departe ea avut exclusivii ei knezi și voivozi și ea a luat parte mai mult ca celelalte popoare ale patrii la apărarea țării și aceasta a făcut-o totdeauna până în cele mai apropiate timpuri. Chestiunea întemeierii patriei stă deci pe aceste baze și noi cu acelaș drept, ca și Maghiarii, putem să zicem, că suntem

aceeași națiune a patriei și aceiași fii credincioși, ca oricare altă națiune și fii».

Ce privește susținerea patriei, biruit'a națiunea maghiară prin proprii săi fii genetici barem în o sigură luptă? Nu. Tot prin chestiunea susținerii statului trebuie să constatăm, că din sânul națiunii române s'au tras și s'au ridicat bărbați, cari au exercitat o înrăurire hotărâtoare asupra viitorului patriei. *Noi nu suntem străini în această patrie*, ci suntem fii acestei patrii, cu drepturi istorice și legale, am avut aspirațiunile noastre naționale, pe cari avem datorința a le realiza în toate împrejurările... în Ungaria nu a existat niciodată raportul național de învingător și învins și că principiul de națiune domnitoare și națiune stăpânită niciodată nu a ajuns la valoare de drept public... constatez, că principiile și pretențiunile, ce se manifestează acuma pe aceste baze, sunt niște excrescențe utopice ale națiunii și guvernului maghiar...

Acuzatorul ne face imputarea că punctul de vedere politic, pe care l'am avut noi la 1848, nu se poate justifica, e ilegal, e o rușine? Din contră punctul de vedere al Maghiarilor, a lui L. Kossuth, ar fi unul din cele mai glorioase? Intreb: e o rușine a fi cu necondiționată credința și alipire cătră Tron, cătră Casa domnitoare și către dinastie? Căci, dacă atunci a fost aceasta o rușine, rușine ar trebui să fie și azi. Eu așa știu, că aceasta nu e nici o rușine, și cu mine împreună așa o știu și ceilalți Români. Aceasta este una din caracteristicile articolului încriminat.

Apărătorul arată apoi între altele cum un înalt funcționar maghiar din Cluj a primit dela tatăl său o pușcă cu cuvintele: »Iubite fiule, probează cum ai putea să tratezi cu acești Valahi sălbatici!« Și băiatul a împușcat 12 locuitori (români) neînarmați din Morlaca, cari fără nicio judecată devin victimile morții. Astfel de cazuri putem aduce destule... În 1848/49 abia s'au stâns vr'o 10.000 vieți maghiare, pe când victimile Românilor au fost aproape 40.000 suflete... La 1861 *Fr. Deac* a enunțat: dezvoltarea și asigurarea vieții noastre constituționale pe baza deplinei egale îndreptățiri. Promisiuni cari nu s'au ținut, nu s'au respectat.

Ardelul a fost țară liberă și independentă, cu legi separate, independente, cu sancțiune pragmatică separată.

După eliberarea poporului în 1848, Ardealul *qua talis* s'a or-

ganizat separat la 1863, a avut dieta separată, la Sibiu, în care s'au votat, potrivit popoarelor din această țară, națiunile română, maghiară, secuiască și săsască, legi speciale recunoscute, pe baza raportului numeric, pe bazele tradiționale și istorice, culturale și materiale.

După catastrofa dela 1866, Ardealul a fost alăturat la Ungaria — dar nu contopit — de cătră o dietă, în care a domnit oligarhia, iar poporul, care constituia țara, a fost exclus și fără a fi întrebat, l'au tratat ca și când ar fi fost supus cu armele.

Cu introducerea dualismului, poporul român cu drept cuvânt s'a temut, că cu acest sistem s'a inaugurat și domnia politică măiestrită de rassă. Cu aceasta stă în contradicție diametral opusă întreaga dezvoltare istorică de o mie de ani a vieții noastre de stat, cu aspirațiunile naționale tradiționale ale poporului român și cu interesele sale naționale de viață, dar mai presus de toate stă politica aceasta în contradicție neaplanabilă cu cerințele organismului politic neînălăturabil al statelor constituționale moderne.

A crezut că nu va fi împiedecată în dezvoltarea sa. Și ce s'a întâmplat? După multe svârcoliri s'a adus legea electorală și legea despre naționalități. Legea electorală este un spuric (bastard) al legilor dela 1790/1, iar alegerile la noi se întâmplă, cu puține excepțiuni, tot în sensul acelora, și acuma, după încetarea feudalismului, întâmplată înainte de asta cu 42 de ani (în 1848), și după decretarea Uniunii aci pe teritoriul Ardealului este altă lege electorală, și pe teritoriul Ungariei iară alta«.

Apărătorul dezvoltă apoi dispozițiile asupritoare a legii electorale deosebite pentru Ardeal, după care, din cauza marelui cens, din 72 cercuri electorale, abia sunt 7 (șapte), în care Românii în număr de 1½ milion pot fi reprezentați în parlament, — deci legile acolo făurite, se fac fără de dinșii.

Legea de naționalitate nu se respectă, nu se execută. Românii nu sunt admiși în funcții de stat...

Statul n'a ajutat până acuma (1890, — dar nici mai târziu) nici o școală sau instituție culturală românească, — ba chiar dacă Românii au voit să-și facă școli, etc., din banii lor, statul a fost contra. Ce privește presa, se face excepție între presa românească și cea maghiară. Nici unui ziar unguresc nu i-s'a intentat proces

pentru vr'un articol politic maghiar, oricât de atâtor ar fi fost sau de oricare gazetar unguresc ar fi fost scris, chiar când au conținut câte o lesă Majestate. (Nu, nu, niciodată). Dar sub constituția maghiară de astăzi, polecrită cu multă îngâmfare, liberală, zărele românești nu pot scrie nimic, nu le este permis nici să se plângă... și în urmă declară, că cele expuse de procuror, sub presiunea șovinismului, sunt neîntemeiate și se combat ele pe ele.¹⁾

Verdictul în procesul părintelui Macavei a fost: un an și jumătate temniță de stat la Seghedin.

*

Părintele Macavei, terminându-și osânda la înapoierea sa în Năsăud fu primit triumfal, cu flori și cuvinte de încurajare, de popor și intelectuali — jandarmii ungurești însă alungau cu puștile mulțimea, pe care se căzneau a o împrăștia.

Civilizație maghiară!

În zilele în cari dăinuia procesul Memorandului la Cluj — marele proces al națiunii române din Ardeal cu Ungurii — și în care cei 14 membri ai Comitetului partidului național român erau osândiți de șovinismul barbar maghiar, în ziua de 25 Mai c. n. 1894 (la 28 de ani și 8 luni închisoare de stat și spesele de 3238 florini v. a.), în frunte cu Dr. Ioan Rațiu și Dr. Vasile Lucaciu, amicul și conluptătorul al acelora: părintele *Ioan Macavei*, care suferise ceva mai înainte calvarul temniței maghiare dela Seghedin, — își da blândul său suflet în mâinile Creatorului.

În mijlocul verii etății sale, o boală crudă de plămâni, pricinuită de suferințele vieții neigienice temniți, tăia firul vieții părintelui în ziua de 25 Mai, orele 9½ a. m., în al 35-lea an al etății și al 12-lea al fericitei sale căsătorii.

Ioan Macavei a fost un zelos și vrednic bărbat, un luplător energic și pururea credincios cauzei națiunii române. El a dat un exemplu nu numai de luptă, ci a dat și dovadă de jertfă pentru sfânta cauză a poporului său.

*

¹⁾ Din »Gazeta Transilvaniei« 1890. Nr. 206 p. 2.

Martirului național Ion Macavei

*In sânge-ți înmuiai tu peana
Și slove roșii se făceau.
Căci sângerândă era rana,
Ce jrații tăi o îndurau.*

*Și ce să vrei tu suflet mare,
Decât să aperi sfântul drept,
S'aduci, de poți, o alinare
In mult rănitul nostru piept?!*

*Dar osândit-au lupta dreaptă,
Al sufletului tău prinos,
Și ți-au făcut atunci răsplată
In chipul cel mai păcătos.*

*La trup și suflet nedreptatea
Lovitu-te-a cu braț barbar,
Prea multă ți-a fost ție partea
Din al vieții trist păhar.*

*Dar astăzi ți-ai luat tu sborul,
O altă lume să găsești,
Și duce-vei cu tine dorul
Și gândurile-ți românești...*

Elena Simtion

învățătoare din Ardeal.¹⁾

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ Din »Revista Bistriței« Nr. 21/1903.

BCU Cluj / Central University Library Cluj